

**UNIVERSITATEA “AL. I. CUZA”
IAȘI**

**FACULTATEA
DE FILOSOFIE**

Coordonator ID:
Prof. dr. Petru BEJAN

ASISTENȚĂ SOCIALĂ

Volumul II

Învățământ la distanță
Anul I
Semestrul II

**Editura Universității “Al. I. Cuza”
Iași – 2010**

CUPRINS

SISTEMUL DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ.....	9
<i>Conf. dr. Daniela Gîrleanu ȘOITU</i>	

PSIHOLOGIE SOCIALĂ APLICATĂ.....	117
<i>Conf. dr. Ștefan BONCU</i>	

SOCIOLOGIE JURIDICĂ ȘI LEGISLAȚIA ASISTENȚEI SOCIALE.....	187
<i>Prof. dr. Doina BALAHUR</i>	

DEZVOLTARE UMANĂ	295
<i>Conf. dr. Conțiu Tiberiu ȘOITU</i>	

SISTEMUL DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ

Lect. univ. dr. Daniela Garleanu ȘOITU

CUPRINS

I. ISTORICUL PROBLEMELOR SOCIALE ȘI AL ASISTENȚEI SOCIALE

1. Preocupări de-a lungul istoriei
2. Structura sistemului de asistență socială
3. Istoricul organizării asistenței sociale la nivel teritorial și local
4. Organizarea sistemului de formare a profesioniștilor din domeniul asistenței sociale

II. DIMENSIUNI ALE PROTECȚIEI SOCIALE

1. Definiri și clarificări
2. Principii ale protecției sociale în România
3. Probleme sociale
4. Managementul social al riscurilor

III. SISTEMUL NAȚIONAL DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ.

1. Definire
2. Principii ale sistemului de asistență socială
3. Nevoia socială și orientarea spre dezvoltare
4. Spre strategii de incluziune și coeziune socială
5. Beneficiarii sistemului național de asistență socială
6. Personalul din sistemul de asistență socială
 - a. Asistentul social
 - b. Rolul asistentului social
 - c. Cunoștințe de bază necesare asistentului social
 - d. Deprinderi și abilități necesare asistentului social
7. Conținutul activităților de asistență socială
 - a. Prestațiile/beneficiile sociale
 - b. Serviciile sociale

IV. INSTITUȚII DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ: nomenclator, finanțare, standarde

1. Definiri, atribuții și principii
2. Furnizori de servicii sociale
3. Obligații ale serviciilor sociale
4. Funcționarea instituțiilor de asistență socială
5. Beneficiarii de servicii sociale în instituții
6. Instituții sociale și medico-sociale
7. Nomenclatorul instituțiilor de asistență socială în România
8. Finanțarea instituțiilor

V. ORGANIZAREA ASISTENȚEI SOCIALE LA NIVEL CENTRAL, TERITORIAL ȘI LOCAL, ÎN MEDIUL RURAL

1. Organizarea asistenței sociale la nivel central
 - a. Organizarea Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei (MMSSF)
 - b. Consiliul interministerial pentru afaceri sociale, sănătate și protecția consumatorului
 - c. Comisia interministerială de asistență socială
2. Organizare asistenței sociale la nivel teritorial și local
 - a. Consiliile județene
 - b. Direcțiile generale de asistență socială și protecție a copilului
 - c. Direcții județene de muncă, solidaritate socială și familie (DMSSF)
3. Rolul consiliilor locale în asistența socială
4. Organizarea asistenței sociale în mediul rural
 - a. Domenii ale asistenței sociale în mediul rural
 - b. Rolul consiliului local din mediu rural
 - c. Rolul bisericii
 - d. Parteneriate în mediul rural

VI. RELAȚIA DINTRE INSTITUȚIILE PUBLICE ȘI ORGANIZAȚIILE SOCIETĂȚII CIVILE

1. Rolul instituțiilor statului
2. Standarde generale de calitate
3. Procedura de evaluare a furnizorilor de servicii sociale

Bibliografie selectivă

Anexe

Scopul unității de curs:

Familiarizarea participanților cu sistemul de asistență socială din România și cu o perspectivă orientată spre dezvoltare

Obiective:

- Acumularea structurilor conceptuale specifice domeniului asistenței sociale;
- Identificarea aspectelor concrete ale sistemului practic de asistență socială;
- Decriptarea legislației domeniului în raport cu instituțiile care o utilizează;
- Familiarizarea cursanților cu schemele organizatorice și funcționale ale sistemului de asistență socială, cu standardele obligatorii în furnizarea serviciilor sociale;
- Aderarea participanților la sistemul de valori, etic al asistenței sociale orientată spre dezvoltare;
- Dezvoltarea motivației pentru domeniul asistenței sociale.

Strategii de lucru:

Tutoriale: dezbateri, studii de caz, problematizare, lucrul în grup.

In curs: expunere, aplicații, sinteze, prezentări de caz.

Modalități de evaluare a studenților:

- participarea la tutoriale: 10%
- întocmirea mapei sistemului național de asistență socială (40%):
 - a) schema sistemului național de asistență socială pentru categorii specifice de beneficiari,
 - b) instituții de asistență socială (de stat și private) din județul de proveniență; relația dintre acestea;
 - c) descrierea activității de asistență socială desfășurată în localitatea / instituția de proveniență a cursantului;
- dezvoltarea a două teme/ aplicații din curs: 20%
- calitatea participării la colocviu: 30%.

I. ISTORICUL PROBLEMELOR SOCIALE ȘI ALE ASISTENȚEI SOCIALE

I.1. Preocupări de-a lungul istoriei

Cele mai multe studii în domeniu precizează rolul bisericii, de-a lungul istoriei, în realizarea de activități de sprijinire a celor aflați în nevoie: săraci, văduve, vârstnici, copii abandonați.

La începutul secolului al IV-lea, sub influența lui Constantin cel Mare, sunt organizate, sub coordonarea bisericii, instituții specializate de asistență socială destinate copiilor abandonați (befotrofii), tinerelor fecioare sărace (partenocomii), văduvelor (ghirocomii), tinerilor orfani (orfanotrofii), săracilor și vârstnicilor. Administratorii acestor așezăminte (numiți de episcopi sau de ctitori) aveau, ca responsabilități: organizarea funcționării instituțiilor și a îngrijirii celor asistați (și de către duhovnici și educatori de religie), aprovizionarea materială și gestionarea donațiilor, aspecte pe care le prezenta în rapoarte adresate celor care i-au numit.

Merită menționată activitatea desfășurată în cadrul mănăstirilor sau sub coordonarea acestora, cu privire la îngrijirea bolnavilor (în „bolnițe”), la ajutorarea săracilor, cerșetorilor, invalizilor.

Instituirea „cutiei milei” (1775) de către Alexandru Ipsilante a promovat colectarea de fonduri destinate celor săraci, copiilor abandonați etc.

Activități semnificative medico-sociale s-au desfășurat și în timpul domniei lui Radu Basarab (secolul XIV, ospiciul de mizeri de la Mățăul de Jos”, înzestrat cu moșie și scutit de taxe), Negru Vodă (sec. XVI, înființarea „caliciilor”), Grigore al II-lea Ghica (prin Fundația Pantelimon, care, începând cu 1935 va pune bazele spitalului cu același nume), Mihai Cantacuzino (care, împreună cu clucerul Colțea au construit primul spital din țara Românească, alături de o mănăstire cu chilii rezervate săracilor și bătrânilor bolnavi), Constantin Brâncoveanu (fiica sa, domnița Bălașa, înființează, pentru fetele sărace și orfane, un azil care îi purta numele - 1751), Mihail Șuțu (1780- „Episcopia

obștei”, preocupată de ajutorarea săracilor), Alexandru Ghica (extinderea spitalului Colțea și a anexelor destinate activităților de asistență socială), Cuza (azilul „Elena Doamna”, realizat pentru tinere orfane, de către soția domnitorului, în vecinătatea palatului Cotroceni).

I.2. Structurarea sistemului de asistență socială

În urma primului recensământ în domeniul asistenței sociale, realizat în 1936, s-au contorizat un număr de 521 de instituții, din care doar 50 de stat, iar 471 private, având un număr mic de asistați – în jur de 10 persoane (Pașa, Pașa, 2003, 8).

Cele mai multe dintre aceste instituții erau preocupate de:

- îngrijirea mamelor și a copiilor nou născuți;
- ocrotirea copiilor de până la 3 ani, a celor abandonați;
- asistarea tinerilor cu dificultăți;
- sprijinirea familiilor dependente;
- îngrijirea și asistența persoanelor cu deficiențe fizice și psihice.

De remarcat că fiecare dintre aceste asociații de binefacere erau atestate de către ministerele de resort – al sănătății și al ocrotirilor sociale – primind și fonduri de până la 20% din totalul veniturilor anuale realizate de fiecare dintre ele.

Primele legi privind organizarea activității de asistență socială sunt plasate diferit de autorii în domeniu. Florin Pașa (2003, 9) consideră că primele legi privind organizarea și desfășurarea activității de asistență socială au apărut în 1923, în vreme ce Zamfir (2002, 123) amintește de anul 1775 pentru promulgarea legii privind protecția copilului și înființarea unor instituții specializate pentru sprijinirea persoanelor aflate în nevoie: tinere mame, săraci, bolnavi cronici, persoane cu deficiențe și vârstnici.

Bazele unui sistem structurat de asistență socială sunt considerate a fi însă promovate de Regulamentul organic (1831).

După Unirea Principatelor, din 1859, România devine una dintre primele țări preocupată de structurarea activității de asistență și a responsabilităților în acest domeniu, revenite, în principal, comunităților. În 1912 se începe structurarea asigurărilor sociale pentru pensie printr-o lege specială, iar din 1931, prin legea

serviciilor de ajutor social, se începe structurarea unor rețele teritoriale de sprijin comunitar.

În perioada 1923-1943, a coordonat activitatea de asistentă socială Ministerul Sănătății Publice, Muncii și Ocrotirii Sociale. Începând cu 1943, denumirea a fost modificată, în Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, a cărei direcție specializată avea trei servicii:

- ocrotirea familiei;
- ocrotirea mamei și copilului;
- asistență socială.¹

La nivel teritorial, acestea erau reprezentate de servicii de sănătate și ocrotire județene, care supervizau activitatea:

- centrelor pentru ocrotirea copiilor, a leagănelor;
- azilurilor pentru vârstnici și persoane cu handicap;
- așezămintelor de educație;
- căminelor de zi;
- coloniilor de vară;
- căminelor pentru mame însărcinate și lehuze. (Pașa, 2003, 9)

În 1947 se modifică denumirea și organizarea ministerului în Ministerul Sănătății, pe de o parte și Ministerul Muncii, Asistenței și Asigurărilor Sociale. În următorii ani activitățile repartizate celor două ministere au mai cunoscut modificări: spre exemplu, pentru o perioadă, coordonarea caselor de copii a fost rezervată Ministerului Învățământului, iar reeducarea copiilor cu tulburări de comportament Ministerului Afacerilor Interne.

Din ianuarie 2001 (H.G. 4/4.01.2001) în cadrul MMSSF a fost înființată Direcția generală de asistență socială, cu alte trei direcții în subordine:

- a) metodologie;
- b) programe și finanțare;
- c) prestații și servicii de asistență socială.

Activitatea și denumirea acestei direcții a suferit anumite modificări în 2003.

I.3. Istoricul organizării asistenței sociale la nivel teritorial și local

În 1881 se înființează, la Primăria Capitalei, primul serviciu specializat de asistență socială, iar trei ani mai târziu se statuează sarcina comunității locale de a se ocupa de copii abandonați și orfani. În 1901 ia ființă primul așezământ pentru copii sugari, iar în 1905 orfelinatul pentru fete orfane și copii abandonați, centre aflate în subordinea Primăriei capitalei.

Într-o anumită formă, această obligație a „comunei” de a se îngriji de copii abandonați mai există și astăzi, consiliile locale fiind obligate să trimită contravaloarea îngrijirii persoanelor instituționalizate în alte localități sau județe. Așadar, pentru un copil dintr-o comună din județul Neamț, spre exemplu, aflat într-un centru de plasament din județul Iași, primăria respectivei comune are obligația de a transmite lunar sumele reprezentând costurile de întreținere ale aceluia copil.

Legea serviciului social din 1930 a creat cadrul constituirii unor rețele teritoriale de servicii sociale comunitare, precum și unor centre pilot pentru diferite tipuri de intervenție.

Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale a coordonat, un număr de ani, activitățile de organizare a asistentei sociale, îndreptate, în principal, spre stoparea și eliminarea dependenței sociale.

Comisii județene pentru ocrotirea minorilor s-au înființat din 1970, prin legea nr. 3. Începând cu 1997 (Hotărârea Guvernului nr. 205) s-au înființat direcții județene pentru protecția copilului, în subordinea consiliilor județene. Totodată, au apărut modificări în componența și activitatea Comisiilor județene pentru protecția copilului, al cărui președinte este secretarul consiliului județean.

La nivelul Direcțiilor județene de muncă și solidaritate socială funcționează servicii specializate de asistență socială.

I.4. Organizarea sistemului de formare a profesioniștilor din domeniul asistenței sociale

Studiile realizate de Dimitrie Gusti au contribuit decisiv la conturarea asistenței sociale ca domeniu: pe de o parte au reieșit multiple domenii de acțiune (alcoolism, vagabondaj, sărăcie, marginalizare, abuz, abandonarea copiilor, dezorganizarea

¹ Constatăm că astăzi, responsabilitățile privind familia și copilul au revenit Ministerului Muncii, Solidarității Sociale

familiilor, toate, datorate, într-o oarecare măsură procesului de urbanizare), iar pe de alta, nevoia unor specialiști care să activeze în acest domeniu.

Care ar fi rolul unor asistenți sociali, în viziunea lui Gusti:

- a) cunoașterea tuturor situațiilor care produc îngrijorare în viața socială, utilizând metode și tehnici ale investigației sociologice, cercetări interdisciplinare, depistându-se și înțelegându-se, astfel și situațiile individuale;
- b) conturarea unor tehnici de intervenție directă, prin asistență „închisă”, în unități și instituții specializate, dar mai ales prin asistența socială „deschisă”, acordată individual. (Stahl, 1980, 339; Zamfir, 2002, 124).

Astfel, în 1929, sub coordonarea Institutului Social Român, se constituie Școala „Principesa Elena”, prima instituție superioară de formare a asistenților sociali din România.

Amintim că preocupările lui Dimitrie Gusti de promovare a asistentei sociale s-au materializat și în alte forme:

- într-o publicație periodică, apărută în 1929;
- în înființarea „Asociației pentru progresul asistentei sociale”;
- în organizarea primului congres al asistentelor sociale din România (1938).

Din 1952, formarea asistenților sociali s-a desfășurat la nivel postliceal, iar 10 ani mai târziu a fost desființată, ca specializare, fiind radiată și din nomenclatorul profesiilor. Semnificativ este faptul că anul desființării secțiilor de formare a asistenților sociali – 1962 – coincide cu apariția unei lucrări de referință pentru acest domeniu: „Prevederi sociale. Metode și tehnici în asistența socială”, avându-i ca autori pe Ioan I. Matei și H.H. Stahl. Activitatea de formare a asistenților sociali a fost reluată în 1990, în centrele universitare, întâi sub forma unor colegii, mai apoi ca studii de lungă durată.

În anul 2004 a fost promulgată legea nr. 466 privind exercitarea profesiei de asistent social. O dată cu apariția acestei legi s-au creat cadrele legale pentru structurarea instituțională a profesiei: în lunile ianuarie și februarie 2005 organizându-se alegeri pentru Colegiul național al asistenților sociali.

Întâlnirile dintre practicieni, formatori/cadre didactice universitare au fost favorizate în cursul anilor 2004-2005, de proiecte ale unor organizații din societatea civilă, în scopul definirii standardelor profesionale pentru asistența socială.

Concomitent, s-a desfășurat, la nivel național, un important proiect Phare – „Construcția instituțională a serviciilor sociale din România” – al cărui principal

beneficiar a fost Ministerul Muncii, solidarității sociale și familiei, ajutat în structurarea sistemului, dar și numeroși practicieni.

Începând cu anul universitar 2005-2006, durata studiilor pentru domeniul, respectiv specializarea „asistență socială” este de 3 ani.

Aplicație:

Realizați o fișă de studiu a particularităților istorice ale organizării asistenței sociale, pe baza bibliografiei suplimentare.

II. DIMENSIUNI ALE PROTECȚIEI SOCIALE

II.1. Definiri și clarificări

O posibilă definire a protecției sociale trimite la ansamblul de politici, măsuri, instituții, organisme care asigură sprijinul persoanelor și grupurilor aflate în dificultate, în imposibilitatea de a-și asigura condiții demne de viață.² E. Zamfir (1993) subliniază că prin sistemul de protecție socială se identifică modalități optime de redistribuire a resurselor umane și materiale ale comunității spre persoanele și grupurile aflate în dificultate, în scopul reducerii decalajului existent; se vizează depășirea unei perioade de criză și evitarea inducerii unei stări de dependență între cei ajutați la un moment dat.

Protecție socială - ansamblul beneficiilor sociale formează sistemul de protecție socială a cetățenilor, alcătuit din beneficiile universaliste (acordate tuturor cetățenilor ca bunuri de merit, fără să se afle într-o situație de risc) și sistemul de securitate socială (destinat să răspundă unor nevoi specifice ale unor cetățeni aflați în situații de risc, de vulnerabilitate).³

Protecția socială mai poate fi apreciată ca ansamblul de acțiuni, decizii și măsuri întreprinse în societate pentru prevenirea, diminuarea sau înlăturarea consecințelor unor evenimente considerate ca riscuri sociale asupra condițiilor de viață ale populației constituie una dintre definițiile agreate de specialiștii în științele sociale.⁴

Din perspectiva protecției sociale, **riscurile** se referă la situațiile de *boală, invaliditate, handicap, la bătrânețe, la numărul mare al copiilor unei familii, la persecuțiile politice, la veteranii de război, șomeri, elevi, studenți, eroi ai Revoluției din decembrie 1989, familii cu venituri mici sau fără venituri etc.*

² Zamfir, Elena – 1993, „Protecție socială”, în (coord. Zamfir, C. și Vlăsceanu, L.) *Dicționar de sociologie*, Ed. Babel, București, pp. 465-467.

³ Marian Preda, *Politica socială românească între sărăcie și globalizare*, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 79

⁴ Bistriceanu, G., Bercea, F., Macovei, E., - 1997, *Lexicon de protecție socială, asigurări și reasigurări*, Ed. Karat, București, pp. 552-556

Parametrii considerați de protecția socială în stabilirea nivelului de trai, conform standardelor organismelor internaționale – ONU, UNESCO, OIM - însumează :

A. *Condiții materiale de trai* : ocuparea forței de muncă, condiții de muncă, venituri, consumul și economiile realizate, locuință, îmbrăcăminte, mediu ambiant.

B. *Condiții sociale* : sănătate, educație, cultură, odihnă și recreere, mediul social-politic, restructurarea ordinii sociale și de drept; libertăți umane.

Dimensiunile protecției sociale impun o analiză pe cel puțin trei nivele:

- al societății, în general;
- al anumitor categorii de persoane;
- al unor persoane.

Protejarea populației unei țări de inflație, menținerea unui anumit preț la produsele de bază prin acordarea de subvenții de către stat, asigurarea unui venit minim familial, măsuri de reducere a criminalității, a impactului calamităților naturale, a răspândirii unor boli, programe naționale de luptă împotriva corupției sau planuri naționale de ocupare a forței de muncă, de luptă împotriva sărăciei - sunt tot atâtea exemple de realizare a protecției sociale la nivelul întregii societăți.

Modalitățile de realizare a protecției sociale sunt ghidate de trei mari *orientări*:

1. *Concepția liberală* cu privire la protecția socială acordă deplină încredere în forțele proprii ale individului sau grupului de proveniență. Familia devine, astfel, centrul de resurse pentru fiecare membru în parte, dar și punctul de convergență al acumulărilor. Printr-o astfel de abordare, individul este responsabilizat pentru angajarea unor forme de asigurare luându-se în considerare propriile standarde privind situațiile de risc.

Instituția cu un rol recunoscut în mediul social – biserica – alături de organizații neguvernamentale, de asociații cetățenești, se implică, dintr-o asemenea perspectivă, doar în acordarea de sprijin celor lipsiți de resurse.

2. *Concepția mutualistă*, sprijinită pe principiul ajutorării reciproce, implică toți posibili actori sociali la nivel individual. Fiecare persoană are libertatea de a opta sau nu pentru organizarea unor asociații de sprijin, a unor fundații, pentru implicarea în programe ale acestora, având la bază reciprocitatea, astfel că situațiile de risc sunt acoperite prin contribuțiile fiecărui membru.

3. *Concepția etatistă sau socializată* susține dreptul fiecărei persoane de a primi ajutor indiferent de contribuția anterioară sau ulterioară la un fond. O astfel de concepție vom prezenta ca existând în majoritatea statelor europene, indiferent de forma de guvernare, considerându-se că o îngemănare a formelor de ajutorare primite prin asociații și organizații de binefacere cu cele din partea statului acoperă în mai mare măsură nevoile populației și situațiile de risc.

Pornind de la eficiența economică și socială, măsurile luate de către stat evidențiază principiul solidarității umane, din perspectivă biblică, dar și cetățenească, prin sprijinul acordat de către cei care au celor care nu au, de către cei care pot munci celor care nu pot încă sau nu mai pot.

O extindere a domeniilor protecției sociale a condus la reținerile din partea economiștilor în aprecierea stadiului dezvoltării economice.

Caracterul social al unui stat⁵ este marcat de:

- a) nivelul cheltuielilor sociale, ca parte alocată din PIB;
- b) tipurile de beneficii sociale regăsite într-o mai mare măsură: cele pentru toți, universalist categoriale (cum ar fi subvențiile la produsele alimentare sau la alte servicii, pentru întreaga populație; alocațiile pentru copii, „programul „cornul și laptele” pentru copii) sau cele selective (pentru anumite grupuri / indivizi și pe baza testării unor nevoi);
- c) ponderea programelor sociale active: programe de stimulare a participării comunitare, a căutării de locuri de muncă pentru persoanele aflate în șomaj etc.

II.2. Principii ale protecției sociale în România

Constituția României, prin articolele 43, 45 și 46 prevede măsuri specifice cu privire la nivelul de trai, la protecția socială a copiilor și a tinerilor, a persoanelor cu handicap. Articolul 43 stipulează obligativitatea statului de a lua *măsuri de dezvoltare economică și de protecție socială, de natură să asigure cetățenilor un nivel de trai decent. Cetățenii au dreptul la pensie, la concediu de maternitate plătit, la asistență medicală în unitățile sanitare de stat, la ajutor de șomaj și la alte forme de asistență socială prevăzute de lege.*

Alături de articolele constituționale, în politica privind protecția socială din România identificăm și alte principii:

- respectarea drepturilor omului, a pactelor și declarațiilor la care România este parte sau la care a aderat;
- protejarea demnității umane;
- generalizarea măsurilor de protecție socială pentru toate situațiile de risc;
- promovarea principiilor solidarității și justiției sociale;
- eliminarea formelor de discriminare;
- promovarea parteneriatului social în eficientizarea măsurilor de protecție socială;
- flexibilitatea acțiunilor de protecție socială;
- adaptarea măsurilor de protecție socială la nevoile persoanelor, grupurilor aflate în situații de risc
- capacitarea cât mai multor forțe sociale în asigurarea bunăstării sociale;
- descentralizarea treptată a protecției sociale;
- angajarea agenților economici, a administrației publice locale, a instituțiilor guvernamentale și neguvernamentale, a asociațiilor de caritate și a persoanelor fizice în susținerea financiară și socială a protecției sociale;
- principiul preventiv al acțiunilor de protecție socială.

Flexibilitatea strategiilor de protecție socială reclamă raportarea la evoluția economică, la dinamica fenomenelor sociale, a ratei medii de viață și a celorlalte considerente demografice: rata natalității, a mortalității infantile, a morbidității și a mortalității.

Asigurarea homeostaziei sistemului social presupune compararea unor elementelor definitorii din: sectoarele public și privat, din strategiile de protejare și cele orientate spre autoprotejare, din resurse și nevoi, din priorități contradictorii.

Documentele internaționale ratificate de România, cu privire la **drepturile omului**, obligă, în protecția socială, la respectarea următoarelor precepte:

- toți oamenii sunt egali în fața legii, având, fără deosebire, dreptul la o egală protecție;
- familia are dreptul de a fi ocrotită de către stat și societate;
- libertatea gândirii, a exprimării opiniilor reprezintă un drept;
- orice membru al societății are dreptul la securitatea socială;
- demnitatea umană și libera dezvoltare a personalității în condiții economice, sociale și culturale adecvate reprezintă un drept;

⁵ *ibidem*

- este dreptul fiecăruia de a-și alege munca și de a munci în condiții echitabile, de a fi protejat împotriva șomajului;
- o muncă egală impune o salarizare egală; o retribuire echitabilă și satisfăcătoare este necesară;
- odihna și recreerea sunt drepturi, alături de concediul anual plătit, de rezonabilitatea numărului de ore de muncă pe zi;
- un nivel de trai care să susțină sănătatea și bunăstarea celui care muncește dar și a familiei lui, incluzând aici hrana, îmbrăcăminte, îngrijirea medicală, serviciile sociale este un drept;
- se impune dreptul la asigurare pentru cazurile de șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe, calamități;
- implicarea în viața socială și culturală a comunității reprezintă un drept.

Prin astfel de precepte se evidențiază responsabilități și drepturi, dimensiuni ale analizei oportunității politicilor sociale, ale adecvării strategiilor de protecție socială.

Dintre strategiile naționale adresate unor anumite categorii au fost gândite și programate cele pentru protecția copiilor, a persoanelor cu handicap, pentru prevenirea violenței în familie, pentru dezvoltarea sistemului național de asistență a vârstnicilor.

Situațiile de risc în care se solicită protecție socială sunt tot mai numeroase.

Unul dintre obiectivele protecției sociale are în vedere reintegrarea în viața normală a persoanelor care au beneficiat de asistență, prin:

- activarea resurselor proprii lor;
- identificarea modalităților optime de a face față problemelor;
- promovarea unor soluții de reducere a timpului marcat de situația de risc.

Acțiunile de intervenție se înscriu, pe de o parte, în sistemul asigurărilor sociale, iar pe de alta în cel al asistenței sociale.

II.3. Probleme sociale

Sintagma „problemă socială” apare în sociologie și în domeniul politicilor sociale pentru a desemna un set de situații problematice întâlnite la nivel comunitar, societal, și mai puțin la nivel individual.⁶ Astfel de situații individuale, familiale,

⁶ Smale, G., Tuson, G., Statham, D. – 2000, *Social work and social problems. Working towards Social Inclusion and Social Change*, Houndmills, London, Macmillan Press Ltd.

comunitare, societale, constituie ceea ce, convențional, numim „problemă socială”. Macro-problemele și micro-problemele sociale devin, astfel, aspecte diferite ale aceluiași fenomen.

În sociologie, problema socială este definită ca o situație, caracteristică apărută în dinamica unui sistem social și care afectează negativ funcționarea acestuia

Nevoia de sprijin a unei persoane devine o problemă pentru asistenții sociali atunci când familia sau comunitatea locală apropiată nu pot răspunde sau nu o pot împlini. Astfel, sprijinul de care au nevoie persoanele și familiile acestora este adesea solicitat atât de la formele instituționalizate de asistență socială, cât și de la comunitate sau societate.

Asistența socială reflectă, pe de o parte, modul în care comunitatea locală, regională răspunde problemelor sociale, pe de altă parte atitudinea pe care o au persoanele, familiile, organizațiile societății civile față de situațiile care necesită rezolvare.

Aprecierea de mai sus nu reflectă doar așezarea asistenței sociale într-un context social, ci, mai mult, apartenența asistenților sociali la o comunitate și împărtășirea, de către aceștia, a perspectivelor prin care comunitatea, societatea văd problema respectivă.

Un copil sau vârstnic abandonat, spre exemplu, poate fi privit ca: un caz tipic care necesită asistență sau, trecând dincolo de conformism, poate fi analizat din perspectiva:

- a) dezvoltării comunității;
- b) nevoii de întărire a relațiilor sociale în vecinătate, în comunitate, pentru a reduce izolarea;
- c) nevoii de schimbare la nivel familial;
- d) nevoii de schimbare a modelelor comportamentale;
- e) nevoii de îngrijire și asistență individuală.

Apoi, perspective asociate se pot întâlni în cazurile unor părinți indeciși cu privire la îngrijirea în familie sau instituționalizată a unui copil cu deficiențe, ale unor mame care fac față cu greu solicitărilor familiei monoparentale, ale unor adulți aflați în situația îngrijirii părintelui dependent, ale unor adulți și vârstnici dependenți, care doresc instituționalizare sau îngrijire la domiciliu.

O perspectivă eficientă asupra practicii include atât o conștientizare a interconexiunilor dintre indivizi, a relațiilor individuale apropiate, cât și a acelora dintre organizații, a acelora din rețelele locale sau regionale, dintre instituțiile publice și private din care persoanele aflate în nevoie fac parte.

Eficiența lucrului în astfel de echipe va fi demonstrată de impactul pe care îl pot avea politicile gândite în acord atât cu nevoile unor populații, cohorte sau grupuri mari, dar și ale unor indivizi, ale unor familii, în particular. Neîntâlnirea dimensiunilor dintre macro și micropolitici poate șubrezi încercările de constituire a unui sistem viabil de asistență socială. Asemenea dialogurilor cu privire la politicile economice, cele care vizează politicile sociale pot avea un rol semnificativ.

Se va contura și împlini astfel, dezideratul asistenței sociale, prin intervenții orientate spre schimbarea situațiilor sociale, spre abilitarea persoanelor aflate în situații de risc sau în nevoie pentru a căuta modalități optime de a face față situațiilor.

II.4. Managementul social al riscurilor

În accepțiunea lui Holzmann și Jorgensen⁷, sensul protecției sociale se modifică, devenind acea intervenție publică *activă*, orientată spre:

- a) asistarea indivizilor, gospodăriilor și comunităților pentru ca acestea să își crească capacitatea de management al riscurilor;
- b) oferirea unui sprijin celor săraci, aflați în stare critică.

Noul management social al riscurilor este orientat spre **dezvoltare**, reducând discrepanța dintre nevoi și posibilitățile financiare de acoperire a acestora. Accentul, menționează L. Pop (2002, 425), va fi concentrat asupra creșterii abilității actorilor sociali de a face față tuturor tipurilor de situații care comportă un risc. Strategiile pe care le poate utiliza o persoană, în acest sens, sunt cel puțin trei:

- a) de prevenire;
- b) de minimizare sau atenuare a efectelor;
- c) de înfruntare a situației.

Gradul de apreciere a riscului se poate situa fie la nivelul rețelelor informale – dar care nu sunt întotdeauna suficiente, respectiv eficiente –, fie la cel al mecanismelor de piață, fie la nivel public.

Managementul social al riscurilor apare ca o modalitate de intervenție activă, în care sunt implicați în măsuri comparabile:

- beneficiarii – ca indivizi, gospodării, comunități;
- statul

- sectorul neguvernamental
- piața liberă
- organizațiile internaționale.

Utilizarea managementului social al riscurilor poate avea, ca efecte:

- reducerea gradului de vulnerabilitate a persoanelor, grupurilor, comunităților;
- diminuarea dezechilibrelor la nivelul veniturilor și al consumului;
- scăderea cheltuielilor pentru formele de sprijin informal;
- micșorarea sumelor destinate programelor publice.

Lipsesc însă modalitățile clare de operaționalizare a aprecierii riscului, autorii menționând politici macroeconomice, de protecție socială, ale pieței muncii etc.

De reținut este ideea dezvoltării capacității de reacție a persoanelor, grupurilor și comunităților pentru prevenirea, ameliorarea sau înfruntarea riscurilor, la nivel informal, de piață și public.

⁷ Holzman, R., Jorgensen, S., - 2000, *Social Risk Management: A new conceptual framework from Social Protection and beyond*, WB, Social Protection Discussion Paper No. 0006, p. 3, apud. Pop, Luana – 2002, „Managementul social al riscurilor”, în *Dictionar de politici sociale*, Editura Expert, București, p. 424

III. SISTEMUL NAȚIONAL DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ

III.1. Definiri

Lucrările de specialitate au reclamat, până în anul 2001, inexistența unui sistem coerent și a unei legi specifice pentru activitatea de asistență socială. „Cartea albă a asistenței sociale” din 1993 a marcat un început în regândirea prestațiilor și a serviciilor sociale, în contextul unor noi solicitări. Necesara dinamică a schimbărilor în domeniu a impus modificări ale legislației.

Astfel, în cadrul mai amplu al sistemului de protecție socială, asistența socială cuprinde *ansamblul de instituții și măsuri prin care statul, autoritățile publice ale administrației locale și societatea civilă asigură prevenirea, limitarea sau înlăturarea efectelor temporare sau permanente ale unor situații care pot genera marginalizarea sau excluderea socială a unor persoane* (art. 2, L. 705).

Identificăm, aici câteva aspecte semnificative pentru disciplina de față:

- asistența socială identifică nu doar măsurile prin care poate veni în sprijinul celor care au nevoie, ci înglobează și instituțiile prin care se pot realiza aceste intervenții;
- există cel puțin trei actori în desfășurarea asistenței sociale: statul, autoritățile publice ale administrației locale (consiliu local / primărie, consiliu județean) și societatea civilă, alături de beneficiar / client. Acest aspect va fi evidențiat și într-un aliniat ulterior (1, art.5): ”asistența socială este în responsabilitatea instituțiilor publice specializate ale autorităților administrației publice centrale si locale si a organizațiilor societății civile”.
- asistența socială nu se rezumă la înlăturarea aspectelor negative ale unei situații (acordarea de sprijin celor săraci), ci accentuează limitarea și prevenirea unor astfel de efecte nedorite;
- scopul intervenției constă în susținerea integrării sociale a persoanelor și grupurilor aflate în situații de risc, care pot provoca marginalizarea sau excluderea lor socială.

În proiectul de modificare a legii 705 sintagma „autoritățile publice ale administrației locale” este înlocuită cu o alta: „comunitatea locală”, în încercarea de a muta centrul de greutate de pe instituțiile publice spre manifestarea solidară a membrilor comunității, spre preluarea responsabilității de către familie, de către vecini, alți concetățeni, pentru prevenirea, limitarea, înlăturarea sau rezolvarea situațiilor care provoacă marginalizare sau excludere socială în spațiul lor de viață.

III.2. Principii ale sistemului național de asistență socială

Prin legea nr. 705/18.12.2001 s-au conturat elementele sistemului național⁸ de asistență socială, cu particularitățile organizării la nivel central, teritorial și local.⁹

Primele principii enunțate accentuau:

- o respectarea demnității umane;
- o universalitatea aplicării legislației;
- o solidaritatea socială;
- o parteneriatul public-privat;
- o subsidiaritatea.

Ulterior, celor 5 principii li s-au adăugat altele, accentuând:

- o responsabilitatea beneficiarului de asistență socială,
- o implicarea activă a familiei și a comunității în acoperirea nevoilor sociale,
- o transparența administrației publice
- o nediscriminarea.

Pentru a înțelege cum este gândită funcționarea sistemului național de asistență socială, să analizăm principiile generale prevăzute în legea 705 și în proiectul de modificare a acestui act:

- a) *respectarea demnității umane*. În explicarea acestui principiu, se susține că „fiecărei persoane îi este garantată dezvoltarea liberă și deplină a personalității”. Acest principiu este strâns legat de cel al nediscriminării: ființa umană are dreptul să fie tratată cu demnitate indiferent de starea ei de sănătate, de vârstă, de mediul

⁸ Denumirea „sistem național de asistență socială” se poate referi la organizarea la nivelul întregii țări a acestor forme de sprijin, dar poate avea și conotații negative, prin inducerea ideii că întreaga populație are nevoie de asistență socială.

⁹ Aspecte privind fundamentarea unui astfel de sistem regăsim în articole E. Zamfir (1998, 2002).

de proveniență, de ocupație sau profesie, de orice criteriu care ar putea genera discriminări. Însuși scopul reglementărilor din domeniul asistenței sociale este de „a crea condițiile necesare implementării măsurilor și acțiunilor sociale pentru garantarea dreptului fiecărei persoane aflată într-o situație de nevoie socială, datorată unor motive de natură economică, fizică, psihică sau socială, de a beneficia de prestații și servicii sociale adecvate” – așa cum se specifică în noul proiect de lege privind sistemul național de asistență socială.

- b) universalitatea:** fiecare persoană are dreptul la asistență socială, în condițiile prevăzute de lege. În acest context, ne amintim că asistență socială nu are un caracter permanent – sau nu urmărește să dobândească un caracter permanent pentru o persoană, pentru o familie sau un grup -, ci poate fi oferită și temporar.
- c) solidaritatea socială:** comunitatea participă la sprijinirea persoanelor, a familiilor care nu își pot asigura nevoile sociale, pentru menținerea și întărirea coeziunii sociale. Așadar, prin sistemul de asistență socială sunt sprijinite persoanele și grupurile aflate în nevoie, în general din fonduri bugetare sau donate de persoane și comunități, fără a exista condiția unei contribuții anterioare a beneficiarilor. Sprijinul se acordă conform acestui principiu, în baza evaluărilor personalizate și a planurilor individualizate realizate de și împreună cu asistenții sociali. Se accentuează rolul și responsabilitatea familiei în sprijinirea persoanelor aflate în nevoie socială.
- d) parteneriatul:** instituțiile publice și organizațiile societății civile, instituțiile de cult cooperează în vederea organizării și dezvoltării serviciilor sociale. Acest principiu se regăsește, spre exemplu, între condițiile de finanțare a unor proiecte sociale. Pe de altă parte, noul proiect al legii privind serviciile sociale, transformă, pentru unele situații, colaborarea în subordonare.
- e) subsidiaritatea:** statul intervine atunci când inițiativa locală nu a satisfăcut sau a satisfăcut insuficient nevoile persoanelor și/sau grupurilor aflate în situații de risc de excluziune socială. Aceasta presupune ca nevoile existente la nivelul unei comunități / administrații locale să fie identificate și să se acționeze pentru limitarea acestor nevoi, în primul rând pe plan local și din resurse locale, nu în ultimul rând să se facă planuri de prevenire a unor astfel de situații.
- f) participarea beneficiarilor,** potrivit căruia beneficiarii măsurilor și acțiunilor de asistență socială contribuie activ la procesul de acordare a acestora. Un astfel de principiu este binevenit, ajutând beneficiarul să reducă din riscul de dependență de serviciile sau beneficiile sociale.

- g) *transparența*, potrivit căruia se asigură creșterea gradului de responsabilitate a administrației față de cetățean, precum și stimularea participării active a beneficiarilor la procesul de luare a deciziilor. Cu cât cetățenii vor fi mai implicați în luarea deciziilor, cu atât vor cunoaște mai bine resursele, vor căuta altele și se vor simți responsabili de bunul mers al comunității lor.
- h) *nediscriminarea*, potrivit acestui principiu, accesul la drepturile de asistență socială se realizează fără restricție sau preferință față de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, categorie socială, convingeri, sex sau orientare sexuală, vârstă, dizabilitate, boală cronică necontagioasă, infectare HIV ori apartenență la o categorie defavorizată, precum și orice alt criteriu care are ca scop sau efect restrângerea folosinței sau exercitării, în condiții de egalitate, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale.

Puncte de reflexie:

- ✓ În ce modalitate considerați că este „garantată dezvoltarea liberă și deplină a personalității”? Cine reprezintă garantul? Cu ce alt termen ați putea înlocui verbul „a garanta”?
- ✓ În ce situații asistența socială se acordă temporar?
- ✓ Exemplificați modalități de solidarizare socială a unei comunități.

Care pot fi aspectele pozitive și limitele subsidiarității?

III.3. Nevoia socială și orientarea spre dezvoltare

În același proiect de modificare a legii sistemului național de asistență socială sunt menționate, drept conținut: *prestațiile și serviciile sociale acordate în vederea dezvoltării capacităților individuale sau colective pentru asigurarea nevoilor sociale, creșterea calității vieții și promovarea unei societăți incluzive și coezive.*

Așadar, asistenta socială iese din capcana în care a intrat în ultimii ani – atât ca viziune, cât și ca modalitate de realizare – urmărind educarea și abilitarea atât a individului, cât și a comunităților pentru a face față situațiilor cu care se confruntă, dar și celor ulterioare, pentru a contribui și a se implica în asigurarea resurselor necesare unei vieți demne, independente a tuturor membrilor.

Ce este nevoia socială?

Nevoia de asistență socială „desemnează resursele elementare minime necesare pentru o viață demnă și o funcționare socială normală, neacoperite prin efortul persoanei / familiei în cauză și nici de componentele de asigurare socială ale sistemului de securitate socială”.¹⁰

În acest context, C. Zamfir identifică două tipuri de nevoi de asistență socială:

- a) „nevoia provenită din lipsa resurselor economice – un nivel de viață sub standardele minime acceptate, lipsa locuinței, lipsa de acces la serviciile de asistență medicală sau de educație;
- b) nevoia provenită din limitarea severă a capacităților personale de a duce o viață normală – dependență de alcool sau droguri, probleme de integrare în viața de familie, școală, muncă, comunitate, dificultăți de interrelaționare cu ceilalți.”¹¹

Nevoii sociale cu o etiologie economică i se poate răspunde prin intervenții în care beneficiile sociale, în bani sau în natură, acoperă necesarul dorit pentru un standard minim de viață. Pentru nevoile provocate de incapacități personale sau dependență sunt specifice serviciile din domeniul asistenței sociale.

Capacitatea unei societăți de a acorda sau nu răspunsuri nevoilor sociale dimensionează și *nevoia reziduală de asistență socială* (Zamfir, C., 2002). Văzută ca o incapacitate a unei societăți de a acoperi solicitările din această arie, nevoia reziduală poate fi și efectul prioritizării acțiunilor, respectiv alocărilor de resurse la un moment dat.

La rândul său, Bradshaw¹² face distincție între patru tipuri de nevoi sociale:

- a) *nevoi normative* – ca fiind cele definite de administratori, de manageri, de profesioniști, de birocrati din domeniul asistenței sociale;
- b) *nevoi exprimate* – de către persoane și grupuri care solicită, se plâng, depun cereri și petiții, fac demonstrații pentru a un serviciu sau un beneficiu social;
- c) *nevoi simțite* – de public, de persoane – și care pot sau nu să coincidă cu cele normative sau exprimate;
- d) *nevoi comparative* – desemnând măsura în care nevoile exprimate se transformă în servicii primite.

Alte încercări de categorisire a nevoilor¹³ fac distincția între :

¹⁰ Zamfir, Cătălin – 2002, „Nevoia de asistență socială”, în *Dicționar de politici sociale* (coord.: Luana Pop), Ed. Expert, București, pp. 445-446

¹¹ *ibidem*

¹² Bradshaw, J. – 1972, „The concepts of social needs”, in *Rev. New Society*, nr. 496, pp. 640-643

¹³ Pinch, S. – 1997, *Worlds of Welfare*, Routledge, London, p. 6

- a) nevoi necesare pentru o anumită perioadă și nevoi necesare pe tot parcursul vieții;
- b) nevoi adecvate vârstei: pentru copii, pentru tineri, pentru adulți, pentru vârstnici;
- c) nevoi măsurabile (cum ar fi nevoia de hrană) și nevoi nemăsurabile (cum ar fi nevoia de apartenență socială sau cea de recunoaștere).

III.4. Spre strategii de incluziune și coeziune socială

Procesul de incluziune socială reprezintă un set de măsuri și acțiuni multidimensionale din domeniile protecției sociale, ocupării forței de muncă, locuirii, educației, sănătății, informării, comunicării, mobilității, securității, justiției și culturii, destinate combaterii excluziunii sociale.¹⁴

În vederea promovării procesului de incluziune socială, prevederile legislative urmăresc coordonarea și organizarea unitară a sistemului de prestații și servicii sociale. Se vizează crearea condițiilor ca orice persoană aflată într-o situație de nevoie socială - datorată unor motive de natură economică, fizică, psihică sau socială - să poată beneficia de prestații și servicii sociale adecvate.

Asistența socială experimentează, acum, o importantă perioadă de schimbare a priorităților, a organizării și a practicii de zi cu zi. Conform noilor prevederi legislative privind protecția copilului, a persoanelor cu deficiențe, a persoanelor vârstnice, apoi cele din domeniul justiției restaurative, a alternativelor la formele tradiționale de asistență, a perspectivei comunitare și/sau personalizate de intervenție, natura și viitorul asistenței sociale se modifică considerabil.

Devin dominante sintagme precum: „plan individualizat de îngrijire”, „management de caz”, „monitorizare a cazului”, dar și „colaborare inter-agenții”, „implicare comunitară” și „activarea resurselor comunitare”. Alte noi concepte și practici se impun - evaluare, supervizare, empowerment, advocacy -, solicitându-se noi abilități, noi forme de cunoaștere și învățare. Imaginea asistentului social lucrând la un caz, într-un birou, printr-o anumită teorie psiho-socială, pare să fie înlocuită¹⁵ de cea a unui profesionist activ, dinamic și flexibil.

¹⁴ Cf. proiectului de modificare a legii nr. 705/2001

¹⁵ Parton, N. – 1996, *Social Theory, Social Change and Social Work*, London and New York, Routledge

Se impune și o nouă perspectivă de ansamblu a domeniului asistenței sociale: una orientată spre **dezvoltare**, spre identificarea și utilizarea resurselor, nu doar pentru intervenții în situații de criză. Această nouă perspectivă dezvoltă latura preventivă, orientând asistenții sociali spre inițierea și susținerea unor acțiuni cu privire la situații optimizante, privind cum ar trebui să fie indivizii, familiile, comunitățile și societatea în ansamblu.

Astfel de perspective se impun, în fapt, la nivelul întregii societăți, dacă luăm în considerare și reprezentanții altor domenii care au un rol esențial în prevenirea, rezolvarea sau perpetuarea problemelor sociale: serviciile de sănătate, educaționale, cele oferite de alte companii / instituții locale.

Atunci când nu se stabilește o strânsă **relație** între **asistență socială** și **schimbare socială**, se pot ivi probleme serioase - fie dinspre utilizatori, fie dinspre cei care oferă sprijin, fie dinspre practicieni, fie dinspre manageri și organizațiile furnizoare de servicii sociale. Se uită posibilitatea de a lucra împreună pentru schimbarea unei situații, pentru căutarea, în timp util, a celei mai bune soluții. Acționarea doar în situații de criză devine parte a unei probleme sociale, existând multiple riscuri în identificarea rapidă de soluții eficiente și, mai ales, în cultivarea, în rândul beneficiarilor de servicii, a capacității de a face față problemelor.

Nu în ultimul rând, focalizarea pe activități desfășurate doar în situații de criză, pe acordarea de sprijin doar în astfel de circumstanțe, poate accentua într-o mai mare măsură *starea de dependență*, abilitățile de a acționa independent și preventiv nefiind dezvoltate. Beneficiarul de servicii sociale vor fi menținuți, astfel, în starea lor, presiunea timpului nelăsând șansa de a lucra pentru soluții de susținere a incluziunii lor sociale.

III.5. Beneficiarii sistemului național de asistență socială

Se subliniază din ce în ce mai mult *dreptul tuturor cetățenilor de a fi informați* asupra conținutului și modalităților de acordare a măsurilor și acțiunilor de asistență socială. Acest drept este încălcat adesea, justificându-se prin lipsa de timp sau prin indisponibilitatea beneficiarului de asculta, înțelege și acționa în acord cu principiul implicării.

Întâlnim angajați în sistemul de asistență socială care spun că asistența socială se acordă doar la cererea beneficiarului, când, în fapt, dreptul la asistență socială se acordă și din oficiu, după caz, în conformitate cu prevederile legii, iar prestațiile și serviciile sociale se acordă pe baza actelor doveditoare și în funcție de situația persoanei sau familiei, cu respectarea legislației în vigoare.

În acest sens, *dreptul la măsurile de asistență socială* este garantat în condițiile legii pentru toți cetățenii români cu domiciliul în România fără nici un fel de discriminare, iar cetățenii altor state, apatrizii și refugiații, care au domiciliul sau reședința în România, au dreptul la măsuri de asistență socială, în condițiile legislației române și a acordurilor ratificate de România cu alte state.

Așadar, orice cetățean care locuiește pe teritoriul țării noastre poate fi beneficiar al serviciilor de asistență socială, în condițiile legii. El poate solicita sprijinul sau îl poate primi prin sesizarea din oficiu a autorităților în drept.

Categorii specifice care se află în atenția profesioniștilor din domeniul serviciilor medico-sociale:

Persoanele și grupurile în dificultate, aflate în atenția profesioniștilor din domeniul serviciilor medico-sociale pot fi:

a) Familii vulnerabile:

- familii monoparentale
- familii cu un părinte șomer
- familii în care ambii părinți sunt șomeri
- familii sărace
- familii cu mulți copii-elevi / studenți
- familii în care un părinte a părăsit domiciliul
- părinți divorțați
- părinți separați în fapt
- mame cu copii alungate de acasă
- mame / copii agresați
- familii în care unul dintre părinți se află în penitenciar
- familii în care un părinte / părinții sunt consumatori de alcool
- părinți care trăiesc în concubinaj
- familii fără locuință

b) Persoane aflate în dificultate:

- ☐ copii rămași în sarcina altor persoane
- ☐ copii fără părinți
- ☐ copii ai căror părinți sunt plecați la lucru în străinătate sau în altă localitate
- ☐ copii minori nesupravegheați o mare parte din zi
- ☐ tineri care au renunțat la școală
- ☐ tineri consumatori de droguri
- ☐ tineri șomeri
- ☐ tinere sărace
- ☐ tinere fără loc de muncă
- ☐ tineri consumatori de alcool
- ☐ tineri consumatori de droguri
- ☐ adulți fără locuință
- ☐ adulți fără loc de muncă / locuință
- ☐ persoane cu handicap psihic
- ☐ persoane cu deficiențe fizice
- ☐ persoane (copii și tineri) dependente și semidependente
- ☐ vârstnici fragili
- ☐ vârstnici fără rude
- ☐ vârstnici fără locuință
- ☐ vârstnici care și-au vândut apartamentul pentru a fi îngrijiți
- ☐ văduvi / văduve în perioada de doliu
- ☐ persoane semidependente, care nu se pot deplasa în afara domiciliului
- ☐ copii / vârstnici agresați fizic
- ☐ copii / vârstnici agresați psihic

Factorii de risc în aceste situații:

- ☐ absența /neimplicarea familiei / rudelor
- ☐ absența relațiilor de vecinătate
- ☐ abandonul / semiabandonul / neglijarea persoanelor vulnerabile
- ☐ lipsa unui loc de muncă (tineri și adulți)
- ☐ abandonul / semiabandonul școlar.

O încercare de identificare a categoriilor de persoane vârstnice care manifestă nevoi de servicii sociale, respectiv de asistență socială, poate cuprinde:

- vârstnici fără nici un venit;
- vârstnici săraci;
- vârstnici fără locuință sau care trăiesc în condiții insalubre și insecurizante;
- vârstnici agresați în familie;
- vârstnici care au finalizat o pedeapsă privativă de libertate și care, la întoarcerea în comunitate nu mai au locuință ori familie;
- vârstnici abandonați;
- vârstnici ai străzii;
- vârstnici dependenți de alcool;
- vârstnici semidependenți sau dependenți;
- vârstnici care sunt unici întreținători ai unei familii de mai multe generații;
- vârstnici marginalizați, discriminați;
- vârstnici care, din cauze medicale sau în urma unor experiențe de viață nefaste, acceptă „neputința”;
- vârstnici cu boli cronice sau maladii specifice (Alzheimer, senilitate etc.).

Cererea pentru acordarea prestațiilor sociale se înregistrează la serviciul public de asistență socială din subordinea consiliilor locale sau la primăria unității administrativ-teritoriale în a cărei rază își are domiciliul sau reședința persoana solicitantă. După caz, cererea se poate înregistra la serviciul public deconcentrat al Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei, la serviciul public de asistență socială organizat în subordinea consiliului județean sau Consiliului General al municipiului București.

Cererea pentru acordarea serviciilor sociale se înregistrează la furnizorul public, sau după caz, privat, de servicii sociale.

Procedura de înregistrare și soluționare a cererii de acordare a prestațiilor și serviciilor sociale se reglementează prin legi speciale.

Decizia de stabilire a dreptului la prestații și servicii sociale poate fi contestată la Comisia de Mediere Socială, care este obligată să se pronunțe în cel mult 30 de zile de la data înregistrării cererii de mediere. Deciziile Comisiei de

Mediere Socială pot fi atacate în termen de 30 de zile de la data emiterii lor potrivit prevederilor Legii contenciosului administrativ.

Comisia de Mediere Socială este organizată și funcționează în aparatul structurilor deconcentrate ale Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei. Regulamentul de organizare și funcționare al Comisiei de Mediere Socială se aprobă prin ordin al ministrului muncii solidarității sociale și familiei.

Cererile adresate instanțelor judecătorești pentru soluționarea litigiilor în legătură cu acordarea prestațiilor și serviciilor sociale sunt scutite de taxa judiciară de timbru.

Aplicație:

Identificați și alte categorii de persoane și grupuri vulnerabile, care ar putea fi în nevoie socială la un moment dat.

Puncte de reflexie

- ✓ Care considerați că sunt condițiile de viață care se cer a fi asigurate?
- ✓ Expuneți, în scris, sensurile pe care le acordați sintagmelor: „integrare socială”, „incluziune socială”, „coeziune socială”, „calitatea vieții”.
- ✓ Exemplificați modalități de solidarizare socială a unor comunități.

III.6. Personalul din sistemul de asistență socială

În domeniul asistenței sociale activează personal angajat și voluntari cu diverse calificări și competențe.

Legislația în domeniu prevede că formarea personalului de specialitate de asistență socială se realizează în instituții de învățământ de stat și particulare care funcționează în condițiile legii, precum și în procesul de formare continuă.

Noile prevederi legislative accentuează *obligățiile personalului* care activează în domeniul asistenței sociale:

- a) să își desfășoare activitatea în conformitate cu legislația în vigoare;
- b) să asigure confidențialitatea informațiilor obținute;
- c) să respecte intimitatea beneficiarilor;

- d) să respecte libertatea de a alege a beneficiarilor;
- e) să respecte etica profesională;
- f) să respecte și să implice activ beneficiarii de servicii;
- g) să respecte demnitatea și unicitatea persoanei.

Nerespectarea acestor obligații atrage, în condițiile legii, răspunderea materială, disciplinară, civilă sau penală. Astfel, este obligatorie înființarea comisiei de disciplina în cadrul fiecărei asociații profesionale, stabilindu-se și regulamentul de organizare și funcționare al acesteia. Comisia de disciplina sancționează abaterile de la etica și deontologia profesională ale personalului angajat.

Personalul de specialitate de asistență socială are obligația să îndeplinească atribuțiile și responsabilitățile prevăzute în statutul profesiei. După apariția noii legi a statutului asistenților sociali, Colegiul asistenților sociali este organismul care validează activarea unei persoane în profesie.

6.1. Asistentul social

Legea privind exercitarea profesiei de asistent social prevede că „pot fi asistenți sociali:

- a) cetățenii români
- b) cetățenii statelor membre ale Uniunii Europene și ai celorlalte state din Spațiul Economic European, rezidenți în România, conform legislației în vigoare
- c) cetățenii din alte țări cu care România are acorduri bilaterale de reciprocitate;

Titlul de asistent social poate fi deținut de persoana care deține diploma de licență în cadrul unei instituții de învățământ superior cu specializare în domeniu, forma de lungă durată, 4 ani, acreditată conform legii, sau de persoana care deține diploma de absolvire a unei instituții de învățământ superior cu specializare în domeniu, forma de scurtă durată, 3 ani și nu se găsește în vreunul din cazurile de incompatibilitate prevăzute de prezenta lege.

Asistentul social își poate exercita profesia în sectorul public, privat sau mixt, conform legislației în vigoare.

Profesia de asistent social necesită formare de nivel universitar cu specializare în asistență socială, forme de învățământ superior de scurtă durată și de lungă durată, în cadrul instituțiilor de învățământ superior acreditate conform legii.”

6.1.1. Rolul asistentului social

Conform legii privind exercitarea profesiei de asistent social (466/2004):

(1) Asistentul social pune în practică cunoștințele, normele și valorile în domeniul asistenței sociale pentru a interveni și a acorda asistență persoanelor sau comunităților la cererea acestora sau ori de câte ori situația o impune.

(2) Asistentul social *participă activ la elaborarea și aplicarea politicilor sociale în domeniu, strategiilor și planurilor de acțiune la nivel internațional, național, județean și local promovând bunăstarea socială.*

(3) Asistentul social desfășoară următoarele tipuri generale de activități:

- identificarea segmentului populației ce face obiectul activităților de asistență socială,
- diagnoza problemelor socio-umane,
- dezvoltarea planurilor de acțiune, programelor, măsurilor, activităților profesionalizate și serviciilor specializate specifice domeniului,
- sensibilizare și informare cu privire la problematica socială,
- stabilirea modalităților concrete de acces la prestații și servicii specializate de asistență socială pe baza evaluării nevoilor,
- dezvoltarea de programe de cercetare științifică și formare profesională.

(4) Tipurile de activități menționate mai sus pot fi modificate și completate numai la propunerea Colegiului.

(5) Realizarea activităților menționate la alin. 3 sunt un drept exclusiv al asistentului social.

(6) Instituțiile și organismele, publice sau private abilitate prin lege să desfășoare activități de asistență socială au obligația de a asigura realizarea activităților menționate la alin.3 numai de către asistenți sociali sau sub îndrumarea directă a acestora.

6.1.2. Cunoștințe de bază necesare asistentului social

Cunoștințele de bază solicitate asistenților sociali sunt multiple - având în vedere complexitatea domeniului de lucru - și vizează:

- responsabilitățile pe care le are în relație cu clientul / clienții, cu angajatorul și ceilalți actori sociali;
- puterea legală de care dispune în planificarea și desfășurarea ajutorului;

- drepturile pe care le au clienții, în special cele la confidențialitate, intimitate și protecție în fața unor situații clasificate ca fiind de risc;
- legile, procedurile și rețelele organizațiilor care lucrează împreună în procesul de protecție a persoanelor și grupurilor vulnerabile;
- importanța caracteristicilor individualizante - apartenență la o anumită cultură, vârstă, religie, la un gen – în evaluarea cazului și în pregătirea planului de îngrijire, în reprezentarea nevoilor și dorințelor utilizatorilor de servicii;
- condițiile social-economice care influențează capacitatea oamenilor de a face față problemelor: șomaj, sărăcie, posibilitatea primirii de îngrijiri medicale, de adăpost;
- cercetări recente cu privire la practica de asistență socială și la punctele de vedere ale beneficiarilor / clienților;
- teorii ale dezvoltării fizice, emoționale, spirituale și educaționale ale copiilor, tinerilor, adulților;
- factorii de risc, indiciile cu privire la abuzurile asupra clienților;
- natura și impactul dificultăților fizice sau / și de învățare, precum și modalități optime de susținere a indivizilor aflați în astfel de situații;
- semnele, consecințele și tratarea problemelor comune de sănătate fizică și psihică;
- informații cu privire la virusul HIV / la SIDA, la consumul de alcool și de droguri;
- cauze ale comportamentelor antisociale, ale delincvenței și modalități de intervenție;
- rolul asistentului social în justiție;
- fișe de evaluare a nevoilor și a factorilor de risc;
- modele de realizare a managementului îngrijirii, pornind de la oferirea de servicii, conducerea și evaluarea acestora.

6.1.3. Deprinderi și abilități necesare asistentului social

Unele dintre metodele utilizate în asistența socială sunt dezvoltate din teoriile specifice, altele derivă din practică, din cercetări. Un viitor asistent social are nevoie – conform asociației britanice de specialitate - de cunoștințe, de deprinderi, dar și de abilități complexe:

- 1) *Să știe să comunice și să se implice, să stabilească relații cu oameni de toate vârstele și cu experiențe culturale diverse.*

Ce presupune această abilitate?

Asistentul social va trebui să recunoască barierele în comunicare, provenite, posibil, din: diferențe de limbaj, de vocabular utilizat, din probleme emoționale sau din deficiențe psiho-fizice. Respectarea demnității fiecărei persoane, familiei, comunități, constituie o provocare, dar și o condiție esențială în activitatea de asistență socială.

- 2) *Să se implice în învățarea exprimării clare, sincere, simpatetice, de către utilizatorul de servicii, a propriilor puncte de vedere, dorințe, sentimente.*

Este necesar ca beneficiarul să fie ajutat să își clarifice nevoile urgente, să facă o diferență între ceea ce își dorește și ceea ce îi conferă siguranță pe termen imediat și mediu. Asistentul social îi va explica și motiva utilizatorului de servicii ce intenționează să îi propună ca sprijin.

- 3) *Să promoveze și să încurajeze clienții în rezolvarea problemelor cu care se confruntă, în evitarea excluderii sociale prin sprijinirea pe elementele care le conferă forță, prin utilizarea tuturor resurselor de care dispun, inclusiv familie, prieteni, comunitate.*

Asistentul social trebuie să evalueze situația inițială și să realizeze un plan de intervenție împreună cu ceilalți posibili actori în realizarea acestuia: clientul, familia acestuia, alți specialiști. E necesar ca un viitor asistent social să aibă certitudinea clarității planului de acțiune pentru toți cei implicați, asigurând, astfel, o parte din succesul intervenției.

Cunoașterea organizațiilor care oferă servicii și a departamentelor specializate îi va permite asistentului social să aibă știință de constrângerile financiare, de solicitările legale și de procedură impuse de coduri și organizații.

- 4) *Să monitorizeze serviciile oferite de alți specialiști și să ofere el însuși servicii.*

În unele situații – copii aflați în situații de risc, persoane cu probleme medii de sănătate mintală, persoane care au ispășit pedeapsa privativă de libertate - asistentul social acordă sprijin direct celor aflați în nevoie.

În alte organizații și situații, rolul asistentului social poate fi de supervizare a intervenției celorlalți angajați, acționând ca un manager de caz: pentru persoanele în vârstă, pentru cele cu deficiențe.

Astfel de acțiuni solicită, din partea asistentului social, lucrul în parteneriat cu utilizatorul de servicii, cu ceilalți specialiști, pentru a o evaluare holistică a nevoilor,

pentru o negociere a costurilor și a acțiunilor de realizat, pentru asigurarea calității intervenției, pentru un management eficient al costurilor.

- 5) *Să lucreze în organizații, ca membru al unei echipe multidisciplinare, să identifice și surmonteze barierele care pot influența eficiența muncii în echipă.*

Un aspect considerabil îl constituie înțelegerea și urmarea politicilor și practicilor organizației. Lucrul eficient în cadrul organizației presupune cunoașterea, de către asistentul social, a noilor tehnologii de comunicare, a modalităților de redactare a rapoartelor, a anchetelor sociale și a adreselor către alte instituții ori departamente.

- 6) *Să își dezvolte continuu competențele personale și profesionale, acceptând și învățând din procesul de supervizare, din cercetările efectuate în domeniu, din lucrările de specialitate.*

O parte a acestei responsabilități revine și organizației în ansamblu. Formarea continuă a angajaților constituie o investiție care va împiedica plafonarea, abordarea pesimistă a situațiilor de către asistenții sociali angajați.

Asistenții sociali au o mare responsabilitate: aceea ce a reinventa practica: ei nu au de aplicat soluții, algoritmi predeterminați, ci se implică în rezolvarea de probleme, adică în căutarea de soluții noi, adaptate fiecărei situații, fiecărui caz.

Aceste dimensiuni impun o asistență socială în echipă, managementul schimbării având mai multe oportunități.

Pe de altă parte, așteptările și stereotipurile posibililor beneficiari de servicii joacă un rol crucial în poziționarea lor în raport cu problemele sociale.

Schimbarea, în domeniul asistenței sociale poate fi susținută sau blocată de dimensiunile și semnificațiile unor factori precum:

- dorința practicianului de autoîmplinire;
- utilizarea unor strategii autodefensive – fie de către practician, fie de către beneficiar;
- interacțiuni dinamice sau defensive între practician și beneficiar.

Un asistent social care înțelege semnificația schimbării menține un grad de neutralitate în relația cu clienții. O astfel de atitudine va favoriza negocierea unei căi acceptate printre conflictele de interese provocate în situații în care nevoile celor care discută sunt diferite sau un anume comportament poate cauza probleme.

Asistența socială devine o activitate de dezvoltare, având ca scop nu doar întâlnirea și împlinirea nevoilor celor care solicită un sprijin imediat, ci și crearea de situații sociale, abilitarea familiilor, a comunităților pentru a fi mai în măsură să facă

față problemelor. Pentru activarea resurselor comunitare și implicarea activă a comunității, un rol semnificativ îl poate avea activitatea în echipe, formate din:

- asistenții sociali;
- managerii instituțiilor, asociațiilor furnizoare de servicii;
- angajații altor organizații în domeniu;
- locuitorii din așezarea respectivă.

Ultimele două categorii de resurse umane sunt încă insuficient activate.

Pentru a-și clarifica poziția în cadrul respectivelor echipe, asistentul social poate verifica periodic îndeplinirea sau neîndeplinirea sarcinilor de către persoanele implicate, deținând, astfel, controlul, asupra stadiului și cursului rezolvării problemelor, asupra necesarelor adecvări ale perspectivelor teoretice.

Aplicație:

Realizați o hartă a cunoștințelor, deprinderilor și abilităților necesare realizării activității de asistență socială.

III.7. Conținutul activităților de asistență socială

Asistența socială cuprinde *prestații* și *servicii sociale* acordate pe baza unor drepturi prevăzute de legi, în vederea dezvoltării capacităților individuale sau colective pentru asigurarea nevoilor sociale.

Așadar, prin beneficii și servicii sociale, statul, comunitatea locală și societatea civilă intervin în asigurarea a cel puțin unui nivel minim de trai al indivizilor, creșterea calității vieții și promovarea unei societăți incluzive și coezive.

7.1. Prestațiile / beneficiile sociale

Prin beneficii sociale, statul intervine pentru a suplimenta sau substitui veniturile primare ale unei persoane, ale unei familii. Statul furnizează aceste prestații sociale prin autoritățile publice centrale sau locale, în conformitate cu prevederile legislației în vigoare.

Prestațiile (beneficiile) sociale, se acordă în bani sau în natură, din bugetul de stat sau, după caz, din bugetul local, sub forme ca:

- alocațiile familiale - se acordă familiilor și au în vedere nașterea, educația și întreținerea copiilor;

- ajutoarele sociale - se acordă persoanelor sau familiilor aflate în dificultate și ale căror venituri sunt insuficiente pentru acoperirea nevoilor minime de viață, evaluate prin anchetă socială, precum și prin alte instrumente specifice;
- indemnizațiile și facilitățile - se acordă persoanelor pentru favorizarea incluziunii sociale și asigurării unei vieți autonome. Indemnizațiile cu caracter reparatoriu se acordă persoanelor și după caz, familiilor acestora, care au suferit daune în urma unor evenimente socio-politice sau legate de catastrofe și calamități naturale, recunoscute prin lege..

Suplimentarea sau suplinirea veniturilor se poate face fie prin transferuri monetare dinspre stat, fie prin diferite gratuități și subvenții pentru unele servicii, diminuându-se astfel din cheltuielile realizate de individ.

Beneficiile în natură, nemonetare, iau forma unor servicii sau bunuri oferite direct individului (hrană, îmbrăcăminte, lapte praf, lemne, cărbuni etc.).

Beneficiile în bani / subvențiile / gratuitățile sunt orientate spre bunuri sau servicii a căror utilizare este încurajată din punct de vedere social¹⁶:

- hrană/ produse alimentare de bază (pâine, lapte);
- produse și servicii medicale (consultații medicale gratuite, medicamente compensate sau gratuite, spitalizare);
- produse și servicii educaționale (manuale, calculatoare pentru elevi și studenți, burse pentru elevii din familii paupere);
- produse și servicii pentru mediul de viață (construire/achiziționare/întreținere de locuințe, servicii de termoficare, de electricitate, de telefonie).

Metodologia acordării prestațiilor sociale și condițiile de eligibilitate a beneficiarilor sunt prevăzute de legi speciale. În acest sens, principalele *criterii* în baza cărora se acordă prestațiile sociale sunt următoarele:

- (a) evaluarea contextului familial;
- (b) veniturile solicitantului sau ale familiei acestuia;
- (c) condițiile de locuire;
- (d) vârstă beneficiarului;
- (e) starea de sănătate și gradul de dependență.

În literatura de specialitate se fac diferențieri între *beneficiile contributorii* (în general în sistemele de asigurări: de sănătate, pentru pensie, pentru perioadele de șomaj, boală și invaliditate) și *beneficiile necontributorii, selective sau categoriale* (acordate în

funcție de nevoie, în general în sistemul de asistență socială: sub forma ajutorului social, al sprijinului financiar pentru persoane cu deficiențe sau dependente, pentru categorii considerate a fi în situații de risc sau vulnerabile: copii, familii monoparentale, al altor forme de gratuități și facilități).

7.2. Serviciile sociale

Serviciile sociale pot fi servicii primare și servicii specializate.

Serviciile sociale primare sunt măsuri și acțiuni de proximitate și prevenție acordate în comunitate, în scopul identificării și limitării situațiilor de risc în care se poate afla la un moment dat persoana, familia sau grupul.

Serviciile sociale specializate sunt măsuri de suport și asistență care au ca scop menținerea, refacerea sau dezvoltarea capacităților persoanei sau familiei, aflate în situații specifice de vulnerabilitate sau de risc de excludere socială și sunt acordate de personal calificat și specializat.

Serviciile sociale se acordă în urma unei diagnoze a nevoilor sociale și a structurării unui proiect de intervenție individualizat. Se susține din ce în ce mai mult metoda managementului de caz.

Noile modificări ale prevederilor legislative impun organizarea serviciilor sociale la nivelul comunităților locale, descentralizat, pentru a răspunde cât mai adecvat nevoilor sociale identificate, tipologiei potențialilor beneficiari și condițiilor particulare în care aceștia se află

Serviciile sociale au ca **scop**:

- refacerea, menținerea și dezvoltarea capacităților individuale sau ale grupului;
- pentru depășirea unei situații de nevoie, cronice sau de urgență;
- pentru persoanele și/sau familiile incapabile să soluționeze o situație dificilă.

Serviciile sociale – sub forma îngrijirii social-medicale sau a asistenței sociale – se acordă la domiciliu, în comunitate, în instituții specializate de zi sau în unele rezidențiale (în care persoana stă mai mult de 24 de ore).

Conform definițiilor agreeate în plan legislativ¹⁷ **serviciile sociale** au câteva caracteristici:

- pot fi servicii de asistență socială și servicii de îngrijire social-medicală;
- sunt servicii cu caracter primar și servicii specializate;

¹⁶ Pop, Luana – 2002, „Beneficii sociale”, în *Dicționar de politici sociale*, Ed. Expert, București, pp. 151-154

- sunt organizate într-un sistem flexibil, polivalent și coordonat;
- pot fi furnizate în sistem integrat cu serviciile de sănătate, educaționale, locuire, ocupare a forței de muncă și altele asemenea, în funcție de complexitatea situației.

Serviciile cu caracter **primar** au drept scop prevenirea sau limitarea unor situații de dificultate sau vulnerabilitate care pot duce la marginalizare sau excluziune socială, putând consta în:

- a) identificarea nevoilor individuale și de grup, precum și a principalelor categorii de beneficiari de servicii sociale;
- b) informare asupra situațiilor de risc, precum și asupra drepturilor sociale ale persoanei;
- c) măsuri educative și de supraveghere destinate prevenirii comportamentelor deviante;
- d) consiliere pentru persoane vârstnice, persoane cu handicap, persoane cu patologii cronice, persoane dependente de consumul de alcool, droguri sau alte substanțe toxice, persoane infectate cu HIV, pentru familiile acestora, precum și pentru alte persoane din grupul social cu care s-au aflat în contact permanent sau incidental;
- e) consiliere pentru persoanele și familiile care adoptă copii sau care au minori în plasament sau încredințare;
- f) consiliere pentru tineri care părăsesc instituțiile pentru protecția copilului;
- g) consiliere și susținere pentru persoanele neglijate, abuzate, victime ale violenței în familie ori ale traficului de persoane;
- h) sprijin material și financiar acordat persoanelor și familiilor cu venituri insuficiente pentru acoperirea nevoilor minime, prevăzute de ansamblul dispozițiilor legale în vigoare;
- i) măsuri de urgență pentru următoarele persoane: fără adăpost, victime ale traficului de persoane, al violenței în familie, precum și pentru orice persoană aflată în dificultate.
- j) orice alte măsuri de prevenție socială.

Serviciile **specializate** au drept scop menținerea, refacerea sau dezvoltarea capacităților individuale pentru depășirea unei situații de nevoie socială.

Serviciile specializate, precum și instituțiile care le acordă au drept obiectiv:

¹⁷ Pentru mai multe detalii consultați O.U. nr. 68/2003 privind serviciile sociale cu modificările prin Legea nr. 515/2003.

- a) găzduirea, îngrijirea, recuperarea, reabilitarea și reinserția socială pentru persoanele vârstnice, persoane cu handicap, bolnavi cronici, persoane dependente de alcool sau droguri, persoane victime ale violenței în familie sau ale traficului de persoane;
- b) suport și asistență pentru copiii și familiile în dificultate;
- c) găzduirea și educația specială pentru copiii sau tinerii cu handicap sau care prezintă dificultăți de adaptare;
- d) găzduirea tinerilor care părăsesc sistemul de protecție a copilului pe o perioadă determinată în conformitate cu legislația în vigoare;
- e) inserția socială și profesională a tinerilor care părăsesc sistemul de protecție a copilului;
- f) găzduirea pe perioadă determinată a persoanelor fără adăpost;
- g) asistență și suport pentru asigurarea unei vieți autonome și active persoanelor de vârstă a treia, precum și servicii de îngrijire acordate vârstnicilor aflați într-o situație de dependență;
- h) acordarea de măsuri de suport pentru integrarea în muncă, altele decât cele prevăzute de Codul muncii, inclusiv atelierele protejate;
- i) acordarea de măsuri de readaptare, de pre-orientare și de reeducare profesională stabilite prin legislația în vigoare;
- j) primirea și îngrijirea în situații de urgență, cu sau fără găzduire, acordarea de sprijin sau acompaniament social, adaptarea la o viață activă sau inserție socială și profesională pentru persoanele sau familiile în dificultate sau în situații de risc;
- k) acțiuni de identificare, ajutor, susținere, formare sau informare, consiliere, expertiză sau coordonare în vederea prevenirii oricărei forme de dependență;
- l) activități, măsuri și servicii sociale de tip pilot;
- m) orice alte măsuri de intervenție socială.

Serviciile de **îngrijire social-medicală** reprezintă un complex de activități, care se acordă în cadrul unui **sistem social și medical integrat** și au drept scop principal menținerea autonomiei persoanei, precum și prevenirea agravării situației de dependență.

Serviciile de îngrijire social-medicală sunt acordate persoanelor care datorită unor afecțiuni fizice, psihice, mentale sau senzoriale, se găsesc în imposibilitatea de a

realiza activitățile curente de viață sau care se află în faza terminală a unei boli incurabile.

Principalele categorii de persoane cărora li se adresează serviciile de îngrijire social-medicală sunt persoanele vârstnice, persoanele cu handicap, bolnavii cronici, persoanele care suferă de boli incurabile și care necesită o gamă largă de servicii sociale, cum ar fi servicii de îngrijire, asistență, tratament, recuperare funcțională, reabilitare și inserție socială.

Serviciile de îngrijire social-medicală pot fi clasificate în următoarele categorii :

- a) servicii de bază: ajutor pentru igienă corporală, îmbrăcare și dezbrăcare, igiena eliminărilor, hrănire și hidratare, transfer și mobilizare, deplasare în interior, comunicare;
- b) servicii de suport: ajutor pentru prepararea hranei sau livrarea acesteia, efectuarea de cumpărături, activități de menaj, însoțirea în mijloacele de transport, facilitarea deplasării în exterior, companie, activități de administrare și gestionare, activități de petrecere a timpului liber;
- c) servicii de îngrijiri medicale;
- d) servicii de recuperare și reabilitare, conexe domeniului medical și social: kinetoterapie, fizioterapie, terapie ocupațională, psihoterapie, psihopedagogie, logopedie, podologie și altele asemenea;
- e) servicii de reabilitare și adaptare a ambientului: mici amenajări, reparații și altele asemenea

Cine acordă servicii sociale?

Serviciile sociale sunt acordate de *furnizori de servicii sociale*, care au de respectat, la rândul lor, prevederile legale în procedura de înființare, dar și de organizare, de oferire de servicii.

Serviciile sociale sunt furnizate, în general, de echipe pluridisciplinare formate din asistenți sociali și persoane cu diverse calificări și competențe specifice domeniului de intervenție. În procesul de furnizare a serviciilor sociale se pot implica, alături de personalul specializat și membri de familie, alte persoane fizice, precum și voluntari, în condițiile legii, dar coordonarea echipelor pluridisciplinare, precum și a activităților legate de soluționarea cazului social, se realizează de managerul de caz sau responsabilul de caz.

Aplicații:

- ✓ Care considerați că este rolul unui asistent social în procesul de informare a cetățenilor cu privire la conținutul și modalitățile de acordare a drepturilor sociale?
- ✓ Argumentați modalitățile de acordare a drepturilor de asistență socială!
- ✓ Ce aspecte pozitive, respectiv negative identificați în implicarea beneficiarilor? Dar a comunității?
- ✓ Studiați și comentați standardele generale de calitate în furnizarea serviciilor sociale din anexa acestui curs.

IV. INSTITUȚII DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ

IV.1. Definiri, atribuții și principii

Instituțiile de asistență socială sunt înființate și organizate ca unități specializate, juridice sau nejuridice, publice sau private, care gestionează, cu o anumită continuitate, spații și servicii sociale.

Instituțiile publice specializate de asistență socială pot fi organizate pentru a deservi una sau mai multe unități administrativ-teritoriale. În condițiile în care sunt implicate mai multe unități administrativ-teritoriale, aceste instituții sunt înființate și organizate în baza unor convenții încheiate între consilii locale sau, după caz, județene.

Conform normelor în vigoare¹⁸, instituțiile de asistență socială se înființează și organizează potrivit legii, ca unități specializate, publice sau private.

Instituțiile de asistență socială asigură, în principal:

- găzduire,
- îngrijire socială și medicală,
- asistență,
- ocrotire,
- activități de recuperare, reabilitare și reinserție socială ,

pentru:

¹⁸H.G. nr. 539 din 09/06/2005 pentru aprobarea Nomenclatorului instituțiilor de asistență socială și a structurii orientative de personal, a Regulamentului-cadru de organizare și funcționare a instituțiilor de asistență socială, precum și a Normelor metodologice de aplicare a prevederilor Ordonanței Guvernului nr. 68/2003 privind serviciile sociale, *Monitorul Oficial, Partea I nr. 535 din 23/06/2005*; H.G. nr. 1007 din 01/09/2005 privind modificarea Hotărârii Guvernului nr. 539/2005 pentru aprobarea Nomenclatorului instituțiilor de asistență socială și a structurii orientative de personal, a Regulamentului-cadru de organizare și funcționare a instituțiilor de asistență socială, precum și a Normelor metodologice de aplicare a prevederilor Ordonanței Guvernului nr. 68/2003 privind serviciile sociale, *Monitorul Oficial, Partea I nr. 822 din 12/09/2005*

- ✓ copil,
- ✓ familie,
- ✓ persoane cu handicap,
- ✓ persoane vârstnice,
- ✓ alte persoane aflate în dificultate.

Tipurile de unități specializate de asistență socială se organizează în funcție de categoriile de beneficiari, de situația în care aceștia se află, de serviciile oferite și de durata acordării acestora. Acordarea serviciilor sociale în sistem rezidențial instituționalizat are în vedere găzduirea pe perioadă nedeterminată. Unitățile specializate din această categorie pot fi:

- cămine,
- centre de îngrijire și asistență,
- centre de plasament,
- locuințe protejate etc.

Principiile care stau la baza furnizării serviciilor sociale de către instituții sunt următoarele:

- a)** respectarea drepturilor și a demnității omului;
- b)** asigurarea autodeterminării și a intimității persoanelor beneficiare;
- c)** asigurarea dreptului de a alege;
- d)** abordarea individualizată și centrarea pe persoane;
- e)** participarea persoanelor beneficiare;
- f)** cooperarea și parteneriatul;
- g)** recunoașterea valorii fiecărei persoane;
- h)** abordarea comprehensivă, globală și integrată;
- i)** orientarea pe rezultate;
- j)** îmbunătățirea continuă a calității;
- k)** combaterea abuzului asupra persoanelor beneficiare, în cadrul instituțiilor.

Atribuții ale instituțiilor de asistență socială:

- a)** asigură furnizarea serviciilor sociale în interesul beneficiarului și în baza contractului încheiat cu acesta;

- b)** asigură furnizarea serviciilor sociale cu titlu permanent ori temporar, cu sau fără găzduire;
- c)** asigură întreținerea și folosirea eficientă a bazei materiale și a bunurilor din dotare;
- d)** întocmesc proiecte și programe proprii care să asigure creșterea calității activității, potrivit politicilor și strategiilor naționale, județene și locale;
- e)** organizează activități de socializare în vederea relaționării beneficiarilor cu mediul exterior instituțiilor;
- f)** acordă sprijin și asistență de specialitate în vederea prevenirii situațiilor care pun în pericol siguranța beneficiarilor;
- g)** dezvoltă parteneriate și colaborează cu organizații, instituții și orice forme organizate ale societății civile, în condițiile legii, în vederea diversificării serviciilor sociale furnizate;
- h)** asigură îndeplinirea măsurilor de aducere la cunoștință atât personalului, cât și beneficiarilor a prevederilor din regulamentul propriu de organizare și funcționare;
- i)** elaborează carta drepturilor, specifică tipurilor de beneficiari cărora li se adresează;
- j)** instituie măsuri de prevenire și combatere a traficului și consumului ilicit de droguri.

Găzduirea în instituțiile de asistență socială se realizează în urma evaluării sociale și socio-medice a persoanei, cu consimțământul acesteia și numai atunci când menținerea la domiciliu nu este posibilă. Centrele de zi și rezidențiale reprezintă locații în care serviciile sociale sunt acordate de către personal calificat și care dispun de infrastructura adecvată furnizării acestora; centrele rezidențiale reprezintă așezăminte în care persoana este găzduită mai mult de 24 de ore.

Există situații când persoana care necesită îngrijire nu are capacitate deplină de exercițiu, nu își poate exprima consimțământul. Atunci poate fi necesar acordul serviciului de autoritate tutelară¹⁹ sau/și al reprezentantului legal.

Structura orientativă de personal pentru unitățile specializate se stabilește în funcție de numărul de beneficiari, de gradul de dependență al acestora și de specificul serviciilor oferite.

¹⁹ Vezi subcapitolul destinat activității de asistență socială la nivel local.

IV.2. Furnizori de servicii sociale

Cine sunt furnizorii de servicii sociale?

Conform normelor metodologice în vigoare²⁰, *furnizorii de servicii sociale* sunt persoane fizice sau juridice, de drept public sau privat, care au prevăzut, în mod obligatoriu, ca obiect de activitate în actul de înființare sau după caz, în autorizația pentru desfășurarea unor activități în mod independent, *acordarea de servicii sociale*.

Furnizorii *publici* pot fi:

- direcția generală de asistență socială și protecție a copilului – la nivel județean;
- serviciul public de asistență socială la nivel local;
- alte servicii publice specializate la nivel județean sau local
- instituții publice care au constituite compartimente de asistență socială.

Furnizorii *privați* pot fi:

- asociații și fundații,
- culte religioase,
- orice alte forme organizate ale societății civile,
- persoane fizice autorizate în condițiile legii,
- organizații internaționale de profil,
- filiale și sucursale ale asociațiilor și fundațiilor internaționale recunoscute în conformitate cu legislația în vigoare.

2.1. Obligații ale furnizorilor de servicii sociale

Furnizorii de servicii sociale trebuie să:

- să fie acreditați, în condițiile legii;
- să ofere serviciile sociale acreditate, în condițiile legii;
- să respecte standardele specifice de calitate pentru fiecare serviciu social acordat;
- să se supună unui proces de evaluare periodică pentru verificarea respectării standardelor de calitate generale și specifice;

²⁰Guvernul României - *Norma metodologica din 09/06/2005 de aplicare a prevederilor Ordonanței Guvernului nr. 68/2003 privind serviciile sociale, Monitorul Oficial, Partea I nr. 535 din 23/06/2005*

- să se înregistreze pe ei, precum și serviciile sociale acordate, în Registrul electronic unic, organizat la nivel național în baza ordinului ministrului muncii, solidarității sociale și familiei.

Furnizorii acordă serviciile sociale pentru care au fost acreditați, la solicitarea persoanei, a familiei acesteia sau a reprezentantului legal, precum și din oficiu ori în urma semnalării unor situații de nevoie socială de către orice altă persoană sau instituție.

Furnizorii de servicii sociale acreditați pot încheia convenții de parteneriat sau contracte pentru acordarea serviciilor sociale. Serviciul public de asistență socială organizat la nivel local sau județean poate să externalizeze furnizarea de servicii sociale în baza unui contract, în condițiile de concurență prevăzute de legislația în vigoare. Externalizarea serviciilor sociale constă în transferul de responsabilități privind acordarea serviciilor sociale altor furnizori publici sau privați acreditați, numai în interesul persoanelor beneficiare, în vederea creșterii permanente a calității serviciilor.

De asemenea, furnizorii acreditați pot solicita înscrierea unor ocupații în Nomenclatorul privind clasificarea ocupațiilor din România, dacă serviciile sociale pe care le furnizează nu pot fi îndeplinite de persoane cu profesii deja existente.

IV.3. Funcționarea instituțiilor de asistență socială

Instituțiile de asistență socială furnizează servicii sociale cu titlu permanent ori temporar, cu sau fără găzduire.

Instituțiile de asistență socială înființate și organizate în condițiile legii au obligația de a elabora regulamentul propriu de organizare și funcționare. Regulamentele proprii de organizare și funcționare ale instituțiilor de asistență socială se elaborează în conformitate cu standardele de calitate pentru servicii sociale furnizate în instituțiile respective.

Regulamentele proprii de organizare și funcționare ale instituțiilor de asistență socială se aprobă, pe baza prevederilor legale, de către consiliile județene, consiliile locale, respectiv de persoane juridice care înființează astfel de instituții.

În cazul instituțiilor de asistență socială din domeniile protecției și promovării drepturilor copilului, protecției speciale a persoanelor cu handicap și prevenirii și combaterii violenței în familie, consiliile județene, consiliile locale, precum și

persoanele juridice prevăzute de lege aprobă regulamentele de organizare și funcționare a instituțiilor pe care le înființează, pe baza Regulamentului-cadru de organizare și funcționare a instituțiilor de asistență socială, prevăzut în HG 539, respectiv HG 1007 din 2005, precum și a prevederilor regulamentelor-cadru specifice²¹.

Instituțiile de asistență socială care funcționează au obligația de a armoniza regulamentele proprii de organizare și funcționare cu prevederile Regulamentului-cadru de organizare și funcționare a instituțiilor de asistență socială. Regulamentele proprii de organizare și funcționare ale instituțiilor de asistență socială înființate și organizate de către furnizorii privați de servicii sociale se elaborează cu respectarea prevederilor Regulamentului-cadru de organizare și funcționare a instituțiilor de asistență socială, cu excepția celor referitoare la organele de conducere și administrare.

Regulamentul-cadru de organizare și funcționare a instituțiilor de asistență socială are la bază următoarele criterii minime:

- a) furnizarea serviciilor sociale în vederea îndeplinirii obiectivelor stabilite în actul de înființare, în conformitate cu strategiile și politicile în domeniu;
- b) orientarea activității în interesul superior al beneficiarilor și asigurarea participării acestora în procesul de furnizare a serviciilor sociale;
- c) utilizarea instrumentelor standardizate de lucru și a personalului calificat, în vederea îndeplinirii obiectivelor stabilite în actul de înființare;
- d) existența resurselor umane, materiale și financiare, precum și preocuparea pentru asigurarea continuității serviciilor sociale furnizate;
- e) preocuparea pentru îndeplinirea standardelor de calitate și pentru creșterea calității serviciilor sociale furnizate;
- f) existența unei structuri organizatorice cu atribuții și responsabilități definite în vederea îndeplinirii eficiente a obiectivelor stabilite în actul de înființare.

Instituțiile publice de asistență socială sunt conduse de un director a cărui activitate este de dorit să fie sprijinită de un consiliu consultativ, compus din reprezentanți ai beneficiarilor și ai partenerilor sociali.

De reținut: Organizarea și funcționarea instituțiilor publice de asistență socială se stabilesc de către organele care le înființează.

²¹ Guvernul României, Regulament cadru de organizare și funcționare a instituțiilor de asistență socială din 01/09/2005
Monitorul Oficial, Partea I nr. 822 din 12/09/2005

Structura organizatorică, numărul de posturi și categoriile de personal ale instituțiilor publice de asistență socială se aprobă de către autoritatea administrației publice locale care asigură administrarea și finanțarea acestora.

Conducătorul instituției

În instituțiile de asistență socială, funcțiile de conducere se ocupă prin concurs sau, după caz, prin examen, în condițiile legii. Candidații pentru ocuparea funcției de conducere trebuie să fie absolvenți cu diplomă de învățământ superior în domeniul științelor socio-umane, juridice, medicale, administrative sau economice, cu o vechime în domeniu de cel puțin 3 ani.

Conducătorul instituției publice răspunde de buna funcționare și administrare a acesteia și îndeplinește, în condițiile legii, următoarele atribuții principale:

- a)** propune autorității administrației publice locale care asigură administrarea și finanțarea instituției aprobarea structurii organizatorice și a numărului de personal;
- b)** elaborează rapoartele generale privind activitatea instituției, stadiul implementării obiectivelor și întocmește informări pe care le prezintă autorității administrației publice locale care asigură administrarea și finanțarea sau, după caz, consiliului consultativ;
- c)** elaborează și implementează proiecte care au ca scop îmbunătățirea activității de asistență socială în instituție;
- d)** propune participarea personalului de specialitate la programele de instruire și perfecționare;
- e)** colaborează cu formele organizate ale societății civile la acțiuni care vizează ameliorarea asistenței sociale a grupurilor vulnerabile;
- f)** întocmește raportul anual de activitate;
- g)** asigură respectarea prevederilor legale din domeniul furnizării serviciilor sociale;
- h)** îndeplinește orice alte atribuții prevăzute de lege în sarcina sa.

Conducerea instituției asigură încheierea cu beneficiarii a contractelor de furnizare a serviciilor sociale în instituția respectivă. Sancționarea disciplinară sau eliberarea din funcție a conducătorilor instituției se face în condițiile legii.

Consiliul consultativ

În funcție de complexitatea problematicii sociale și a serviciilor sociale acordate de instituțiile publice de asistență socială, autoritățile administrației publice locale care asigură administrarea și finanțarea acestora organizează consilii consultative compuse

din reprezentanți ai beneficiarilor și ai partenerilor sociali, în condițiile regulamentului-cadru.

Consiliul consultativ este alcătuit din 7 membri, după cum urmează:

- a) 2 reprezentanți ai autorităților sau persoanelor juridice care au înființat ori, după caz, care finanțează instituția;
- b) 2 reprezentanți ai beneficiarilor;
- c) un reprezentant al consiliului local pe a cărui rază administrativ-teritorială funcționează instituția;
- d) 2 reprezentanți aleși de către și din cadrul organizațiilor neguvernamentale din domeniul serviciilor sociale și din unitatea administrativ-teritorială pe a cărei rază funcționează instituția.

Consiliul consultativ se întrunește în ședință ordinară trimestrial, la convocarea conducătorului instituției publice de asistență socială, precum și în ședință extraordinară ori de câte ori este necesar.

Reprezentanții autorităților sau persoanelor juridice care au înființat ori, după caz, care finanțează instituția, precum și cei din partea consiliului local sunt desemnați conform prevederilor legale, de către autoritățile sau persoanele juridice în cadrul cărora aceștia își desfășoară activitatea.

Reprezentanții beneficiarilor serviciilor sociale furnizate în instituțiile respective sau, după caz, ai reprezentanților legali ai acestora sunt desemnați anual sau ori de câte ori este necesar.

De menționat că membrii consiliului consultativ nu beneficiază de indemnizație de ședință. Ședințele sunt valabile întrunite în cazul în care sunt prezenți cel puțin 5 membri ai consiliului consultativ.

Consiliul consultativ îndeplinește următoarele atribuții principale:

- a) avizează proiectul bugetului instituției;
- b) avizează structura organizatorică și numărul de personal;
- c) analizează activitatea instituției și propune măsuri și programe de îmbunătățire a activității;
- d) avizează statul de funcții și salarizarea personalului;
- e) îndeplinește orice alte atribuții stabilite prin lege sau prin hotărâre a autorităților ori persoanelor juridice care au înființat sau, după caz, care finanțează instituția.

IV.4. Beneficiarii de servicii sociale în instituții

Beneficiarii de servicii sociale furnizate în instituții au următoarele drepturi:

- a) să li se respecte drepturile și libertățile fundamentale, fără discriminare pe bază de rasă, sex, religie, opinie sau orice altă circumstanță personală ori socială;
- b) să participe la procesul de luare a deciziilor în furnizarea serviciilor sociale, respectiv la luarea deciziilor privind intervenția socială care li se aplică;
- c) să li se asigure păstrarea confidențialității asupra informațiilor furnizate și primite;
- d) să li se asigure continuitatea serviciilor sociale furnizate, atât timp cât se mențin condițiile care au generat situația de dificultate;
- e) să fie protejați de lege atât ei, cât și bunurile lor atunci când nu au capacitate de decizie;
- f) să li se garanteze demnitatea, intimitatea și respectarea vieții intime;
- g) să participe la evaluarea serviciilor sociale primite;
- h) să li se respecte toate drepturile speciale în situația în care sunt minori sau persoane cu handicap.

Beneficiarii de servicii sociale furnizate în instituții au următoarele obligații:

- a) să furnizeze informații concrete cu privire la identitate, situație familială, socială, medicală și economică;
- b) să participe la procesul de furnizare a serviciilor sociale;
- c) să contribuie, în conformitate cu legislația în vigoare, la plata serviciilor sociale furnizate, în funcție de tipul serviciului și de situația lor materială;
- d) să comunice orice modificare intervenită în legătură cu situația lor personală.

IV.5. Instituții sociale și medico-sociale

O sinteză a tipurilor de instituții sociale și socio-medicale poate înscrice:

- așezămintele și serviciile preocupate, în general, de prevenirea delincvenței în rândul copiilor și tinerilor;

- așezămintele și serviciile de învățământ și educație specială, care asigură o educație adaptată nevoilor copiilor și tinerilor cu dificultăți de învățare, cu handicap sau care prezintă dificultăți de adaptare, o acompaniere medico-socială adecvată;
- centre de acțiune medico-socială pentru toate categoriile dezavantajate;
- așezămintele și serviciile care pun în aplicare recomandările unei autorități juridice pentru copii și tineri;
- așezămintele și serviciile preocupate de reeducarea, preorientarea și reeducarea profesională;
- centrele și serviciile de găzduire a persoanelor vârstnice, de ajutorare a acestora la domiciliu, în activitățile de zi cu zi sau pentru integrarea socială sau îngrijirea medicală a acestora;
- centrele pentru adulți cu handicap și cu afecțiuni cronice, care oferă fie sprijin la domiciliu, prestații de îngrijire, fie asistență medico-socială în mediu deschis;
- instituțiile și serviciile care oferă sau nu găzduire, orientate în special spre situații de urgență, spre susținere și acompaniament social, spre adaptarea la viața activă sau integrarea în viața socială și profesională a persoanelor și familiilor aflate în situații dificile sau stresante;
- centrele și serviciile care oferă sprijin în prevenirea și tratarea adicției de substanțe;
- căminele sociale pentru tineri aflați în dificultate;
- așezămintele și serviciile denumite, după caz, „centre de servicii”, „centre de informare și coordonare” „centre de prestări servicii de proximitate” sau alt fel, care realizează acțiuni de depistare, de ajutorare și de susținere, de informare și formare, de consiliere, de expertiză și coordonare în beneficiul utilizatorilor sau a altor centre și servicii.

5.1. Nomenclatorul instituțiilor de asistență socială în România

H.G. nr. 1007/2005 prevede, în *nomenclator*, tipuri de instituții de asistență socială, serviciile acordate de acestea și structura orientativă de personal de specialitate pentru 9 categorii de beneficiari:

- copii separați sau cu risc de separare de părinți;

- persoane cu handicap;
- persoane vârstnice;
- persoane victime ale violenței familiale
- persoane victime ale traficului de ființe umane;
- persoane toxicodependente;
- persoane imigrante și refugiați;
- persoane fără adăpost;
- alte categorii de persoane aflate în dificultate.

Aplicație:

Studiați conținutul nomenclatorului prezentat în Anexa 1.

IV.6. Finanțarea instituțiilor

Asistența socială se finanțează din bugetele locale, din bugetul de stat, din fonduri extrabugetare, din donații, sponsorizări sau din alte contribuții din partea unor persoane fizice ori juridice, din țară și din străinătate, din contribuția plătită de către persoanele beneficiare de servicii sociale, precum și din alte surse, cu respectarea legislației în domeniu.

Finanțarea cheltuielilor instituției se asigură, în condițiile legii, din următoarele surse:

- a)** bugetul de stat;
- b)** bugetul local al județului, respectiv al municipiului București;
- c)** bugetele locale ale comunelor, orașelor și municipiilor, respectiv bugetele locale ale sectoarelor municipiului București;
- d)** donații, sponsorizări sau alte contribuții din partea persoanelor fizice ori juridice din țară și din străinătate;
- e)** fonduri externe rambursabile și nerambursabile;
- f)** contribuția persoanelor beneficiare sau a întreținătorilor acestora, după caz;
- g)** alte surse de finanțare, în conformitate cu legislația în vigoare.

Instituțiile publice de asistență socială pot organiza și activități autofinanțate. Veniturile astfel obținute se utilizează pentru acoperirea cheltuielilor solicitate de serviciile oferite, dar și pentru îmbunătățirea standardelor de calitate ale acestora.

Contribuțiile persoanelor beneficiare de servicii sociale se suportă din veniturile proprii lunare realizate de acestea sau, după caz, prin participarea altor persoane obligate la întreținere, potrivit normelor metodologice aprobate prin hotărâre a Guvernului. Aceste contribuții nu pot depăși nivelul costului mediu lunar aprobat prin ordin al ministrului muncii, solidarității sociale și familiei, pe tipuri de instituții. O altă modalitate de economisire pentru instituțiile publice de asistență socială o constituie scutirea de taxe și impozite pe terenuri și clădiri folosite pentru activitățile de asistență socială.

În funcție de venituri, persoanele beneficiare contribuie la finanțarea acordării serviciilor sociale, conform legii.

Asistența socială se finanțează, în principal, din fonduri alocate de la bugetul de stat, bugetul consiliilor județene și bugetele locale. Bugetul alocat anual pentru asistență socială reflectă efortul statului de a aduce o contribuție activă la prevenirea și combaterea excluziunii sociale. Modul de finanțare se stabilește prin legile speciale care reglementează acordarea de prestații sociale și furnizarea serviciilor sociale. Finanțarea serviciilor sociale din sursele publice se face pe principiul concurenței și al eficienței.

De la bugetul de stat se asigură:

- a) finanțarea prestațiilor sociale reglementate de lege;
- b) finanțarea programelor de interes național elaborate în scopul înființării, dezvoltării și susținerii serviciilor sociale;
- c) funcționarea și administrarea instituțiilor publice, cu atribuții în domeniul asistenței sociale, aflate în coordonarea sau în subordonarea Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei;
- d) acordarea de subvenții în vederea dezvoltării serviciilor sociale și asigurării funcționării acestora;
- e) cofinanțarea serviciilor sociale pentru asigurarea continuității serviciului, în conformitate cu nevoia socială și principiul subsidiarității;
- f) finanțarea proiectelor pilot.

Sumele colectate în cadrul Fondului național de solidaritate socială²², administrarea se utilizează pentru dezvoltarea de programe de asistență socială.

²² înființat în baza Ordonanței de urgență nr.118/1999 privind înființarea și administrarea Fondului Național de Solidaritate Socială, cu modificările și completările ulterioare

Autoritățile publice centrale sau locale pot contracta servicii sociale prin licitație publică sau, după caz, prin încredințare directă, în condițiile legii.

Furnizorii de servicii sociale pot dezvolta activități lucrative numai pentru autofinanțarea serviciilor sociale acordate. Veniturile astfel obținute se utilizează și pentru lucrări de modernizare, reamenajare și renovare a centrelor. Se propune ca furnizorii de servicii sociale să fie scutiți de taxe și impozite pe terenurile și clădirile folosite în exclusivitate pentru acordarea de servicii sociale.

La finanțarea serviciilor sociale sunt utilizate și sume provenite din fonduri extrabugetare, din donații, sponsorizări sau din alte contribuții din partea unor persoane fizice ori juridice, din țară și din străinătate, precum și din alte surse, cu respectarea legislației în domeniu.

Excedentele anuale ale veniturilor extrabugetare, precum și ale fondurilor speciale se repartizează ca venituri în bugetul pentru anul următor; disponibilitățile acestor fonduri de asistență socială se reportează cu aceeași destinație în anul următor.

Aplicație

Enumerați instituțiile publice cu atribuții în domeniul asistentei sociale existente în localitatea de proveniență sau în care vă desfășurați activitatea.

V. ORGANIZAREA ASISTENȚEI SOCIALE LA NIVEL CENTRAL, TERITORIAL ȘI LOCAL, ÎN MEDIUL RURAL

V.1. Organizarea asistenței sociale la nivel central

1. 1. Organizarea Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei (MMSSF)

Ministerul Muncii, Solidarității Sociale și al Familiei (MMSSF) stabilește prioritățile naționale în ceea ce privește serviciile sociale și inițiază proiecte de acte normative pentru reglementarea acordării acestora (art. 25, al.1, L.705/2001).

În cadrul administrației publice centrale, *MMSSF este autoritatea care:*

- 1) *elaborează politica de asistență socială,*
- 2) *stabilește strategia națională de dezvoltare în domeniu*
- 3) *promovează drepturile familiei, copilului, persoanelor singure, persoanelor vârstnice, persoanelor cu handicap și ale oricărui alte persoane aflate în nevoie.*

Ministerul Muncii, Solidarității Sociale și Familiei stabilește strategia națională și sectorială de dezvoltare în domeniul social, coordonează și monitorizează implementarea acestora, susține financiar și tehnic programele sociale și exercită controlul asupra acordării prestațiilor și serviciilor sociale. În elaborarea strategiei naționale și sectoriale, Ministerul Muncii, Solidarității Sociale și Familiei se consultă cu principalii reprezentanți ai societății civile.

În domeniul protecției copilului, familiei și a persoanelor cu handicap funcționează organe și instituții de specialitate, organizate la nivel de autorități sau agenții naționale, subordonate Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei

În exercitarea atribuțiilor sale Ministerul Muncii, Solidarității Sociale și Familiei colaborează cu celelalte ministere și organe de specialitate din subordinea Guvernului, cu alte instituții publice și organisme de drept privat.

Ministerul Muncii, Solidarității Sociale și Familiei poate constitui structuri executive sau consultative cu scopul implementării și monitorizării politicilor sociale, precum și a programelor de dezvoltare în domeniu.

În vederea realizării rolului sau, ministerul îndeplinește următoarele funcții:

- a. de *strategie*, prin care se asigură elaborarea strategiei de punere în aplicare a Programului de guvernare în domeniul muncii, protecției și solidarității sociale și familiei;
- b. de *reglementare și sinteză*, prin care se asigură elaborarea cadrului normativ și instituțional necesar pentru realizarea obiectivelor strategice în domeniul său de activitate;
- c. de *armonizare* cu reglementările Uniunii Europene ale cadrului legislativ din domeniul său de activitate;
- d. de *autoritate de management* pentru programul operațional sectorial privind politica socială și de ocupare a forței de muncă;
- e. de *administrare* prin care se asigură gestionarea resurselor umane, materiale și financiare;
- f. de *reprezentare*, prin care se asigură în numele statului român reprezentarea pe plan intern și extern în domeniul său de activitate;
- g. de coordonare, prin care se asigură funcționarea unitară și eficientă a sistemului de asistență socială;
- h. de *autoritate de stat*, prin care se asigură exercitarea controlului aplicării unitare și respectării reglementarilor legale în domeniul său de activitate și al funcționării instituțiilor care își desfășoară activitatea sub autoritatea sau în coordonarea sa, precum și exercitarea controlului asupra modului de îndeplinire a atribuțiilor prevăzute de dispozițiile legale în vigoare pentru ordonatorul principal de credite, delegate, potrivit legii, conducătorului executiv al Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă, respectiv al Casei Naționale de Pensii și Alte Drepturi de Asigurări Sociale.

Sfera de competență a MMSSF

Intră în sfera de competență a MMSSF următoarele categorii de activități:

1) activitățile de asistență socială de interes general sau de interes comunitar focalizate, în principal, pe problemele sărăciei, șomajului, discriminării și a altor forme de injustiție socială: protecție, găzduire, îngrijire, consiliere, activități de recuperare și reintegrare socială pentru copii, pentru persoane cu handicap, persoane vârstnice și alte categorii de persoane, în funcție de nevoile specifice, sprijinirea oamenilor în obținerea de resurse și servicii, consilierea și sprijinirea psihologică a persoanelor aflate în dificultate, ameliorarea nevoilor fizice și psihologice ale persoanelor refugiate sau mutate, dezrădăcinate, promovarea concilierii comunitare, microcreditarea persoanelor fără venituri sau cu venituri mici, etc.

b) activitățile de formare profesională și de ocupare a forței de muncă de interes general sau de interes comunitar: combaterea șomajului în rândul tinerilor, asistarea formării profesionale, consiliere și mediere pentru șomerii de lungă durată, formarea profesională a adulților, dezvoltarea resurselor umane, migrarea forței de muncă, promovarea drepturilor angajatorilor/angajaților, legalitatea/etica raporturilor de muncă, prevenirea accidentelor la locul de muncă, securitatea muncii, promovarea drepturilor persoanelor afectate de boli profesionale sau supuse riscului de îmbolnăvire, problematica lucrătorilor în vârstă, formarea continuă, informare și consiliere privind cariera, promovarea standardelor de excelență/minimale pentru pregătirea profesională, evaluarea furnizorilor de formare profesională, certificarea competențelor profesionale, standarde ocupaționale, promovarea mobilității ocupaționale și geografice.

c) activități în domeniul dezvoltării organizaționale, parteneriatului public-privat, colaborării și cooperării între sectoarele public-privat: dezvoltare organizațională a asociațiilor, fundațiilor și federațiilor care desfășoară activități de interes general sau comunitar, încurajarea și promovarea parteneriatului instituțiilor guvernamentale cu societatea civilă, promovarea participării cetățenilor la luarea deciziilor, a transparenței administrației publice, activități de promovare a voluntariatului;

d) activități în domeniul egalității de șanse între femei și bărbați;

e) activități în domeniul promovării drepturilor persoanelor pensionate sau care au contribuit la alte fonduri de asigurări sociale.

Atribuții ale MMSSF în domeniul asistenței sociale și domenii conexe

Principalele atribuții ale Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei în domeniul politicilor sociale constau în:

1. identificarea, în colaborare cu ministerele și organele de specialitate ale administrației publice centrale și locale, a efectelor sociale ale politicilor publice aflate în derulare;
2. efectuarea de studii și analize asupra impactului social al schimbărilor legislative, al deciziilor și măsurilor de politică socială și economică;
3. evaluarea aplicării politicilor publice;
4. fundamentarea măsurilor de protecție socială, în baza unor indicatori specifici.

Principalele atribuții ale Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei în domeniul **asistenței sociale și politicilor familiale** sunt următoarele:²³

- a) elaborează politici și programe de dezvoltare unitară în domeniu;
- b) stabilește obiectivele prioritare și direcțiile de acțiune ale politicilor din domeniul asistenței sociale; elaborează proiecte de acte normative, norme metodologice și reglementări privitoare la organizarea, funcționarea și dezvoltarea sistemului de asistență socială;
- c) realizează proiecte pilot pentru implementarea programelor din domeniul asistenței sociale;
- d) monitorizează și evaluează sistemul de prestații și servicii sociale;
- e) finanțează, sau după caz cofinanțează programe din domeniul asistenței sociale;
- f) elaborează, propune și monitorizează indicatorii sociali din domeniu;
- g) dezvoltă instrumente și metodologii necesare asigurării calității serviciilor sociale;
- h) inițiază și asigură participarea la programe de formare profesională în domeniu;
- i) reglementează și organizează un sistem unic și coerent de acreditare, în domeniul serviciilor sociale.

În domeniul **pensiilor și al asigurărilor sociale**, MMSSF:

1. elaborează și avizează proiectele de acte normative în domeniu;
2. elaborează politici și programe în colaborare cu alte ministere și organe centrale;

²³ Cf. atribuțiilor comunicate public de către MMSSF

3. exercita controlul asupra implementării politicilor și programelor de către Casa Națională de Pensii și Alte Drepturi de Asigurări Sociale;
4. fundamentează proiectul bugetului asigurărilor sociale de stat pe baza propunerilor Casei Naționale de Pensii și Alte Drepturi de Asigurări Sociale;
5. urmărește periodic, pe baza rapoartelor primite de la Casa Națională de Pensii și Alte Drepturi de Asigurări Sociale, execuția bugetului asigurărilor sociale de stat;
6. avizează metodologia de aplicare a prevederilor legale din domeniul stabilirii drepturilor de pensii, altor drepturi de asigurări sociale și a drepturilor acordate prin legi speciale, întocmită de Casa Națională de Pensii și Alte Drepturi de Asigurări Sociale.

MMSSF poate constitui organisme consultative care să sprijine dezvoltarea strategiei în domeniu, elaborarea de standarde, evaluarea calității serviciilor sociale. De asemenea, poate organiza, în subordinea sa, organisme executive cu funcția de rezolvare a problemelor sociale punctuale sau implementare a unor programe sociale.

Aplicarea unitară, la nivel teritorial, a legislației și strategiilor naționale din domeniul asistenței sociale este asigurată de Ministerul Muncii, Solidarității Sociale și Familiei, prin structurile sale deconcentrate (Direcțiile de muncă, solidaritate socială și familie județene).

Institutiile care funcționează în subordinea Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei

A) Institutii publice cu personalitate juridică, cu finanțare de la bugetul de stat:

a.1) Autoritatea Națională pentru Persoanele cu Handicap

a.2.) Autoritatea Națională pentru Protecția Copilului și Adopție

a.3.) Agenția Națională pentru Protecția Familiei – are în subordine:

Centrul Pilot de Asistență și Protecție a Victimelor Violentei în Familie

Centrul de Informare și Consultanță pentru Familie

a.4.) Direcții pentru dialog, familie și solidaritate socială județene și a municipiului București, servicii publice deconcentrate

a.5) Oficiul pentru Migrația Forței de Muncă

Instituții sub autoritatea Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei:

b.1.) Casa Națională de pensii și alte Drepturi de Asigurări sociale

b.2.) Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă

Între propunerile pentru modificarea legislației în domeniul sistemului de asistență socială se regăsesc propuse alte trei instituții:

1) *Observatorul Social*, instituție publică cu personalitate juridică care funcționează ca organ de specialitate în directă coordonare a Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei. Scopul propunerii OS este eficientizarea procesului de elaborare și implementare a politicilor sociale la nivel național.

2) *Inspecția Socială* - ca organ de specialitate al administrației publice centrale, cu personalitate juridică, aflat în subordinea Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei și având ca scop: asigurarea respectării drepturilor cetățenilor la prestații și servicii sociale.

3) *Agenția Națională pentru Prestații Sociale* - ca organ de specialitate cu personalitate juridică, în subordinea Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei, cu scopul creării unui sistem unitar privind administrarea procesului de acordare a prestațiilor sociale. Pentru aceasta se vizează crearea unor structuri organizate în fiecare municipiu reședință de județ, precum și în municipiul București, care să poată înființa filiale locale în funcție de numărul, structura beneficiarilor și complexitatea activității la nivel teritorial.

1.2.Consiliul interministerial pentru afaceri sociale, sănătate, protecția consumatorului²⁴

Acest Consiliu, asemenea celorlalte consilii interministeriale permanente îndeplinește următoarele atribuții principale:

- a) soluționează problemele specifice din domeniile majore pe care le gestionează;
- b) asigură coerența fundamentării și implementării politicilor guvernamentale din domeniul respectiv;
- c) asigură comunicarea interministerială din domeniul respectiv, precum și armonizarea punctelor de vedere;
- d) formează grupuri de lucru interministeriale pentru soluționarea problemelor punctuale cu caracter multisectorial;

²⁴ Înființat în baza H.G. nr. 750 din 14/07/2005 privind constituirea consiliilor interministeriale permanente , Monitorul Oficial, Partea I nr. 676 din 28/07/2005

- e) propun constituirea, conform prevederilor legale, de comisii interministeriale pentru gestionarea unei anume problematici;
- f) coordonează monitorizarea implementării politicilor promovate;
- g) elaborează rapoarte periodice;
- h) monitorizează activitatea comisiilor interministeriale și a grupurilor de lucru din subordine.

Consiliile interministeriale au ca membri pe miniștrii de stat care coordonează domeniul respectiv, miniștrii de resort din domeniul respectiv, ministrul finanțelor publice, ministrul delegat pentru coordonarea Secretariatului General al Guvernului, un consilier de stat al primului-ministru pe problematica domeniului respectiv.

Ședințele pot fi ordinare - lunar sau, ori de câte ori este necesar, extraordinare, la solicitarea oricărui membru - care are dreptul să introducă o problemă pe agenda întâlnirii ordinare sau extraordinare.

Deciziile consiliilor interministeriale se iau în unanimitate. În cazul în care nu se ajunge la unanimitate în luarea unei decizii, se vor propune alternative, decizia finală amânându-se pentru ședința următoare. Luarea unei decizii nu poate fi amânată de mai mult de două ori, în caz contrar decizia finală urmând a fi luată în prima ședință a Guvernului, pe baza alternativelor menționate. Consiliile interministeriale prezintă Guvernului rapoarte de activitate periodice, la fiecare 6 luni cu privire la stadiul de implementare a politicilor guvernamentale intersectoriale gestionate de acestea.

Fiecare consiliu interministerial își desfășoară activitatea pe baza regulamentului propriu de organizare și funcționare, pe care îl aprobă în prima ședință de lucru. Secretariatul tehnic al fiecărui consiliu interministerial se constituie din reprezentanții ministerelor de resort implicate și câte un reprezentant al Secretariatului General al Guvernului.

În subordinea consiliilor interministeriale pot funcționa *comisii* interministeriale, înființate conform prevederilor legale în vigoare, precum și grupuri de lucru pentru soluționarea problemelor punctuale, clar definite și cu termene precise.

Consiliile interministeriale au obligația de a monitoriza activitatea comisiilor și grupurilor de lucru interministeriale din subordine și de a propune înființarea unor structuri noi sau desființarea celor care și-au îndeplinit obiectivul pentru care au fost constituite.

Structura, gradul de reprezentare, mandatul și termenele de realizare a obiectivelor comisiilor sau grupurilor de lucru sunt stabilite de consiliul interministerial în a cărui subordine sunt organizate. În comisii și grupurile de lucru pot participa, ca membri cu drepturi depline, și reprezentanți ai altor instituții publice care nu fac parte din consiliul coordonator. De asemenea, la lucrările consiliilor interministeriale, ale

comisiilor și grupurilor de lucru subordonate pot participa, în calitate de invitați, reprezentanți ai autorităților și instituțiilor administrației publice, ai instituțiilor academice și de învățământ superior, ai organizațiilor societății civile, care ar putea contribui la soluționarea unor probleme aflate pe ordinea de zi.

Consiliul	Ministere implicate	Președenție
Consiliul interministerial pentru afaceri sociale, sănătate, protecția consumatorului	MMSSF MFP MEdC MS Cancelaria Primului Ministru-Consilier de Stat SGG	Co-președenție MMSSF - MS

Consiliul interministerial pentru afaceri sociale, sănătate, protecția consumatorului a preluat activitatea următoarelor organisme interministeriale, urmând să facă propuneri pentru desființarea sau păstrarea, după caz, a acestora:

- 1) Comisia consultativă interministerială în domeniul egalității de șanse între femei și bărbați – CODES
- 2) Comisia interministerială privind asistența socială
- 3) Comitetul mixt de implementare și monitorizare pentru buna organizare și coordonare a îndeplinirii Planului general de măsuri pentru aplicarea Strategiei de îmbunătățire a situației romilor;
- 4) Comisia națională de promovare a ocupării forței de muncă;
- 5) Comisia anti-sărăcie și promovare a incluziunii sociale - CASPIS.
- 6) Comisia Națională de Promovare a Ocupării Forței de Muncă (72/2002)
- 7) Comitetul interministerial pentru prevenirea discriminării
- 8) Grupul de lucru interministerial constituit în vederea înființării administrației unice pentru colectarea, auditul și executarea contribuției la asigurările sociale
- 9) Comisia Națională de Promovare a Ocupării Forței de Muncă (113/2003)
- 10) Grupul de lucru interministerial constituit pentru rezolvarea problemelor specifice cu care se confruntă cetățenii români care lucrează în străinătate
- 11) Comisia interministerială pentru elaborarea de strategii, identificarea și implementarea de soluții pentru eficientizarea sistemului sanitar din România și a fluxurilor financiare legate de Casa națională de asigurări de sănătate
- 12) Comisia națională pentru supravegherea, controlul și prevenirea cazurilor de infecție HIV/SIDA
- 13) Grupul interministerial pentru elaborarea și monitorizarea Strategiei Guvernului și a Planului de Măsuri de Incluziune Socială privind tinerii care părăsesc instituțiile de ocrotire după împlinirea vârstei de 18 ani

14) Grupul la Nivel Înalt în domeniul protecției și îngrijirii copilului

1. 3. Comisia interministerială de asistență socială

Comisia interministerială privind asistența socială, este constituită în conformitate cu prevederile Legii nr. 705/2001 privind sistemul național de asistență socială; este un organism consultativ, fără personalitate juridică; de asemenea, este organizată²⁵ și funcționează pe lângă Ministerul Muncii, Solidarității Sociale și al Familiei.²⁶

Activitatea executivă și de secretariat a Comisiei este asigurată de Direcția generală asistență socială din structura MMSSF.

Atribuțiile Comisiei interministeriale:

- elaborarea politicii unitare în domeniul asistenței sociale;
- coordonarea la nivel național a activităților de asistență socială;
- avizarea politicilor și a măsurilor de asistență socială elaborate de ministerele și instituțiile cu atribuții în domeniul asistenței sociale, prin:

- avizarea strategiei naționale de dezvoltare în domeniu și a planului național de asistență socială, elaborate de Ministerul Muncii, Solidarității Sociale și al Familiei;
- avizarea strategiilor și a planurilor sectoriale de asistență socială;
- acordarea avizului consultativ la proiectele de acte normative din domeniul asistenței sociale;
- avizarea programelor naționale din domeniul asistenței sociale, cu finanțare internă sau externă;
- analiza periodică a modului de funcționare a sistemului național de asistență socială și stabilirea noilor direcții de acțiune;
- analiza propunerilor elaborate de ministere și alte instituții publice privind activitatea de asistență socială și stabilirea măsurilor pentru aplicarea acestora;
- informarea periodică a Guvernului cu privire la activitatea desfășurată în domeniul asistenței sociale;

²⁵ H. G. nr. 997 din 22/08/2003 privind modificarea art. 2 din Hotărârea Guvernului nr. 773/2002 pentru organizarea și funcționarea Comisiei interministeriale privind asistența socială, *Monitorul Oficial, Partea I nr. 630 din 03/09/2003*

²⁶ H. G. nr. 773 din 18/07/2002 pentru organizarea și funcționarea Comisiei interministeriale privind asistența socială, *Monitorul Oficial, Partea I nr. 554 din 29/07/2002*

- stabilirea de relații de colaborare și cooperare în domeniul asistenței sociale cu organisme internaționale similare.

V.2. Organizarea asistenței sociale la nivel teritorial și local

2.1. Consiliile județene

Consiliile județene și locale stabilesc strategiile și prioritățile locale în funcție de nevoile comunității respective, în conformitate cu strategiile naționale.²⁷

Aceste consilii sunt autorități deliberative ale administrației publice locale; coordonează activitatea consiliilor orașenești și comunale pentru realizarea serviciilor publice de interes județean.

Una dintre sarcinile consiliilor județene constă în conturarea de strategii, prognoze și programe de dezvoltare economico-socială a județului, pe baza propunerilor primite de la consiliile locale.

Tot la acest nivel se poate hotărâ înființarea, finanțarea, conducerea de instituții și servicii publice, de interes județean.

Atribuții ale președintelui consiliului județean în domeniul asistenței sociale

- propune consiliului județean organigrama, statul de funcții, numărul de personal, regulamentul de organizare și funcționare a instituțiilor și serviciilor publice pe care le-au înființat;
- propune consiliului județean numirea, respectiv eliberarea din funcție a conducătorului unei instituții publice din subordine;
- îndrumă metodologic, monitorizează și controlează activitatea autorității tutelare din comunele și orașele din județ;
- coordonează, controlează și își asumă responsabilitatea pentru activitatea desfășurată în județ în domeniul protecției copilului (în acest domeniu, să nu uităm rolul secretarului consiliului județean).

Asemeni raportului dintre primar și consiliul local, între președinte și consiliul județean nu există o relație de subordonare.

²⁷ Există strategii naționale în domeniul protecției copilului, a persoanelor cu handicap, a persoanelor vârstnice. Alături de acestea sunt planuri naționale de ocupare a forței de muncă, plan național antisărăcie și de promovare a incluziunii sociale.

Atribuții ale consiliilor județene în domeniul asistenței sociale

Consiliile județene înființează și organizează, în subordinea lor, *serviciul public de asistență socială*, la nivel de **direcție generală**, cu următoarele atribuții principale:

- a) elaborează și implementează strategiile și planurile de acțiune la nivel județean, în concordanță cu strategiile și planurile naționale privind serviciile sociale, precum și cu nevoile proprii de dezvoltare în domeniu inițiază și aplică măsuri de prevenire și combatere a situațiilor de marginalizare și excludere socială și asigură soluționarea urgențelor sociale;
- b) coordonează înființarea, organizarea și furnizarea serviciilor sociale, în concordanță cu nevoia socială identificată, asigurând o acoperire echitabilă a dezvoltării acestora pe întreg teritoriul județului și acordă sprijin financiar și tehnic pentru susținerea acestora;
- c) răspunde de înființarea, organizarea și furnizarea serviciilor sociale specializate, direct sau în parteneriat, ori prin contractare cu alte autorități și instituții publice și private, structuri asociative, precum și cu instituții de cult recunoscute de lege implicate în derularea programelor de asistență socială;
- d) acordă sprijin autorităților locale în scopul dezvoltării și organizării serviciilor sociale;
- e) asigură activitățile de informare, formare și consiliere în vederea creșterii performanței serviciilor publice de asistență socială de la nivelul consiliilor locale ale municipiilor, orașelor și comunelor;
- f) monitorizează și evaluează serviciile sociale înființate și administrate;
- g) elaborează și implementează proiecte cu finanțare națională și internațională în domeniu;
- h) acordă asistență tehnică necesară pentru crearea și formarea structurilor comunitare consultative ca formă de sprijin în activitatea de asistență socială;
- i) elaborează și propune consiliului județean proiectul de buget anual pentru susținerea serviciilor sociale și a altor măsuri de asistență socială, în conformitate cu planul de acțiune propriu.

De la bugetele consiliilor județene se alocă fonduri pentru:

- a) serviciile sociale organizate la nivelul județului, al sectoarelor municipiului București, precum și la nivelul municipiilor, orașelor și comunelor, după caz;

- b) prestațiile sociale stabilite prin hotărâri ale consiliilor județene, ale municipiului București, sectoarelor municipiului București, ale municipiilor, orașelor și comunelor, sau prin legi speciale, după caz;

Consiliile județene și consiliile locale ale sectoarelor municipiului București au obligația să prevadă în bugetele proprii, distinct, fondurile necesare pentru prestații și servicii sociale.

Aplicații

1. *Identificați și comentați cel puțin două activități realizate de către consiliul județean de unde proveniți - respectiv de către președintele acestuia - în domeniul asistenței sociale.*

2. *Realizați fișe de studiu cu privire la strategia de asistentă socială a consiliului județean de proveniență.*

2.1.1. Direcțiile generale de asistență socială și protecție a copilului

Direcția generală²⁸ este instituția publică cu personalitate juridică, înființată în subordinea și prin hotărârea consiliului județean, prin comasarea serviciului public de asistență socială și a serviciului public specializat pentru protecția copilului de la nivelul județului, prin preluarea, în mod corespunzător, a atribuțiilor și funcțiilor acestora.

Direcția generală, realizează la nivel județean, aplicarea politicilor și strategiilor și măsurilor de asistență socială în domeniul protecției copilului, familiei, persoanelor singure, persoanelor vârstnice, persoanelor cu handicap, precum și a oricăror persoane aflate în nevoie.

Finanțarea Direcției generale se asigură din bugetele locale ale județelor.

În vederea realizării atribuțiilor prevăzute de lege Direcția generală îndeplinește, în principal, următoarele *funcții*:

- a) de strategie, prin care asigură elaborarea strategiei de asistență socială, a planului de asistență socială pentru prevenirea și combaterea marginalizării sociale, precum și a programelor de acțiune antisărăcie, pe care le supune spre aprobare consiliului județean

²⁸ Cf. H.G. nr. 1434/02/09/2004 privind atribuțiile și Regulamentul-cadru de organizare și funcționare ale Direcției generale de asistență socială și protecția copilului, *Monitorul Oficial, Partea I nr. 869 din 23/09/2004*

- b) de coordonare a activităților de asistență socială și protecție a copilului la nivelul județului;
- c) de administrare a fondurilor pe care le are la dispoziție;
- d) de colaborare cu serviciile publice deconcentrate ale ministerelor și instituțiilor care au responsabilități în domeniul asistenței sociale, cu serviciile publice locale de asistență socială, precum și cu reprezentanții societății civile care desfășoară activități în domeniu;
- e) de execuție, prin asigurarea mijloacelor umane, materiale și financiare necesare pentru implementarea strategiilor cu privire la acțiunile antisărăcie, prevenirea și combaterea marginalizării sociale, precum și pentru soluționarea urgențelor sociale individuale și colective la nivelul județului;
- f) de reprezentare a consiliului județean, pe plan intern și extern, în domeniul asistenței sociale și protecției copilului.

Structura organizatorică, numărul de personal și bugetul Direcției generale se aprobă prin hotărâre a consiliului județean, astfel încât funcționarea acesteia să asigure îndeplinirea atribuțiilor ce îi revin potrivit legii.

Direcția generală îndeplinește următoarele *atribuții principale*:

A) în domeniul protecției persoanei adulte:

- 1) completează evaluarea situației socioeconomice a persoanei adulte aflate în nevoie, a nevoilor și resurselor acesteia. Asigură furnizarea de informații și servicii adecvate în vederea refacerii și dezvoltării capacităților individuale și ale celor familiale necesare pentru a depăși cu forțe proprii situațiile de dificultate, după epuizarea măsurilor prevăzute în planul individualizat privind măsurile de asistență socială;
- 2) acordă persoanei adulte asistență și sprijin pentru exercitarea dreptului său la exprimarea liberă a opiniei;
- 3) depune diligențe pentru clarificarea situației juridice a persoanei adulte aflate în nevoie, inclusiv pentru înregistrarea tardivă a nașterii acesteia;
- 4) verifică și reevaluează trimestrial și ori de câte ori este cazul modul de îngrijire a persoanei adulte în nevoie pentru care s-a instituit o măsură de asistență socială într-o instituție, în vederea menținerii, modificării sau revocării măsurii stabilite;

- 5) asigură măsurile necesare pentru protecția în regim de urgență a persoanei adulte aflate în nevoie, inclusiv prin organizarea și asigurarea funcționării în structura proprie a unor centre specializate;
- 6) depune diligențele necesare pentru reabilitarea persoanei adulte conform planului individualizat privind măsurile de asistență socială;
- 7) îndeplinește orice alte atribuții prevăzute de lege;

B) în domeniul protecției drepturilor copilului:

- 1) întocmește raportul de evaluare inițială a copilului și familiei acestuia și propune stabilirea unei măsuri de protecție specială;
- 2) monitorizează trimestrial activitățile de aplicare a hotărârilor de instituire a măsurilor de protecție specială a copilului;
- 3) identifică și evaluează familiile sau persoanele care pot lua în plasament copilul;
- 4) monitorizează familiile și persoanele care au primit în plasament copii, pe toată durata acestei măsuri;
- 5) identifică, evaluează și pregătește persoane care pot deveni asistenți maternali profesioniști, în condițiile legii; încheie contracte individuale de muncă și asigură formarea continuă de asistenți maternali profesioniști atestați; evaluează și monitorizează activitatea acestora;
- 6) acordă asistență și sprijin părinților copilului separat de familie, în vederea reintegrării în mediul său familial;
- 7) reevaluează, cel puțin o dată la 3 luni și ori de câte ori este cazul, împrejurările care au stat la baza stabilirii măsurilor de protecție specială și propune, după caz, menținerea, modificarea sau încetarea acestora;
- 8) îndeplinește demersurile vizând deschiderea procedurii adopției interne pentru copiii aflați în evidența sa;
- 9) identifică familiile sau persoanele cu domiciliul în România care doresc să adopte copii; evaluează condițiile materiale și garanțiile morale pe care acestea le prezintă și eliberează atestatul de familie sau de persoană aptă să adopte copii;
- 10) monitorizează evoluția copiilor adoptați, precum și a relațiilor dintre aceștia și părinții lor adoptivi; sprijină părinții adoptivi ai copilului în îndeplinirea obligației de a-l informa pe acesta că este adoptat, de îndată ce vârsta și gradul de maturitate ale copilului o permit;
- 11) îndeplinește orice alte atribuții prevăzute de lege;

C) alte atribuții:

- 1) coordonează și sprijină activitatea autorităților administrației publice locale din județ în domeniul asistenței sociale și protecției copilului;
- 2) coordonează metodologic activitatea de prevenire a separării copilului de părinții săi, precum și cea de admitere a adultului în instituții sau servicii, desfășurate la nivelul serviciilor publice de asistență socială;
- 3) acordă asistența tehnică necesară pentru crearea și formarea structurilor comunitare consultative ca formă de sprijin în activitatea de asistență socială și protecția copilului;
- 4) evaluează și pregătește persoane, identificate de serviciul public local de asistență socială, care pot deveni asistenți personali ai persoanei cu handicap, și supraveghează activitatea acestor asistenți;
- 5) colaborează cu organizațiile neguvernamentale care desfășoară activități în domeniul asistenței sociale și protecției copilului sau cu agenți economici prin încheierea de convenții de colaborare cu aceștia;
- 6) dezvoltă parteneriate și colaborează cu organizații neguvernamentale și cu alți reprezentanți ai societății civile în vederea acordării și diversificării serviciilor sociale și a serviciilor pentru protecția copilului, în funcție de nevoile comunității locale;
- 7) colaborează pe bază de protocoale sau convenții cu celelalte direcții generale, precum și cu alte instituții publice din unitatea administrativ-teritorială, în vederea îndeplinirii atribuțiilor ce îi revin, conform legii;
- 8) asigură la cerere consultanță de specialitate gratuită privind acordarea serviciilor, măsurilor și prestațiilor de asistență socială și protecția copilului; colaborează cu alte instituții responsabile pentru a facilita accesul persoanelor la aceste drepturi;
- 9) propune consiliului județean, respectiv consiliului local al sectorului municipiului București, înființarea, finanțarea, respectiv cofinanțarea instituțiilor publice de asistență socială, precum și a serviciilor pentru protecția copilului;
- 10) prezintă anual sau la solicitarea consiliului județean, rapoarte de evaluare a activităților desfășurate;
- 11) asigură acordarea și plata drepturilor cuvenite, potrivit legii, persoanelor cu handicap;
- 12) sprijină și dezvoltă un sistem de informare și de consultanță accesibil persoanelor singure, persoanelor vârstnice, persoanelor cu handicap și oricărui

persoane aflate în nevoie, precum și familiilor acestora, în vederea exercitării tuturor drepturilor prevăzute de actele normative în vigoare;

- 13) acționează pentru promovarea alternativelor de tip familial la protecția instituționalizată a persoanelor în nevoie, inclusiv îngrijirea la domiciliu;
- 14) organizează activitatea de selectare și angajare a personalului din aparatul propriu și instituțiile/serviciile din subordine, de evaluare periodică și de formare continuă a acestuia;
- 15) asigură serviciile administrative și de secretariat ale comisiei pentru protecția copilului, respectiv ale comisiei de expertiză medicală a persoanelor adulte cu handicap;
- 16) îndeplinește orice alte atribuții prevăzute în acte normative sau stabilite prin hotărâri ale consiliului județean, respectiv ale consiliului local al sectorului municipiului București.

Structura organizatorică orientativă necesară pentru asigurarea funcționării Direcției generale este următoarea:

- 1) compartimentul pentru îngrijire de tip familial în domeniul asistenței sociale a persoanelor adulte;
- 2) compartimentul pentru îngrijire de tip familial în domeniul protecției copilului;
- 3) compartimentul pentru îngrijire de tip rezidențial în domeniul asistenței sociale a persoanelor adulte;
- 4) compartimentul pentru îngrijire de tip rezidențial în domeniul protecției copilului;
- 5) compartimentul de intervenție în regim de urgență în domeniul asistenței sociale a persoanelor adulte; în cadrul acestuia se organizează și funcționează telefonul pentru semnalarea cazurilor de urgență ale persoanelor adulte;
- 6) compartimentul de intervenție în situații de abuz, neglijare, trafic și migrație;
- 7) compartimentul de intervenție în regim de urgență în domeniul protecției copilului; în cadrul acestuia se organizează și funcționează "telefonul copilului";
- 8) compartimentul de evaluare a copilului care săvârșește fapte penale și nu răspunde penal;
- 9) compartimentul de evaluare complexă a copilului cu dizabilități;
- 10) compartimentul de evaluare și monitorizare în domeniul asistenței sociale și protecției copilului;

- 11) compartimentul strategii, programe, proiecte în domeniul asistenței sociale și protecției copilului;
- 12) compartimentul antisărăcie și prevenire a marginalizării sociale;
- 13) secretariatul comisiei pentru protecția copilului;
- 14) secretariatul comisiei de expertiză medicală a persoanelor adulte cu handicap;

În vederea exercitării și realizării atribuțiilor ce îi revin Direcția generală va asigura încadrarea cu prioritate a personalului cu studii socioumane.

Colegiul director al Direcției generale

Este compus din directorul general sau, după caz, directorul executiv, directorii adjuncți, personalul de conducere din cadrul Direcției generale, precum și 3 consilieri județeni ori, după caz, locali, având cu precădere studii socioumane, propuși de președintele consiliului județean. Președintele colegiului director este secretarul general al județului. În situația în care președintele colegiului director nu își poate exercita atribuțiile, acestea sunt exercitate de către directorul general sau, după caz, de directorul executiv al Direcției generale.

Organizarea, funcționarea și atribuțiile colegiului director se stabilesc prin regulamentul de organizare și funcționare a Direcției generale. Colegiul director se întrunește în ședință ordinară trimestrial, la convocarea directorului general sau, după caz, a directorului executiv, precum și în ședință extraordinară, ori de câte ori este necesar, la cererea directorului general sau, după caz, a directorului executiv, a președintelui colegiului director sau a unuia dintre directorii adjuncți. La ședințele colegiului director pot participa, fără drept de vot, președintele consiliului județean, membrii comisiei pentru protecția copilului și alți consilieri județeni, respectiv primarul sectorului municipiului București, și alți consilieri locali, precum și alte persoane invitate de membrii colegiului director.

Colegiul director îndeplinește următoarele *atribuții* principale:

- 1) analizează și controlează activitatea Direcției generale; propune directorului general sau, după caz, directorului executiv măsurile necesare pentru îmbunătățirea activităților Direcției generale;
- 2) avizează proiectul bugetului propriu al Direcției generale și contul de încheiere a exercițiului bugetar;
- 3) avizează proiectul strategiei și rapoartelor elaborate de directorul general sau, după caz, de directorul executiv al Direcției generale; avizul este consultativ;

- 4) propune consiliului județean, respectiv consiliului local al sectorului municipiului București, modificarea structurii organizatorice și a regulamentului de organizare și funcționare ale Direcției generale, precum și rectificarea bugetului, în vederea îmbunătățirii activității acesteia;
- 5) propune consiliului județean, înstrăinarea mijloacelor fixe din patrimoniul Direcției generale, altele decât bunurile imobile, prin licitație publică organizată în condițiile legii;
- 6) propune consiliului județean, concesiunea sau închirierea de bunuri ori servicii de către Direcția generală, prin licitație publică organizată în condițiile legii;
- 7) întocmește și propune spre avizare, respectiv aprobare, potrivit legii, statul de funcții, precum și premiile și sporurile care se acordă la salariul personalului Direcției generale, cu încadrarea în resursele financiare alocate de consiliul județean, în condițiile legii.

Directorul general sau, după caz, directorul executiv îndeplinește, în condițiile legii, următoarele atribuții principale:

- 1) exercită atribuțiile ce revin Direcției generale în calitate de persoană juridică;
- 2) exercită funcția de ordonator secundar de credite;
- 3) întocmește proiectul bugetului propriu al Direcției generale și contul de încheiere a exercițiului bugetar, pe care le supune avizării colegiului director și aprobării consiliului județean;
- 4) elaborează și supune aprobării consiliului județean, proiectul strategiei anuale, pe termen mediu și lung, de restructurare, organizare și dezvoltare a sistemului de asistență socială și protecție a drepturilor copilului, având avizul colegiului director și al comisiei;
- 5) elaborează proiectele rapoartelor generale privind activitatea de asistență socială și protecție a drepturilor copilului, stadiul implementării strategiilor și propunerile de măsuri pentru îmbunătățirea acestei activități, pe care le prezintă spre avizare colegiului director și apoi comisiei pentru protecția copilului;
- 6) aprobă statul de personal al Direcției generale; numește și eliberează din funcție personalul din cadrul Direcției generale, potrivit legii; elaborează și propune spre aprobare consiliului județean, statul de funcții al Direcției generale, având avizul colegiului director;
- 7) controlează activitatea personalului din cadrul Direcției generale și aplică sancțiuni disciplinare acestui personal;

- 8) constată contravențiile și propune aplicarea sancțiunilor prevăzute la art. 135 din Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului;
- 9) este vicepreședintele comisiei pentru protecția copilului și reprezintă Direcția generală în relațiile cu aceasta;
- 10) asigură executarea hotărârilor comisiei pentru protecția copilului.

Numirea, eliberarea din funcție și sancționarea disciplinară a directorului general sau, după caz, a directorului executiv al Direcției generale se fac la propunerea președintelui consiliului județean, prin hotărâre a consiliului județean.

Direcțiile generale de asistență socială și protecție a copilului județene, respectiv ale sectoarelor municipiului București, serviciul public de asistență socială de la nivel local sau, după caz, primăriile au obligația de a afișa lista furnizorilor acreditați din județ, respectiv din municipiul București, și a serviciilor oferite de aceștia.

Aplicație

Prezentați activitatea desfășurată de către Direcția Generală din județul dv.

2.2. Direcții județene de muncă, solidaritate socială și familie (DMSSF)

Direcțiile de muncă, solidaritate socială și familie județene, respectiv a municipiului București, pun anual la dispoziție instituțiilor menționate, lista furnizorilor acreditați din județ, respectiv din municipiul București, și a serviciilor oferite de aceștia.

În cadrul acestor direcții județene sunt constituite, de către ministerul de resort (MMSSF), compartimente specializate, sub formă de servicii publice de asistență socială. Aceste servicii pot organiza birouri și în localitățile în care numărul, structura beneficiarilor și complexitatea activității la nivel teritorial o impun.

Direcțiile județene de dialog, solidaritate și familie îndeplinesc, în domeniul asistenței sociale, conform legii (705/2001) următoarele atribuții principale:

- a) realizează, la nivel local, evidența beneficiarilor și a sumelor cheltuite cu asistența socială;
- b) acreditează personalul specializat care acorda servicii sociale la domiciliu, în conformitate cu legislația în vigoare;
- c) colectează informații din domeniul asistenței sociale și evaluează impactul politicilor sociale asupra beneficiarilor;
- d) realizează studii și analize în domeniul asistenței sociale;

- e) colaboreaza la elaborarea planului judetean pentru dezvoltarea strategiilor locale de interventie în sprijinul persoanelor aflate în nevoie;
- f) controleaza aplicarea legislatiei în domeniu si aplica sanctiuni în caz de nerespectare;
- g) controleaza activitatea institutiilor publice si private de asistenta sociala cu privire la acordarea prestatiiilor si serviciilor sociale, precum si a organizatiilor neguvernamentale care activeaza în domeniul social;
- h) sprijina si îndruma din punct de vedere metodologic elaborarea si derularea programelor din domeniul asistentei sociale dezvoltate pe plan local;
- i) administreaza si gestioneaza fondurile alocate, conform legii, pentru asistenta sociala;
- j) elaboreaza propuneri pentru alocarea de fonduri pentru asistenta sociala si le transmite Ministerului Muncii si Solidaritatii Sociale și Familiei;
- k) stabilește, în condițiile legii, drepturile de asistenta sociala si plata acestora, precum si acordarea facilitatilor reglementate de lege – prin directorul directiei judetene.

Exemplificare:

Direcția Muncii, Solidarității Sociale și Familiei, Iași

Direcția Muncii Solidarității Sociale si Familiei Iași este organizata si functioneaza in baza Hotararii Guvernului nr.412/2005 privind organizarea si functionarea Ministerului Muncii, Solidaritatii Sociale si Familiei, cu modificarile si completarile ulterioare

Direcția Muncii Solidarității Sociale si Familiei este o institutie publica cu personalitate juridica, finantata de la bugetul de stat.

Este un serviciu descentralizat al ministerului ,asigurand in teritoriu aplicarea unitara a legislatiei muncii, protectiei sociale, asistentei sociale si familiei.

În domeniul asistentei sociale, Direcția Muncii Solidarității Sociale si Familiei asigură:

- ✓ prestatii sociale
- ✓ servicii sociale
- ✓ control, monitorizare si evaluare prestatii si servicii sociale
- ✓ finantare asistenta sociala
- ✓ mediere sociala - prin *Comisia de mediere socială*

- ✓ acreditarea furnizorilor de servicii sociale prin *Comisia de acreditare a furnizorilor de servicii sociale*

având următoarele atribuții:

1. colaboreaza la elaborarea planului judetean pentru dezvoltarea strategiilor locale de interventie in sprijinul persoanelor aflate in dificultate, inclusive a planului de combatere a excluziunii sociale
2. prelucreaza datele din domeniul asistentei sociale
3. aplica prevederile actelor normative privind acordarea drepturilor la prestatii de asistenta sociala
4. colaboreaza cu primariile si organizatiile nonguvernamentale in solutionarea unor cazuri sociale deosebite, precum si pentru initierea si dezvoltarea de programe de servicii sociale pentru grupuri si persoane defavorizate
5. organizeaza si urmareste plata drepturilor de asistenta sociala, se preocupa de asigurarea fondurilor necesare
6. verifica documentele financiar-contabile prezentate de asociatiile si fundatiile care beneficiaza de subventii de la bugetul de stat
7. colaboreaza cu autoritatile administratiei publice locale pentru finantarea unor constructii, reparatii ,amenajari si modernizari a institutiilor de asistenta sociala
8. participa la implementarea programelor cu finantare externa sau interna derulate de M.M.S.S.F. ,precum si la derularea de programe pilot
9. evalueaza si controleaza calitatea serviciilor sociale realizate de catre: institutiile de asistenta sociala, organizatiile neguvernamentale, toti furnizorii de servicii sociale
10. realizeaza studii, evaluarii si sinteze privind aplicarea Legii 416/2001 privind venitul minim garantat si a Legii 116/2002 privind prevenirea si combaterea marginalizarii sociale
11. participa la aplicarea in teritoriu a strategiei si a programelor in domeniul ingrijirii si consilierii victimelor violentei in familie
12. acorda consultanta gratuita in domeniul drepturilor de asistenta sociala
13. organizeaza gestionarea si distribuirea biletelor de odihna
14. autorizeaza furnizorii de servicii sociale prin comisia infiintata la nivelul institutiei.

Aplicație

Prezența comparativ, activitatea desfășurată în DMSSF din județul dv., în relație cu atribuțiile prevăzute în lege.

V.3. Rolul consiliilor locale în asistența socială

Consiliile locale sunt autorități deliberative care asigură autonomia locală și descentralizarea serviciilor publice. În componența lor sunt consilieri locali, aleși prin vot universal, liber exprimat.

Consiliul local este cel care ia hotărâri cu privire la toate problemele din comunitatea respectivă - cu excepția celor care revin, prin lege, altor autorități ale administrației publice. Între consiliul local și primărie - care are atribuții executive - nu este un raport de subordonare.

Consiliile județene și locale stabilesc strategiile și prioritățile locale în funcție de nevoile comunității respective, pot organiza servicii zonale de asistență socială, în conformitate cu strategia națională.

Consiliul local împreună cu conducerea instituției publice de asistență socială au obligația să asigure soluționarea urgențelor sociale din unitatea administrativ-teritorială unde își are sediul instituția (art.33/705).

Consiliile locale ale municipiilor, orașelor și comunelor înființează, în subordinea lor, serviciul public de asistență socială, la nivel de *direcție* sau, după caz, serviciu, cu următoarele atribuții principale:

- a) identifică nevoile sociale ale comunității și le soluționează în condițiile legii;
- b) răspunde de înființarea, organizarea și furnizarea serviciilor sociale primare;
- c) dezvoltă și gestionează servicii sociale specializate, după caz, în condițiile legii;
- d) încheie convenții de parteneriat și inițiază programe de colaborare cu alte autorități locale, instituții publice și private, structuri asociative, precum și cu instituții de cult recunoscute de lege, pentru furnizarea serviciilor sociale dezvoltate în conformitate cu nevoile locale identificate și prevederile planului județean de acțiune;
- e) furnizează informațiile și datele solicitate de serviciul public de asistență socială județean, precum și de autoritățile publice centrale cu responsabilități în domeniu;
- f) elaborează și implementează proiecte cu finanțare națională și internațională în domeniu;

- g) elaborează și propune consiliului local al municipiului, orașului sau comunei proiectul de buget anual pentru susținerea serviciilor sociale și a altor măsuri de asistență socială, în conformitate cu planul de acțiune propriu.

Pentru îndeplinirea acestor atribuții, consiliile locale și primăriile de la nivelul comunelor care nu dispun de capacitatea și resursele necesare înființării unui serviciu public de asistență socială, angajează sau contractează personal cu competențe în domeniul asistenței sociale.

Rolul primarului

- asigură respectarea drepturilor și a libertăților fundamentale ale cetățenilor, a prevederilor Constituției, precum și a legislației în vigoare;
- prezintă consiliului local informări cu privire la starea economică și socială a comunității;
- asigură funcționarea serviciilor de asistență socială și autoritate tutelară;
- supraveghează realizarea măsurilor de asistență socială, prin prestații (ajutorul social) și servicii;
- stabilește, în condițiile legii, drepturile la prestații de asistență socială;
- dă dispoziție pentru plata acestora, precum și pentru acordarea de facilități, reglementate de lege (ajutor social, ajutor pentru încălzirea locuinței, alocația pentru copiii nou născuți);
- decide cu privire la organigrama instituțiilor de asistență socială finanțate din bugetul local;
- avizează anchetele sociale și decide cu privire la instituționalizarea unei persoane sau acordarea unui alt ajutor.

De reținut:

Municipiile, orașele și satele au aceeași autoritate legală și aceeași structură administrativă. Sintagma „administrație locală” se referă atât la județe, cât și la municipii, orașe și comune; cea de „consilii județene” la administrațiile județelor, iar cea de „consiliu local” la administrația municipiilor, orașelor și a comunelor.²⁹

Între atribuțiile consiliilor locale din mediul urban și cele din mediul rural există unele diferențe organizatorice. Municipiile și orașele organizează servicii specializate/ compartimente specializate de asistență socială, iar cele din comune, în

²⁹ Conform Legii administrației publice locale nr. 215/2001.

funcție de numărul de locuitori, doar angajează “persoane cu atribuții/ competențe în domeniul asistentei sociale”.

Compartimentele specializate de asistență socială la nivel local

În funcție de numărul de locuitori, aceste compartimente pot avea un număr mai mare sau mai redus de specialiști. Spre exemplu, în unele orașe există chiar două sau mai multe birouri specializate (Serviciul de autoritate tutelară și asistență socială și Serviciul de ajutor social, grătuități, facilități) fiecare având sarcini specifice, organizate însă într-o *Direcție de servicii comunitare*.

Exemplu: *Direcția de servicii comunitare Iași*

Servicii de autoritate tutelară și asistență socială oferite de personalul angajat:

- acorda gratuit consultanța de specialitate în domeniul asistentei sociale;
- realizează anchete sociale la solicitarea persoanelor defavorizate, a unor instituții publice (Inspectoratul Județean de Poliție, Tribunal, Judecătoria etc.) sau din oficiu;
- întocmește documentația necesară acordării unor drepturi persoanelor și familiilor defavorizate;

Servicii specifice pentru persoane și grupuri țintă:

a) pentru persoane vârstnice

- acordă gratuit asistență juridică în situațiile în care persoanele vârstnice doresc să înstrăineze un bun (apartament, casă);
- întocmește ancheta socială pentru cele care solicită servicii de sprijin la domiciliu sau internarea într-o instituție;
- se sesizează în cazurile în care sunt reclamate abuzuri asupra persoanelor vârstnice;

b) pentru persoane cu handicap fizic sau mintal

- realizează anchete sociale pentru cele care solicită alocații de sprijin și/sau însoțitori;
- evaluează nevoile financiare, materiale, medico-psiho-sociale, pentru acordarea unui ajutor de specialitate;
- pentru persoanele care doresc să obțină autorizația de asistent personal se face o evaluare a resurselor, a priceperilor și a adaptării acestora la nevoile persoanei care solicită însoțitor;

- pentru persoanele cu deficiente mintale se realizează o evaluare a gradului de discernământ în vederea alegerii celei mai indicate modalități de ocrotire (inclusiv optarea pentru curatelă provizorie);
- c) persoanele care sfârșesc executarea unei pedepse privative de libertate
 - se întocmește anchetă socială pentru a aprecia oportunitatea reîntoarcerii în familie a respectivei persoane;
- d) minorii care au săvârșit fapte penale
 - anchetă socială la domiciliu, în familie, pentru a sesiza oportunitatea propunerii unor măsuri de supraveghere și control a conduitei minorului, care să fie exercitate de către părinți sau întreținătorii legali;
 - se evaluează, împreună cu părinții, istoricul social al faptei și impactul propunerii către instanța de judecată a unor măsuri educative.
- e) minorii care doresc să achiziționeze bunuri și / sau sunt moștenitori legali
 - se instituie curatelă specială și proiect de dispoziție pentru minorii care doresc perfectarea unor contracte sau participă la dezbateri de succesiune; se are în vedere asigurarea binelui copilului, respectarea drepturilor și intereselor sale, conservarea și îmbunătățirea patrimoniului pe care îl deține.
- f) minori lipsiți de ocrotire părintească
 - se realizează demersurile necesare pentru instituirea tutelei; de asemenea, se întocmește și proiectul de dispoziție;
- g) copiii ai căror părinți divorțează
 - anchetă socială, discuții cu ambii părinți, cu copilul, pentru a aprecia oportunitatea de încredințare a copilului către mamă, către tată sau altcineva din familie;
- h) mame singure cu copii
 - sprijin financiar și psiho-social în timpul sarcinii, începând cu luna a patra și după naștere. Serviciul are în îngrijire un proiect specializat („Hecuba”) pentru tinere mame cu copii. Intervenția realizată este complexă, pornind de la sprijinirea financiară a mamelor, până la oferirea unui loc de muncă și a serviciilor conexe: medicale, grădiniță pentru copii, spațiu de locuit etc.
 - întocmire de anchete sociale pentru acordarea alocației complementare;
- i) familii cu mai mult de doi copii în întreținere:
 - întocmire de anchete sociale pentru acordarea alocației suplimentare;
- j) familii cu unul sau mai mulți copii

- avizarea dosarelor pentru acordarea alocației de stat pentru copii (acesta este un drept de care beneficiază toți copiii din România, fără deosebire de venituri ale părinților).
- k) mamele cu 1-4 copii
 - primesc o alocație (1400000 lei) pentru fiecare dintre primii patru nou-născuți vii.
- l) persoane aflate în centre speciale în alte localități / județe
 - realizarea periodică a anchetei sociale pentru evaluarea situației socio-economice;
 - menținerea legăturii cu centrele în care se află instituționalizate persoane care au domiciliul stabil în Municipiul Iași.
- m) persoane fără adăpost
 - identificarea unei locuințe sociale și acordarea altor servicii necesare (acces la cantina socială).

Servicii de ajutor social, gratuități, facilități

Activitatea aceasta este orientată în special spre realizarea prevederilor Legii nr. 416/2001 privind ajutorul social, dar nu numai. Se adresează acestui serviciu și persoanele vârstnice sau cele cu un grad de handicap pentru obținerea unor facilități, în urma aplicării unor prevederi legislative și a hotărârilor Consiliului local.

Serviciile acordate sunt material-financiare, se acordă pe baza depunerii unei documentații și a anchetelor sociale desfășurate de specialiștii de aici.

Categorii de servicii:

- a) gratuitate pentru călătoriile cu mijloacele electrice de transport în comun – beneficiază văduvele și veteranii de război, foștii deținuți politic, eroi ai revoluției din decembrie 1989, persoane cu handicap;
- b) abonamente gratuite pentru călătoriile cu mijloacele de transport în comun - pentru persoanele cu vârsta de peste 70 de ani;
- c) eliberarea gratuită de lapte praf pentru copiii nou născuți – cf. Legea 321/2000;
- d) ajutor material/financiar pentru încălzirea locuinței (cf. O.U. nr. 121/2002 și Legii 416/2001) – beneficiarii sunt persoanele / familiile care primesc și ajutor social. Quantumul – indexat anual - se calculează împreună cu venitul minim garantat, adăugându-se o sumă diferențiată pentru categoria de combustibil utilizată (energie termică și / sau lemne, cărbuni, gaze și combustibili petrolieri).

Serviciul de ajutor social primește și analizează dosarele întocmite de asociațiile de proprietari / locatari.

- e) ajutor social – angajații Serviciului de ajutor social realizează anchete sociale la domiciliul solicitanților de ajutor social și completează documentația necesară alocării acestor fonduri. Beneficiază de acest ajutor familiile, părinții singuri care au în întreținere copii, persoanele fără adăpost dacă fac dovada că nu au mai adresat această solicitare serviciului similar din alte localități – plata se face din bugetul local.

Cuantumul ajutorului social se stabilește ca diferență între nivelurile stabilite de lege pentru venitul minim garantat și nivelul lunar al venitului net al familiei sau persoanei singure.

La calcularea venitului lunar net al familiei sau persoanei singure care solicită ajutor social, se iau în considerare toate sumele de care beneficiază toți membrii familiei – inclusiv alocație de stat pentru copii, alocații suplimentare pentru familie și copii, alocații acordate pentru întreținerea copiilor aflați în încredințare sau plasament, burse ale elevilor și studenților, ajutorul de care beneficiază soților militarilor în termen, indemnizație de șomaj, venituri din activități sezoniere, venituri obținute (sau care se pot obține) din valorificarea produselor agricole, din chirii, arende etc.³⁰ Condiția este „păstrarea unei locuințe minime și a bunurilor necesare nevoilor familiale” (art. 8., al. 2, Legea 416/2001).

Beneficiarii acestui serviciu sunt obligați să presteze 72 ore de muncă lunar, în folosul comunității și să reactualizeze datele din dosar o dată la trei luni. Persoanele apte de muncă a obligația să dovedească încercările de căutare a unui loc de muncă, prin înscrierea în evidențele agențiilor de formare și ocupare a forței de muncă. În cazul în care găsesc un loc de muncă, cuantumul ajutorului social poate crește cu 15% față de cel anterior.

Obligația realizării celor 72 ore de muncă în folosul comunității revine fiecărui membru al familiei apt pentru aceasta. Excepțiile sunt copiii, mamele care au în întreținere unul sau mai mulți copii de până la 7 ani, persoanele care frecventează o formă de învățământ la zi cu vârsta de până la 25 de ani (sau 26, pentru cei care urmează o formă de studii cu durata mai mare de 5 ani), persoana care îndeplinește condițiile legale de pensionare (așadar și pensionarii), persoanele care dovedesc, prin certificate medicale că se află în incapacitate de muncă.

Servicii de îndemnizații și plăți

Se urmărește transferarea, de la DMSSF, a activității de acordare a indemnizațiilor pentru creșterea copilului către serviciul public local.

De la bugetele locale ale municipiilor, orașelor și comunelor se asigură finanțarea: serviciilor sociale realizate de consiliile locale, singure sau în parteneriat cu structuri asociative și instituții de cult recunoscute de lege și a ajutoarelor sociale acordate pe plan local.

Aplicație:

1. *Studiați condițiile în care se realizează aplicarea Legii nr. 416/2001 la dumneavoastră în localitate.*

2. *Prezentați, pe cel mult două pagini, punctele de vedere cu privire la implicațiile sociale ale acordării prestațiilor.*

V.4. Organizarea asistenței sociale în mediul rural

Organizarea activității de asistență socială în mediul rural prezintă unele particularități datorate caracteristicilor socio-istorice. Serviciile sociale sunt integrate, pe de o parte datorită numărului redus de persoane decidente, pe de altă spiritului comunitar. O școală situată la mare distanță de unul dintre satele comunei poate constitui un factor de risc pentru abandonul școlar, un număr mic de locuri de muncă în comparație cu un mai mare număr al persoanelor active poate accentua rata infraționalității, după cum o rețea comunitară poate suplini unele dintre activitățile de îngrijire necesare persoanelor în nevoie etc.

Ne este necesară o privire selectivă asupra modificărilor care se petrec în mediul rural. Observăm că se păstrează o parte dintre domeniile tradiționale ale activității instituțiilor de asistență socială, dar se conturează și unele noi.

Asistăm la modificări în mediul rural, pe fondul mutațiilor petrecute pe piața forței de muncă. În familiile în care unul dintre membrii cuplului sunt plecați la muncă în străinătate sau într-un loc mai îndepărtat din țară, spre exemplu, celălalt este forțat să preia roluri neatribuite tradițional: tată casnic, preocupat de creșterea și îngrijirea copiilor, sau mamă care are, peste îndatoririle recunoscute de comunitate, și pe cea de valorificare a sumelor trimise de soț în construirea unei case etc.

³⁰ Evaluarea se realizează pe baza *Normei metodologice din 25/10/2001 de aplicare a prevederilor Legii nr. 416/2001 privind venitul minim garantat*, publicată în M.O. Partea I nr. 719/12.11.2001.

4.1. Domenii ale asistenței sociale în mediul rural

Categoriile de persoane care pot fi beneficiare ale asistenței sociale în mediul rural:

- o adolescenți și tineri care au absolvit recent o formă de învățământ;
- o copii și tineri care au abandonat școala;
- o persoane disponibilizate;
- o persoane cu handicap;
- o bolnavii cronici, dependenți;
- o vârstnici dependenți și semidependenți, care au pământ dar nu îl pot lucra;
- o copii aflați în îngrijirea unui părinte fără venituri;
- o copii aflați în îngrijirea unor rude sau vecini, în timpul în care părinții lucrează în alte țări;
- o familii „monoparentale”, în care unul dintre membrii cuplului prestează o activitate aducătoare de venituri în străinătate;
- o persoane care au satisfăcut stagiul militar și nu au un loc de muncă;
- o persoane care au ispășit o pedeapsă privativă de libertate;
- o adolescente cu copii nerecunoscuți de tatăl natural;
- o persoanele depresive;
- o persoane dependente de alcool;
- o persoane care au comis sau comit infracțiuni.

Mediul rural prezintă particularități și în privința tipurilor de familii care necesită intervenție:

- ✓ familii cu mulți copii;
- ✓ familii sărace dependente de spijinul comunității;
- ✓ familii care nu reușesc să se întrețină din veniturile gospodărești ori care nu reușesc să își lucreze terenul agricol;
- ✓ familii sedentare, care urmăresc îndeplinirea condițiilor pentru acordarea sumelor conform legii venitului minim garantat;
- ✓ familii care se bazează doar pe veniturile unui pensionar sau ale unei persoane cu handicap;
- ✓ familii destrămate temporar, cu mai mulți membri plecați la muncă în străinătate sau cu mai mulți adulți șomeri;

- ✓ familii care revin din mediul urban, nu au locuință și nici un loc de muncă;
- ✓ familii marcate de violență domestică;
- ✓ familii în care un membru sau mai mulți consumă alcool.

Categoriile enumerate mai sus se regăsesc într-o măsură mai mare sau mai mică în zonele rurale, în funcție de particularitățile fiecăreia. Ne amintim de exemple de sate în care majoritatea femeilor sau în care majoritatea bărbaților sunt plecați la lucru în altă parte pentru o perioadă mai mare de timp, sate în care media de vârstă a populației este de peste 65 de ani sau mai mult, sate izolate sau la mare distanță de centrul cultural, economic al comunei.

4.2. Rolul consiliului local din mediul rural

La nivelul consiliului local din mediul rural, atribuțiile nu diferă de cele din mediul urban. O particularitate o constituie activitatea primarului și a asistentului social. Cu privire la cel din urmă, dacă în unele orașe există mai multe departamente, în comună atribuțiile revin unei singure persoane – care uneori îndeplinește aceste sarcini ca o completare a activității de bază). Activitatea asistentului social din unele sate este neconcludentă sau chiar dăunătoare, pe fondul lipsei de pregătire de specialitate. Astfel, un asistent social poate deveni doar o unealtă la dispoziția primarului, și nu un profesionist. În această privință, organizarea asistenței sociale are de suferit, răspunzând unor imperative construite și nu domeniilor recunoscute.

4.3. Rolul bisericii

Biserica rămâne una dintre instituțiile cu activități în domeniul asistenței sociale, ocazionate de sărbători religioase, de obiceiuri, tradiții. Hrana ocazională pentru săraci, colectarea de materiale de sprijin pentru văduve, orfani, persoane în vârstă constituie doar o parte a exemplificărilor.

În unele sate reprezentantul bisericii este un animator pentru comunitate, pentru antrenarea locuitorilor disponibili în activități de sprijinire a celor aflați în nevoie, în altele coordonează structuri deja create: asocieri ale laicilor, responsabili pentru fiecare zonă a satului etc.

4.4. Parteneriate în mediul rural

Prin mobilizarea resurselor locale, prin parteneriate între actorii recunoscuți – consiliu local, primar, școala, biserică, poliție – se soluționează unele dintre problematicile asistențiale amintite.

Pe de altă parte, în multe dintre școlile satești, disciplina „religie” este predată chiar de preotul satului. Această activitate poate crea premisele unei relaționări a activităților de asistență socială având ca parteneri școala și biserica.

Astfel, constatăm că activitatea instituțiilor implicate în asistența socială în mediul rural este mai complexă, solicitând implicarea factorilor:

- administrativi
- politici
- economici
- legislativi
- medicali
- culturali
- educativi.

În ultimii ani, datorită fondurilor alocate pentru proiecte de cercetare-dezvoltare de la diferite surse de finanțare, activitatea de colaborare s-a intensificat, în unele zone administrativ-teritoriale.

Unele relații sunt statuate la nivel județean cu reprezentatele în teritoriu ale ministerelor sau agențiilor naționale: MMSSF, MJ, MEC, MS, MIAPL.

Astfel, pentru pregătirea și atestarea asistenților maternali, ai îngrijitorilor la domiciliu, consiliile locale colaborează cu Direcțiile județene ale ministerului muncii, Agențiile județene de ocupare și formare profesională, cu Direcțiile generale pentru protecția copilului, cu asociații acreditate pentru formare.

De asemenea, pentru plasamentul familial al copiilor aflați în dificultate, se colaborează cu Direcțiile generale pentru protecția copilului, cu Comisia județeană pentru protecția copilului, Inspectoratele școlare județene, cu alte organizații specializate.

Pentru instituționalizarea persoanelor cu nevoi cu nevoi speciale, a vârstnicilor fără sprijin se colaborează, de asemenea, cu Direcția pentru dialog, solidaritate socială și familie, Casa județeană de pensii, direcțiile județene ale serviciilor publice descentralizate (spre exemplu: Direcția pentru Asistență socială aflată în subordinea Consiliului Județean Iași), consiliile județene.

Aplicații:

- 1. Identificați instituțiile cu activitate în domeniul asistenței sociale într-o localitate din mediul rural.*
- 2. Identificați instituțiile cu care este necesară colaborarea într-un caz, la alegere, din mediul rural.*

VI. RELATIA DINTRE INSTITUȚIILE PUBLICE ȘI ORGANIZAȚIILE SOCIETĂȚII CIVILE

VI.1. Rolul instituțiilor statului

În actualul sistem, statul este cel care „își asuma responsabilitatea de realizare a măsurilor de asistență socială prevăzute prin legi speciale și asigură transferul atribuțiilor și al mijloacelor financiare necesare către autoritățile publice locale, serviciile publice descentralizate și societatea civilă” (art. 7, Legea nr. 705/2001).

Așadar, activitatea de asistență socială este coordonată la nivel național, pe baza unor documente legislative specifice (legi, ordonanțe, hotărâri), dar exercitarea acestei acțiuni se transferă la nivel regional și local. Actorii implicați nu sunt doar instituțiile publice, ci și – de dorit - reprezentanți ai societății civile, sub forma asociațiilor, fundațiilor, federațiilor, reprezentanți ai cultelor religioase, filiale ale unor organisme internaționale etc.

Metodologia de realizare a asistenței sociale, precum și instituția cu principale atribuții în acest domeniu se pot modifica de la o perioadă la alta, dar în ultimii ani activitatea a fost coordonată de Ministerul muncii, solidarității sociale și al familiei.³¹

MMSSF stabilește direcțiile prioritare domeniul asistenței sociale, monitorizând, apoi, aplicarea acestora la nivel central și local. Pentru aceasta, colaborează cu instituțiile guvernamentale, consiliile județene și locale, precum și cu reprezentanții societății civile

Instituțiile publice și unitățile private, precum și asociațiile și fundațiile care acordă servicii sociale au obligația să respecte standardele de calitate, precum și normele metodologice stabilite potrivit legii (art. 26/705). În ultimii ani au fost construite și publicate standarde de calitate ce trebuie respectate de către toți furnizorii de servicii sociale.

³¹ Vezi structura organizatorică și principalele atribuții ale MMSSF în subcapitolul alocat.

VI.2. Standarde generale de calitate

Prin **standarde de calitate generale** – definite prin Ordin al MMSSF³² care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 2005 se înțelege ansamblul de cerințe privind cadrul organizatoric și material, resursele umane și financiare, viziunea integratoare și tolerantă a personalului implicat în acordarea serviciilor în vederea atingerii nivelului de performanță obligatoriu pentru toți furnizorii de servicii sociale specializate din România.

Standardele de calitate generale au fost formulate în conformitate cu următoarele categorii principale de organizare și furnizare a serviciilor sociale, de relaționare a furnizorilor de servicii sociale cu beneficiarii și societatea civilă, respectiv cu autoritățile implicate:

- organizare și administrare;
- drepturi;
- etică;
- abordare comprehensivă, globală și integrată;
- centrarea pe persoane;
- participarea beneficiarului;
- parteneriat;
- orientare pe rezultate;
- îmbunătățire continuă a calității.

Detalierea acestor categorii o găsiți în anexa la curs.

VI.2. Procedura de evaluare a furnizorilor de servicii sociale

Ministerul Muncii, Solidarității Sociale și Familiei realizează monitorizarea, evaluarea și controlul serviciilor sociale³³ acordate de către furnizorii acreditați,

³² Ordin nr. 422 din 09/08/2004 al MMSSF pentru aprobarea Standardelor obligatorii de calitate privind serviciile sociale specializate din România, furnizate în sistem public, privat și parteneriat public-privat, *Monitorul Oficial, Partea I nr. 760 din 19/08/2004*

³³ H.G. nr. 539 din 09/06/2005 pentru aprobarea Nomenclatorului instituțiilor de asistență socială și a structurii orientative de personal, a Regulamentului-cadru de organizare și funcționare a instituțiilor de asistență socială, precum și a Normelor metodologice de aplicare a prevederilor Ordonanței Guvernului nr. 68/2003 privind serviciile sociale, *Monitorul Oficial, Partea I nr. 535 din 23/06/2005*; H.G. nr. 1007 din 01/09/2005 privind modificarea Hotărârii Guvernului nr. 539/2005 pentru aprobarea Nomenclatorului instituțiilor de asistență socială și a structurii

prin direcțiile de muncă, solidaritate socială și familie județene, respectiv a municipiului București.

În aplicarea prevederilor de evaluare, directorul executiv al direcției de muncă, solidaritate socială și familie județeană, respectiv a municipiului București, desemnează cel puțin două persoane care să realizeze activitatea de monitorizare, evaluare și control la nivel local. Atribuțiile persoanelor desemnate și procedura de desfășurare a activității de evaluare, monitorizare și control se stabilesc prin ordin al ministrului muncii, solidarității sociale și familiei.

Furnizorii acreditați sunt obligați să transmită direcției de muncă, solidaritate socială și familie în a căror rază administrativ-teritorială își desfășoară activitatea orice informație solicitată cu privire la serviciile sociale acordate.

În vederea realizării evidenței furnizorilor și a serviciilor sociale acordate, la nivelul Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei se înființează *Registrul electronic unic al furnizorilor acreditați și al serviciilor sociale*. Procedura de constituire, actualizare și de accesare a registrului se aprobă prin ordin al ministrului muncii, solidarității sociale și familiei.

Persoanele fizice și juridice care urmaresc desfasurarea unor activitati în interes general sau în interes comunitar, ori, după caz, în interesul lor personal nepatrimonial pot constitui asociații sau fundații.

Prin *interes comunitar* se înțelege orice interes care este specific:

- unei comunitati: cartier, localitate, unitate administrativ-teritorială;
- unui grup de persoane fizice sau juridice care urmaresc un obiect comun sau au aceleasi opinii, aceeasi cultura, orientare religioasa, sociala, profesionala, sexuală;

Prin *utilitate publică* se înțelege orice activitate care vizează atingerea unor scopuri benefice în domenii de interes general și/sau comunitar.

În conformitate cu prevederile legale,³⁴ asociațiile și fundațiile pot fi recunoscute de către Guvernul României ca fiind de utilitate publică dacă întrunesc, cumulativ, următoarele condiții:

- a) activitatea principală se desfășoară în interes general sau în interesul unei colectivități locale, după caz;

orientative de personal, a Regulamentului-cadru de organizare și funcționare a instituțiilor de asistență socială, precum și a Normelor metodologice de aplicare a prevederilor Ordonanței Guvernului nr. 68/2003 privind serviciile sociale, *Monitorul Oficial, Partea I nr. 822 din 12/09/2005*

³⁴ cf. Ordonanței Guvernului nr. 26/2000 cu privire la asociații și fundații

- b) funcționează de cel puțin trei ani, anterior datei depunerii cererii privind recunoașterea statutului ca fiind de utilitate publică;
- c) a realizat majoritatea obiectivelor stabilite;
- d) prezintă un raport de activitate din care rezultă desfășurarea unei activități anterioare semnificative - prin derularea unor programe sau proiecte specifice scopului asumat prin statut;
- e) însoțește raportul de situațiile financiare anuale și bugetele de venituri și cheltuieli pe ultimii 3 ani anteriori datei depunerii cererii;
- f) valoarea activului patrimonial pe fiecare din cei trei ani este cel puțin egală cu valoarea patrimoniului inițial.

Este prevăzut ca examinarea cererii de recunoaștere a statutului de utilitate publică –transmisă către Secretariatul general al Guvernului, care o înaintează, în termen de 15 zile, autorității în a cărei sferă de competență își desfășoară activitatea asociația sau fundația solicitantă – să aibă în vedere și informațiile furnizate de persoanele fizice și juridice cu care asociația sau fundația solicitantă colaborează în mod constant.

Federatiile – ca persoane juridice fără scop patrimonial -, pot dobândi recunoașterea statutului de utilitate publică, dacă cel puțin două treimi dintre asociațiile și fundațiile care o alcătuiesc sunt recunoscute ca fiind de utilitate publică.

Examinarea îndeplinirii condițiilor pentru recunoașterea ca fiind de utilitate publică precum și a menținerii performanțelor care au determinat recunoașterea, se realizează de către specialiștii din cadrul Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei, prin examinarea documentelor care însoțesc cererea de recunoaștere, dar și prin evaluarea de teren - realizată de către reprezentantul direcției muncă, solidaritate socială și familie și, eventual, de către specialiștii din cadrul ministerului.

În cadrul Direcției generale asistență socială din MMSSF s-a organizat *compartimentul pentru relația cu asociațiile și fundațiile* prevăzut la art.51 alin.(1) din Ordonanța Guvernului nr.26/2000 cu privire la asociații și fundații.³⁵

Compartimentul pentru relația cu asociațiile și fundațiile are ca atribuții:

- evidența asociațiilor și fundațiilor care desfășoară activități din domeniul de competență al MMSSF,

³⁵ Cf. Ordinului nr. 115/09.04.2003 al MMSSF privind organizarea compartimentului pentru relația cu asociațiile și fundațiile și aprobarea Criteriilor specifice Ministerului Muncii și Solidarității Sociale de acordare a statutului de utilitate publică asociațiilor, fundațiilor și federațiilor

- evaluarea activității asociațiilor și fundațiilor în vederea recunoașterii ca fiind de utilitate publică,
- fundamentarea sumelor ce se acordă de la bugetul de stat asociațiilor și fundațiilor recunoscute ca fiind de utilitate publică,
- derularea programului de acordare a subvențiilor pentru asociațiile și fundațiile care înființează și administrează unități de asistență socială
- colaborarea cu asociațiile și fundațiile pentru realizarea unor activități sau programe comune.

Evidența privind constituirea, modificarea și încetarea asociațiilor și fundațiilor care desfășoară activități din domeniul de competență al MMSSF se realizează pe baza documentației transmise.

Subliniem faptul că între instituțiile publice implicate în asistența socială și organizațiile private nu există un raport de subordonare, ci o relație de colaborare, îndreptată spre atingerea obiectivelor comune.

Aplicație

Identificați programe în care instituțiile publice specializate colaborează cu asociații/organizații/federații. Precizați: obiectul activității, populația țintă, obiective, strategii, plan de intervenție, rezultate.

Bibliografie selectivă

1. Mănoiu, Forica, Epureanu, Viorica – 1996, *Asistența socială în România*, Editura All, București
2. Livadă-Cadeschi, Ligia – 2001, *De la milă la filantropie. Instituții de asistare a săracilor din Țara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea*, Ed. Nemira, București
3. Miftode, Vasile – 2003, *Tratat de asistență socială*, Ed. Axis, Iași
4. Miftode, Vasile, Cojocaru, Maria, Cojocaru, Ștefan, Gîrleanu, Daniela, Irimescu, Gabriela, Șoitu, Conțiu – 2002, *Populații vulnerabile și fenomene de auto-marginalizare*, Ed. Lumen, Iași
5. Miftode, Vasile, Cojocaru, Daniela, Gîrleanu-Șoitu, Daniela, Irimescu, Gabriela, Sandu, Maria – 2004, *Sociologia populațiilor vulnerabile. Teorie și metodă*, Ed. Univ.”Al.I.Cuza” Iași

6. Pașa, Florin; Pașa, Mihaela – 2003, *Cadrul juridic și organizatoric al asistentei sociale în România*, Ed. Polirom, Iași
7. Pop, Luana (coord.) – 2002, *Dicționar de politici sociale*, Ed. Expert, București
8. Șoitu, Conțiu – 2004, *Adolescenții instituționalizați. Implicații psiho-sociale ale mediului rezidențial*, Ed. Fundației AXIS, Iași
9. Zamfir, Elena – 1998, “Sistemul serviciilor de asistență socială în România”, în vol. *Politici sociale în România*, Ed. Expert, București, pp. 233-268

ANEXA 1. NOMENCLATORUL INSTITUȚIILOR DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ

CATEGORII DE BENEFICIARI	TIPURI DE UNITĂȚI SPECIALIZATE ȘI SERVICIILE SOCIALE ACORDATE	STRUCTURA ORIENTATIVĂ DE PERSONAL DE SPECIALITATE
1. COPII SEPARAȚI SAU CU RISC DE SEPARARE DE PĂRINȚI	1.1. Centre de plasament (centre cu module de tip familial, centre/case de tip familial, apartamente pentru tinerii care urmează să părăsească sistemul de protecție, centre specializate pentru copiii cu dizabilități, centre specializate pentru copiii care săvârșesc fapte penale și nu răspund penal, ș.a.) Tipuri de servicii sociale: > găzduire pe perioadă nedeterminată > asistență medicală și îngrijire > suport emoțional și după caz, consiliere psihologică > recuperare și reabilitare > educare > socializare și petrecere a timpului liber > reintegrare familială și comunitară	> medic medicină generală/medic specialist > psiholog/psihopedagog special > asistent social > logoped > defectolog > kinetoterapeut > fizioterapeut/fiziokinetoterapeut > asistent medical > asistent medical fizioterapie > asistență puericultoare/educator puericultor > educator/educator specializat > pedagog social/pedagog de recuperare > instructor de educație > interpret în limbaj mimico-gestual > maseur > infirmieră > personal administrativ
	1.2. Centre de primire în regim de urgență (centre pentru copii abuzați, neglijăți și exploatați, copii victime ale traficului de persoane, copii repatriați, copiii străzii, adăposturi de noapte pentru copiii străzii, ș.a.) Tipuri de servicii sociale: > primire și găzduire temporară > asistență medicală și îngrijire > suport emoțional și după caz, consiliere psihologică > educare > reintegrare familială și comunitară	> educator > pedagog social > instructor de educație > interpret în limbaj mimico-gestual > educator puericultor/asistentă puericultoare > asistent medical > medic medicină generală/medic specialist > asistent social > psiholog > infirmieră > personal administrativ
	1.3. Centre maternale (centre pentru cuplu mamă - copil aflat în risc de separare familială, abuzat sau neglijat, centre pentru gravide în dificultate) Tipuri de servicii sociale: > primire și găzduire temporară > protecție și îngrijire > suport emoțional și după caz, consiliere psihologică > educare > reintegrare familială și comunitară	> educator > pedagog social > educator puericultor/asistentă puericultoare > asistent medical > asistent social > psiholog/psihopedagog > personal administrativ
	1.4. Centre de zi (Centre de zi pentru copii din familii în dificultate, pentru copii cu dizabilități, pentru copiii străzii, adăposturi de zi pentru copiii străzii, ș.a.) Tipuri de servicii sociale: > educare > asistență și îngrijire > consiliere psihologică pentru copil și familie > socializare și petrecere a timpului liber > reintegrare familială și comunitară	> educator/educator specializat > pedagog social/pedagog de recuperare > instructor de educație > interpret în limbaj mimico-gestual > educator puericultor/asistentă puericultoare > asistent medical > asistent social > psiholog/psihopedagog > logoped > defectolog > personal administrativ

1.5. Centre de asistență și sprijin pentru readaptarea copilului cu probleme psihosociale Tipuri de servicii sociale: > consiliere socială > informare > suport emoțional și după caz, consiliere psihologică pentru copil și familie > reintegrare comunitară	> asistent social > psiholog/psihopedagog > personal administrativ
1.6. Centre de consiliere și sprijin pentru părinți și copii (pentru familiile în risc de abandon al copilului, în risc de dezintegrare familială, pentru familiile monoparentale, ș.a.) Tipuri de servicii sociale: > consiliere socială > informare > consiliere psihologică pentru copil și familie > consiliere juridică	> asistent social > psiholog/psihopedagog > personal administrativ
1.7. Centre de consiliere pentru copilul abuzat, neglijat, exploatat Tipuri de servicii sociale: > consiliere socială > informare > consiliere psihologică pentru copil și familie > linie telefonică de urgență > consiliere juridică	> asistent social > psiholog/psihopedagog > personal administrativ
1.8. Centre pentru prevenirea abuzului, neglijării și exploatării Tipuri de servicii sociale: > consiliere socială > informare > consiliere psihologică pentru copil și familie > consiliere juridică	> asistent social > psiholog/psihopedagog > personal administrativ
1.9. Centre pentru pregătirea și sprijinirea integrării sau reintegrării copilului în familie Tipuri de servicii sociale: > consiliere socială și informare > suport emoțional și după caz, consiliere psihologică pentru copil și familie > reintegrare familială și comunitară	> asistent social > psiholog/psihopedagog > personal administrativ
1.10. Centre de coordonare și informare pentru copiii străzii Tipuri de servicii sociale: > consiliere socială > informare > suport emoțional și după caz, consiliere psihologică > reintegrare familială și comunitară	> asistent social > psiholog/psihopedagog > personal administrativ
1.11. Centre de monitorizare, asistență și sprijin al femeii gravide predispuse și își abandoneze copilul Tipuri de servicii sociale: > suport emoțional și după caz, consiliere	> asistent social > psiholog/psihopedagog

	psihologică > consiliere socială > informare > reintegrare familială	
	1.12. Centre care acordă servicii pentru dezvoltarea deprinderilor de viață independentă Tipuri de servicii sociale: > suport emoțional și după caz, consiliere psihologică > consiliere socială > informare > orientare profesională > integrare comunitară	> asistent social, > psiholog/psihopedagog
	1.13. Centre care acordă servicii privind adopția Tipuri de servicii sociale: > informare > consiliere juridică	> asistent social > psiholog > jurist
	1.14. Centre care acordă servicii de tip familial Tipuri de servicii sociale: > asistență și îngrijire de tip familial > educare > socializare	> asistent maternal > asistent social
2. PERSOANE CU HANDICAP	2.1. Centre de îngrijire și asistență (centre pentru persoane cu Alzheimer, persoane cu handicap care necesită asistență paleativă, ș.a.) Tipuri de servicii sociale specializate: > găzduire > îngrijire personală > recuperare > socializare	> medic medicină generală/medic specialist > asistent social > psiholog > psihopedagog special > fizioterapeut (kinetoterapeut, fiziokinetoterapeut, asistent medical fizioterapie etc., în funcție de nevoile individuale ale beneficiarilor) > instructor ergoterapie > pedagog de recuperare > animator socio-educativ > interpret în limbaj mimico-gestual > asistent medical > infirmieră > personal administrativ
	2.2. Centre de recuperare și reabilitare (Centre Pilot, Centre de Recuperare și Reabilitare Persoane cu Handicap/Tineri cu Handicap, Centre de Recuperare și Reabilitare Neuropsihiatrică) Tipuri de servicii sociale specializate: > găzduire > îngrijire personală > recuperare > integrare/reintegrare profesională	> medic medicină generală/medic specialist > asistent social > psiholog > psihopedagog special > logoped > fizioterapeut (kinetoterapeut, fiziokinetoterapeut, asistent medical fizioterapie etc., în funcție de nevoile individuale ale beneficiarilor) > instructor ergoterapie > animator socio-educativ > interpret în limbaj mimico-gestual > pedagog de recuperare > asistent medical > infirmieră > personal administrativ

2.3. Centru Pilot de servicii comunitare pentru persoanele cu handicap și formare de personal Tipuri de servicii sociale specializate: > găzduire > îngrijire personală > recuperare > integrare/reintegrare socială > formare/pregătire personal	> medic medicină generală/medic specialist > asistent social > psiholog > psihopedagog special > logoped > fizioterapeut (kinetoterapeut, fiziokinetoterapeut, asistent medical fizioterapie etc., în funcție de nevoile individuale ale beneficiarilor) > instructor ergoterapie > animator socio-educativ > interpret în limbaj mimico-gestual > pedagog de recuperare > asistent medical > infirmieră > personal administrativ > personal necesar formării/pregătirii de personal (formator de formatori, documentarist, operator calculator etc.)
2.4. Centru de Integrare prin Terapie Ocupațională Tipuri de servicii sociale specializate: > găzduire > îngrijire personală > recuperare > integrare/reintegrare socială	> medic medicină generală/medic specialist > asistent social > psiholog > psihopedagog special > logoped > fizioterapeut (kinetoterapeut, fiziokinetoterapeut, asistent medical fizioterapie etc., în funcție de nevoile individuale ale beneficiarilor) > instructor ergoterapie > animator socio-educativ > interpret în limbaj mimico-gestual > pedagog de recuperare > asistent medical > infirmieră > personal administrativ
2.5. Centre de pregătire pentru o viață independentă Tipuri de servicii sociale specializate: > găzduire > îngrijire personală > recuperare > integrare/reintegrare socială	> asistent social > psiholog > psihopedagog special > logoped > fizioterapeut (kinetoterapeut, fiziokinetoterapeut, asistent medical fizioterapie etc., în funcție de nevoile individuale ale beneficiarilor) > consilier de orientare profesională > interpret în limbaj mimico-gestual > instructor ergoterapie > animator socio-educativ > pedagog de recuperare > asistent medical > infirmieră > personal administrativ
2.6. Centre de tip respiro/centre de criză Tipuri de servicii sociale specializate: > găzduire > îngrijire personală > recuperare > integrare/reintegrare socială	> asistent social > psiholog > psihopedagog special > fizioterapeut (kinetoterapeut, fiziokinetoterapeut, asistent medical fizioterapie etc., în

		funcție de nevoile individuale ale beneficiarilor) > interpret în limbaj mimico-gestual > instructor ergoterapie > animator socio-educativ > asistent medical > infirmieră > personal administrativ
	2.7. Locuințe protejate Tipuri de servicii sociale specializate: > găzduire > îngrijire personală > integrare/reintegrare socială	> personal administrativ
	2.8. Centre de zi Tipuri de servicii sociale specializate: > îngrijire personală > recuperare > integrare/reintegrare socială	> instructor ergoterapie > fizioterapeut (kinetoterapeut, fiziokinetoterapeut, asistent medical fizioterapie etc., în funcție de nevoile individuale ale beneficiarilor) > pedagog de recuperare > animator socio-educativ > asistent social > psiholog > psihopedagog special > infirmieră > personal administrativ
	2.9. Centre de servicii de îngrijire și asistență la domiciliu Tipuri de servicii sociale specializate: > îngrijire personală > recuperare > integrare/reintegrare socială	> asistent social > instructor ergoterapie > fizioterapeut (kinetoterapeut, fiziokinetoterapeut, asistent medical fizioterapie etc., în funcție de nevoile individuale ale beneficiarilor) > pedagog de recuperare > psihopedagog special > psiholog > asistent personal al persoanei cu handicap grav > asistent medical > personal administrativ
	2.10. Centre de servicii de recuperare neuromotorie (de tip ambulatoriu) Tipuri de servicii sociale specializate: > terapie de recuperare neuromotorie (kinetoterapie, terapie prin masaj, hidroterapie, termoterapie, balneoterapie, fizioterapie etc.)	> fizioterapeut (kinetoterapeut, fiziokinetoterapeut, asistent medical fizioterapie etc., în funcție de nevoile individuale ale beneficiarilor) > personal administrativ
3. PERSOANE VÂRSTNICE	3.1. Cămine pentru persoane vârstnice Tipuri de servicii sociale: > găzduire pe perioadă nedeterminată > asistență medicală și îngrijire > asistență paleativă > consiliere psihologică > socializare și petrecere a timpului liber	> medic medicină generală/medic specialist > asistent social > psiholog > instructor animator > asistent medical > infirmieră > personal administrativ
	3.2. Locuințe protejate Tipuri de servicii sociale: > găzduire pe perioadă nedeterminată > sprijin pentru o viață independentă	> asistent social > psiholog > personal administrativ

	3.3. Centre de zi Tipuri de servicii sociale: > consiliere psihologică > socializare și petrecere a timpului liber	> asistent social > psiholog > instructor animator > infirmieră > personal administrativ
	3.4. Centre care acordă servicii de îngrijire și asistență la domiciliu Tipuri de servicii sociale: > asistență medicală și îngrijire > suport emoțional și după caz, consiliere psihologică > asistență paleativă > menaj la domiciliu > transport	> asistent social > psiholog > îngrijitor la domiciliu > asistent pentru îngrijirea persoanelor vârstnice > asistent medical > personal administrativ
4. PERSOANE VICTIME ALE VIOLENȚEI ÎN FAMILIE	4.1. Centre de primire în regim de urgență Tipuri de servicii sociale: > primire și găzduire temporară > asistență medicală și îngrijire > consiliere psihologică	> medic medicină generală/medic specialist > asistent social > psiholog > asistent medical > infirmieră > personal administrativ
	4.2. Centre de recuperare Tipuri de servicii sociale: > primire și găzduire temporară > asistență și îngrijire > consiliere juridică > consiliere psihologică	> psiholog > asistent social > jurist > asistență medicală > infirmieră > personal administrativ
	4.3. Centre de asistență destinate agresorilor Tipuri de servicii sociale: > consiliere psihologică > informare și orientare > consiliere juridică	> psiholog > asistent social > jurist > personal administrativ
	4.4. Centre pentru prevenirea și combaterea violenței în familie Tipuri de servicii sociale: > consiliere psihologică > informare și orientare > consiliere juridică	> psiholog > asistent social > personal administrativ
	4.5. Centre care acordă servicii de informare și sensibilizare a populației Tipuri de servicii sociale: > informare și educare > linie telefonică de urgență	> asistent social
	5.1. Centre de reabilitare socială Tipuri de servicii sociale: > găzduire temporară > asistență medicală și îngrijire > consiliere psihologică > socializare > orientare profesională	> instructor de ergoterapie > terapeut ocupațional > psiholog > asistent social > consilier de orientare profesională > medic medicină generală/medic specialist > asistent medical > infirmieră > personal administrativ
5. PERSOANE TOXICO-DEPENDENTE	5.2. Centre de prevenire, evaluare și consiliere antidrog Tipuri de servicii sociale:	> psiholog/psihopedagog special > asistent social > personal administrativ

	> consiliere psihologică > consiliere socială > informare și orientare > linie telefonică de urgență	
6. PERSOANE VICTIME ALE TRAFICULUI DE PERSOANE	6.1. Centre de reabilitare socială Tipuri de servicii sociale: > găzduire temporară > asistență și îngrijire > suport emoțional și după caz, consiliere psihologică > consiliere juridică > socializare > orientare profesională	> psiholog > psihopedagog > asistent social > consilier de orientare profesională > jurist > asistent medical > personal administrativ
	6.2. Centre de primire în regim de urgență Tipuri de servicii sociale: > primire și găzduire temporară > asistență și îngrijire > suport emoțional și după caz, consiliere psihologică	> psiholog > asistent social > asistent medical > personal administrativ
	6.3. Centre de consiliere, informare și sprijin Tipuri de servicii sociale: > consiliere psihologică > consiliere juridică > orientare profesională	> psiholog > asistent social > jurist > consilier de orientare profesională > personal administrativ
7. PERSOANE IMIGRANTE ȘI REFUGIAȚI	7.1. Centre de primire și asistență Tipuri de servicii sociale: > primire și găzduire temporară > asistență și îngrijire > informare	> asistent medical > asistent social > personal administrativ
8. PERSOANE FĂRĂ ADĂPOST	8.1. Adăposturi de noapte Tipuri de servicii sociale: > găzduire temporară > prepararea și servirea hranei	> asistent social > personal administrativ
	8.2. Centre de găzduire temporară Tipuri de servicii sociale: > găzduire temporară > asistență medicală > resocializare	> asistent social > psiholog > asistent medical > animator socio-educativ > infirmieră > personal administrativ
9. ALTE PERSOANE ÎN SITUAȚII DE DIFICULTATE	9.1. Centre de primire în regim de urgență Tipuri de servicii sociale: > primire și găzduire temporară > asistență medicală și îngrijire > suport emoțional și după caz, consiliere psihologică > informare și orientare	> asistent social > psiholog > psihopedagog > asistent medical > personal administrativ
	9.2. Locuințe protejate Tipuri de servicii sociale: > găzduire pe perioadă nedeterminată > sprijin pentru o viață independentă	> asistent social > psiholog
	9.3. Adăposturi de noapte Tipuri de servicii sociale: > găzduire temporară > asistență medicală și îngrijire	> asistent social > psiholog > asistent medical > infirmieră > personal administrativ

9.4. Centre de asistență medico-socială Tipuri de servicii sociale: > găzduire temporară > asistență medicală și îngrijire > suport emoțional și după caz, consiliere psihologică	> asistent medical > infirmieră > medic medicină generală/medic specialist > psiholog > asistent social > personal administrativ
9.5. Centre de asistență paleativă Tipuri de servicii sociale: > găzduire temporară > asistență paleativă > suport emoțional și după caz, consiliere psihologică	> asistent medical > infirmieră > medic medicină generală/medic specialist > psiholog > asistent social > personal administrativ
9.6. Centre de informare și consiliere Tipuri de servicii sociale: > informare și orientare > consiliere socială	> asistent social > psiholog > personal administrativ
9.7. Centre de orientare profesională Tipuri de servicii sociale: > orientare și integrare profesională > sprijin și orientare pentru integrarea, readaptarea și reeducarea profesională	> asistent social > consilier de orientare profesională > personal administrativ
9.8. Cantine sociale Tipuri de servicii sociale: > prepararea și servirea mesei > pregătirea și distribuirea hranei	> asistent social > personal administrativ
9.9. Centre de consiliere și sprijin pentru victimele dezastrelor naturale Tipuri de servicii sociale: > consiliere și sprijin > găzduire temporară	> asistent social > psiholog

ANEXA 2.

STANDARDE obligatorii de calitate privind serviciile sociale specializate din România, furnizate în sistem public, privat și parteneriat public-privat¹**I. Organizare și administrare***Definiție:*

Furnizorii de servicii sociale, denumiți în continuare FSS, au drept obiectiv eficientizarea proceselor de organizare și funcționare internă a furnizării serviciilor.

Furnizorii de servicii sociale își dezvoltă capacitatea de relaționare și comunicare cu restul actorilor implicați în gestionarea serviciilor sociale și cu întreaga comunitate.

FSS promovează imaginea pozitivă a beneficiarului, comportamentele tolerante și incluzive, bunele practici, manifestând exigențe în domeniul propriu de activitate, utilizând cu eficiență resursele, dând dovadă de inovație.

Standarde:

1. FSS stabilește obiective valabile pe o perioadă de 3-5 ani, care sunt elaborate împreună cu personalul sub forma unui proiect propriu, elaborat în conformitate cu legislația în vigoare.

2. FSS își dezvoltă o procedură de informare a instituțiilor competente în domeniu, a personalului, beneficiarilor, familiilor ori susținătorilor legali ai acestora și a altor actori relevanți, în ceea ce privește proiectul sau alte documente referitoare la procesul de furnizare a serviciilor, ori de câte ori este nevoie sau intervin schimbări.

3. Culegerea și transmiterea datelor necesare evaluării procesului de furnizare a serviciilor se fac trimestrial folosind instrumente adecvate.

4. Personalul administrativ aplică proceduri prin care sunt evaluate anual rezultatele comunicării interne și externe privind serviciile furnizate.

5. FSS are proceduri de evaluare a utilizării eficiente a resurselor umane, materiale și financiare pentru acordarea serviciilor.

6. FSS elaborează, diseminează materiale care să promoveze imagini pozitive despre beneficiari, bune practici, inovații în modul de administrare și furnizare a serviciului.

¹ CF Ordin MMSSF nr. 422/2004

7. Rezultatele inovațiilor sunt împărtășite anual celorlalți furnizori de servicii din domeniu, prin diverse modalități de comunicare: reuniuni anuale, mijloace de comunicare scrisă sau electronică.

II. Drepturi

Definiție:

Fiecare FSS își propune apărarea și promovarea drepturilor beneficiarilor: egalitatea de șanse și de tratament, participarea egală, autodeterminarea, autonomia și demnitatea personală.

FSS promovează acțiuni nondiscriminatorii și pozitive în ceea ce privește beneficiarii serviciilor. Acest angajament este evident în toate etapele organizării și dezvoltării serviciilor.

Standarde:

1. FSS are o cartă a drepturilor, specifică tipurilor de beneficiari cărora li se adresează, care este cunoscută atât de beneficiari, cât și de personal.

2. Regulamentul de organizare și funcționare propriu respectă și susține drepturile fiecărui beneficiar la egalitatea de șanse și de tratament, participarea egală a acestuia la procesul de furnizare a serviciilor.

3. Beneficiarii au responsabilități și obligații prevăzute în regulamentul de organizare și funcționare, care le sunt făcute cunoscute și pe care trebuie să le respecte în orice moment și la orice nivel al intervenției.

4. Fiecărui beneficiar i se respectă demnitatea, dreptul la autodeterminare, dreptul la intimitate personală în fiecare moment al furnizării serviciilor, autonomia în gestiunea propriilor bunuri.

5. Fiecare dosar al FSS privind evaluarea, asistența socială și medicală acordată beneficiarilor este supus regulilor confidențialității.

6. Procedurile privind confidențialitatea informațiilor referitoare la beneficiari sunt respectate pe tot parcursul procesului de furnizare a serviciilor.

7. Fiecare beneficiar are întocmit un plan de intervenție și, după caz, un plan de asistență și îngrijire, care valorifică întregul potențial uman al acestuia și este conform proiectului de viață și nevoilor personale.

8. Planul de intervenție și cel de asistență și îngrijire urmăresc acordarea de servicii care să soluționeze cazurile de privare de drepturi sociale, de abuz și de maltratare de orice natură la care a fost supus beneficiarul.

9. Rezultatele planului de asistență și îngrijire sunt monitorizate și evaluate în mod frecvent și sistematic.

10. Există proceduri de măsurare a satisfacției beneficiarilor cu privire la condițiile în care se acordă serviciul și la facilitățile puse la dispoziție de furnizor. Aceste proceduri sunt aduse la cunoștință beneficiarilor și membrilor familiilor ori susținătorilor legali ai acestora.

11. Există proceduri prevăzute în Regulamentul de organizare și funcționare referitoare la înregistrarea, medierea și soluționarea reclamațiilor depuse de beneficiari, familiile ori susținătorii legali ai acestora.

III. Etică

Definiție:

FSS funcționează în baza unui cod etic care promovează respectarea demnității beneficiarului, a familiei acestuia, a susținătorilor săi legali, prin care se protejează beneficiarii împotriva unor eventuale riscuri și se promovează ideea de justiție socială.

Standarde:

1. FSS are un cod etic care susține respectul pentru demnitatea beneficiarilor, care este adus la cunoștință personalului, beneficiarilor și este îmbunătățit anual sau ori de câte ori este nevoie.

2. FSS are proceduri de confidențialitate cunoscute de personal.

3. FSS dispune proceduri de acces la informații și documente privind beneficiarii, cunoscute de personal și de alți parteneri implicați în furnizarea serviciilor, cu respectarea legislației în vigoare.

4. Aceste proceduri sunt evaluate anual în plan intern de către personalul desemnat și în plan extern de către instituțiile competente, conform legislației în vigoare.

5. FSS promovează pentru personal un mediu de muncă sănătos și sigur. Există un registru de evidență a tuturor incidentelor.

6. FSS are proceduri de înregistrare a reclamațiilor, nemulțumirilor și propunerilor beneficiarilor.

7. Beneficiarii cunosc procedura de depunere a reclamațiilor, nemulțumirilor și propunerilor.

8. Personalul competent are obligația de a răspunde oricărei reclamații formulate de către beneficiari, familiile ori susținătorii legali ai acestora.

9. FSS monitorizează reclamațiile pentru a fi în măsură să identifice tendințele și să ia decizii de îmbunătățire a serviciilor oferite.

IV. Abordare globală, comprehensivă, integrată

Definiție:

FSS asigură accesul persoanelor la servicii printr-o abordare comprehensivă, sistemică, integrată a satisfacerii nevoilor beneficiarului.

FSS asigură un continuum de furnizare de servicii, prin care este valorificată contribuția tuturor actorilor: beneficiarii, comunitatea locală, societatea civilă. Implicarea tuturor partenerilor se face pe parcursul întregului proces, acționându-se în echipe multidisciplinare sau în cooperare cu alți furnizori de servicii sociale: de la planul de intervenție până la evaluarea complexă și oferirea serviciilor.

Standarde:

1. FSS asigură continuumul prestării de servicii și sprijină implicarea altor furnizori de servicii și parteneri în procesul de acordare a serviciilor.

2. FSS are o planificare trianuală a obiectivelor, a modalităților de furnizare a serviciilor și de evaluare a rezultatelor.

3. FSS are un număr de personal suficient, cu calificarea necesară, care este structurat astfel încât să poată răspunde cerințelor procesului de furnizare a serviciilor.

4. Structura și ponderea personalului sunt stabilite conform legislației în vigoare.

5. Personalul este informat despre caracterul continuu al procesului de furnizare a serviciilor.

6. FSS identifică și valorifică potențialele contribuții ale celorlalți parteneri la furnizarea de servicii, astfel încât să asigure continuumul furnizării de servicii.

7. FSS elaborează un plan de intervenție și un plan de asistență și îngrijire care cuprind măsurile, respectiv serviciile necesare soluționării situației de risc social.

8. FSS furnizează servicii specializate printr-o abordare pluridisciplinară și are o echipă pluridisciplinară de evaluare a nevoilor persoanei și de implementare a planului de intervenție și a planului de asistență și îngrijire pentru fiecare beneficiar.

9. FSS are un set de indicatori pentru monitorizarea procesului de integrare socială și de reabilitare a indivizilor.

10. FSS are un sistem de management al informației, bazat pe un set unic de proceduri și de formulare utilizat pentru organizarea, stocarea, transmiterea și publicarea informației.

11. Comunicarea informației referitoare la beneficiari se face către toți partenerii implicați în procesul de furnizare a serviciilor.

V. Centrarea pe persoane

Definiție:

FSS dezvoltă servicii în funcție de nevoile beneficiarilor și de nevoile identificate în comunitate.

FSS implică beneficiarul ca membru activ al echipei serviciului furnizat, respectă contribuția fiecărui individ prin angajarea lui în autoevaluare, respectă feedbackul și evaluarea făcută de beneficiar și valorile emise de acesta, respectă obiectivele serviciului furnizat. Toate acțiunile sunt revizuite permanent.

Standarde:

- 1.** Există acțiuni de evaluare inițială și complexă a nevoilor persoanei.
- 2.** Dezvoltarea și implementarea planului de intervenție și ale celui de asistență și îngrijire se bazează pe rezultatele evaluării inițiale și ale evaluărilor periodice.
- 3.** Procedurile de dezvoltare a planului de intervenție și a planului de asistență și îngrijire sunt cunoscute de beneficiari și de personal.
- 4.** FSS implică beneficiarii, familiile lor sau reprezentanții legali ai acestora în elaborarea planului de intervenție și a planului de asistență și îngrijire.
- 5.** Feedbackul beneficiarilor este utilizat în planificarea și dezvoltarea serviciilor.
- 6.** Personalul este informat în legătură cu observațiile rezultate din analiza feedbackului din partea beneficiarilor.
- 7.** Beneficiarii sunt implicați în procesul de furnizare a serviciilor și în procesul de organizare a acțiunilor de integrare socială.

8. Rezultatele procesului de integrare socială sunt măsurate și analizate.

VI. Participarea

Definiție:

Furnizorul de servicii sociale promovează participarea beneficiarilor la toate nivelurile de organizare și furnizare a serviciului, precum și în cadrul comunității. Furnizorul de servicii sociale susține și dezvoltă participarea socială a beneficiarilor, incluziunea socială și se consultă în acest sens cu foruri, grupuri, organizații reprezentative care militează pentru educația civică, respectarea șanselor egale, eliminarea barierelor în procesul de inserție socială.

Standarde:

- 1.** Beneficiarii sunt implicați activ în activitățile derulate în cadrul serviciului.
- 2.** Furnizorul de servicii sociale creează proceduri de implicare a beneficiarilor în stabilirea politicii și a strategiilor privind serviciile sociale.
- 3.** Furnizorul de servicii sociale creează proceduri de implicare a beneficiarilor în procesul de luare a deciziilor, în procesul dezvoltării de programe, evaluarea și administrarea serviciului primit.
- 4.** Atât personalul, cât și beneficiarii sunt informați constant asupra procedurilor de participare a beneficiarilor în cadrul furnizării serviciului.
- 5.** Gradul de participare a beneficiarilor în activitățile, programele dezvoltate în cadrul serviciului este evaluat constant.
- 6.** Furnizorul de servicii sociale promovează implicarea beneficiarilor în cadrul comunității locale.
- 7.** Furnizorul de servicii sociale promovează implicarea comunității locale în activitățile desfășurate în cadrul serviciilor dezvoltate.
- 8.** Furnizorul de servicii sociale susține participarea civică a beneficiarilor.

VII. Parteneriate

Definiție:

Furnizorul de servicii sociale cooperează în vederea organizării și dezvoltării serviciilor sociale, prin încheierea de parteneriate, pentru a crea un continuum în furnizarea serviciilor sociale, un sistem eficient și transparent care vine în întâmpinarea dificultăților și riscurilor la care sunt expuși cetățenii.

Parteneriatele se încheie între furnizorii publici de servicii sociale, între furnizorii publici și cei privați și între furnizorii privați.

Standarde:

1. Furnizorul de servicii sociale promovează o politică de parteneriat bazată pe nevoile și așteptările beneficiarilor și resursele disponibile.
2. Partenerii cooperează în vederea organizării și dezvoltării serviciilor sociale, prin încheierea de convenții de parteneriat și de contracte de acordare a serviciilor sociale.
3. Obiectivele comune și modalitățile de cooperare cu partenerii sunt definite și acceptate de comun acord.
4. Funcționarea, impactul și sustenabilitatea parteneriatelor sunt monitorizate și evaluate în mod regulat de către toți furnizorii de servicii implicați.
5. Rezultatele evaluării acțiunilor realizate în parteneriat sunt diseminate anual partenerilor, personalului angajat, beneficiarilor și reprezentanților acestora.

VIII. Orientarea pe rezultate**Definiție:**

Furnizorul de servicii sociale este centrat pe rezultate în beneficiul persoanelor deservite, al familiilor lor/reprezentanților legali și al comunității.

Impactul serviciilor este monitorizat, măsurat și este un element important al unui proces continuu de îmbunătățire a calității, transparență și responsabilizare.

Standarde:

1. Furnizorii de servicii sociale definesc un set clar de indicatori măsurabili pentru intrările în sistem (resursele umane, materiale și financiare care sunt utilizate pentru organizarea și dezvoltarea serviciului), pentru procedurile de primire a beneficiarilor, pentru desfășurarea și rezultatele proceselor de furnizare a serviciilor.

2. Furnizorii de servicii sociale utilizează indicatori de măsurare a performanței organizaționale atât pe baza rezultatelor financiare (creșterea bunurilor, a capitalului, fluxul de capital, investiții, stocuri, profituri etc.), cât și pe baza rezultatelor nonfinanciare (numărul furnizorilor de servicii, numărul beneficiarilor, calitatea vieții, rezultatele serviciilor oferite etc.).

3. Membrii personalului sunt informați periodic despre indicatorii de măsurare a intrărilor în sistem, a desfășurării procesului de furnizare a serviciului și despre indicatorii de măsurare a performanței organizaționale.

4. Furnizorii de servicii sociale au un sistem de raportare, publicare, diseminare a rezultatelor obținute membrilor personalului, beneficiarilor, finanțatorilor, partenerilor sociali și decidenților politici.

5. Rezultatele sunt discutate periodic cu beneficiarii și cu membrii personalului.

6. Furnizorii de servicii sociale au o procedură de măsurare a satisfacției persoanelor deservite, a personalului și a celorlalte grupuri de interes.

7. Furnizorii de servicii sociale au un sistem de raportare, publicare, diseminare a rezultatelor obținute prin măsurarea gradului de satisfacție a beneficiarilor, a membrilor personalului și a celorlalți actori implicați.

8. Obiectivele politicilor stabilite de către furnizorii de servicii sociale se măsoară și se evaluează sistematic împreună cu beneficiarii și cu membrii personalului.

9. Furnizorii de servicii sociale utilizează permanent rezultatele evaluărilor în vederea îmbunătățirii calității serviciilor oferite, pentru a răspunde cât mai eficient cerințelor beneficiarilor, membrilor personalului, celorlalți actori implicați.

IX. Îmbunătățirea continuă

Definiție:

Furnizorii de servicii sociale vin în întâmpinarea nevoilor sociale ale comunității, folosind într-un mod eficient resursele de care dispun pentru dezvoltarea și îmbunătățirea serviciilor. Formarea inițială și continuă a personalului, adoptarea unei strategii de marketing și comunicare adecvată, valorificarea feedbackului primit din partea finanțatorilor, a beneficiarilor și a reprezentanților acestora, a actorilor implicați sunt folosite ca modalități de îmbunătățire continuă a calității serviciilor sociale.

Standarde:

1. Furnizorul de servicii sociale are proceduri sistematice pentru îmbunătățirea calității serviciilor și monitorizarea continuă a implementării schimbărilor necesare.
2. Obiectivele planificării anuale și prioritățile de îmbunătățire a calității serviciilor oferite sunt stabilite împreună cu personalul angajat, beneficiarii și reprezentanții acestora, cu alți actori implicați.
3. Sunt identificați și folosiți indicatori de evaluare a organizării și furnizării serviciilor.
4. FSS stabilește acțiuni pentru formarea și perfecționarea continuă a personalului.
5. FSS dispune de proceduri pentru un marketing și o comunicare eficientă.

PSIHOLOGIE SOCIALĂ

Conf. dr. Ștefan BONCU

CUPRINS

- I. Ce este psihologia socială?**
- II. Aplicarea psihologiei sociale**
- III. Elemente de metodologie**
- IV. Conformismul**
- V. Obediența**
- VI. Schimbarea de atitudine**
- VII. Tehnici de influență interpersonală**
- VIII. Decizia colectivă**
- IX. Gândirea de grup**
- X. Deindividualizarea**
- XI. Negocierea**
- XII. Dilemele sociale**
- XIII. Psihologia spațiului**

Scopul unității de curs:

- Să ofere cursanților noțiuni și explicații pentru a înțelege domeniul psihologiei sociale;
- Să înfățișeze problematica aplicațiilor psihologiei sociale;
- Să familiarizeze cursanții cu metodologia din domeniul cercetării fundamentale precum și a celei aplicate;
- Să formeze capacitatea studenților de a detecta în cotidian posibilități de aplicare a psihologie sociale și a științelor sociale în general.

Obiective operaționale:

În urma studierii acestei unități de curs, studenții trebuie:

- Să cunoască principalele procese de influență socială, de grup și interpersonale;
- Să discearnă între cercetările efectuate cu scop aplicativ și cele fundamentale;
- Să definească maniera de administrare a probelor în psihologia socială;
- Să descrie mecanismele influenței în diferitele contexte sociale și să sesizeze posibilitățile de aplicare;
- Să explice specificul metodelor din psihologia socială aplicată;
- Să distingă, în ceea ce privește aplicațiile, între modelul științei naturale și modelul științei sociale;
- Să analizeze critic valoarea și limitele teoriilor asupra comportamentului social.

Evaluare

Evaluarea cursanților se va face în funcție de gradul de stăpânire a conceptelor și teoriilor prezentate în curs.

Forma de evaluare este examenul scris.

Întrebările, activitățile și temele inserate în fiecare unitate de curs pot constitui subiect de examen.

În cadrul întâlnirilor tutoriale vor fi dezbătute posibile subiecte de examen.

I. Ce este psihologia socială

1. Statutul științific al psihologie sociale

Psihologia socială a fost definită ca studiul felului în care gândurile, sentimentele și comportamentele oamenilor sunt influențate de prezența reală sau imaginată a celorlalți (definiția aparține lui Gordon Allport).

Psihologii sociali nu se interesează numai de comportamente, ci și de sentimente, gânduri, credințe, atitudini, intenții, scopuri etc. Toate acestea nu sunt direct observabile, dar pot fi inferate din comportament cu mai multă sau mai puțină certitudine. Astfel de procese non-observabile au o mare importanță, căci ele pot dirija comportamentul observabil. Cercetarea legăturii dintre atitudini și comportamente a format obiectul multor demersuri experimentale și s-a bazat tocmai pe această presupunere. Există, de asemenea, multiple antecedente ori repercusiuni ale comportamentului uman la nivelul proceselor ce se produc în creier. În special în cadrul cogniției sociale, psihologii sociali încearcă să pună în relație aspecte ale comportamentului social cu structurile și procesele cognitive.

Ceea ce face ca disciplina aceasta să fie socială este faptul că ea tratează despre felul în care indivizii umani sunt afectați de ceilalți prezenți fizic (un public într-o sală de spectacole), despre care individul își imaginează că ar fi prezenți (de pildă, anticipând evoluția sa în fața unui public) sau a căror prezență este implicată. Ultimul tip de influență este deosebit de complexă și ține de natura socială a trăirilor noastre ca ființe umane. De exemplu, gândirea se folosește de cuvinte, iar cuvintele derivă din limbaj și comunicare, ce n-ar exista în lipsa interacțiunii sociale. Astfel, gândirea însăși, o activitate interiorizată și intimă, se bazează de fapt pe prezența implicată a altora. Cei mai mulți indivizi nu aruncă hîrtii pe stradă chiar dacă nu există nimeni în preajmă și chiar dacă știu bine că nu există posibilitatea de a fi surprinși, și aceasta pentru că în comunitate s-a construit o convenție foarte puternică sau o normă socială ce condamnă astfel de comportamente. Ea implică existența altor persoane și determină comportamentul chiar și în condițiile absenței fizice a acestora.

Întrebare

Prin ce se deosebește știința de alte domenii spirituale - filosofie, artă ori religie?

Psihologia socială este o știință întrucît utilizează metoda științifică pentru a construi și testa teorii. La fel cum fizica folosește concepte ca electroni, atomi, cuante pentru a explica fenomene fizice, în câmpul psihologiei sociale au apărut concepte ca atitudine, disonanță, identitate, stereotip pentru a explica fenomenele psiho-sociale. Potrivit metodei științifice, nici o teorie nu este adevărată numai pentru că are coerență

internă și se susține din punct de vedere logic. Dimpotrivă, teoria devine validă pe baza corespondenței cu faptele. Psihologii sociali construiesc teorii din datele despre realitate și/sau din teoriile anterioare și apoi efectuează cercetări empirice în cadrul cărora sunt colectate și analizate date pentru a-și testa teoriile.

2. Psihologia socială și științele învecinate

Psihologia socială se situează la răscrucea mai multor discipline și sub-discipline. Ea este, înainte de toate, o ramură a psihologiei și în această calitate studiază comportamentul uman în termeni de procese psihice. Diferă însă de psihologia socială prin aceea că încearcă să explice comportamentul social. De exemplu, un psiholog generalist se poate interesa din procesele perceptive responsabile de supra-estimarea de către individ a mărimii monezilor, în vreme ce psihologul social, dînd seama de același fenomen, va invoca faptul că monedele au valoare (un caz de prezență implicată) și că valoarea percepută poate influența judecata asupra mărimii. Multe studii de psihologie socială tratează interacțiunea față-în-față între indivizi sau între membrii aceluiași grup, în vreme ce obiectul propriu-zis al psihologiei îl constituie reacțiile indivizilor la stimuli care nu sunt neapărat sociali (forme, culori, sunete, etc.).

Întrebare

Puteți enumera câteva științe sociale? Psihologia este o știință socială?

Tratând despre grupuri, norme, limbaj, comportament intergrupuri, psihologia socială se află în strînsă legătură cu sociologia și antropologia socială. În general, sociologia caută răspunsuri la întrebări privind structura, funcționarea și modalitățile de schimbare ale grupurilor, organizațiilor, categoriilor sociale și ale societăților. Pentru sociologie, unitatea de analiză este grupul ca întreg mai degrabă decît indivizii care-l compun. Antropologia socială are apoximativ aceeași abordare, dar ea a manifestat întotdeauna interes pentru societățile “exotice” (societăți tribale ce există sau au existat în regiuni în care nu a pătruns sistemul capitalist). Pentru psihologia socială unitatea de analiză este individul ce evoluează în grup. Ea caută să explice cum interacțiunile și cognițiile sunt influențate și influențează cultura. Psihologia socială contemporană se înrudește îndeaproape cu sociolingvistica și cu studiul limbajului și al comunicării. Ea oferă suport teoretic și empiric pentru numeroase ramuri ale psihologiei, precum psihologia sportului sau psihologia organizațională.

3. Domenii ale psihologiei sociale

O manieră simplă de a defini psihologia socială este aceea de a preciza fără echivoc ce anume studiază psihologii sociali. Astfel, sfera psihologiei sociale poate fi conturată menționînd conținutul principalelor manuale. O privire rapidă asupra lor ne poate forma o idee despre scopul disciplinei. Psihologii sociali studiază o gamă extrem

de largă de fenomene: persuasiunea, conformismul, puterea, influența, obediența, prejudecata, discriminarea, stereotipul, negocierea, sexismul, rasismul, grupurile mici, categoriile sociale, relațiile intergrupuri, comportamentul în condiții de densitate, conflictul social, schimbarea socială, luarea deciziilor, leadershipul, comunicarea, limbajul, atitudinile, formarea impresiei, auto-prezentarea, identitatea, emoțiile, atracția interpersonală, prietenia, dragostea, comportamentul sexual, agresivitatea, comportamentul altruist, etc. Totuși, a defini psihologia socială în funcție de fenomenele pe care le studiază nu o diferențiază suficient de alte discipline. De exemplu, relațiile între grupuri sunt cercetate nu numai în psihologia socială, dar și în sociologie și politologie. Ceea ce face ca psihologia socială să funcționeze ca o disciplină distinctă este rezultatul a ceea ce ea studiază, a manierei în care o face, precum și a nivelului de analiză la care o face.

4. Personalitate și situație

Psihologia socială este prin excelență știința determinării situaționale a comportamentului. Principiul ei fundamental enunță influența covârșitoare a contextului social asupra comportamentului. În cadrul acestei științe, tentativele de a găsi explicații pentru comportamentul social în termeni de trăsături de personalitate sunt puține. Există extrem de puțini psihologi sociali care cred că indivizii care se conformează într-o măsură mai mare normelor de grup au personalități conformiste sau că succesul marilor lideri are la bază personalitatea lor charismatică. În general, cercetătorii din perimetrul psihologiei sociale consideră astăzi personalitatea ca fiind o explicație parțială sau chiar o explicație total inadecvată pentru fenomenele sociale. Respingerea personalității ca principiu explicativ se bazează pe două argumente:

1. Există puține date care atestă trăsăturile stabile de personalitate. Indivizii se comportă în modalități diferite la momente diferite și în contexte diferite - ei sunt influențați de situație.

2. Nu numai că personalitatea, deci consistența comportamentală în contexte multiple, nu poate fi o explicație pentru comportamentul social, dar ea însăși trebuie explicată. Cum rezistă indivizii influențelor sociale și contextuale ce se execută asupra comportamentului lor?

Întrebare

Există științe care susțin determinarea preponderent personală a comportamentului social?

5. Metateorii în psihologia socială

Teoriile psihologiei sociale pot fi reunite în tipuri de teorii. La fel cum o teorie este un set de concepte și principii interconexate ce explică un fenomen, o metateorie este un set de concepte și principii interconexate stabilind care teorie este validă și adecvată.

Behaviorismul derivă din lucrările lui Pavlov asupra reflexelor condiționate și din cele ale lui Skinner asupra condiționării operante. Behaviorismul radical consideră că orice comportament poate fi explicat și prezis în termeni de întăriri, fără recursul la vreun alt construct (de exemplu, cognitiv). Potrivit acestei paradigme de cercetare, comportamentele asociate cu urmări ori circumstanțe pozitive își măresc frecvența.

Neo-behaviorismul are astăzi mai mulți adepți. Această meta-teorie admite necesitatea invocării unor constructe non-observabile (credințe, sentimente, motive) pentru explicarea comportamentului social. Perspectiva behavioristă în psihologia socială a produs teorii ce pun accentul pe rolul factorilor situaționali și pe întărirea comportamentului social. Modelul întărire - afect al atracției interpersonale, potrivit căruia indivizii îi simpatizează pe cei pe care-i asociază cu experiențe pozitive (de exemplu, cei care-i laudă), este o astfel de teorie. În egală măsură, teoria schimbului social (conform căreia interacțiunea socială depinde de evaluările subiective asupra recompenselor și costurilor implicate) are o origine behavioristă.

Criticii behaviorismului au argumentat întotdeauna că acest curent de gândire exagerează socotindu-i pe indivizi receptori pasivi ai influențelor exterioare. Cognitivismul se opune behaviorismului susținând că indivizii interpretează informațiile din mediu și schimbă, prin acțiunile lor, acest mediu. Acțiunile lor sunt mediate de procese cognitive. Teoriile cognitiviste își au originea în psihologia formei dezvoltată de Koffka și Kohler în anii '30. Față de alte ramuri ale psihologiei, psihologia socială a adoptat foarte devreme principiile cognitiviste. Teoria câmpului a lui Lewin, ce relatează despre felul în care reprezentările asupra mediului social produc forțe motivaționale, are o esență cognitivă. În deceniul al 7-lea, psihologia socială a fost dominată de teoriile consistenței cognitive, care tratau despre contradicțiile ce pot apărea în sistemul de cunoștințe al individului și despre starea de inconfort ce-l determină pe individ să rezolve conflictul cognitiv. Anii '70 au impus atribuirea cauzală drept temă predilectă în psihologia socială. Aplecându-se asupra felului în care indivizii explică propriile comportamente, precum și comportamentele altora, teoriile atribuirii sunt cognitiviste prin excelență. În sfârșit, de prin 1980, cogniția socială a devenit perspectiva dominantă în psihologia socială. Teoriile elaborate în cadrul cogniției sociale tratează despre felul în care se desfășoară procesele cognitive și despre felul în care ele influențează comportamentul.

Temă

Alcătuți un eseu de două-trei pagini cu titlul "Behaviorismul, un curent important de gândire în secolul XX".

II. Aplicarea psihologiei sociale

1. Distincția dintre psihologia socială fundamentală și cea aplicată

Celebra definiție a lui Allport, pe care am enunțat-o mai sus, se referă la aspectul fundamental, de cercetare al disciplinei. Dar, pe lângă psihologia socială fundamentală, există o psihologie socială aplicată. Scopul psihologiei sociale fundamentale este acela de a înțelege maniera în care indivizii sunt influențați de alții. Pentru a obține această înțelegere, se fac cercetări empirice, iar rezultatele studiilor sunt integrate în teorii. Teoriile și principiile, ca și cercetările ce stau la baza lor, sunt expuse în manualele de psihologie socială. Trebuie spus că deși cercetarea fundamentală se realizează cel mai adesea în laboratoare, ea poate fi realizată și în teren. Așadar, dacă scopul este acela de a înțelege, atunci cercetarea este fundamentală.

Dar științele nu-și propun numai să înțeleagă, deci să explice lumea, ci să o și schimbe. Psihologia socială nu face excepție. Cele două scopuri și, corespondent, cele două demersuri sunt diferite: una e să înțelegi ceva și alta e să folosești în practică această înțelegere. Psihologia socială aplicată încearcă să folosească teoriile și principiile disciplinei pentru a rezolva probleme din lumea reală. Cel mai adesea, aplicațiile folosesc cunoașterea psiho-socială pentru a dezvolta intervenții menite să amelioreze funcționarea instituțiilor.

Temă

Identificați domenii ale vieții sociale în care psihologia socială ar putea fi aplicată.

Intervențiile sunt proiectate pentru a influența în mod direct comportamentul indivizilor. De pildă, ca răspuns la poluarea excesivă, s-au făcut mai multe încercări de a folosi cunoștințele de psihologie socială pentru a determina oamenii să controleze evacuarea deșeurilor de orice fel. O formă mai puțin directă de aplicare este folosirea informației psiho-sociale de către cei ce iau decizii în diferitele domenii ale vieții sociale. De pildă, decizia Curții Supreme a Statelor Unite din 1954 privind desegregarea școlilor s-a bazat în parte pe date din psihologia socială (Oskamp, 1984). În acord cu tradiția științifică a disciplinei, multe aplicații psiho-sociale sunt atent testate pe teren pentru a se stabili gradul lor de eficiență.

Distincția dintre psihologia socială fundamentală și cea aplicată nu este întotdeauna foarte clară. Există multe cercetări asupra problemelor din lumea reală, destinate să consolideze cunoașterea pe care o avem asupra acestor probleme, dar care nu indică în mod necesar soluții. De pildă, studiile asupra impactului imaginilor filmate

violente asupra agresivității copiilor. În măsura în care a înțelege o problemă poate fi primul pas spre descoperirea soluțiilor, unii cercetători sunt înclinați să privească astfel de studii ca aparținând psihologiei sociale aplicate. Alții, dimpotrivă, rezervă termenul de aplicat numai rezolvării propriu-zise a problemelor sociale (Sadava, 1997).

Deși faptul de a gândi activitatea psihologilor sociali ca fundamentală ori aplicată ne ajută să stabilim cu precizie scopurile demersurilor științifice, această distincție nu trebuie dusă prea departe. Morton Deutsch a avertizat că focalizarea exclusivă asupra unui aspect al psihologiei sociale și ignorarea celui alt sunt contraproductive. Considerând un proiect în mod strict cercetare fundamentală putem rata implicațiile lui aplicative și concentrându-ne numai asupra rezolvării problemelor din lumea reală putem trece peste potențialele contribuții teoretice. Un studiu de laborator ce pare foarte depărtat de lumea reală poate să pună în evidență un principiu de comportament cu ajutorul căruia va fi rezolvată o problemă, iar o cercetare desfășurată în vederea rezolvării unei probleme poate să facă lumină asupra unei chestiuni teoretice.

2. Perspectiva istorică

În comparație cu istoria altor discipline științifice, istoria psihologiei sociale este foarte scurtă. Primul experiment de psihologie socială a avut loc în 1897, dar mulți cercetători consideră că psihologia socială științifică începe odată cu Floyd Allport (ce-și publică lucrările între 1915 și 1935, sau chiar cu Kurt Lewin (foarte activ în deceniile al 4-lea și al 5-lea).

Lewin a promovat atât psihologia socială fundamenatlă, cât și pe cea aplicată. Cercetările lui au fost în egală măsură teoretice și practice. Cea mai citată frază a lui este: “Nu există nimic mai practic decât o bună teorie”. Menținând un angajament ferm pentru metoda științifică, el a insistat pentru inițierea și desfășurarea de cercetări în vederea ameliorării condițiilor de viață.

Dat fiind că psihologia socială a manifestat la început o puternică înclinație către aplicații, este suprinzător că după moartea lui Lewin în 1947 psihologii sociali au abandonat treptat rezolvarea problemelor din lumea reală. Ei s-au concentrat aproape exclusiv asupra cercetării de laborator, dezvoltând și testând teorii. Așadar, după Lewin psihologia socială fundamentală se dezvoltă vertiginos, iar cea aplicată rămâne în urmă. Preocuparea aproape exclusivă pentru cercetarea fundamentală se explică prin necesitatea de a câștiga credibilitate pentru tânăra disciplină. În timp ce aplicațiile presupun muncă de teren și judecăți de valoare, cercetarea fundamentală în laborator permite un control foarte strict asupra variabilelor. În felul acesta, psihologii sociali au ignorat implicațiile sociale ale muncii lor.

La sfârșitul anilor '60, în psihologia socială s-a declanșat o criză puternică. În această perioadă s-a pus la îndoială însuși statutul științific al disciplinei. Mulți cercetători se întrebau dacă înclinația pentru înșelarea ingenioasă a subiecților nu descalifică psihologia socială, făcând din ea un joc mai curând decât o știință. Tot acum,

psihologii sociali s-au întrebat dacă fenomenele observate în mediul de laborator au vreo relevanță pentru lumea reală. La sfârșitul anilor '70, chestiunea relevanței sociale a cercetărilor i-a făcut să iasă din laborator și să realizeze tot mai multe cercetări în mediile sociale reale. Inițial, tendința către cercetarea de teren nu a fost, de fapt, o întoarcere la aplicații, ci o modalitate de a testa teoriile din psihologia socială fundamentală în medii sociale reale. Totuși, succesul studiilor realizate în mediul social real și ameliorarea metodelor de cercetare în teren au pregătit dezvoltarea psihologiei sociale aplicate.

Întrebare

În ce domenii ar avea nevoie, în mod prioritar, societatea românească de astăzi de intervenții psiho-sociale?

3. Modelul Științei Naturale (MȘN)

Apărând proprietatea psihologiei sociale experimentale de a fi generalizabilă, Stuart Oskamp (1984) vede psihologia socială aplicată ca o formă de inginerie socială: “Psihologia socială aplicată nu poate uzurpa rolul politicii, ci se subordonează în mod inevitabil acesteia în termeni de obiective fezabile. Această subordonare presupune, e de la sine înțeles, ca scopurile politice și sociale să fie explicite și acceptabile. Funcția acestui domeniu este să optimizeze instituțiile și practicile sociale folosind teoriile psiho-sociale” (Turner, 1984, p. 31). Cu alte cuvinte, psihologia socială ia obiectivele sociale și politice ca date, deci le acceptă fără să se pronunțe în vreun fel asupra lor și, în virtutea expertizei de care dispun, psihologii sociali critică practicile prin care instituțiile și reprezentanții lor în societate încearcă să implementeze aceste obiective. În esență, psihologii sociali sunt consultanți tehnici.

Așadar, modelul științei naturale afirmă că practicile prin care scopurile instituționale sunt traspuse în practică, și nu scopurile însele, pot fi contestate de psihologii sociali ca fiind ineficiente sau inadecvate. Modificările propuse de psihologii sociali pot fi acceptate sau nu. Canter (1982), de pildă, a subliniat rolul de consultant tehnic al psihologului social pe lângă arhitecți.

În modelul științei naturale, psihologia socială aplicată este net diferită de cea fundamentală. MȘN este un model la care aderă mulți psihologi sociali contemporani și care se află la baza multor cercetări contemporane îndreptate către soluționarea unor probleme sociale specifice. În astfel de cercetări, un obiectiv (de pildă, a face propaganda anti-tabac mai eficientă) este urmărit cerându-se psihologilor sociali să sugereze strategii adecvate (de pildă, să colaboreze la turnarea filmelor publicitare implicând teoriile din domeniul schimbării de atitudine). În acest caz, psihologul social acționează ca un consultant al grupurilor, organizațiilor și instituțiilor. Un astfel de rol are și aspecte negative: de pildă, psihologul social aplicat trebuie în mod frecvent să accepte definiții eronate ale problemelor.

Raven și Haley (1982) au fost solicitați să rezolve problema infecțiilor pe care pacienții le contractează în spitale (așa numitele infecții nosocomice, de la cuvântul

grecesc nosokomas, ce are sensul de spital), o problemă deosebit de gravă: în 1981, în Statele Unite, se estimase că 1,6 milioane de persoane dobândiseră astfel de infecții, din care 15000 muriseră. Sarcina celor doi psihologi sociali era de a întări eficiența ofițerilor de control al infecțiilor, personal nou introdus în spitale ce se ocupa cu implementarea neabătută a regulilor de igienă. Problema prezentată lui Raven și Haley era una de obediență: cum pot ofițerii însărcinați cu controlul infecțiilor să determine surorile medicale, infirmierii și medicii să se supună strict regulilor formale. Cei doi au descoperit însă foarte repede că în spitale relațiile ierarhice nu erau stabilite adecvat: surorile medicale nu erau dispuse să dea curs oricăror comenzi ale medicilor. În aceste condiții Raven și Haley au redefinit problema, hotărând că trebuie acționat asupra relațiilor de rol în general și nu asupra calităților persuasive ale ofițerilor de control al infecțiilor. Soluția la problema infecțiilor dobândite în spitale era, de fapt, schimbarea structurii relațiilor de rol.

Așadar, MȘN nu permite psihologiei sociale să contribuie la analiza problemelor sociale. Psihologii sociali au dreptul să aprecieze critic performanța instituțiilor – ca cele din domeniul sănătății și justiției – și să stabilească problemele asupra cărora merită să se concentreze. În plus, prin faptul că nu caută în mod activ probleme ce trebuie rezolvate și care ar putea să le ghideze interesele teoretice, psihologii sociali nu ajung să consolideze capacitatea societății de a face față schimbării.

4. Modelul Științei Sociale (MȘS)

Există, de fapt, tot mai mulți psihologi sociali care atribuie aplicațiilor un rol mai important atât în dezvoltarea teoriei din psihologia socială cât și în aportul psihologiei sociale la teoria și cercetarea din alte discipline sociale. Cei ce adoptă modelul științei sociale argumentează că psihologia socială oferă o perspectivă indispensabilă pentru înțelegerea societății și a instituțiilor sale. Rolul psihologiei sociale aplicate nu este, de aceea, limitat la a da sfaturi pentru ca alții, politicieni, manageri, medici, etc să-și îndeplinească sarcinile profesionale cu mai multă eficiență. Mai curând, psihologului social i se cere să lucreze în colaborare cu cercetătorii din alte științe sociale pentru a asigura o înțelegere complexă asupra funcționării instituțiilor sociale. Nu putem, de pildă, aprecia semnificația statisticilor criminalității fără a cunoaște percepțiile actorilor implicați – agresori și victime.

În MȘS, psihologia socială apare ca o disciplină ce reacționează imediat la problemele sociale, dezvoltând teorii capabile să pună în evidență dimensiuni inedite ale problemelor sociale în cauză. Aceasta a fost motivația ce a stat la baza multora din descoperirile importante ale disciplinei, ca ostilitatea intergrupuri sau complezența la ordinele autorității.

Temă

Comparați cele două modele de aplicare a psihologiei sociale din punctul de vedere al eficienței intervențiilor.

III. Elemente de metodologie

1. Psihologie socială aplicată și metodologie

În anii '50 și '60, psihologii sociali au perfecționat metodele de cercetare în vederea dezvoltării științei fundamentale. Într-un studiu experimental tipic, subiecții, de obicei studenți, vin la laborator și sunt repartizați la întâmplare în diferitele condiții experimentale. Fără să dezvăluie adevăratul scop al studiului, experimentatorul manipulează o variabilă independentă (de pildă, frustrare și non-frustrare) și măsoară o variabilă dependentă (de pildă, agresivitatea) în timp ce controlează variabilele parazite (de exemplu, temperatura camerei). Scopul acestei proceduri este de a izola influența variabilei independente (în măsura în care această influență există) asupra variabilei dependente. Într-un experiment bine controlat, un efect sistematic (de pildă, subiecții din condiția “frustrare” se comportă mai agresiv decât cei din condiția non-frustrare) poate fi atribuit influenței cauzale a variabilei independente. Explicațiile alternative pentru acest efect nu pot fi susținute. Repartizarea randomizată a subiecților pe condiții descalifică explicațiile bazate pe caracteristicile personale ale subiecților (de pildă, dacă nu s-ar face repartizarea la întâmplare, s-ar putea spune că subiecții din condiția “frustrare” sunt mai înclinați spre acte violente din naștere). Controlul asupra variabilelor externe face improbabilă producerea efectului de către un alt factor (de pildă, temperatura camerei). Avându-se în vedere că subiecții ignoră adevăratul scop al studiului, nu se poate afirma că efectul observat ar putea fi doar rezultatul reacției subiecților la ipoteză (motivația de a ajuta experimentatorul să-și confirme ipoteza). Experimentul de laborator desfășurat cu înșelarea subiecților reprezintă un instrument valoros pentru descoperirea principiilor comportamentului (vezi, pentru metodologia psihologiei sociale, Chelcea, 2001; Curelaru, 2003).

Întrebare

Cum apreciați faptul că subiecții sunt aproape întotdeauna păcăliți în experimentele de psihologie?

În general, controlul experimental devine mult mai dificil în aprecierea eficienței aplicațiilor psiho-sociale. Dacă participanții la o cercetare de laborator sunt ușor de repartizat în grupurile experimentale, operațiile de repartizare în condiții experimentale și de manipulare devin mult mai dificile în mediul social real. O altă problemă este că intervențiile și cercetările aplicate se desfășoară în condiții reale, unde evenimentele apar spontan, încât cercetătorilor le vine foarte greu să controleze variabilele ce pot influența variabila dependentă. În sfârșit, dacă în cercetarea fundamentală variabila

independentă e simplă și, de aceea, conduce la concluzii clare asupra efectului, în cercetarea aplicată variabila independentă este adesea foarte complexă. Pentru acest motiv, e greu de spus care parte sau părți ale ei sunt suficiente pentru a produce efectul.

Date fiind deficiențele ce apar în controlul experimental când se trece de la cercetarea fundamentală la cea aplicată, putem înțelege ezitățile psihologilor sociali de a se implica în demersuri de psihologie socială aplicată. Totuși, există și motive de a avea încredere în rezultatele unei cercetări aplicate. În primul rând, ea are o valoare socială deosebită. În afara cazurilor când variabilele parazite necontrolate se schimbă în mod sistematic odată cu variabila independentă, ele reduc probabilitatea de a demonstra că o variabilă independentă are un efect cauzal asupra variabilei dependente. De aceea, a demonstra eficiența unei intervenții într-un context necontrolat din lumea reală poate să confirme puterea variabilei independente. În plus, tehnicile cvasi-experimentale, ce permit concluzii cauzale, pot fi folosite în demersurile de teren când nu se poate asigura controlul experimental (Chelcea, 2001).

2. Evaluarea programelor

Evaluarea programelor este o știință independentă, ce face parte din grupul științelor sociale, ca și sociologia sau antropologia, de pildă. Ea a apărut în anii '60, în Statele Unite, ca urmare a înmulțirii programelor sociale în domeniile calității vieții, sănătății, educației, locuinței etc. Evaluarea programelor îngăduia agențiilor finanțatoare, cele mai multe guvernamentale, să verifice eficiența alocării fondurilor, iar managerilor de programe le îngăduia să dovedească faptul că programele lor își atinseseră scopurile la costuri rezonabile.

Programul poate fi definit ca “un set de activități ce au ca principal obiectiv producerea unei schimbări la cei ce vor beneficia de program sau în mediul acestora” (Pancer, 1997, p. 49). Caracteristica principală a unui program o reprezintă, prin urmare, schimbarea socială.

În funcție de schimbările pe care și le propun, programele sunt extrem de diverse. Unele țin să rezolve probleme legate de criminalitate, accidente rutiere, asistența socială a vârstei a III-a, corupție, evaziune fiscală, alcoolism, relații tensionate între grupurile etnice ori rasiale, fumat, consum de droguri, violența în școală etc. Altele vizează să consolideze satisfacția muncii, bunăstarea, fericirea, stima de sine etc. Cei ce realizează evaluarea programelor privesc astfel de schimbări ca rezultate ale programelor.

Iată o definiție a evaluării programelor: “Aplicarea unei game largi de metode de cercetare socială pentru a aprecia nevoia de programe sociale, modul în care astfel de programe sunt proiectate și implementate și eficiența lor în a produce schimbările dorite la un cost rezonabil” (Pancer, 1994, p. 49).

Fiecărui stadiu de dezvoltare a unui program îi corespunde un tip de evaluare. În primul stadiu se face o evaluare a nevoilor comunității (potențialilor beneficiari). În stadiul de proiectare a programului, se poate face o evaluare a adecvării (se urmărește, în acest caz, ca scopurile programului să fie clare, specifice și măsurabile, ca activitățile

să fie coerente și bine articulate și ca argumentarea legăturii cazale dintre activități și scopuri să fie solidă). În stadiul de implementare se poate realiza o evaluare a procesului (dacă odată pus în aplicare programul operează așa cum a fost planificat). În sfârșit, în etapa finală, aceea în care programul produce rezultate, se fac două tipuri de evaluări: o evaluare a rezultatelor propriu-zise (are programul efectele scontate?) și o evaluare cost-beneficiu (rezultatele au fost produse la costurile planificate?).

Cele mai importante evaluări sunt cele ce privesc nevoile comunității și rezultatele. Pentru a realiza ultimul tip de evaluare se folosește, de multe ori, cvasi-experimentul.

Întrebare

Ce programe pot fi propuse în domeniul prevenirii bolilor coronariene? Dar în ceea ce privește șofatul sub influența alcoolului?

3. Cvasi-experimentul

În multe contexte de teren, mai cu seamă când facem evaluarea unor programe de intervenție, nu avem posibilitatea de a repartiza participanții la întâmplare în grupuri. Vom utiliza, de aceea, un cvasi-experiment, care însă poate avea o validitate internă îndoielnică. Cvasi-experimentele au variabile independente și variabile dependente, dar nu folosesc repartizarea randomizată a participanților pe niveluri ale variabilei independente (pe grupuri experimentale). În cadrul cvasi-experimentului, se compară grupuri non-echivalente și acestea pot să difere între ele nu numai prin expunerea la valori diferite ale variabilei independente, dar și prin alte variabile.

De pildă, un cercetător din domeniul științelor educației își propune să determine dacă recapitularea la finalul fiecărui curs ameliorează performanța studenților. Știm că în modelul clasic al experimentului, trebuie să folosim cel puțin două niveluri ale variabilei independente – de exemplu, cu recapitulare și fără recapitulare. Din păcate, cercetătorul nu poate repartiza studenții la întâmplare și va profita de o repartizare deja existentă – de pildă, va compara o grupă de psihologie din anul III cu o grupă de sociologie din anul III. Evident, între membrii celor două grupuri există diferențe: se pot găsi dimensiuni care să afecteze performanța independent de tratamentul experimental.

a. Planul cu un singur grup și cu post-test. Constă în expunerea unui grup la o valoare a variabilei independente și apoi măsurarea variabilei dependente.

De exemplu, să presupunem că un canal de televiziune difuzează o emisiune despre Holocaust și că suntem interesați în impactul acesteia asupra populației. Considerăm că difuzarea emisiunii a fost tratamentul experimental și încercăm să măsurăm impactul variabilei independente: trimitem chestionare unui eșantion de subiecți. Constatăm, astfel, că 76% știu ce s-a întâmplat în timpul regimului hiterist. Dar ne putem pune întrebarea dacă emisiunea a amplificat sau a diminuat conștiința populației asupra Holocaustului. Dacă nu avem un pretest sau un alt grup neexpus la emisiune, e greu de răspuns. Într-un fel, acest plan se apropie de studiul de caz.

b. Planul cu pretest și cu grupuri non-echivalente. Prin non-echivalent, înțelegem faptul că al doilea grup a fost ales printr-un mecanism de selecție diferit în raport cu grupul expus la tratament.

În exemplul cu Holocaustul, descoperim că în mediul rural nu s-a difuzat emisiunea. Selectăm un grup de subiecți din mediul rural și îi comparăm cu grupul expus la tratament.

În acest plan, orice diferență dintre grupuri se poate datora tratamentului, dar și diferențelor de selecție între grupuri. Cu cât grupurile sunt mai echivalente, cu atât concluzia este mai validă.

c. Planul cu un grup, cu pretest și posttest. Acest plan este extrem de răspândit în studiile aplicative de teren. El reprezintă un progres în raport cu planurile anterioare. Aceeași participanți sunt selectați pentru ambele observații. Totuși, apar și aici factori perturbatori.

În exemplul cu Holocaustul, dacă trimitem chestionare înainte de difuzarea emisiunii, ele vor influența subiecții. Posttestul ar putea măsura efectul pretestului. Dacă decidem să facem pretestul cu mult timp înainte (de exemplu, cu un an), apar alte probleme. S-ar putea produce, în acest răstimp, evenimente parazite care să influențeze atitudinile populației față de Holocaust – prinderea și judecarea unui criminal de război sau difuzarea de către alt canal a unor emisiuni asemănătoare.

d. Planul cu un grup de control non-echivalent, cu pretest și posttest. Grupul de control nu este echivalent și nu este expus tratamentului. Ambelor grupuri li se aplică pre- și post-testări. Acest plan este extrem de răspândit în studiile de teren din științele sociale, căci permite anihilarea unora din factorii ce amenință validitatea internă.

Dacă există scoruri apropiate la pretest, înseamnă că grupurile sunt relativ apropiate. Dacă pretestul și posttestul grupului de control sunt echivalente, atunci este posibil să nu fi intervenit maturizarea și evenimentele parazite. Efectele testării sunt și ele anihilate, căci ambele grupuri primesc aceleași testări.

e. Planul cu observații multiple înainte și după tratament este reprezentativ pentru a doua clasă de planuri cvasi-experimentale. În acest caz, un singur grup este observat de mai multe ori înainte de aplicarea tratamentului experimental și de mai multe ori după.

Un astfel de plan surprinde schimbarea permanentă, în măsura în care aceasta există. De pildă, dacă dorim să introducem o nouă grilă de salarizare și imediat după introducerea ei observăm o creștere cu 10 % care se menține, putem avea încredere că această creștere se datorează noii grile. Desigur, există posibilitatea ca un eveniment parazit să fi coincis cu intervenția noastră (introducerea grilei) și el să producă acest efect. Nu avem, trebuie să admitem, un control deplin. În acest plan, relația subiecților nu introduce distorsiuni, căci avem de-a face cu același grup.

O variantă care întărește considerabil validitatea internă a acestui plan este introducerea unui grup de control – un al doilea grup, non-echivalent, este măsurat la

aceleași intervale, dar nu i se aplică nici un tratament. Grupul de control ne ajută să detectăm efectele evenimentelor parazite.

Discuția asupra cvasi-experimentului este oarecum descurajatoare – atunci când facem cercetări de teren sau când explorăm rezultatele unor aplicații, apar probleme ce par insurmontabile. Nici unul din planurile prezentate nu elimină total factorii paraziți. Totuși, cvasi-experimentele sunt instrumente indispensabile pentru psihologii interesați în chestiunile aplicate, evaluarea clinică, evaluarea programelor educaționale sau a altor programe de intervenție în social.

Întrebare

Poate fi utilizat cvasi-experimentul pentru evaluarea unui program ce țintește ameliorarea sănătății prin exerciții fizice? Argumentați-vă răspunsul.

4. Etica aplicațiilor

Cercetarea fundamentală din psihologia socială a fost criticată pentru folosirea tehnicilor de înșelare a subiecților. Unii critici sunt de părere că subiecții ar trebui informați complet asupra scopului și procedurilor experimentului înainte de a-și da consimțământul pentru participare. Fără acest consimțământ în cunoștință de cauză, subiectul este implicat într-o situație pe care el ar fi ocolit-o. Evident, faptul de a oferi informații complete la începutul experimentului are implicații drastice asupra rezultatelor – subiecții nu vor mai reacționa spontan la manipulările experimentatorului.

Consecințele aplicațiilor psihologiei sociale pot fi foarte însemnate și de aceea preocupările etice în acest domeniu sunt cel puțin la fel de importante ca și în psihologia socială fundamentală. Dacă în cercetările de psihologie socială fundamentală se induc schimbări de scurtă durată în comportamentul indivizilor (manipulările nu sunt decât schimbări comportamentale induse de experimentator), scopul principal al aplicațiilor este acela de a produce schimbări permanente. De pildă, ar fi inutil să determinăm un subiect să se lase de fumat o zi – scopul unui asemenea demers este de obicei mult mai ambițios. Există critici ai psihologiei sociale aplicate care privesc aceste influențe pe termen lung ca manipulări nejustificate și incorecte ale comportamentului indivizilor. E dificil și uneori periculos de stabilit ce anume e bine pentru alții. Totuși, a abandona aplicațiile ar constitui probabil un rău și mai mare: ar însemna să renunțăm să-i ajutăm pe oameni în condițiile în care avem toate mijloacele să o facem. Pentru a se evita reproșurile de încălcare a eticii, e nevoie ca orice demers de aplicare să fie evaluat mai înainte de a demara de o comisie de experți.

Temă

Alcătuiește un proiect de program de intervenție în domeniul asistenței sociale a vârstei a III-a. Arătați cum poate fi evaluat.

IV. Conformismul

1. Conformismul, principala formă de influență socială

Procesul prin care grupul exercită presiuni asupra membrilor să respecte normele de grup constituie procesul de conformism. Conformismul corespunde unei situații în care interacțiunea unui individ cu un grup dă naștere unor presiuni ce se exercită asupra individului spre a judeca sau acționa în concordanță cu grupul. Desigur, simplul fapt de a face același lucru pe care-l fac și ceilalți nu reprezintă un comportament conformist. Multe conduite care par conformiste reprezintă de fapt manifestări ale unor uniformități naturale, determinate de stimuli fizici.

Exemplu

Faptul că toată lumea poartă haine groase iarna nu constituie conformism. La fel, faptul că majoritatea oamenilor beau cafea dimineața se explică prin necesitățile fiecăruia și prin obișnuință, iar nu prin influența grupului.

Totuși, este în afară de orice îndoială că indivizii desfășoară comportamente ca răspuns direct la demersurile de influențare ale altora. Conformismul constituie adesea produsul dorinței de a fi în mod manifest de acord cu grupul, căci a nu fi “în rând” cu grupul poate implica pierderea statusului sau identificarea ca anormal. Faptul de a fi diferit de ceilalți din grup are serioase consecințe pentru recepționarea recompenselor sau pedepselor. De aceea, există motive pentru care oamenii se supun presiunilor exercitate de grup chiar și atunci când lumea fizică prezintă alternative clare și non-ambigue.

Activitate

Descrieți o situație în care v-ați declarat de acord cu grupul din care faceți parte, deși nu împărtășeați întrutotul opinia susținută de grup.

Experiment

Experimentul lui Asch asupra conformismului este, probabil, cel mai cunoscut experiment din psihologia socială. Asch a lucrat cu judecăți perceptive și a folosit subiecți complici. Stimulul se prezintă sub forma a trei linii verticale, din care una este egală ca lungime cu o linie etalon. Subiectul este introdus într-un grup de complici și i se cere ca, atunci când îi vine rândul, să aprecieze care din cele trei linii corespunde ca mărime segmentului etalon. În total au loc 18 încercări, iar complicitățile furnizează aprecieri eronate începând cu cea de-a șasea. Deși sarcina este cât se poate de simplă și

de clară (în grupul de control se observă 0,68 % de răspunsuri greșite), grupul izbutește să deformeze judecățile indivizilor - 32 % din răspunsurile acestora se dovedesc eronate. În medie, cei din grupul de control (în care indivizii emiteau judecăți fără a fi supuși influenței grupului) au comis 0,08 greșeli, față de 3,84 greșeli ale celor din grupul experimental (Asch, 1951).

Una din primele preocupări ale lui Asch (1951) a fost aceea de a verifica efectul mărimii grupului asupra cuantumului influenței. Astfel, el a variat talia grupului, făcând ca subiectul naiv să se confrunte cu 1, 2, 3, 4, 8 sau 15 complici. Rezultatele lui, ca și rezultatele celor mai multe din studiile ulterioare arată că răspunsurile eronate ale subiecților se înmulțesc de la 1 la 4 membri ai grupului ce exercită influență, pentru ca apoi să rămână constante. În paradigma Asch, o majoritate de 4 exercită aproximativ aceeași influență ca și una de 15.

Unanimitatea grupului reprezintă o condiție esențială a succesului demersului lui. Asch însuși a determinat o scădere absolut semnificativă a cuantumului influenței (de la 33 % la 5,5 %) prin introducerea unui complice instruit să dea de fiecare dată răspunsul corect. “Suportul social”, cum s-a numit complicele ce “sparge” consensul majoritar, se dovedește eficient chiar și atunci când răspunsurile sale, deși diferite, sunt la fel de eronate ca și cele ale grupului. Asch a pus efectul pe seama dispariției fricii de costurile sociale ale devianței. Această linie de cercetare a fost continuată în special de Vernon Allen. S-a constatat, de pildă, că este de ajuns ca un membru al majorității să se abțină pentru ca influența să scadă sau că sunt suficiente în sarcina de tip Asch fie și răspunsurile unui complice total incompetent - purtând ochelari cu multe dioptrii. Aceste date au permis concluzia că devianța în sine conduce la slăbirea presiunii normative și deci a conformismului.

Activitate

Încercați să explicați perpetuarea dictaturii comuniste în România plecând de la ideea că unanimitatea este esențială în conformism.

2. Bazele influenței majoritare

În cadrul paradigmei clasice, efectele conformismului au fost explicate prin influența informațională și influența normativă. În ceea ce privește primul tip de influență, se cuvine precizat că indivizii au nevoie de informații furnizate de ceilalți pentru a-și făuri și stabiliza opiniile și atitudinile despre realitatea socială. Prin urmare, din acest punct de vedere, conformismul se bazează pe incertitudinea individului cu privire la realitatea socială și pe dorința lui de consens.

În mod tradițional, influența informațională a fost pusă în legătură cu nevoia indivizilor de a avea opinii “corecte” din punct de vedere social. Teoria comparării sociale a lui Festinger (1954) reprezintă prima și cea mai cunoscută tentativă de a explica maniera în care indivizii adună garanții de corectitudine pentru opiniile lor. De fapt, o definiție evidentă a ceea ce este “corect” într-o anumită situație o găsim în

comportamentul celorlalți. Totuși, ceilalți nu fac eforturi să ne indice în mod explicit ceea ce cred ei că este corect și, de multe ori, nici nu sunt conștienți că ne raportăm la ei ca surse ale adevărului.

Ilustrare

Soții Kiesler, autorii unei cărți esențiale despre conformism, istorisesc o întâmplare amuzantă care ilustrează acest fapt. Un domn este invitat să ia ceaiul la Casa Albă. El este foarte emoționat și neliniștit, din cauză că nu prea știe cum să se poarte. Se hotărăște, de aceea, să-l urmărească pe președinte și să facă exact ce face acesta. Președintele toarnă lapte în ceai, eroul nostru face același lucru. Președintele pune zahăr, invitatul de asemenea. Președintele varsă ceaiul din cană în farfurioară. Deși uluit, invitatul procedează la fel, de teamă să nu facă notă discordantă. Apoi președintele așează farfurioara pe podea pentru câinele său (Kiesler și Kiesler, 1969).

Într-un articol rămas clasic, din 1955, M. Deutsch și H. Gerard, bazându-se pe concluziile lui Asch, au arătat că dependența individului de grup nu este numai informațională, dar și normativă. Distincția se fundamentează pe observația că membrii unui grup își transmit argumente și dovezi referitoare la natura stimulului, dar și expectanțe cu privire la comportamentul adecvat în grup. Influența normativă se bazează pe puterea grupului (capacitatea de a respinge și pedepsi), în vreme ce influența informațională are la bază încrederea în opinia de grup. Influența normativă se referă la influența cauzată de recompensele și pedepsele controlate de grup, în timp ce influența informațională se află în legătură cu tendința indivizilor de a se încrede în definițiile realității sociale furnizate de grup, mai ales în cele bazate pe consens.

Activitate

Argumentați în favoarea caracterului predominant normativ al influenței în experimentul lui Asch.

Acceptarea influenței altor membri ai grupului de teama pierderii statusului în grup pare mai aproape de definiția conformismului decât faptul de a se încrede în alții în situații ambigue. Totuși, distincția dintre nevoia de status și nevoia de informație este una deosebit de însemnată. Influența socială depinde fie de dorința individului de a-și menține și ameliora statusul, fie de utilitatea și relevanța informației despre el însuși și despre lumea socială și fizică, pe care alții o pot furniza. În situațiile de influență normativă persoana se raportează la ceilalți ca potențiale surse de recompense sau pedepse. În cele de influență informațională, ea acceptă opinia altora pentru că îi consideră surse stabile de informație ce o ajută să evalueze evenimentele din mediu.

Temă

Identificați contexte în care conformismul are un caracter nociv pentru individ și pentru grup.

V. Obediența

1. Obediența – influența autorităților

Situațiile de obediență sunt situații în care schimbarea în comportamentul țintei survine ca urmare a unui ordin venit din partea unei surse de influență înzestrată cu autoritate legitimă. Ca atare, diferența de statut dintre cele două entități devine un factor ce afectează în mod decisiv cuantumul de influență obținut. În relația de obediență dorința sursei de a influența comportamentul țintei este evidentă, resimțită ca atare de aceasta din urmă.

Activitate

Dați exemple de surse ce pot induce obediență.

Cercetările lui Stanley Milgram asupra obedienței au avut un ecou cu totul neobișnuit în lumea științifică. În studiile sale, figura autoritară este reprezentată de experimentator.

Întrebare

În ce sens poate constitui experimentatorul o autoritate? Considerați că el poate funcționa ca autoritate în afara laboratorului?

Experiment

Subiecții lui Milgram au fost recrutați printr-un anunț în ziarul local din New Haven. Anunțul preciza că fiecare participant va primi 4 dolari (ceea ce reprezenta plata îndestuitoare pentru o oră de lucru) și 50 de cenți pentru transport. Se menționa că e necesar ca subiecții să fie bărbați și să aibă vârsta cuprinsă între 20 și 50 de ani. Profesiunile subiecților au fost din cele mai diverse, de la muncitori la funcționari și de la vânzători la oameni de afaceri.

Sosind la laborator, subiectul întâlnește un bărbat corpulent de 50 de ani, cu o înfățișare de funcționar de nivel mediu (de fapt, un complice al experimentatorului), care-i mărturisește că și el a venit pentru a lua parte la experiment. Amândoi sunt întâmpinați de experimentator – Milgram a preferat să observe totul din spatele pereților ogindă, încât rolul experimentatorului l-a jucat un profesor de biologie de 31 de ani. Cu o înfățișare întrucâtva severă, îmbrăcat într-un halat gri și purtând cravată, acesta a păstrat mereu o atitudine impasibilă. Experimentatorul le plătea celor doi, precizându-le că orice s-ar întâmpla în experiment, banii le aparțin. Le explica apoi că cercetarea sa

poartă asupra influenței pedepsei asupra învățării. Pentru buna desfășurare a experimentului, unul din cei doi trebuia să joace rolul profesorului, iar celălalt al elevului. Prin trucarea unei trageri la sorți, subiectul naiv ajungea întotdeauna să joace rolul profesorului. Elevul era așezat într-un scaun electric într-o încăpere alăturată. În timp ce i se legau electrozii sub privirile subiectului, bărbatul corpulent mășturiște că n-a mai primit niciodată șocuri electrice. Experimentatorul îl liniștește, spunându-i: “Deși șocurile pot fi foarte dureroase, nu vă vor provoca răni grave”.

Întors în laborator împreună cu experimentatorul, “profesorul” primea instrucțiunile pentru conduita sa din timpul experimentului de învățare. I se prezenta generatorul de șocuri electrice, prevăzut cu 30 de comutatoare. Fiecare comutator era etichetat cu un voltaj de la 15 la 450 de volți, cu o creștere de 15 volți de la un comutator la altul, de la stânga la dreapta. În afară de aceste etichete, existau alte nouă, din care primele șapte priveau grupuri de câte patru comutatoare: șoc ușor, șoc moderat, șoc puternic, șoc foarte puternic, șoc intens, șoc extrem de intens, pericol: șoc sever. Ultimele două comutatoare erau marcate fiecare cu însemnul XXX.

Elevul trebuia să învețe perechi de cuvinte. Subiectul naiv sau profesorul citea o listă de cuvinte-perechi, după care rostea primul termen al unei perechi, urmat de alte patru cuvinte. Sarcina elevului era de a stabili care din cele patru cuvinte era perechea termenului enunțat. Aflat în camera alăturată și neputând comunica verbal, elevul își transmitea răspunsul prin apăsarea unuia din cele patru butoane de pe pupitrul din fața sa. Prin acționarea acestor butoane, se apindeau becuri corespunzătoare deasupra generatorului de curent, încât profesorul lua cunoștință de răspunsul elevului. Potrivit instrucțiunilor, la fiecare nouă greșeală a elevului, profesorul urma să aplice un șoc electric superior ca intensitate. Înainte ca ședința de învățare să înceapă, pentru a mări credibilitatea montajului experimental, subiectului naiv i se aplica un șoc electric de 45 de volți. Astfel, subiecții nu puteau bănuși că mașina din fața lor era doar o simulare a generatorului de șocuri.

În privința feedbackului elevului, acesta furnizează aproximativ trei răspunsuri greșite la unul corect. În acest experiment, subiectul nu are posibilitatea să audă nici un protest al victimei, după cum nu aude răspunsurile ei. Atunci când se aplică șocul de 300 de volți, victima lovește în perete, iar subiectul aude izbitura. Zgomotul se repetă după șocul de 315 volți. După aceste incidente, elevul nu se mai face în nici un fel auzit și nu mai dă nici un răspuns. Experimentatorul cere subiectului să considere absența răspunsului drept răspuns greșit.

Reacțiile de abandon ale subiectului se pot produce la oricare intensitate a șocului, însă, cum vom vedea, în experimentul 1 primii subiecți (cinci la număr) se opresc la șocul de 300 de volți. Milgram s-a îngrijit să standardizeze intervențiile experimentatorului. Atunci când subiectul manifesta prima dată dorința de a renunța, i se spunea: “Vă rog să continuați”. Replicile următoare sunau astfel: “Experimentul cere să continuați”, “Este esențial să continuați”, “Nu aveți de ales, trebuie să continuați”. Tonul persoanei înzestrată cu autoritate era ferm, dar, cum ne asigură Milgram, “nu nepoliticos”. Cele patru replici reprezintă, de fapt, operaționalizarea autorității.

Milgram a practicat măsuri dependente extrem de simple. În experimentele asupra obedienței, măsura dependentă principală a constituit-o intensitatea șocului la care subiectul refuză să mai asculte de ordinele autorității. Totuși, Milgram n-a stăruit asupra diferențelor dintre, de pildă, subiecții care se opresc la 150 de volți și cei care se opresc la 420 de volți, numindu-i pe toți cei care părăsesc experimentul înainte de administrarea șocului maxim “subiecți neobedienți”, denumirea de “subiecți obedienți” rezervând-o pentru cei ce au aplicat absolut toate șocurile. În afara urmăririi acestei variabile, autorul a făcut observții sistematice, notând toate comportamentele neobișnuite. Evoluția fiecărui subiect a fost înregistrată pe bandă audio. S-au făcut și fotografii, numai prin peretele oglină. Autorul a măsurat latența și durata șocurilor.

Rezultatele cele mai cunoscute ale experimentului standard privesc proporția de subiecți obedienți: 26 din 40, ceea ce reprezintă 65%. Cei 14 subiecți neobedienți și-au întrerupt participarea astfel: 5 la 300 de volți (la acest nivel, elevul lovește cu piciorul în perete), 4 la 315 volți, 2 la 330, câte unul la 345, 360 și 375. Din punctul de vedere al intensității șocurilor aplicate, media celor 40 de subiecți a fost de 375; media numărului de șocuri administrate de un subiect are valoarea 27 (din 30, cât ar fi fost maximum posibil).

Milgram a raportat, în completarea acestor măsuri dependente, nervozitatea extremă a subiecților: “Subiecții transpirau, tremurau, se bâlbâiau, își mușcau buzele, gemeau și își înfingeau unghiile în carne [...] Un semn de tensiune l-a constituit apariția repetată a unor accese de râs nervos. Râsul părea complet deplasat [...] Într-unul din cazuri, accesul de râs nervos a fost atât de violent și convulsiv, încât a trebuit oprit experimentul” (Milgram, 1963, p. 376).

Comentați

Un episod cunoscut legat de experimentul 1 este subestimarea accentuată a ratei obedienței de către specialiștii cărora le este descris designul experimental. Milgram relatează că a contactat 14 psihologi cu diplomă de Yale, furnizându-le detalii cu privire la situația experimentală și cerându-le să facă predicții asupra comportării a 100 de subiecți. Psihologii au dezvăluit expectanțe cu totul eronate în legătură cu felul în care ar reacționa subiecții: cei mai psiimiști au apreciat că doar trei subiecți (din 100) vor aplica șocul de 450 de volți. Media acestor estimări a fost de 1,2%. Ca atare, discrepanța dintre expectanțele psihologilor și realitate a fost colosală: am constatat deja că rata obedienței s-a ridicat la 65%.

2. Interpretarea teoretică a obedienței

Milgram a respins de fiecare dată explicațiile psihologizante ale obedienței, care susțineau că ascultarea subiecților se datorează personalității lor înclinate spre sadism. El a insistat asupra efectelor structurii sociale și a presiunilor situaționale.

Unul din factorii ce fac ca individului să-i fie extrem de greu să se desprindă din această situație este natura secvențială a sarcinii, faptul că la început ascultarea

ordinelor autorității nu cere un efort deosebit. Mai apoi individul se consideră angajat în raport cu decizia de a se arăta obedient. Dorința de a părea consistent în comportament îl face să amâne mereu momentul abandonului.

Întrebare

Cum credeți că ar fi reacționat subiecții din experimentul standard dacă li s-ar fi cerut să alice de la început șocul de 450 de volți?

Explicațiile avansate de Milgram s-au centrat pe noțiunea de “stare agentică”. Aceasta este o stare psihologică în care individul acceptă “definițiile realității furnizate de autoritate”, se supune indicațiilor ce-i ghidează conduita, se consideră pe sine un instrument în mâinile ei. În aceste condiții, tot ceea ce face sub îndrumarea autorității este în numele ei iar răspunderea pentru consecințele actelor lui n-o poate purta decât tot autoritatea. Așadar, acest “scurt-circuit al sistemului rușine-vinovăție al personalității” (Milgram, 1974, p. 118) se datorează fenomenului de difuziune a responsabilității sau, mai degrabă, transferului responsabilității către agentul de influență. Dacă subiecților li se dau instrucțiuni care-i fac să creadă că responsabilitatea le aparține în întregime, obediența diminuează semnificativ.

Experimentele lui Milgram au fost aspru criticate, invocându-se încălcarea flagrantă a regulilor de etică a cercetării psihologice. Fără îndoială, subiecții săi trăiesc o stare de stress pe care cercetătorul n-avea dreptul să o inducă. În plus, li se dezvăluie o trăsătură a lor pe care poate n-ar fi trebuit s-o cunoască.

Temă

Răspundeți la următoarea întrebare elaborând un mic eseu: Considerați că obediența poate fi studiată în laborator fără să se încalce drepturile subiecților?

VI. Schimbarea de atitudine

În viața cotidiană individul este foarte frecvent ținta unor mesaje persuasive din partea celorlalți și, la rândul său, încearcă să-i influențeze pe cei aflați în interacțiune cu el. Producătorii care-și laudă produsele ori politicienii care-și expun opțiunile nu fac decât să încerce să ne schimbe atitudinile. Pentru fiecare din noi, interacțiunile sunt prilejuri de a-l influența pe celălalt, de a-l determina să-și schimbe gândurile și sentimentele în speranța că aceste modificări vor conduce la comportamente favorabile nouă.

Atunci când dorim să schimbăm atitudinea cuiva în legătură cu un obiect, comunicăm cu el. De aceea, psihologia socială studiază schimbarea de atitudine din punctul de vedere al comunicării persuasive, punând în evidență condițiile în care mesajul poate să aibă impact. Teoriile elaborate de psihologii sociali din acest domeniu disting trei componente ale situației de influență - sursa, mesajul și ținta - și explică succesul persuasiunii în funcție de caracteristicile fiecăreia. După 1970, schimbarea de atitudine a devenit unul din domeniile în care au fost repede adoptate modelele și metodologia curentului cognitivist. Cercetările vizează cu precădere procesele cognitive ale individului-țintă a influenței.

1. Caracteristicile sursei de influență și impactul lor

Știm din viața de zi cu zi că unor indivizi le vine foarte ușor să-i influențeze pe alții - sunt, deci, surse eficiente. Dar ce anume face ca o sursă să fie eficientă?

a. Credibilitatea

Experiment

Cercetările asupra credibilității încep cu experimentul lui Carl Hovland din 1951 în cadrul căruia două grupuri de subiecți americani citeau un articol de ziar care pleda pentru fabricarea de submarine nucleare. În cazul unuia din grupuri, articolul era semnat de un foarte cunoscut fizician american; subiecților din celălalt grup li se spunea că el provine din ziarul sovietic "Pravda". Bineînțeles, subiecții din primul grup au manifestat un acord mai mare cu mesajul, căci sursa era foarte credibilă.

Pentru ca o sursă să fie credibilă, ea trebuie să aibă două calități: să fie competentă și demnă de încredere (Boza, 2003). Competența sau expertiza se referă la numărul cunoștințelor teoretice și practice în domeniu. Cei ce par să știe foarte multe, vorbesc repede și coerent, dau dovadă de inteligență, obțin influență în virtutea competenței. În afara situațiilor deosebite, când ne contarezic în privința unor chestiuni foarte importante pentru noi, tindem să acceptăm opiniile experților.

Totuși, competența nu este suficientă. Pentru a fi credibil, expertul trebuie să fie și demn de încredere, adică dornic cu adevărat să spună ceea ce știe.

Activitate

Dați exemple de experți ce nu probează bună credință.

Dacă ținta crede că sursa competentă are ceva de câștigat obținând influență, ea nu mai acordă sursei încredere. De aceea, oamenii sunt puternic impresionați de sursele care par să argumenteze împotriva propriilor interese. La fel, ei sunt mai ușor influențați când cred că au auzit întâmplător un mesaj persuasiv.

b. Atractivitatea

Cu cât o sursă este mai simpatică, mai atractivă, are mai mult farmec personal, cu atât va obține mai multă influență. De aceea, intenția firească a oricui vrea să influențeze este de a se face simpatizat, de a face ținta să nutrească sentimente pozitive față de persoana lui. Indivizii sunt atrași de cei care le sunt similari sau care sunt atractivi fizic - iar aceste caracteristici ale sursei pot contribui și la succesul mesajului persuasiv. Marea majoritate a reclamelor TV fac apel la fete frumoase, în temeiul ideii că frumusețea are putere persuasivă.

Întrebare

De ce se folosesc uneori, în spoturile publicitare, vedete?

În privința caracteristicilor sursei, cercetătorii au făcut de multă vreme o observație interesantă: dacă se măsoară schimbarea de atitudine imediat după transmiterea mesajului, se constată că sursele având caracteristici pozitive (credibilitate) sunt mai eficiente. Dar dacă se măsoară influența după câteva săptămâni, se poate constata că impactul sursei credibile a scăzut, în vreme ce impactul sursei mai puțin credibile a crescut. Acest efect paradoxal s-a numit efectul întârziat (sleeper effect). Explicația ar consta în aceea că, în timp, oamenii tind să despartă ceea ce s-a spus de cine a spus - ei își amintesc mesajul, dar uită sursa lui.

2. Caracteristicile mesajului

a. Cantitatea de informație

Cecetările asupra mesajului persuasiv au interesat întodeauna pe cei ce lucrează în domeniul reclamei comerciale. Ei s-au întrebat, de exemplu, dacă mesajul trebuie să fie lung, să invoce multe fapte și să expună multe argumente sau, dimpotrivă, laconic. De obicei, mesajele lungi și care par bine informate conving auditoriul care nu este foarte atent și care poate să-și spună: “Cel ce vorbește a spus multe lucruri, deci cunoaște foarte bine problema, deci are dreptate”. Atunci când ținta este foarte atentă la ce se spune, mesajele lungi au succes cu condiția ca informația să fie reală și de bună calitate. Dar dacă se vorbește mult fără să se spună mare lucru, atunci încercarea de influențare poate să se soldeze cu eșec.

Întrebare

Principalul avantaj al mesajelor scurte este că pot fi ușor reținute de către țintă. Cum contribuie această calitate la sporirea eficienței lor persuasive?

b. Mesajul patetic

Mesajele patetice sunt cele care fac apel la sentimentele celui ce urmează să fie influențat. De aceea, ele pun problema rolului emoției în procesul de persuasiune. S-a studiat, de exemplu, impactul mesajelor care utilizează amenințări și provoacă frica. Astăzi se consideră că astfel de mesaje sunt eficiente, dar numai dacă conțin și instrucțiuni pentru eludarea pericolului. De exemplu, filmele ce militează împotriva fumatului sunt mai eficiente atunci când prezintă cazuri de cancer decât atunci când expun statistici, dar este important să se menționeze și felul în care fumatul poate fi abandonat.

Nu mai puțin, mesajele care provoacă emoții pozitive pot fi eficiente.

3. Caracteristicile țintei

Este de la sine înțeles că succesul unui demers de influențare depinde de caracteristicile de personalitate ale țintei. Dar aceasta nu este o dependență simplă, întrucât impactul ține și de situația în care se află persoana. Încît, psihologii au ajuns la concluzia că există foarte puțini indivizi care să fie în mod constant foarte ușor sau foarte greu de influențat.

Totuși, se consideră că anumite caracteristici ale persoanei țintă conjugate cu anumite caracteristici ale situației conduc la o influență mai mare sau mai mică. De exemplu, doi psihologi sociali americani au stabilit că oamenii diferă între ei după cum agreează sau nu să se angajeze în activități cognitive care presupun efort și concentrare.

Ei au construit o scală care măsoară ceea ce au numit *nevoia de efort cognitiv* (need for cognition). Celor care înregistrează scoruri mari la un astfel de test le place să rezolve probleme dificile și să analizeze atent situațiile. S-a demonstrat că astfel de subiecți pot recepta un mesaj care conține multă informație, pentru că ei se vor concentra asupra conținutului mesajului într-o situație de persuasiune. Invers, subiecții care nu au o nevoie mare de efort cognitiv, nu vor analiza atent mesajul, dar ei pot fi influențați, de exemplu, de faptul că sursa este foarte simpatică.

În afara caracteristicilor de personalitate, într-o situație de influență devin foarte importante expectanțele țintei - ceea ce ținta se așteaptă să se întâmple. Dacă, de exemplu, ținta se așteaptă ca cineva să încerce să-i schimbe atitudinile, atunci va rezista activ acestei încercări.

Experiment

Într-un experiment, s-au folosit ca subiecți adolescenți. Ei ascultau un mesaj ce pleda împotriva eliberării de carnet de conducere pentru adolescenți. Unul din grupurile experimentale a fost avertizat cu 10 minute înainte asupra încercării de persuasiune și asupra conținutului mesajului, celălalt grup numai cu două minute înainte de transmiterea mesajului. Rezultatele au dovedit că în primul grup, atitudinile s-au schimbat mai puțin decât în al doilea. O explicație posibilă ar consta în aceea că subiecții din primul grup au avut mai mult timp la dispoziție pentru a construi contra-argumente.

Dar simplul fapt de a cunoaște intenția cuiva de a ne schimba atitudinea, naște o reacție de împotrivire. Potrivit teoriei reactanței psihologice, aceasta se întâmplă deoarece oamenii încearcă să-și mențină libertatea de gândire și de acțiune. Când le este amenințată, devin motivați să o restabilească. În cazul avertizării asupra încercării de persuasiune, are loc tocmai o astfel de reacție.

4. Cele două căi ale persuasiunii

Abordările contemporane au în centrul atenției procesele cognitive implicate în schimbarea de atitudine, considerând ținta influenței un activ prelucrător de informație. Dar nu în toate situațiile procesarea informației se produce la fel. În cadrul unei teorii foarte cunoscute, intitulată teoria probabilității de elaborare, Richard Petty și John Cacioppo, au distins două posibilități: indivizii pot analiza foarte atent conținutul mesajului (pot elabora mesajul) sau pot fi mai puțin atenți, urmărind mai puțin conținutul mesajului și luând în seamă alte caracteristici ale situației, ale sursei sau ale mesajului. În cazul în care într-o situație de influență ținta analizează conținutul mesajului și este influențată de puterea argumentelor incluse, această țintă a ales calea centrală. Ea recepționează mesajul și-l elaborează, cântărind fiecare argument. Opusă căii centrale este calea periferică - în cazul acesta, persoana nu se concentrează asupra argumentelor

logice, ci impactul influenței se va hotărî în funcție de caracteristicile periferice ale mesajului. De exemplu, putem fi influențați de o persoană bine îmbrăcată pentru că ne putem spune că îmbrăcămintea aleasă denotă un statut înalt, iar oamenii cu statut înalt au de obicei dreptate. În felul acesta, folosim niște reguli implicite care ne ajută să analizăm mesajul și sursa superficial și să decidem dacă acceptăm sau nu opinia celui ce comunică. De pildă, tindem să considerăm că sursa are dreptate atunci când vorbește repede, deci faptul de a vorbi repede determină schimbarea de atitudine, și nu argumentele mesajului.

Desigur, calea centrală este mai eficientă și ea conduce la o schimbare mai profundă a atitudinii în raport cu cea periferică. De obicei, gradul în care suntem interesați de ceea ce se discută hotărăște calea pe care o alegem (determină, deci, probabilitatea elaborării): dacă mesajul vorbește despre lucruri care ne interesează, atunci vom analiza atent argumentele, deci vom alege calea centrală.

Temă

Arătați cum se pot utiliza principiile persuasiunii într-o campanie împotriva fumatului.

VII. Tehnici de influență interpersonală

1. Inducerea complezenței

În multe situații din viața cotidiană, în cadrul relațiilor interpersonale obișnuite, oamenii încearcă să se influențeze unul pe altul, să obțină ceva de la celălalt sau să-l facă să desfășoare un anumit comportament. Pentru a avea succes, cererile și rugămințile trebuie să fie formulate într-un anumit fel și mai ales în condiții speciale. Aceste condiții se referă la contextul în care evoluează cei doi protagoniști. Într-adevăr, în mod obișnuit, un demers de influență nu conține numai transmiterea mesajului, ci o secvență mai largă de interacțiune. Dacă sursa nu dispune de putere, simpla adresare a cererii poate să rămână fără răspuns. Șansele de succes sporesc mult dacă ea folosește o tehnică sau o strategie de inducere a influenței. În cele ce urmează vom trata succint tocmai tehnicile folosite de indivizi în viața de zi cu zi pentru a face ca rugăminților sau cererilor lor de a obține un obiect, o informație sau un serviciu să li se dea curs.

În situațiile interpersonale la care ne referim evoluează un individ care dorește să exercite influență (sursa) și unul asupra căruia se exercită influență (ținta; cel căruia îi este adresată cererea sau cererile). Uneori sursa face apel la strategii ce urmăresc construirea unui cadru al interacțiunii în interiorul căruia formularea cererii capătă o eficiență uluitoare. Robert Cialdini, un psiholog social american ce s-a remarcat în acest domeniu, le-a asemănat tehnicilor de jujitsu, iar influența obținută prin intermediul lor a numit-o influență automată sau influență instantanee. Mecanismele comportamentale pe care le pun în mișcare aceste scenarii permit declanșarea actului de complezență (îndeplinirea cererii sursei) fără exercitarea de presiuni și, de multe ori, fără ca manipularea să devină evidentă.

Cele mai eficiente tehnici de inducere a complezenței se bazează pe cererile multiple. În loc de a adresa direct o singură cerere, în astfel de tehnici prima cerere are rolul de a pregăti terenul și a facilita acceptarea de către ținta influenței a celei de-a doua cereri.

2. Piciorul în ușă

“Piciorul în ușă” constă în a formula o cerere mică, ce nu implică un mare efort din partea țintei, urmată de solicitarea obiectului sau serviciului pe care sursa l-a urmărit de la început - are, așadar, ca nucleu ideea că dacă faci pe cineva să fie de acord cu o cerere mică, persoana va fi mai dispusă apoi să curs unei cereri mai mari.

Experiment

În experimentul lui Freedman și Fraser din 1966, subiecții (gospodine) care au fost mai înainte contactați pentru a răspunde la câteva întrebări simple privitoare la tipul de săpun pe care-l utilizează, au consimțit într-o mai mare măsură în fața unei cereri mult mai mari avansate mai târziu, aceea de a primi șase persoane să le facă inventarul ustensilelor de bucătărie. Prin contrast, majoritatea gospodinelor cărora li se adresase de la început cererea mare (aceea de a accepta ca șase persoane să facă un inventar al obiectelor din bucătărie) au refuzat-o.

Acordul subiecților se bazează în principal pe angajamentul lor față de decizia luată la început: odată ce au decis să se arate amabili și să răspundă pozitiv solicitărilor formulate de sursă, le vine foarte greu să abdice de la acest principiu. Deciziile de implicare, chiar cele greșite, se perpetuează prin ele însele, persoana adăugând noi argumente ce justifică persistența angajamentului. Consistența comportamentelor este valorizată pozitiv de către ceilalți și, de aceea, ea funcționează ca un motiv pentru persoană.

3. Low-balling

O altă tehnică deosebit de ingenioasă ce folosește, de asemenea, procedeul “startului mic” este tehnica “aruncării mingii joase” (low-balling, un termen preluat din baseball). Low-balling se prezintă ca un scenariu în două acte, în care, după ce ținta s-a declarat de acord cu o primă cerere, i se dezvăluie un preț mai mare al obiectului tranzacționat. Diferența în raport cu “piciorul în ușă” constă în faptul că ambele solicitări se referă la același obiect. Low-balling este mai primitivă și mai puțin onestă, întrucât agentul de influență denunță înțelegerea și procedează la un soi de șantaj. Cialdini arată că această tehnică apare în mod obișnuit în arsenalul vânzătorilor americani de mașini uzate. După ce cade la învoială asupra unui preț, sursa pretinde, de pildă, că a uitat să ia în calcul o piesă și avansează un nou preț, mai mare. În mod surprinzător, clienții se conformează. Dinamica psihologică implicată este aceeași angajare în decizie care apare în “piciorul în ușă”.

Experiment

Cialdini a demonstrat experimental eficiența low-balling cerînd unui grup de subiecți să se prezinte la un experiment asupra memoriei la ora șapte dimineața. În condiția de low-balling a cerut același lucru, dar numai după ce ei se angajaseră să participe la experiment, i-a informat că acesta va începe la șapte dimineața. Așadar, costurile ascunse (faptul că experimentul are loc la o oră incomodă) sunt dezvăluite după ce ținta acceptase propunerea sursei). Al doilea grup a fost mult mai complezent (56% față de 31%); în plus, subiecții din acest grup și-au ținut într-o măsură mai mare promisiunea de a fi punctuali la experiment.

Activitate

Dați exemple de proceduri low-balling pe care le-ați aplicat sau cărora le-ați căzut victime.

4. Ușa în față

“Ușa în față” se deosebește de “piciorul în ușă” prin ordinea inversată a celor două cereri. Ce se întâmplă când cererea mare este prezentată prima? În mod surprinzător, și strategia aceasta se dovedește eficientă în inducerea complezenței. În tehnica ușii în față, persoanei-țintă i se solicită mai întâi un serviciu foarte dificil de îndeplinit și numai după aceea i se adresează adevărata cerere, mai puțin însemnată, dar care l-a interesat pe agentul influenței de la bun început. Aparent, această strategie nu ar trebui să funcționeze, căci ea nu se mai bazează pe principiul startului mic.

Mai cu seamă politicienii sunt maeștri ai acestei tehnici. De pildă, ca să se obțină acceptul populației cu privire la creșterea prețului benzinei cu 20%, se anunță o majorare de 50%. După ce lumea protestează, se revine și se procedează la o majorare de 20%, inenționată de la început. În felul acesta, după ce a fost confruntată cu amenințarea unei scumpiri catastrofale, populația acceptă ușor o creștere a prețului care este și ea foarte însemnată.

Experiment

Pentru a testa eficiența acestei tehnici, Cialdini și colaboratorii săi (1975) au cerut studenților întâlniți pe aleile din jurul universității să participe, vreme de doi ani, ca voluntari, într-un program de asistență a tinerilor delicvenți. Aproape nimeni nu a răspuns afirmativ. Totuși, atunci când aceorași subiecți li se adresează o cerere mai puțin însemnată, aceea de a însoți un grup de copii delicvenți într-o seară la grădina zoologică, 50% dintre ei acceptă. Foarte relevant, este că prezentată singură, a doua cerere produce o complezență de numai 17%.

Cialdini a precizat o condiție sine qua non a funcționării acestei tehnici: cele două solicitări trebuie să fie adresate de aceeași persoană. Potrivit acestui autor, mecanismul ușii-în-față este pus în mișcare de **norma concesiilor reciproce**. Resortul influenței constă în acest caz în iluzia ce se creează persoanei țintă că solicitatorul a abandonat o cerere relativ importantă pentru a-i solicita un lucru de mai mică însemnatate. Concesia pe care se simte obligată să o facă la rîndul ei nu reprezintă altceva decît îndeplinirea serviciului dorit de sursă.

Întrebare

Ce rol credeți că joacă în această tehnică contrastul (din punct de vedere al efortului implicat) dintre cele două cereri?

5. Asta nu-i tot

Jerry Burger este un cercetător care, ca și Cialdini, a studiat tehnicile concrete pe care le utilizează profesioniștii influenței interpersonale. Astfel, el a ajuns să propună tehnica “asta nu-i tot” (that’s not all technique). Burger arată că aceasta este o tehnică larg folosită în domeniul vânzării de produse ieftine. Ea constă în a prezenta produsul, în a-i enunța prețul, apoi, fără a-l lăsa pe client să răspundă, a declara că “asta nu-i tot”: după declararea inițială a rețelului, vânzătorul revine și fie spune că la prețul anunțat se oferă în plus, pe lângă produsul respectiv, încă un produs, fie micșorează prețul, arătând că aceasta se întâmplă “numai pentru dvs.” sau “doar astăzi”. Desigur, vânzătorul avea de la început intenția de a vinde cele două produse împreună ori de a vinde primul produs la prețul mai mic, cerut în secvența a doua. Experimentele lui Burger au demonstrat că procedând astfel vânzările sunt mai mari decât dacă se prezintă de la început cele două produse ca vânzându-se împreună ori se prezintă de la început prețul mai mic. Potrivit cercetătorului american, “asta nu-i tot” are la bază aceeași normă a concesiilor reciproce din “ușa în față”: clientul crede că vânzătorul este dispus să negocieze, crede că acesta a făcut o concesie oferindu-i în plus un produs sau reducând prețul și se simte dator să lase impresia de reciprocitate, acceptând a doua ofertă.

6. Piciorul în gură

Daniel Howard a descris în 1990 o tehnică de inducere a complezenței care ilustrează în manieră elocventă nevoia de consistență comportamentală a indivizilor: tehnica piciorului în gură (foot-in-the-mouth technique). Tehnica se compune, ca și piciorul în ușă, din două secvențe: în prima, țintei i se adresează o întrebare simplă și care pare formală: ținta este întrebată ce face ori cum se simte. În a doua secvență, se înaintează cererea propriu-zisă. Subiecții nu se vor arăta complezenți decât dacă răspunsul din prima fază este de genul: “foarte bine”, “excelent”, “extraordinar” etc. Piciorul-în-gură se bazează pe ideea că ținta se va comporta în concordanță cu starea sufletească declarată. Într-adevăr, multe studii de psihologie socială au pus în evidență tendința indivizilor de a menține o consistență comportamentală. Or, în cazul acesta, declararea publică a unei dispoziții excelente îl obligă pe subiect să accepte, în secvența următoare, cererea sursei. Altminteri, ar însemna să anuleze declarația anterioară.

7. Înfricoșare, apoi eliberare

În primul număr pe 1998 al prestigiosului *Journal of Experimental Social Psychology*, Dariusz Dolinski și Richard Nawrat propun o nouă tehnică de inducere a complezenței, care ar avea o eficiență egală cu tehnicile clasice: “Înfricoșare, apoi

eliberare” (fear-then-relief). Ideea lor fundamentală este de o cuceritoare simplitate: indivizii care trăiesc un sentiment de frică, a cărui sursă este mai apoi brusc eliminată, au tendința de a răspunde pozitiv cererilor ce le sunt adresate.

Experiment

Subiecții sunt pietoni care traversează neregulamentar o stradă dintr-un oraș polonez. În timpul traversării, ei aud brusc un fluierat. Bănuind că a fost fluierul unui polițist, privesc în jur și se grăbesc să ajungă pe celălalt trotuar. Aici constată că nu există nici un pericol. În același moment, sunt abordați de un experimentator, care le cere să completeze un chestionar, sarcină ce le-ar consuma 10 minute. Rezultatele au arătat că, în comparație cu pietonii care nu au auzit fluierul, cei ce-au scăpat brusc de frica de a fi amendați s-au dovedit mai disponibili.

Autorii au încercat să explice aceste rezultate amintind o concluzie din domeniul cercetărilor asupra comportamentelor de ajutorare: indivizii aflați într-o stare de bună dispoziție acordă ajutor într-o măsură mai mare decât cei în dispoziție proastă sau neutră.

Întrebare

Mai puteți găsi alte explicații pentru efectul “Înfrișare, apoi eliberare”?

8. Complezență și atingere fizică

Menționăm, în finalul acestui capitol, o manieră simplă de a induce complezența. O tratăm în rînd cu celelalte tehnici de influență interpersonală întrucât și ea presupune amenajarea contextului în care este lansat mesajul persuasiv - chiar dacă în acest caz este vorba de un simplu gest al sursei.

Începînd de prin 1980, psihologii sociali interesați de complezență ori de puterea socială, ca și cercetătorii din domeniul comunicării au studiat efectele atingerii. Atingerea țintei de către sursă pare să aibă un efect deosebit de pronunțat asupra complezenței. Evident, acest efect depinde de caracteristicile sociale și personale ale sursei, de felul în care se produce atingerea, de partea corpului țintei atinsă de sursă. Atingerea oferă informații sociale despre putere, agresivitate, dominanță, dorința de intimitate, sentimentele prietenești etc. Ea amplifică în mod semnificativ gradul de atractivitate al celui care o inițiază. Într-un context medical, atingerea poate avea chiar efecte terapeutice. Atingerea se poate dovedi, mai cu seamă, persuasivă.

Activitate

Indicați zonele corporale pe care și le ating bărbații în timpul interacțiunilor persuasive.

Experiment

Într-un experiment al lui Willis și Hamm din 1980, subiecților li se cerea pe stradă să semneze o petiție. În cele două condiții, experimentatorii fie atingeau ușor subiecții pe braț, fie le adresau numai cererea de a semna petiția. Conform ipotezelor, subiecții pentru care mesajul persuasiv fusese însoțit de atingere au căzut de acord într-o măsură mai mare să semneze. Complezența se accentuează în special în cazul subiecților bărbați care au fost atinși de o femeie-experimentator.

Explicațiile psihologice ale acestor efecte se bazează pe creșterea activării fiziologice a țintei, creșterea implicării țintei, creșterea atractivității inițiatorului atingerii ori conștientizarea de către țintă a necesității de a sări în ajutor (atingerea s-a dovedit un factor important în declanșarea comportamentului de ajutorare față de indivizi pe care donatorul nu-i cunoaște).

VIII. Decizia colectivă

În viața de zi cu zi, numeroase decizii sunt luate de grupuri, și nu de indivizi. Grupurile decid în politică, în domeniul industrial și în domeniul bancar, în multe instituții religioase, medicale, educaționale ori culturale; familia ori grupul de prieteni funcționează adesea ca grupuri de decizie.

Întrebare

În ce împrejurări devine familia un grup de decizie?

Baron, Kerr și Miller (1992) disting între rezolvarea de probleme în grup (generarea de către grup a unor soluții alternative) și luarea deciziei în grup (grupul alege între mai multe alternative). Pentru aceeași autori, eforturile de clarificare teoretică și demersurile empirice asupra deciziei de grup anterioare anului 1975 (aproximativ) pot fi subsumate abordării comunicării sociale. Aceasta pleacă de la premisa că decizia colectivă are la bază comunicarea în grup și, ca atare, se concentrează pe conținutul și pe patternurile de comunicare în grup, acordând mai puțină importanță calității deciziei. Treptat abordarea comunicării sociale a pierdut din popularitate din pricina folosirii aproape exclusive a tehnicilor de observație.

Luarea deciziei în grup poate fi înțeleasă ca un proces de reconciliere ori combinare a judecăților inițiale ale membrilor grupului. Davis (1973) a sugerat o manieră alternativă de a gândi decizia de grup în raport cu abordarea comunicării sociale. Preocuparea cea mai însemnată a acestui autor este predicția: el afirmă că rezultatele deliberării în grup pot fi anticipate pe baza motivațiilor și abilităților membrilor. Davis încearcă să stabilească reguli pe baza cărora strategiile preferate și răspunsurile individuale sunt transformate într-o decizie de grup. Pentru ca o alternativă să devină decizie de grup, ea trebuie să atingă un anumit nivel al acordului de grup. Acest grad minim de consens se numește regula de decizie a grupului. Reguli de decizie utilizate în mod frecvent sunt majoritatea simplă, două treimi din totalul voturilor sau unanimitatea.

Întrebare

Ce grupuri folosesc unanimitatea ca regulă de decizie?

Schemele de decizie socială (SDS) propuse de Davis sunt modele cu ajutorul cărora se poate prezice o decizie de grup pe baza distribuției inițiale a preferințelor membrilor și a regulii de decizie. O astfel de schemă de decizie specifică, pentru fiecare

distribuție a judecăților inițiale, probabilitatea ca grupul să ia o anumită decizie. De pildă, o schemă de decizie validă pentru un juriu dintr-un proces american, ce are ca regulă de decizie unanimitatea, este aceea că verdictul preferat de majoritatea membrilor la începutul deliberării ajunge decizie de grup. Dacă nu există o majoritate puternică la început, este probabil că grupul va rămâne multă vreme indecis.

Trebuie să menționăm că extrem de multe studii în domeniul schemelor de decizie socială și al deciziei de grup în general au fost realizate pe juriu – și aceasta nu numai din pricina importanței cu adevărat capitale a hotărârilor luate de aceste grupuri de 12 persoane ce stabilesc vinovăția și nevinovăția în justiția din Statele Unite, dar și datorită faptului că ele pot fi ușor simulate în laborator.

Desigur, decizia de grup are o determinare mai complexă decât cea individuală. Între factorii care o influențează, trebuie numărați: aspectele structurale ale grupului (mărimea, omogenitatea), procesele de grup (patternurile de comunicare, raporturile de putere, cooperarea), resursele disponibile (resurse de personal, materiale, de timp). Astfel de factori pot deforma decizia de grup, pot introduce distorsiuni. De aceea, o direcție importantă de cercetare în acest domeniu a fost tocmai explorarea felului în care performanța grupului de decizie este afectată de unul sau de interacțiunea unora din factorii menționați. De pildă, într-un studiu relativ celebru, Hoffman și Maier (1964) au arătat că decizia de grup nu reflectă, de obicei, efortul întregului grup. Ea reprezintă, adesea, rezultatul activității argumentative intense a câtorva membri, în lipsa participării celorlalți. De asemenea, autorii au descoperit că decizia finală poate să apară la puțin timp după debutul discuției, ea nefiind abandonată pe parcurs, în ciuda calității ei inferioare și a faptului că grupul va mai examina și alte soluții.

Activitate

Identificați modalități concrete de a determina toți membrii unui grup să ia parte la discuții.

În mod firesc, avem tendința să credem că avantajul oferit de decizia de grup în raport cu decizia individuală constă în cantitatea mai mare de informație de care dispune grupul, pe baza căreia se elaborează decizia colectivă. Interacțiunea de grup îi facilitează fiecăruia din membri accesul la informațiile de care dispun ceilalți; ca atare, ea completează și corectează cunoștințele individuale asupra problemei, făcând ca grupul să ia o decizie fundamentată, superioară celor individuale.

Totuși, Stasser și Titus (1985) au cercetat această punere laolaltă a informațiilor și au demonstrat că lucrurile nu stau deloc așa. Modelul lor teoretic, probat experimental, descrie influența informației anterioare interacțiunii, avertizând că distribuția acestei informații poate da naștere unor distorsiuni ale deciziei finale. Mai precis, acești autori susțin că discuția de grup nu ajunge să corecteze informațiile deținute de membri. Dimpotrivă, ea perpetuează erorile și lacunele membrilor. Informația unică (pe care o are un singur membru) și informația neîmpărtășită (despre

care au cunoștință numai câțiva membri) au un impact extrem de scăzut asupra deciziei. Cele două categorii de informație sunt omise, în cele mai multe cazuri, din discuția de grup. Autorii examinează două distorsiuni importante introduse de informația anterioară interacțiunii: 1. O informație are mai multe șanse să fie luată în discuție dacă e împărtășită de toți membrii grupului; 2. O informație va fi cu mai multă probabilitate discutată dacă favorizează preferințele membrilor decât dacă le contrazice.

Experiment

Pentru a demonstra impactul cunoștințelor comune ale membrilor asupra deciziei de grup, Stasser și Titus au cerut subiecților să aleagă între doi candidați la președinția ligii studențești. Candidatul A era cel care ar fi trebuit, în mod firesc, să întrunească majoritatea sufragiilor, având opt trăsături pozitive și patru negative. B, pe de altă parte, avea patru trăsături pozitive și patru trăsături negative. Subiecții erau puși să discute în grupuri de patru înainte de a-și exprima votul. Principala manipulare a experimentului a avut în vedere tocmai distribuția informației anterioare în grup: nici unul din subiecți nu avea informații complete asupra celor doi candidați. În privința lui A, fiecare din cei patru membri ai grupului cunoștea numai două caracteristici pozitive din cele opt și toate cele patru caracteristici negative. Despre B, fiecare subiect știa că are o trăsătură negativă, având cunoștință în același timp de toate cele patru trăsături ale lui. Studiul scoate magistral în evidență imperfecțiunile discuției de grup. Din perspectiva simțului comun, am fi înclinați să anticipăm că în cursul dezbaterii angajate de grup se va reconstitui portretul real al candidatului A, ceea ce-i va da acestuia câștig de cauză. Rezultatele, însă, confirmă ipoteza celor doi autori: candidatul B este preferat lui A. Discuția de grup a întărit preferințele inițiale ale membrilor bazate pe informații incomplete.

Decizia colectivă a fost influențată, în bună măsură, de informația comună. Consensul inițial a escamotat alternativa superioară. Stasser și Titus susțin că numai un conflict apărut în grup la începutul interacțiunii poate salva decizia, intensificând schimburile de informații.

IX. Gândirea de grup

1. Decizii colective inadecvate

Irving Janis este un specialist respectat în domeniul dinamicii grupului, care a studiat toată viața structura grupului, leadershipul, stressul și conflictul în grupuri, dar și schimbarea de atitudine. El s-a impus însă definitiv prin conceptul de gândire de grup și prin cercetările realizate în acest domeniu. Cercetând istoria politică recentă, Janis a observat că au existat situații în care grupuri alcătuite din politicieni abili și din experți au luat decizii ce au condus la eșecuri răsunătoare. Ca psiholog social, Janis a dorit să explice cum astfel de decizii stupide, conducând la catastrofe politice, militare ori financiare, reprezintă uneori rezultatul deliberării în grupuri.

Dezastrul militar american de la Pearl Harbour, de exemplu, poate fi pus pe seama gândirii de grup. În săptămânile care au precedat atacul japonez, comandanții din Hawaii primiseră informații asupra intenției Japoniei de a implica Statele Unite în război. Spionii precizau în rapoartele lor că acțiunea militară, dorită de japonezi fulgerătoare, va avea loc undeva în Pacific. Planurile japonezilor au devenit vizibile când navele lor s-au îndreptat spre Pearl Harbour, dar nici atunci membrii consiliului de apărare din jurul amiralului Kimmel nu au luat în seamă rapoartele piloților de pe avioanele de recunoaștere, subestimându-și adversarii și supraestimând propria capacitate defensivă. Rezultatul a fost că alarma a fost dată abia când navele americane fără apărare se aflau în bătaia tunurilor japoneze.

Una din hotărârile absurde emenate de un grup alcătuit din oameni deosebit de competenți se referă la parașutarea în 1961 în Golful Porcilor de pe coasta cubaneză a 1400 de exilați cubanezi ce fuseseră pregătiți de serviciile secrete americane. Ei aveau sentimente anti-castriste și sperau să poată răsturna regimul de la Havana. Forțele lui castro au ucis aproape 200, și au făcut prizonieri restul, silindu-i pe americani să-i răscumpere pe o sumă uriașă. Decizia cu privire la această invazie fusese luată de un grup de înalți funcționari americani, între care miniștri și specialiști în strategie militară și în politică externă, conduși de președintele J.F. Kennedy. Președintele i-a forțat pe membri să ajungă la consens foarte repede și, ca atare, presiunile spre uniformitate au devenit puternice, făcând să dispară opiniile dizidente.

Într-o carte celebră, din 1972, intitulată “Victime ale gândirii de grup”, Janis a considerat că ceea ce s-a întâmplat în aceste situații ilustrează exemplar deteriorarea procesului de luare a deciziei pe care el a numit-o gândire de grup. “Groupthink” se referă la tendința membrilor grupului de a ajunge la solidaritate și coeziune, tendință care-i face să ocolească orice chestiuni ce ar conduce la dispute. În astfel de cazuri, dacă

membrii anticipează contra-argumente cu privire la o anumită problemă, ei evită să ridice problema respectivă. Dacă cred că nu se poate răspunde la o întrebare, nu o pun. De aceea, ca rezultat al pornirii iraționale de a menține unanimitatea și coeziunea, deciziile grupului sunt nerealiste și lipsite de simț practic.

Janis a considerat că termenul de gândire de grup se referă la situații în care presiunile din grup duc la diminuarea eficienței mentale a indivizilor, la deteriorarea simțului realității și a judecății morale. Gândirea de grup este un gen de gândire în care se angajează indivizii când sunt puternic implicați într-un grup coeziv, când dorința lor de a perpetua consensul depășește motivația de a cerceta realist celelalte alternative. Ea poate să apară în orice grup de decizie (de pildă, în grupul familial ori într-un grup de colegi care hotărăsc unde își vor petrece vacanța) atunci când sunt întrunite următoarele condiții:

1. Coeziune puternică;
2. Izolarea grupului;
3. Lipsa unor proceduri temeinice de a căuta și a evalua alternativele;
4. Leadership directiv;
5. Presiunea timpului, determinând stress și convingerea că există puține șanse să se găsească o soluție mai bună decât cea favorizată de lider ori de o altă persoană influentă.

Janis s-a folosit de exemple celebre pentru a arăta că acest fenomen poate afecta orice grup, inclusiv grupuri compuse din indivizi strălucitori sau din experți în problema în care se ia decizia.

Întrebare

Ce alte cauze, în afara gândirii de grup, pot afecta negativ calitatea unei decizii colective?

2. Căutarea prematură a acordului

Cercetătorul american a considerat încă de la început că interacțiunile total non-conflictuale într-un grup de decizie pot indica deja apariția fenomenului de gândire de grup. Consensul stabilit fără o dezbatere reală conduce adesea la eșecuri. Janis a stabilit patru simptome ale acordului prematur datorat presiunii grupului:

Presiunile puternice spre conformism

Presiuni spre uniformitate există în orice grup. În cazul fenomenului de gândire de grup, aceste presiuni devin evidente și deosebit de nocive. Nu există toleranță pentru devierile de la opinia majoritară și în unele cazuri se iau măsuri foarte dure împotriva celor ce nesocotesc consensul. În grupul președintelui Kennedy, critica planului de a trimite împotriva lui Castro pe cei 1400 de exilați devenise un tabu pe care-l susținea

toată lumea. Grupul dezvoltase o normă cu privire la interzicerea obiecțiilor critice, iar presiunea grupului asigura conformismul fiecărui membru în fața acestei norme.

Auto-cenzurarea ideilor deviante

Deși se spune că “tăcerea e de aur”, în grupurile care iau decizii, reținerea de a manifesta dezacordul poate compromite total decizia. În grupul lui Kennedy, mulți membri au avut îndoieli, dar nu le-au exprimat, anticipând reacția negativă a grupului.

Prezența paznicilor minții (*mindguards*)

Janis a format acest termen prin analogie cu termenul “bodyguard”. La fel cum un bodyguard protejează o persoană de agresiunea fizică, tot așa mindguard-ul o protejează de informația despre care el crede că ar diminua încrederea persoanei în grup și ar afecta abilitatea grupului de a formula o soluție potrivită. Paznicul minții poate controla canalele de informație, ținând informația dăunătoare consensului departe de grup, pierzând-o, uitând să o menționeze sau făcând-o irelevantă și nedemnă de atenția grupului. Pe de altă parte, paznicii minții încearcă să prevină contaminarea cu idei deviante, îndepărtându-i pe membrii dizidenți sau silindu-i să păstreze tăcerea.

În grupul lui Kennedy, fratele președintelui, Robert Kennedy și secretarul de stat au acționat ca mindguarzi. De pildă, secretarul de stat a primit un memoriu de la un senator ce participase la una din ședințe și care se pronunța astfel împotriva planului, dar n-a făcut cunoscut grupului conținutul acestui memoriu.

Unanimitatea aparentă

Presiunea spre uniformitate, auto-cenzurarea, acțiunea paznicilor minții conduc la un acord iluzoriu între opinii. Păstrând exemplul grupului lui Kennedy, trebuie spus că de la început întregul grup a adoptat soluția invaziei, iar discuțiile ulterioare n-au fost decât prilejuri de a stabili detaliile. O atmosferă bizară de consens asumat a caracterizat întâlnirile, căci fiecare membru ajunsese la concluzia greșită că ceilalți sunt, în plan intim, de acord cu planul. Cu toții preferau o atmosferă liniștită și prietenească în locul unor discuții violente și contradictorii.

3. Percepții eronate în gândirea de grup

Obiectiv vorbind, planul grupului de decizie al lui Kennedy presupunea: atacarea fără declarație de război a unei națiuni mici, declanșarea unui război civil, angajarea de mercenari, dezinformarea celorlalte state cu privire la rolul SUA în această invazie, dezinformarea cetățenilor americani etc. Toate aceste aspecte sunt îndoielnice din punct de vedere moral și este puțin probabil că fiecare membru al grupului luat separat le-ar fi acceptat. După ce a studiat stenogramele întâlnirilor, Janis a stabilit că aceste erori de

judecată au fost cauzate de patru tipuri de iluzii. Evident, astfel de iluzii apar în orice grup afectat de gândirea de grup.

Iluzia de invulnerabilitate

La fiecare întâlnire era vădit un sentiment de încredere și siguranță. Membrii simțeau că planul lor este infailibil, produs al unei comisii ce nu putea face greșeli. Kennedy reprezenta în ochii tuturor supraomul, întrunind absolut toate calitățile. Atmosfera era entuziastă și euforică, fiecare din cei prezenți având convingerea că un astfel de grup alcătuit din bărbați competenți și puternici n-ar putea fi tras la răspundere pentru eventualele decizii eronate. Astfel de sentimente de încredere și forță sunt de folos echipelor sportive, dar nu grupurilor de decizie.

Iluzia moralității

Deși planul de a invada Cuba reprezenta, de fapt, un atac prin surprindere, neprovocat, al unei mari puteri asupra unei țări mici și lipsite de apărare, grupul nu și-a pus niciodată întrebări cu privire la moralitatea planului. Fără îndoială că fiecare membru a invocat în intimitate principiile drepturilor omului și ale dreptății, dar în fața dorinței grupului de a pune capăt regimului castrist, ei nu dădeau glas acestor remușcări. Cauza democrației le oferea o justificare suficientă.

Percepții eronate asupra out-group-ului

În general, conflictul între grupuri conduce la/sau este cauzat de percepții eronate asupra grupului advers. Membrii comisiei împărtășeau o opinie negativă despre Castro și politica sa internă. Castro era văzut ca un lider slab, un comunist rău intenționat și demagog, incapabil să înțeleagă că țara îi va fi atacată. Capacitatea lui militară, ca și controlul lui asupra armatei și asupra concetățenilor au fost subestimate.

Raționalizarea colectivă

Odată ce se angajează într-o acțiune, indivizii încearcă să diminueze conflictul legat de alegere, evitând informația ce infirmă alternativa aleasă și căutând informație care o confirmă. Când individul face parte dintr-un grup de decizie, aceste tactici decizionale defensive pot fi comunicate celorlalți. În grupul lui Kennedy, acțiunea nedreaptă a fost justificată invocându-se idealurile democratice și importanța libertății.

4. Prevenirea gândirii de grup

În principiu, orice încercare de a combate gândirea de grup trebuie să se bazeze pe evitarea instituirii premature a acordului, fără a compromite coeziunea de grup. Pot fi utilizate următoarele strategii:

1. Încurajarea exprimării deschise a ideilor alternative.
2. Leadership adecvat și eficient - liderul trebuie să refuze să-și exprime opinia la începutul întâlnirii; să ceară o dezaprobare reală; să-i convingă pe ceilalți că atitudinea critică este binevenită; să permită reunirea grupului de câteva ori fără ca el să asiste.
3. Grupuri multiple de discuție pe aceeași temă.
4. Folosirea unui avocat al diavolului - această strategie garantează examinarea dovezilor ce există împotriva deciziei grupului.
5. Invitarea unor experți din afară pentru a evalua decizia de grup.
6. Încurajarea membrilor de a discuta cu cei apropiați lor despre decizia de grup și a culege feed-back-uri.
7. Informarea membrilor asupra fenomenului de gândire de grup, asupra cauzelor și consecințelor acestuia.

Temă

Încercați să argumentați prezența gândirii de grup într-o ședință a consiliului local plecând de la inadecvarea unei decizii. Descrieți metodele pe care le-ați folosi pentru a pune în evidență fenomenul de gândire de grup.

X. Deindividualizarea

Teoriile moderne asupra deindividualizării își au originea în opera lui Gustave le Bon, *Psychologie des foules* (1895; 1991). Potrivit autorului francez, în anumite contexte de grup, individul își pierde sentimentul de responsabilitate socială, regresând spre o formă inferioară de evoluție. Anonimatul, combinat cu sugestibilitatea și contagiunea rapidă a ideilor și a emoțiilor duc la comportamente antisociale, violente și instinctive.

Ideile lui Sigmund Freud asupra comportamentului colectiv au suferit înrâurirea lui Le Bon. Freud a acordat un rol important liderului mulțimii, care acționează într-o manieră hipnotică, exercitând control asupra impulsurilor primare ale membrilor. Prin identificarea cu liderul, membrii unei mulțimi renunță la supra-eurile personale și împărtășesc același eu ideal.

Abordarea experimentală a transformărilor pe care le suportă individul deindividualizat a eliminat emoțiile puternice, izvorâte din natura sălbatică a omului, precum și “spiritul colectiv” descrise de Le Bon. Primele experimente au considerat ca definitorie pentru starea de deindividualizare sentimentul de pierdere a identității. În contexte sociale specifice, în care anonimatul devine posibil, individul nu mai dorește să fie un stimul distinct în câmpul social, să-și definească eul ca unic. Dimpotrivă, în astfel de contexte, el se caracterizează printr-o conștiință de sine scăzută, ceea ce descătușează comportamentele inhibitate de normele sociale.

În esență, deindividualizarea este produsă de imposibilitatea identificării. Definiția accesibilă în literatura românească se află în consonanță cu acest mod de gândire: deindividualizarea este “condiția psihică a indivizilor care consideră că, datorită unor factori de natură fizică (de exemplu, întunericul) sau de natură socială (de exemplu, starea de mulțime), nu mai pot fi identificați” (Chelcea, 1998, p. 91). Ipoteza principală a studiilor pe care le vom descrie succint este că individul deindividualizat, ce nu se mai simte unic, reperabil și responsabil, desfășoară comportamente impulsive și necontrolate.

Mai apare acum o mutație esențială, care conferă specificitate teoriei psihologice a deindividualizării în raport cu teoria mulțimilor: Festinger, Pepitone și Newcomb (1952) afirmă răspicat existența comportamentelor dezinhibate nu numai în mulțimi, dar și “în grupuri de toate mărimile și de toate tipurile” (p. 382). Evident, această conceptualizare a făcut posibilă studierea deindividualizării în laborator.

Experiment

Cei trei autori menționați și-au propus să arate că fenomenul deindividualizării în grup este însoțit de o reducere a constrângerilor interioare, și că, în plus, membrii se simt mai atrași de grupul care le-a favorizat deindividualizarea. Festinger și colaboratorii săi au manipulat deindividualizarea prin intermediul sarcinii. Ei au cerut subiecților-studenți să discute în grupuri (alcătuite din patru până la șapte membri) sentimentele pe care le aveau față de părinți, pe baza rezultatelor unui sondaj care arătau că respingerea și ostilitatea față de părinți sunt cele mai răspândite sentimente în rândul tinerilor. Măsura dependentă o reprezenta capacitatea membrilor grupului de a-și aminti ce a spus fiecare din ceilalți în timpul discuției.

Autorii au constatat că în grupurile în care părinții au fost vehement criticați, deci acolo unde au dispărut constrângerile interioare, subiecții nu puteau reproduce discuția colectivă decât cu mare greutate. Incapacitatea subiecților de a-și aminti a fost pusă pe seama deindividualizării – în această stare ei și-au focalizat atenția pe grup ca întreg și nu pe indivizi. În același timp, fiecare participant a simțit că nu formează obiectul atenției celorlalți, ceea ce l-a încurajat să exteriorizeze sentimente pe care în mod obișnuit le ascundea. În această viziune, grupul deține un rol esențial: deindividualizarea apare din pricină că grupul captează întreaga atenție a membrilor.

Experiment

Singer, Brush și Lublin (1965) au folosit o procedură experimentală simplificată în raport cu studiul anterior. Ei intervin în mod direct asupra deindividualizării: subiecții sunt invitați să îmbrace halate largi de laborator, absolut identice. Experimentatorii le ofereau o definiție a literaturii pornografice statuată de Curtea Supremă a Statelor Unite și îi anunțau că sarcina lor era aceea de a aprecia, într-o discuție de grup, dacă un anumit pasaj din romanul *Amantul doamnei Chatterley* de D.H. Lawrence este sau nu pornografic. Subiecții non-identificabili au utilizat într-o mai mare măsură expresii obscene în cursul discuției. Singer și colegii săi au atribuit acest rezultat pierderii conștiinței de sine în starea de deindividualizare. De data aceasta, grupul nu constituie decât un mediu în care evoluează indivizii anonimi. Deindividualizarea, obținută prin manipularea identificabilității, este inferată din comportamentul indezirabil al subiecților.

Cel care a marcat decisiv cercetările asupra deindividualizării a fost Philip Zimbardo. În 1969, el a publicat un articol vast, de o rară calitate intelectuală, în care a propus un cadru teoretic relativ precis, menționând variabilele care produc deindividualizarea, principalele caracteristici ale stării psihologice, precum și comportamentele determinate de deindividualizare. Printre variabilele de input sunt enumerate: anonimatul, scăderea responsabilității, activitatea în grup, mărimea grupului, perspectiva temporală modificată (accent exagerat pe prezent, ignorarea viitorului și trecutului),

excitarea fiziologică, input-ul senzorial supradimensionat (de pildă, muzică intensă), implicarea fizică în act, stări modificate de conștiință (prin alcool, droguri, etc.). Fiecare din aceste condiții prealabile pot determina comportamente deindividuate: impulsive, emoționale, iraționale, regresive, scăpate de sub controlul stimulilor externi.

Activitate

Comentați maniera în care psihologul social american definește deindividualizarea: “Deindividualizarea este un proces ipotetic complex în care o serie de condiții sociale duc la schimbări în percepția eului și a altora și la comportamente altminteri reprimite” (Zimbardo, 1969, p. 251).

Ideile lui Zimbardo au dat un nou impuls cercetărilor. El însuși s-a preocupat în special de condițiile ce favorizează apariția stării de deindividualizare. De pildă, în privința mărimii grupului, a raportat un experiment de teren asupra vandalismului, înțeles ca rezultat al deindividualizării.

Experiment

Ipoteza acestui studiu a fost că orașele mari constituie medii propice pentru deindividualizare. Zimbardo a abandonat o mașină veche de zece ani pe o stradă aproape de New York University și o alta, identică, în orașelul Palo Alto din California. El a luat plăcile de înmatriculare ale vehiculelor și le-a ridicat capotele. Zimbardo relatează că primul atac vandalic asupra mașinii din New York a avut loc după zece minute: doi adulți și un copil au luat bateria și radiatorul. După trei zile și 23 de astfel de contacte, din mașină nu mai rămăsese decât caroseria. Prin contrast, mașina abandonată în Palo Alto a rămas neatinsă. Singurul care s-a apropiat de ea a fost un trecător ce i-a coborât capota fiindcă începuse să plouă!

Activitate

Identificați deficiențele de control experimental din studiul de mai sus.

În articolul său, Zimbardo a descris un caz interesant de violență colectivă, ce reflectă degradarea valorii vieții înșăși: încurajarea de către mulțime a celui ce vrea să se sinucidă. În 1967, 200 de studenți de la Universitatea din Oklahoma au îndemnat să sară dintr-un turn pe unul din colegii lor care amenința că se va arunca în gol. Leon Mann (1981) a cercetat colecția *New York Times* pentru perioada 1964-1979 și a descoperit 21 de cazuri de sinucidere publică; în zece din ele s-a petrecut fenomenul semnalat de Zimbardo. Mann distinge câțiva factori care au determinat reacția agresivă a mulțimilor: întunericul, distanța fizică (cel ce vrea să se arunce de etajul 40 nu poate auzi strigătele celor de jos), temperatura înaltă. O caracteristică importantă pare să fi fost mărimea grupului: numai mulțimile cu mai mult de 300 de membri l-au ironizat pe

sinucigaș și i-au cerut să-și ducă gestul până la capăt. Autorul apreciază că astfel de mulțimi asigură anonimatul indivizilor, favorizând deindividualizarea.

După ce a studiat mulțimile care au ucis fără judecată indivizi acuzați de a fi comis acte antisociale, Brian Mullen (1986) a formulat aceeași concluzie. Mullen a analizat 60 de cazuri de linșare, petrecute între 1899 și 1946. El definește deindividualizarea ca lipsa atenției concentrate pe sine și asumă o relație de proporționalitate inversă între mărimea grupului și atenția auto-focalizată: cu cât grupul este mai mare, cu atât membrii sunt mai puțin concentrați asupra lor înșile. În cazul execuției populare, mărimea grupului a influențat atrocitatea. Cu cât mulțimea a fost mai numeroasă (Mullen a calculat o medie de 1492 de membri), cu atât a crescut probabilitatea atrocităților: victima a fost nu numai asasinată, dar și arsă, dezmembrată etc.

Variabila de input care s-a bucurat de cea mai mare atenție din partea lui Zimbardo a fost, fără îndoială, anonimatul. Pentru el, relația esențială în deindividualizare o reprezintă aceea dintre anonimat și comportamentul antisocial. Festinger et al. (1952) au demonstrat că astfel de comportamente corelează cu sentimentul de anonimat, iar Singer et al. (1965) au pus în evidență înclinația subiecților anonimi (îmbrăcați la fel) de a desfășura comportamente antisociale. Zimbardo a continuat această linie de cercetare, dar a instituit ca variabilă dependentă comportamentul agresiv.

Experiment

În cel mai important experiment expus în articolul din 1969, el a făcut apel la subiecți de sex feminin, studente la New York University. La intrarea în laborator, studentelor li se cerea să îmbrace halate albe foarte largi și să-și pună o glugă pe cap; se inducea astfel sentimentul de anonimat. Unui alt grup de subiecți i se aplica un tratament de “individualizare” – aceștia purtau pe piept insigne cu propriul nume. Înainte de a se lua măsurile dependente, subiecții ascultu un interviu cu o studentă, care era fie onestă și sinceră, fie încrezută și egoistă. Autorul a măsurat șocurile pe care subiecții le-au aplicat acestei “victime” și a constatat că subiecții anonimi au dat dovadă într-o mai mare măsură de agresivitate. Mai mult, dacă subiecții din condiția de individualizare au făcut distincția între studenta simpatică și cea antipatică (tratând-o ceva mai agresiv pe ultima), subiecții anonimi aplică șocuri electrice prelungite în ambele cazuri. Experimentatorul a demonstrat, în felul acesta, că stimulii exteriori (trăsăturile victimei) nu controlează comportamentul indivizilor deindividualizați.

Experiment

Rolul anonimatului în declanșarea comportamentelor antisociale a fost confirmat și de alți cercetători. Diener, Fraser, Beaman și Kelem (1976) au organizat un experiment de teren care s-a desfășurat de Halloween. Copiii ce umblau să facă urări erau așteptați de către experimentatori în 27 de case. Ei veneau fie singuri, fie în grup.

Erau primiți în camera de zi și invitați să ia câte o bomboană dintr-un vas aflat pe masă. Apoi adultul care-i întâmpinase se retrăgea, scuzându-se că are de lucru. Variabila dependentă era numărul de bomboane pe care copiii le luau în plus. Copiii purtau costume și măști, iar în condiția “anonimat”, experimentatorul nu făcea nici un efort să-i identifice. Dimpotrivă, în condiția “non-anonimat”, după ce li se lăudau costumele, copiii erau întrebați cum se numesc și unde locuiesc. Datele acestui experiment inedit au confirmat ipoteza lui Zimbardo: anonimatul a favorizat comportamentele antisociale. Copiii non-identificați au luat mai multe bomboane în lipsa adultului. De asemenea, comportamentul antisocial a fost influențat de prezența grupului: copiii aflați în grup au luat mai multe bomboane decât cei ce umblau singuri. Anonimatul are efecte de deindividualizare pronunțate atunci când se produce în grup – cele mai multe bomboane au fost sustrate de către membrii grupurilor care nu fuseseră chestionați asupra identității lor.

Experiment

Mathes și Guest (1976) au demonstrat și ei că anonimatul constituie o cauză a comportamentului antisocial. Subiecții urmau să defileze prin restaurantul universitar purtând o pancartă cu inscripția “Masturbation is fun”. Ei erau întrebați cum preferă să facă acest lucru: singuri și nedeghizați, singuri și deghizați, nedeghizați în grup sau deghizați în grup. Analiza răspunsurilor a relevat că subiecților le este mai ușor să acționeze împotriva normelor sociale când sunt în grup decât atunci când sunt singuri și când sunt deghizați decât atunci când nu sunt. În urma acestui experiment simplu, autorii au formulat trei concluzii: "(a) calitatea de membru al unui grup favorizează comportamentul antisocial; (b) apartenența la un grup induce anonimat; (c) anonimatul facilitează comportamentul antisocial" (Mathes și Guest, 1976, p. 261).

Potrivit lui Zimbardo, anonimatul și alte variabile dau naștere deindividualizării, ce produce la rândul ei o dezinhibare a comportamentelor inhibitate anterior. Totuși, nu în orice situație anonimatul determină agresivitatea și comportamentul antisocial. Cu timpul, cercetătorii au început să-și dea seama că lipsa unei concepții coerente cu privire la deindividualizare ca stare psihologică mediatoare îi împiedica să facă predicții acurate cu privire la comportamentul de output.

Zimbardo însuși raportează în textul din 1969 un experiment aproximativ identic celui cu studentele deindividualizate, dar în care participaseră soldați belgieni. Deindividualizarea s-a indus la fel, prin halate largi și măști. De data aceasta însă, subiecții deindividualizați s-au arătat mai puțin agresivi decât cei individualizați. Încercând să dea un sens datelor, autorul a explicat că tratamentul de deindividualizare a fost, de fapt, unul de individualizare. Subiecții erau deja deindividualizați în uniformele lor militare, iar participarea la experiment i-a făcut să se simtă identificabili.

Zimbardo a susținut nu numai că deindividualizarea stimulează comportamentele îndeobște inhibate, dar că acest lucru se produce indiferent de stimulii din mediu.

Experiment

Johnson și Downing (1979) au atacat această idee într-un experiment foarte convingător. Ei au bănuit că dezinhibarea pusă în evidență în studiile anterioare s-ar putea datora unei variabile parazite și nu neapărat tratamentelor experimentale. De pildă, halatele și glugile folosite de Zimbardo, à la Ku Klux Klan, ca și costumele copiilor de Halloween, sugerează comportamente agresive și antinormative. Ca atare, cei doi autori au introdus în situația experimentală, altminteri asemănătoare cu cea imaginată de Zimbardo, indici care făceau aluzie la comportamente prosociale: subiecții lor au îmbrăcat uniforme de soră medicală. În aceste condiții, subiecții deindividualizați au manifestat o agresivitate mai redusă decât cei individualizați. Johnson și Downing au probat astfel că indicii din situație influențează comportamentul subiecților și că anonimatul are un impact mai slab decât se credea.

Ca și predecesorii săi, Zimbardo a considerat non-identificabilitatea ca fiind condiția cea mai însemnată a deindividualizării. Cercetările ulterioare au nuanțat această idee. De asemenea, ele au îmbogățit tabloul deindividualizării ca stare subiectivă, pe care Zimbardo l-a neglijat. Dacă Festinger, Pepitone și Newcomb (1952) au măsurat un aspect al deindividualizării (capacitatea subiecților de a-și aminti afirmațiile proprii și ale celorlalți membri ai grupului), Zimbardo nu a inițiat demersuri empirice în această direcție. El s-a mulțumit să vorbească despre schimbări subiective inferate – scăderea auto-observării, a auto-evaluării și a grijii pentru evaluarea celorlalți.

Temă

Analizați o situație de deindividualizare la care ați fost martori folosind conceptele propuse de Philip Zimbardo.

XI. Negocierea

Negocierea reprezintă o formă importantă de interacțiune socială. Ea apare ori de câte ori există un conflict între două sau mai multe părți care nu doresc să recurgă la o confruntare violentă. Partea este o persoană sau un grup de persoane cu interese comune ce acționează în concordanță cu preferințele ei. Negocierea presupune comunicare între părți cu scopul de a apropia opțiunile diferite ori opuse. Contextele sociale în care negocierea devine necesară sunt extrem de numeroase. Ele pot fi contexte formale (negocieri între grupuri, organizații, țări) dar și contexte informale (negocieri între prieteni sau în interiorul familiei).

Chertkoff și Esser (1976), într-un text de sinteză des citat, au stabilit cinci trăsături esențiale ale situațiilor de negociere: 1. Există două sau mai multe părți cu interese divergente; 2. Părțile pot comunica; 3. Compromisul este posibil; 4. Fiecare parte poate face oferte provizorii; 5. Ofertele provizorii nu stabilesc rezultatul final până ce una din oferte nu este acceptată de toate părțile. De obicei, există mai multe acorduri posibile, care satisfac în proporții diferite interesele părților. Rezultatul negocierii statuează o situație mai acceptabilă pentru fiecare parte decât dacă nu s-ar fi ajuns la un acord.

Activitate

Enumerați alte forme de soluționare a conflictelor în afara negocierii.

Medierea constituie o formă de negociere în care părțile sunt asistate de o a treia parte. Decizia finală aparține părților implicate, mediatorul asumându-și rolul de a facilita atingerea acordului. Ca și negocierea, medierea presupune o decizie comună, la care părțile aderă în mod benevol.

Negocierea este, în esență, o modalitate de a rezolva un conflict sau o divergență de interese prin intermediul comunicării. Pentru a-și promova interesele, negociatorii înaintează cereri foarte mari sau fac oferte dificil de acceptat de către partener, declară că nu vor părăsi sub nici o formă o anumită poziție, avansează argumente încercând să-și convingă oponentul să cedeze, fac apel la amenințări etc. Dimpotrivă, pentru a se ajunge la un acord reciproc avantajos, cooperarea reprezintă singura cale. Negociatorii înclinați să coopereze fac concesii, se străduiesc să afle preferințele și prioritățile partenerului, furnizează acestuia informații despre propriile preferințe și priorități etc.

Pentru a ilustra câteva trăsături fundamentale ale situațiilor de negociere, să ne imaginăm tranzacționarea unui automobil. Iorgu, cumpărătorul, ar vrea să achiziționeze mașina cu 9000 de dolari, iar Natalia ar vrea să o vândă cu 11000 de dolari. Diferența dintre ceea ce oferă cumpărătorul și ceea ce pretinde vânzătorul este mare și din pricina

aceasta acordul pare improbabil. Să ne imaginăm, totuși, că mașina îi place foarte mult lui Iorgu și că el este dispus să plătească mai mult pentru a o obține. Iorgu n-ar putea oferi însă mai mult de 10500 de dolari, pentru simplul motiv că la atât se cifrează contul lui din bancă. În plus, ar vrea să păstreze măcar 200 de dolari. Pe de altă parte, Natalia are convingerea că dacă ar ceda mașina la mai puțin de 10200, ar vinde-o în pierdere. Iorgu face o ofertă de 9500, apoi una de 10000, ambele respinse. Natalia avansează prețul de 10300, declarând că nu va mai scădea nici un dolar. Iorgu acceptă și afacerea se încheie.

Să remarcăm că pentru fiecare din cele două părți există prețuri dincolo de care ar refuza să negocieze. Iorgu n-ar plăti mai mult de 10500, iar Natalia n-ar vinde mai jos de 10300. Aceste prețuri se numesc limite sau puncte de retragere. Limita este cel mai slab acord pe care negociatorul este dispus să-l accepte. În cazul vânzării-cumpărării, este cel mai mic preț acceptat de vânzător și cel mai mare preț pe care cumpărătorul își poate îngădui să-l achite. Orice acord sub limită reprezintă un rezultat mai slab decât non-acordul.

Cursul negocierilor este influențat nu numai de limitele participanților, dar și de scopurile lor. În exemplul nostru, limita lui Iorgu este 10500, dar el își propune să plătească 10300. Cât despre Natalia, scopul ei este să vândă cu câteva sute de dolari peste 10200, care reprezintă limita ei.

Evident, scopurile sunt superioare limitelor. Cererile negociatorilor se situează însă deasupra scopurilor. Ei cer la începutul interacțiunii foarte mult pentru ca apoi să avanseze cereri tot mai apropiate de scop. Natalia pretinde 11000 de dolari pentru mașină, dar face aceasta anticipând că va fi nevoită să procedeze la concesi. Ea formulează cereri mai reduse pe măsură ce Iorgu adoptă și el un comportament concesiv. De altminteri, reciprocitatea concesiilor reprezintă nucleul negocierii. Un cercetător cunoscut definea negocierea ca “o secvență de cereri descrescătoare”.

Distanța dintre limitele celor două părți constituie un parametru esențial al negocierii. Această distanță a primit numele de marjă de negociere sau zonă de acorduri posibile. Ea poate fi pozitivă, făcând înțelegerea cu puțință, sau negativă, indicând imposibilitatea stabilirii acordului. Marja de negociere din exemplul nostru este pozitivă (diferența dintre limita lui Iorgu, 10500 de dolari și limita Nataliei, 10200 de dolari), însă relativ restrânsă. Acordurile posibile din interiorul unei marje de negociere pozitive sunt opțiuni viabile.

Întrebare

Care este relația dintre mărimea marjei de negociere și probabilitatea acordului?

Negocierea corespunde unui efort al părților de a lua o decizie comună într-o chestiune în care preferințele lor sunt la început opuse din cauza diferenței dintre scopuri. Avem în mod obișnuit tendința de a ne imagina negocierea ca pe o dispută

pentru împărțirea unor resurse, ca pe o încercare de rezolvare a unui conflict de sumă zero. Aceasta este însă numai un tip de negociere, cel mai puțin productiv. .

Negocierea distributivă se întâlnește în situațiile în care o sumă fixă de bunuri ori resurse trebuie alocată între părți. Walton și McKersie (1965) au numit-o “distributivă” pentru că fiecare negociator caută să obțină o distribuire avantajoasă pentru sine a resurselor disputate. Negocierea distributivă reglează, într-adevăr, un conflict de sumă zero. În astfel de cazuri, interesele părților sunt negativ corelate.

Tranzacționarea unui obiect constituie o negociere distributivă. Negociatorii sunt siliți să abordeze o singură temă, iar aceasta instituie o interdependență negativă între ei. Avantajele unuia devin în mod automat dezavantajele celuilalt. Comercializarea unui automobil pune față în față un cumpărător care vrea să plătească cât mai puțin și un vânzător care vrea să obțină cât mai mult. Competiția dintre ei este inevitabilă. Negociatorii apelează la tactici distributive (folosirea argumentelor, angajamente poziționale etc.) pentru a obține concesii unilaterale din partea oponentului. Astfel de tactici conferă interacțiunii un aspect de confruntare, de luptă.

Totuși, de foarte multe ori conflictele sociale sunt conflicte de sumă non-zero. Interesele părților nu sunt complet opuse, dar nici în întregime compatibile. Astfel de situații se rezolvă prin negociere integrativă. Walton și McKersie (1965) au folosit epitetul “integrativ” pentru a desemna calitatea anumitor soluții de a integra interesele ambelor părți. Negocierea integrativă presupune creativitate, disponibilitatea pentru coordonarea acțiunilor și încredere în celălalt. Ea înseamnă cooperare pentru descoperirea și crearea avantajelor mutuale. Strategia reprezentativă pentru negocierea integrativă o constituie rezolvarea de probleme, iar deznodământul un acord victorie – victorie.

Exemplu

Să ne imaginăm un cuplu aflat în conflict cu privire la locul unde își va petrece vacanța. Soțul preferă o cabană la munte, iar soția un hotel luxos la mare. Bărbatul își dorește mai presus de orice să meargă la munte; femeia este preocupată de confort. Cei doi vor atinge un acord integrativ dacă se vor înțelege să meargă la munte și să locuiască într-un hotel de lux. Interesele ambilor vor fi satisfăcute într-o măsură mai mare decât dacă ar fi ales pentru câteva zile un hotel scump de pe litoral și apoi alte câteva zile o cabană la munte. Soluția din urmă ar fi fost un compromis.

Să remarcăm faptul că, în mod frecvent, în situațiile cu motive mixte, negociatorii valorizează în mod diferit temele de negociere. Lucrul acesta diminuează considerabil conflictul dintre ei și face posibilă integrarea intereselor într-o soluție mulțumitoare pentru ambii participanți. Cele două părți trebuie să manifeste disponibilitatea de a identifica interesele specifice fiecăruia și interesele comune. Odată parcursă această etapă, fiecare poate face concesii pe temele mai puțin importante pentru el. Așadar, negocierile integrative nu sunt posibile decât atunci când există mai

multe teme de la începutul interacțiunii sau când negociatorii creează teme pe măsură ce schimbă informații între ei.

Experiment

Yukl, Malone, Hayslip și Pamin (1976) au simulat o interacțiune între un cumpărător și un vânzător pentru două produse neprecizate, numite doar X și Y. Fiecare subiect primea o tabelă de profituri din care afla câte puncte câștiga pentru acordurile încheiate la diferitele prețuri ale produselor. Pentru cumpărător produsul Y era mai important decât produsul X, iar pentru vânzător ierarhia era inversată, produsul X căpătând o importanță mai mare decât Y.

Tratamentul experimental se realiza prin instrucțiuni date subiecților. În condiția “rezolvare secvențială”, subiecții erau obligați să încheie un acord pentru produsul X înainte de a discuta produsul Y. În condiția “rezolvare simultană”, subiecții abordau ambele teme deodată, iar toate ofertele erau complexe, privind ambele produse. Echipa condusă de Gary Yukl a găsit o diferență semnificativă între prima condiție și cea secundă – participanții din primul grup au obținut profituri cumulate pe diadă mai reduse decât în celălalt grup experimental.

Ideea că cele mai multe situații de negociere au potențial integrativ este îmbrățișată de toți cercetătorii. Este foarte probabil ca doi negociatori să aibă priorități diferite, să valorizeze resursele disputate în mod diferit și să fie în grade diferite înclinați să-și asume riscuri. Diferențele acestea facilitează detectarea temelor compatibile. Or, soluțiile integrative se bazează pe complementaritatea negociatorilor în privința anumitor teme.

Chiar dacă nu este distructivă, negocierea distributivă se încheie cu rezultate incomparabil mai slabe decât dacă părțile ar fi ales rezolvarea de probleme. Acordurile integrative sunt cu mult mai avantajoase: ele folosesc în mod optim toate resursele disponibile, produc satisfacție ambilor negociatori, întăresc relația dintre aceștia, diminuează probabilitatea unui conflict ulterior între ei și contribuie la bunăstarea întregii comunități.

Temă

Arătați în ce măsură negocierile desfășurate între două partide la formarea unei alianțe politice pot avea un caracter integrativ.

XII. Dilemele sociale

1. Interes personal și interes colectiv

Interdependența indivizilor reprezintă, probabil, trăsătura fundamentală a socialului. În multe împrejurări, actele fiecăruia din noi nu depind numai de propriile eforturi, dar și de acțiunile celorlalți.

Problema interdependenței va intra devreme în științele sociale – după 1950, atât economiștii, cât și sociologii și psihologii o tratează cu atenția cuvenită. În psihologia socială se dezvoltă, în deceniul al 6-lea, studiul jocurilor experimentale (gen dilema pizonierului) ca paradigmă de cercetare a contradicțiilor din interesele colective. Psihologii sociali au înțeles că există situații de pură cooperare, în care interesul grupului și cel al individului coincid, după cum există situații de competiție pură, în care ceea ce câștigă un participant pierde celălalt. Au înțeles, de asemenea, că foarte frecvente sunt așa-numitele situații cu motive mixte, în care individul poate alege între comportamente subînținse de motive diverse - interesul personal, interesul altuia sau al grupului ca întreg.

Articolul publicat de Garrett Hardin în 1968 are meritul de a fi evidențiat importanța socială a ultimului tip de situații. Autorul a descris “tragedia comunelor”: un sat din New England are o pășune care se află la dispoziția tuturor țăranilor. Aceștia cad la învoială să trimită câte o vită pe această pășune. Fiecare are interes să mai trimită încă o vită, mărindu-și astfel profitul de pe urma bunului comun. Totuși, pășunea nu este foarte întinsă și nici foarte bogată, și dacă toți fac lucrul acesta, iarba se termină și toți țăranii pierd. Dilema constă în faptul că urmărirea interesului personal de către membrii comunității conduce la un dezastru ce-i afectează pe toți. Ghidați de interesul personal, oamenii nu numai că-i prejudiciază pe ceilalți, dar își fac rău lor înșile.

În orice dilemă, individul are de făcut o alegere cu privire la propriul comportament. El trebuie să aleagă între comportamente de care va beneficia grupul și comportamente de pe urma cărora va trage numai el foloase. Prima alternativă este cea cooperativă, a doua cea non-cooperativă. În dilemele sociale alegerea non-cooperativă conduce la foloase personale evidente, cel puțin în viitorul imediat. Să observăm că, chiar dacă țăranii anticipează deteriorarea completă a pășunii, strategia de a exploata mai intens decât ceilalți resursa comună rămâne cea mai rațională. În cazul în care se produce, realmente, epuizarea resursei, costurile vor fi împărțite de întreaga comunitate.

Întrebare

Cum cooperează indivizii în menținerea curățeniei orașului? Cum se pot preveni alegerile non-cooperative în acest domeniu?

Psihologul care a propus termenul de dileme sociale a fost Robyn Dawes (1980). În studiul său de sinteză sunt amintite problemele grave pe care le pomenise și Hardin: suprapopularea, epuizarea resurselor (de minereuri, energie, etc.), poluarea. Sunt precizate două proprietăți ale dilemelor sociale: “1. fiecare individ are un profit mai mare dacă face o alegere non-cooperativă (de exemplu, dacă folosește toată energia disponibilă, dacă poluează) decât dacă face o alegere cooperativă, dar, 2. indivizii au de câștigat mai mult dacă toți cooperează decât dacă toți evită să coopereze” (Dawes, 1980, p. 169).

Dilemele sociale sunt extrem de frecvente și au consecințe din cele mai importante pentru existența noastră cotidiană. Am menționat dilema semnalată de Hardin, una din cele mai discutate. Alte dileme sociale cunoscute sunt:

- **dilema soldatului:** soldatul rămâne în viață dacă se ascunde în tranșee pe timpul bătăliei, dar dacă toți soldații fac lucrul acesta, bătălia va fi pierdută și ei și ai lor pot pieri. Alegerea cooperativă: a înfrunta primejdia în luptă; alegerea non-cooperativă: a se eschiva de la participarea la bătălie.
- **dilema barierelor vamale:** fiecare țară profită dacă celelalte țări nu pot pătrunde pe piața națională, dar dacă toate țările își închid piețele, economiile naționale și economia mondială regresează. Alegerea cooperativă: a permite accesul pe piața proprie; alegerea non-cooperativă: a interzice total accesul pe piața națională.
- **dilema OPEC:** oricare mare producător de petrol ar dori să extragă cât mai mult pentru a-și maximiza profitul, dar când fiecare extrage și vinde cât de mult poate, prețurile scad și toți producătorii pierd.
- **dilema sindicalistului:** fiecare câștigă neplătindu-și cotizația, dar dacă toată lumea face astfel, sindicatul încetează să funcționeze. Alegerea cooperativă: a achita cotizația; alegerea non-cooperativă: a nu plăti cotizația.
- **dilema televiziunii publice:** fiecare telespectator este interesat să nu plătească taxa, dar neplata generalizată duce la desființarea instituției. Alegerea cooperativă: a plăti taxa; alegerea non-cooperativă: a nu plăti taxa lunară.
- **dilema bugetului:** fiecare individ are interes să nu-și plătească impozitele, dar dacă toți procedează astfel, bugetul este deficitar și statul nu mai poate funcționa ca organism. În acest caz, a coopera echivalează cu a achita impozitele, iar a nu coopera cu neplata impozitelor.

Se poate ușor constata că multe din problemele politice sau sociale sunt, de fapt, dileme sociale. Dar dilemele sociale nu apar numai la scara unor grupuri foarte mari ca națiunile sau comunitățile locale: ele sunt prezente și în viața grupurilor mici. De pildă, situația în care mama face prăjituri pentru musafirii ce vor veni seara se poate transforma într-o dilemă socială. Fiecare membru al familiei are convingerea că el poate să mănânce prăjituri înainte de sosirea musafirilor, dar dacă toți procedează astfel, familia nu va mai avea ce oferi invitaților. La fel, curățirea camerei studențești de cămin poate fi o dilemă socială. Cât timp există șanse ca un alt coleg să facă curățenie, fiecare se eschivează, economisind astfel timp și eforturi; dar dacă toți cei ce locuiesc în cameră se eschivează, atunci camera nu va fi niciodată curățată.

2. Jocurile experimentale

Un joc experimental este o situație în care fiecare din participanți (sau jucători) are de ales una din mai multe alternative bine definite. Toate alegerile au consecințe atât pentru actor, cât și pentru ceilalți jucători implicați, iar actorii sunt conștienți de aceste consecințe.

Cel mai cunoscut joc experimental este dilema prizonierului pentru două persoane. Doi bărbați, Tom și Mike, acuzați de a fi jefuit o bancă, sunt arestați și închiși în celule separate. Incapabil să le dovedească vinovăția, procurorul le propune un târg. Fiecare prizonier poate alege între a mărturisi (alegerea non-cooperativă în raport cu celălalt prizonier, care ar fi astfel denunțat), sau a nu mărturisi (alegerea cooperativă). Propunerea procurorului îi face interdependenți: soarta lui Tom depinde nu numai de decizia sa, dar și de ceea ce hotărăște să facă Mike. Dacă Mike refuză să mărturisească, dar Tom o face, oferind probele necesare pentru ca tribunalul să-l poată condamna pe Mike, Mike va primi maximum de pedeapsă, 10 ani de închisoare, în timp ce Tom va fi liber. Lui Mike i se oferă aceeași oportunitate. Dacă nici unul nu mărturisește, poliția și procurorul nu au dovezi decât pentru o condamnare de un an. În sfârșit, dacă amândoi recunosc de a fi jefuit banca, fiecare va primi o pedeapsă de 5 ani de închisoare.

Cum vor reacționa cei doi bărbați, în condițiile în care se află în imposibilitate de a comunica și de a se pune de acord? Dacă Mike mărturisește, Tom ar face bine să mărturisească și el (5 ani de închisoare) decât să nu mărturisească (10 ani de închisoare). Pe de altă parte, dacă Mike nu mărturisește, alternativa cea mai bună a lui Tom rămâne tot aceea de a mărturisi (libertatea); în acest caz, dacă nu mărturisește, Tom se alege cu un an de închisoare. Așadar, oricum ar sta lucrurile, alegerea cea mai inteligentă a lui Tom este aceea de a mărturisi – ceea ce a urmărit, de fapt, procurorul. Totuși, dacă, în cealaltă celulă, Mike ajunge la aceeași concluzie și se hotărăște să mărturisească, atunci și el și Tom vor petrece 5 ani în închisoare, ceea ce ar fi mult mai rău decât dacă nici unul din ei nu ar mărturisi (un an de închisoare). Tom și Mike sunt prinși într-o dilemă socială. Pentru fiecare din ei ar fi avantajos să aleagă varianta non-cooperativă (să

mărturisească totul poliției), dar dacă amîndoi aleg varianta care le satisface cel mai bine interesele personale, vor suporta consecințe extrem de neplăcute

Activitate

Dați exemple de interdependențe tip “dilema prizonierului” ce pot apărea între doi frați minori. Dar între două state vecine?

Este limpede însă că în situațiile sociale reale sunt implicați de obicei mai mult decît doi actori. Dilema prizonierului cu două persoane poate fi extinsă. Un astfel de joc experimental extins (dilemă cu n persoane) captează structura decizională a problemelor din viața reală. Iată, spre a ne convinge, unul din cele mai cunoscute jocuri de acest gen, imaginat de Kelley și Grzelak (1972). Acești psihologi au folosit grupuri de 10-15 persoane. Subiecții sunt invitați să se așeze în jurul unei mese rotunde. Fiecare primește câte două cartonașe de mărimea cărților de joc, ce au culori diferite. Li se spune că pot câștiga bani ridicînd, la semnalul experimentatorului, unul din cartonașe. Scopul participării lor este, de altfel, acela de a câștiga cât mai mulți bani. În continuare, consemnul face o distincție importantă între cartonașe: ridicarea unuia din ele aduce un câștig mare, imediat (acesta este cartonașul interesului personal sau al alegerii non-cooperative) în vreme ce ridicarea celuilalt cartonaș aduce un câștig mai puțin consistent persoanei, dar crește câștigurile celorlalți jucători (cartonașul interesului comun sau al alegerii cooperative). Kelley și Grzelak au variat structura de profituri individuale și colective, aceasta constituind principalul aspect al situațiilor de interdependență colectivă care-i interesa. În orice caz, ne putem imagina o condiție experimentală în care cartonașul “non-cooperativ” înseamnă un câștig de opt puncte, iar cel “cooperativ” un câștig de două puncte, acesta din urmă aducînd, în plus, fiecăruia din ceilalți participanți, un profit de două puncte. Într-un grup de 15 membri, în cazul alegerii non-cooperative fiecare își va trece în cont opt puncte, în vreme ce cooperarea tuturor ar aduce fiecăruia 30 de puncte. Jocul lui Kelley și Grzelak este astfel conceput încît urmărirea interesului colectiv de către toți participanții este mult mai profitabilă decît opțiunile egoiste. Din păcate, rezultatele lor indică un nivel relativ coborât al cooperării.

3. Paradigma resurselor și paradigma bunurilor publice

În câmpul extrem de vast al studiilor asupra dilemelor sociale, există astăzi două paradigme de cercetare dominante: paradigma dilemelor resurselor și paradigma dilemelor bunurilor publice. Dilema resurselor este inspirată de dilema descrisă de Hardin: o situație în care o comunitate exploatează nehibzuit o resursă pe cale să se epuizeze – nici unul din participanți nu vrea să se gîndească la consecințele pe termen lung ale modalității actuale de folosire a resursei comune. În astfel de situații, oamenii

acționează în temeiul interesului personal imediat, ceea ce pe termen lung duce la pierderi sociale considerabile.

Pentru a simula proprietățile esențiale ale unei astfel de situații, Jerdee și Rosen (1974) au dezvoltat o paradigmă a managementului resurselor, în care fiecare membru al unui grup ia o serie de decizii cu privire la cât trebuie consumat din resursă. Designul lor a fost reluat de mulți psihologi sociali, devenind un model de cercetare. Ei au cerut subiecților să-și imagineze că sunt reprezentanții unor firme și că licitează pentru contracte de producție. Li se spune din start că țelul lor este de a spori profitul firmei căreia îi aparțin. La fiecare ședință de licitare, subiecții pot face fie o “ofertă complexă”, fie o “ofertă simplă”. Prima implică un cost mai mare, pentru că ține seama de cheltuielile de control al calității, anti-poluare, conservare a resurselor naturale. Ea le aduce subiecților un profit redus, mai cu seamă dacă partenerii lor, care reprezintă alte firme, nu fac același tip de ofertă. Totuși, pe termen lung, odată cu amortizarea investițiilor, această ofertă aduce tuturor profituri mulțumitoare, asigurând, în același timp, prestigiul industriașilor. Pe de altă parte, subiecții sunt liberi să înainteze oferta simplă, care nu include cheltuielile adiționale: ei propun astfel prețuri mici și pot avea profituri imediate însemnate. Totuși, dacă toate firmele hotărăsc să lucreze în felul acesta, profiturile tuturor vor scădea treptat. Subiecții primesc, în plus, o listă de profituri, din care înțeleg că dacă toți fac oferta complexă, fiecare câștigă câte 40 de dolari, iar dacă toți fac oferta simplă, fiecare câștigă câte 25 de dolari. Cu cât sunt mai mulți cei ce prezintă oferte complexe, cu atât comunitatea fabricanților câștigă mai mult și cu cât sunt mai mulți cei cu oferte simple, cu atât industria pe ansamblu câștigă mai puțin. Este clar că fiecare subiect este avantajat dacă el singur izbutește să vândă produse ce nu au incluse în preț cheltuieli adiționale. Lista cu profituri indică un beneficiu de 45 de dolari în cazul acesta, în vreme ce dacă subiectul este singurul care face oferta complexă, va câștiga numai 20 de dolari. Totuși, non-cooperarea colectivă duce la compromiterea profiturilor viitoare. Acest joc al deciziilor de afaceri modelează cu destulă fidelitate dilemele cotidiene.

Paradigma bunului public este întrucâtva diferită de dilema resurselor, deși ambele tipuri de dileme presupun existența unei resurse comune, accesul liber la această resursă și cooperarea voluntară a membrilor grupului în vederea perpetuării resursei comune. În raport cu bunurile private, bunurile publice, odată produse, sunt accesibile tuturor membrilor unei comunități. Excluderea de la consum, deci împiedicarea unor indivizi, pe un criteriu sau altul, de a beneficia de bunul public, este, în principiu, imposibilă. Folosirea lor de către o persoană nu reduce partea disponibilă pentru consumul celorlalți. Problema principală a bunurilor publice constă în aceea că dacă producerea lor este lăsată în seama inițiativelor personale ale membrilor grupului, atunci bunurile publice ori nu vor fi produse în cantitatea de care are nevoie comunitatea, ori chiar nu vor fi produse deloc. Exemple de bunuri publice sunt parcurile publice, radioul și televiziunea publice, bibliotecile publice, aerul curat etc.

Așadar, specificul acestui tip de dileme sociale constă în faptul că bunurile publice nu pot funcționa fără efortul inițial al indivizilor. Existența lor este condiționată de contribuțiile personale. Până să poată beneficia de o astfel de resursă comună, membrii comunității (toți sau măcar o parte din ei) trebuie să coopereze pentru constituirea acesteia. În dilema bunurilor publice, decizia inițială a individului nu privește menținerea fondului comun, ca în dilemele resurselor, ci înființarea acestuia prin renunțarea la un beneficiu personal imediat în favoarea interesului colectivității. De aceea, sunt numeroase împrejurările în care, chiar dacă comunitatea are o nevoie stringentă de un anumit bun public, indivizii nu vor face eforturile necesare pentru a-l produce.

Activitate

Descrieți dificultățile pe care le întâmpină o mini-comunitate urbană (câteva blocuri vecine) când își propune să se doteze cu un parc de joacă pentru copii prin contribuțiile membrilor.

Multă vreme, problemele legate de bunurile publice au fost studiate de economiști și de sociologi. Economiștii au fost primii care au remarcat apariția dilemei acțiunii colective în situațiile în care o comunitate încearcă să se doteze cu un bun public. Ei s-au interesat mai cu seamă de rațiunile pentru care cei ce au contribuit la constituirea bunului public nu-i pot exclude de la consum pe cei ce n-au contribuit.

Un articol publicat de van de Kragt, Orbell și Dawes în 1983 a câștigat interesul psihologilor sociali pentru acest tip de dileme. Cei trei autori menționați propuneau o paradigmă extrem de simplă și elegantă pentru studierea constituirii bunurilor publice. Mai precis, demersul lor privește un anumit tip de resurse comune: cele care se pot forma prin contribuția unei părți din membrii comunității (în limba engleză, *step-level public goods*). Subiecții primesc inițial o sumă de bani și li se cere să decidă dacă vor contribui la un bun public (fiecare ar putea primi un premiu de 10 dolari). De bunul public vor beneficia toți membrii grupului dacă se vor aduce un anumit număr minim de contribuții (m). Dacă aceste contribuții nu vor fi cedate în folosul grupului, bunul public nu se va putea constitui. Experimentatorii au utilizat grupuri de șapte indivizi, în vreme ce m a luat valoarea 3 – așadar, pentru formarea resursei comune nu este necesar aportul tuturor membrilor grupului, ci a unei părți din ei, așa cum, adesea, se întâmplă în viața cotidiană. Desigur, bunul public se va constitui și atunci când mai mult de trei indivizi vor accepta să coopereze. Dar dacă cel puțin trei (care reprezintă, în acest caz, pragul minim al contribuțiilor) nu iau decizii în folosul comunității, aceasta va fi lipsită de beneficiile bunului public.

Van de Kragt și colegii săi au variat comunicarea între subiecți în etapa care a precedat luarea deciziilor și au urmărit criteriile pe baza cărora grupul stabilește cine urmează să contribuie. Majoritatea grupurilor studiate au convins trei membri să se sacrifice (atingând astfel un nivel optim al contribuțiilor) și numai două grupuri au

contribuit în exces (mai mult de trei membri au cedat din resursele lor private în profitul fondului comun).

4. Rezolvarea dilemelor sociale prin schimbări structurale

Schimbările structurale sunt cele care modifică natura dilemei. Dacă soluțiile individuale depind de inițiativele personale și de modificarea independentă a comportamentului individual, soluțiile structurale implică eforturile coordonate ale grupului în vederea schimbării patternului de recompense sau a structurii de luare a deciziei. De pildă, instalarea apometrelor în apartamente este o soluție structurală la dilema consumului de apă casnică – această intervenție transformă radical patternul stimulilor în raport cu situația în care întregul imobil plătește o factură unică. Studiile americane au arătat încă din anii '60 că măsurarea consumului de apă aduce economii de 35%. Și creșterea costului apei ar fi o soluție structurală în dilema consumului de apă.

În domeniul bunurilor publice, a-i obliga pe toți angajații să se afilieze la sindicat este o soluție structurală pentru dilema sindicalistului – în felul acesta, cei ce nu se alătură sindicatului nu se mai pot bucura nemeritat de drepturile sociale și salariale obținute de sindicat. În Statele Unite, multe sindicate condiționează însăși încadrarea de afiliere. De asemenea, în multe școli americane, profesorii neafiliați sindicatului plătesc o taxă de neafiliere.

a. Schimbarea structurii de costuri-beneficii

Însăși definiția soluțiilor structurale se referă la această manieră de intervenție. Există două căi sigure de a influența cooperarea în situațiile de dilemă socială: a micșora beneficiile pe care indivizii le obțin de pe urma noncooperării și a crește beneficiile de pe urma cooperării. Această influență se poate exercita facil pe cale formală. De pildă, grupul sau o autoritate cu putere de a edicta norme valabile în grup pot decide sancțiuni negative pentru non-cooperare, mărinnd astfel costurile acesteia.

b. Privatizarea

În dilema expusă de Hardin (1968) o soluție simplă este împărțirea pășunii în loturi personale, delimitate de garduri. În acest caz, dacă țăranii nu știu să-și exploateze loturile, vor suferi fiecare în parte consecințele. Fiecare va fi motivat, de aceea, să utilizeze resursa pe care o posedă în mod responsabil.

Ideea aceasta, a administrării superioare a resursei individuale a fost testată de doi psihologi americani. Autorii au folosit o sarcină de management al resursei și au probat că indivizii mențin mai ușor și mai eficient o resursă care se regenerează decât grupurile. Așadar, transformarea resurselor deținute în comun în resurse private

reprezintă o soluție viabilă în dilemele sociale. Din păcate, multe resurse deținute în comun nu se pot diviza pentru a se atribui indivizilor părți spre folosință privată.

c. Reducerea mărimii grupului

Cu cât grupul celor implicați într-o dilemă socială este mai mare, cu atât ea este mai dificil de rezolvat. În fond, privatizarea înseamnă reducerea grupului participanților la un singur membru. Multe experimente au arătat că tendința membrilor de a-și controla egoismul și tendința spre cooperare cresc odată cu diminuarea taliei grupului.

d. Stabilirea unei autorități supraordonate

În câmpul teoretic al dilemelor sociale, o literatură imensă este consacrată felului în care pot funcționa structurile de autoritate instituite pentru a regla accesul la resursele comune restrânse. S-au studiat, de exemplu, alegerea și instalarea autorităților supraordonate, crearea legăturilor între comunitate și autoritate, instituirea și menținerea sistemului de sancțiuni.

Multe studii insistă asupra ideii de legitimitate a autorității. Legitimitatea se referă la credința membrilor comunității că autoritatea este cea mai potrivită instanță de decizie într-o anumită problemă. Au fost distinse trei aspecte ale legitimității: 1. încrederea membrilor în autoritate (convingerea lor intimă că autoritatea este onestă și competentă); 2. voința indivizilor de a accepta deciziile autorității; 3. sentimentul de obligație pe care-l resimt indivizii de a respecta regulile edictate de autoritate. S-a demonstrat că onestitatea procedurilor de luare a deciziilor folosite de autoritate îi asigură acesteia un impact considerabil. În același timp o autoritate democratică nu se poate impune și nu poate avea eficiență decât într-o comunitate în care procesele de identificare sunt intense.

Temă

Stabiliți schimbările structurale ce ar trebui să se producă în dilema bugetului pentru a reduce evaziunea fiscală.

XIII. Psihologia spațiului

A. Teritorialitatea

1. Tipuri de teritorii

Conceptul de teritoriu se referă la maniera în care folosim locurile sau spațiile potrivit semnificațiilor psihologice și culturale pe care le-o conferă cadrele sociale. Un teritoriu corespunde, în general, unui spațiu fizic precis delimitat; adesea, el este amenajat pentru o activitate definită și pentru a primi o persoană sau un grup. El are o configurație particulară după funcțiile pe care le îndeplinește și impune un stil de ocupare a spațiului pentru cei ce-l folosesc. În plus, ideea de teritoriu desemnează în mod obișnuit personalizarea locului cu ajutorul unor marcatori și a unor elemente care indică cine îl ocupă la un moment dat (Worchel și Cooper, 1979).

Teritoriul reprezintă, așadar, un loc socializat în măsura în care caracteristicile sale fizice și aspectele culturale ce-i sunt atribuite se combină într-un singur sistem. Din acest punct de vedere, au fost distinse trei tipuri de teritorii:

1. Teritoriul primar este ocupat în mod constant de aceeași persoană sau de același grup de persoane. Ocupantul este întotdeauna cunoscut și controlează teritoriul. Exemplul cel mai utilizat de teritoriu primar este locuința. Un astfel de teritoriu asigură intimitatea. El poate fi personalizat și orice intruziune este resimțită ca o violare.

2. Teritoriul secundar nu este la fel de central pentru viața indivizilor ca și teritoriile primare. De obicei, nu este foarte clar cui aparține. Adesea, un număr relativ mare de persoane au acces la un teritoriu secundar. Un bun exemplu de teritoriu secundar îl constituie locul unui student într-un amfiteatru. Fiecare din noi are obiceiul de a sta pe un anumit loc atunci când participă la un curs într-o anumită sală. Dacă o altă persoană se așează pe “locul nostru”, lucrul acesta ne va deranja, însă nu vom putea să o alungăm de acolo – tot ce vom putea face va fi să sosim mai repede la curs săptămîna următoare pentru a ocupa locul.

3. Teritoriul public este “deschis publicului” și nici un individ nu crede că are drepturi asupra acestor teritorii atunci când nu le ocupă. Cabina telefonică sau scaunul din tramvai constituie exemple de teritorii publice.

Distincția dintre tipurile de teritorii este importantă pentru că ne ajută să înțelegem sentimentele cu care indivizii se raportează la teritoriu și să prezicem cum va

reacționa un individ când un anumit teritoriu este invadat. Oamenii sunt extrem de atașați față de teritoriile primare. Ei derivă o parte din identitatea lor din aceste teritorii.

Întrebare

Ce fel de teritorii sunt locurile de parcare ale locatarilor unui bloc?

2. Funcții ale teritorialității

Studiile asupra comportamentului animal au indicat numeroase funcții ale controlului asupra teritoriului. Delimitarea teritoriului ajută la reglarea densității speciei. În general, orice mascul revendică un teritoriu. Pentru a-l controla, animalul trebuie să aibă puterea să-i alunge pe invadatori. Astfel, numai exemplarele bine adaptate controlează teritorii și numai ele se împreunează cu femelele. Ca atare, teritorialitatea constituie un factor important în perpetuarea exemplarelor cu potențial reproductiv.

Și în cazul speciei umane teritorialitatea are numeroase funcții. Ea constituie, înainte de toate, baza organizării sociale stabile. De pildă, diadele izolate își împart camera pe care o ocupă în teritorii distincte. Aceasta le ajută să evite conflictele, dat fiind că cei doi membri nu-și vor disputa de fiecare dată patul în care să doarmă ori scaunul pe care să se așaze. Grupurile care funcționează cel mai bine în izolare sunt cele care au stabilit delimitări teritoriale clare de la începutul coabitării. Cuplurile căsătorite au un comportament teritorial mai pregnant decât cele care locuiesc temporar la un loc.

Teritorialitatea servește la reglarea intimității. Individul se poate retrage în teritoriul primar și poate rămâne singur. În felul acesta el “închide” lumea exterioară pentru el și reglează interacțiunile cu ea.

O a treia funcție a teritorialității la oameni prezintă analogii cu protejarea teritoriului în lumea animală. Oamenii par să aibă un avantaj limpede al “terenului propriu”: ei au performanțe mai bune când se află pe un teritoriu care le aparține. Desigur, familiaritatea cu teritoriul propriu joacă un rol însemnat în cadrul acestui fenomen.

Activitate

Ilustrați această funcție a teritorialității cu exemple din domeniul sportiv.

Cei ce studiază comportamentul animal au observat că atunci când animalele luptă pentru teritoriu, cel mai adesea cel care pierde este invadatorul. Ofițerii de carieră știu că soldații luptă cu mult mai multă tragere de inimă “acasă” decât într-un teritoriu străin. Când se află pe propriul teritoriu, indivizii se simt mai bine și acționează cu mai multă autoritate.

Experiment

Un psiholog social american a efectuat un experiment în care subiecților li se cerea să discute cazul unui criminal ce urma a fi executat. Subiecții erau cu toții studenți, convorbirile aveau loc în diade și se desfășurau în camera de cămin a unuia din membrii diadei. Autorul a putut nota faptul că cel ce locuia în camera în care se purta discuția vorbea mai mult și aducea mai multe argumente.

3. Stabilirea și protejarea teritoriului

Atât animalele, cât și oamenii utilizează marcatori pentru a-și defini teritoriul. Marcatorii sunt obiecte care indică posesiunea teritoriului de către un anumit individ. Unele animale, precum cerbul, își trasează granițele teritoriului zgâriind coaja copacilor. Cîinele domestic urinează în jurul teritoriului pe care-l revendică.

Întrebare

Cum delimitează oamenii teritoriile care le aparțin în exclusivitate?

În general, marcatorii utilizați pentru a defini și a proteja teritoriul sunt vizibili și recunoscuți de toată lumea. Există studii care atestă faptul că indivizii încearcă să protejeze teritorii secundare sau chiar publice prin intermediul marcatorilor.

Experiment

Sommer și Becker (1969) au examinat eficiența diferiților marcatori în protejarea teritoriului. Pe un scaun dintr-o sală de lectură relativ aglomerată a unei biblioteci, experimentatorii au plasat marcatori și au observat reacțiile celor ce aveau intenția să ocupe scaunul. Rezultatele au indicat că eficiența marcatorilor depinde de numărul lor și de caracterul lor personal. De pildă, atunci când pe scaun au fost lăsate o haină și un caiet, nimeni nu a îndrăznit să se așaze. Haina singură este un marcator eficient, deși se produc acte de invazie. Când s-au folosit ca marcatori reviste din rafturile bibliotecii, scaunul a fost ocupat de alți indivizi.

Cu privire la marcarea teritoriilor secundare, un bun exemplu îl reprezintă situația din tramvai în care cineva își lasă geanta pe un scaun până își cumpără bilet.

Totuși, adeseori teritoriul pe care-l revendică un individ este invadat de altul. Animalele adoptă lupta deschisă pentru a-și apăra teritoriul. Și oamenii fac același lucru când este vorba de teritoriul primar. Numai rareori indivizii intră în conflict pentru a proteja un teritoriu secundar sau public.

B. Spațiul personal

1. Definirea spațiului personal

Conceptul de teritorialitate presupune comportamente centrate pe un teritoriu fix. Există însă și un alt tip de comportament teritorial, legat de un teritoriu mobil.

Edward Hall (1966, apud Worchel și Cooper, 1979), un antropolog, a fost fascinat de felul în care animalele utilizează spațiul și s-a întrebat în ce măsură aceste patternuri de comportament se regăsesc la om. El a propus termenul de *proxemică* pentru a desemna studiul folosirii spațiului de către om. De asemenea, el a folosit termenul de spațiu personal pentru spațiul din imediata apropiere a persoanei. Potrivit lui Hall, spațiul personal ia forma unei sfere, iar individul nutrește sentimente de proprietate pentru această sferă mobilă în care se include.

Hall a identificat patru tipuri de distanță ce caracterizează interacțiunile indivizilor din societățile vestice:

1. **Distanța intimă** – caracterizează interacțiunile dintre îndrăgostiți, soți, mamă și copil, etc. Ea presupune contactul fizic sau interacțiuni de felul comunicării în șoaptă.
2. **Distanța personală** – apare în interacțiunile dintre prieteni, soț și soție, etc. Distanța personală înseamnă în general o lungime de braț și constituie distanța obișnuită în interacțiunile cotidiene dintre prieteni și cunoștințe care discută chestiuni de interes personal dar nu se angajează în contacte fizice.
3. **Distanța socială** – aceasta este utilizată atât în interacțiunile cu cei pe care-i cunoaștem superficial, cât și în interacțiunile formale – de pildă, atunci când ne adresăm unui funcționar sau unui vânzător.
4. **Distanța publică** – caracterizează interacțiunile deosebit de formale. Ea presupune o distanță fizică de 3-8 metri. Este distanța pe care o păstrăm față de personajele foarte importante, înzestrate cu putere sau devenite celebre.

Spațiul personal nu are o formă perfect circulară: el este mai mare în fața individului, și mai redus în spate și pe părți. Pe de altă parte, un studiu al lui Knowles (1973) a evidențiat faptul că grupurile, ca și indivizii, au spații personale.

Experiment

Knowles a plasat grupuri de două sau patru persoane în centrul sălii de așteptare a unui aeroport și a constatat că rareori existau “invadatori” care treceau prin grup; cei mai mulți trecători ocoleau grupul. Cu cât grupul era mai mare, cu atât era mai puțin probabil ca spațiul său să fie violat.

2. Dezvoltarea spațiului personal

Comportamentele spațiale pe care le-am descris nu sunt înnăscute, ci învățate. Există cercetări care atestă că numai la vârsta de patru sau cinci ani copii încep să arate comportamente spațiale consistente. La 12-13 ani normele spațiale ale preadolescentului sunt foarte asemănătoare cu cele ale adultului.

Un aspect interesant al comportamentului spațial îl constituie relația dintre copii și adulți. În mod firesc, indivizii respectă drepturile spațiale ale celorlalți, ferindu-se să le violeze spațiul personal. Totuși, Fry și Willis (1971) au arătat că adulții acționează ca și cum copiii n-ar avea dreptul la spațiu personal; pe de altă parte, ei nu reacționează atunci când copiii le violează spațiul personal.

Experiment

Cei doi autori au instruit niște copii de 5, 8 și 10 ani să se așeze cât de aproape pot de adulții care așteptau în holul unui cinematograful, fără însă să-i atingă. Adulții au reacționat cu zîmbete și mîngîieri pe creștet la invazia spațiului lor personal de către copiii de cinci ani. Apropierea copiilor de opt ani nu provoca nici o reacție deosebită, dar față de cei de zece ani adulții se comportau de parcă le-ar fi stat prea aproape un alt adult: dădeau semne că se simt deranjați și făceau un pas înapoi. Ca atare, adulții tolerează sau chiar agreează invadarea spațiului lor personal de către copiii mici, dar resimt ca pe o violare a spațiului personal apropierea copiilor mai mari.

3. Factori care afectează spațiul personal

Spațiul personal depinde de sexul persoanei. Cercetările au relevat că femeile au, în general, un spațiu personal mai redus decît acela al bărbaților. Indivizii de sex opus mențin o distanță personală mai mare între ei decît indivizii aparținînd aceluiași grup sexual. O explicație posibilă pentru acest fenomen ar putea face apel la tabu-urile privind homosexualitatea. Copiii sunt adesea pedepsiți de părinții lor dacă ating sau mîngîie un copil de același sex. Pe de altă parte, ei află că preferințele heterosexuale sunt acceptate. De aceea, comportamentul sexual al copiilor ar putea rezulta din normele asupra comportamentului sexual permis. Un argument suplimentar în această privință îl constituie faptul că normele ce reglează spațiul personal se dezvoltă la vârsta pubertății.

Fischer și Byrne (1975) au mai stabilit o diferență între comportamentul spațial al femeilor și cel al bărbaților: bărbații răspund mai negativ la invaziile frontale ale spațiului lor, în vreme ce femeile reacționează mai negativ la invaziile laterale. Fischer și Byrne au făcut predicția că bărbații vor fi mai preocupați să-și apere spațiul frontal, în vreme ce femeile își vor apăra mai curînd spațiul lateral. Pentru a testa această ipoteză, cei doi psihologi au observat comportamentul studenților și studentelor într-o bibliotecă. Ei au constatat că studenții își puneau lucrurile în fața lor, încercînd astfel să-i împiedice

pe alții să se așeze de cealaltă parte a mesei, în vreme ce studentele le puneau pe scaunul de lângă ele, reducând posibilitatea unei invazii din acea direcție.

Cultura reprezintă un factor important al spațiului personal. Locuitorii Americii latine, francezii și arabii interacționează la distanțe mai mici decât o fac cei din Statele Unite, englezii sau suedezii. S-a arătat, de asemenea, că indivizii interacționează la distanțe mai mici cu cei aparținând aceleiași culturi decât cu cei dintr-o cultură străină.

Și caracteristicile personale afectează mărimea spațiului personal. De pildă, indivizii considerați a fi violenți au spații personale de trei ori mai mari. Sommer (1959) a descoperit că persoanele schizofrene stau fie foarte aproape, fie foarte departe de o altă persoană, în vreme ce indivizii normali aleg distanțe intermediare.

În sfârșit, tipul relației își pune amprenta asupra spațiului personal. Proximitatea determină atracția, dar la rândul ei este determinată de aceasta. Cu cât membrii grupului se simpatizează mai mult unul pe altul, cu atât distanțele interpersonale dintre ei sunt mai mici.

Experiment

Rosenfeld (1965) a realizat un experiment în care a cerut subiecților să încerce să se facă simpatizați de un complice sau, dimpotrivă să facă în așa fel încât acțiunile lor să fie dezaprobat de aceștia. Complicele stătea așezat într-o încăpere relativ goală; subiectul primea un scaun și era îndemnat să-și plaseze scaunul în ce poziție dorește. Autorul a putut nota că subiecții care încercau să se facă acceptați de către complice se așezau mai aproape de acesta decât ceilalți.

4. Reacții la invadarea spațiului personal

Există foarte multe studii care atestă că oamenii au spații personale clar definite, deși mărimea acestor spații depinde de un număr de variabile. Indivizii evită, pe cât posibil, să invadeze spațiul personal al altora. Totuși, în viața cotidiană apar multe împrejurări în care se produc astfel de violări. Cum reacționează indivizii în aceste situații și ce efecte au astfel de invadări?

Întrebare

Cum se adaptează oamenii la aglomerația din tramvai?

Una din reacțiile obișnuite la violarea spațiului personal este stresul. Subiecții raportează că nu se simt în largul lor și că au o senzație de incomfort. Astfel de sentimente sunt însoțite de excitare fiziologică. În anii '60 s-a pus în evidență creșterea conductibilității electrice a pielii în cazul subiecților care resimt violarea spațiului personal. Acest răspuns fiziologic al subiecților este mai accentuat când invadarea spațiului personal se produce frontal (Worchel și Cooper, 1979).

Experiment

Într-un studiu foarte elegant, dar mult criticat pentru încălcarea reglementărilor de etică a cercetării, Middlemist, Knowles și Matter (1976) au studiat maniera în care violarea spațiului personal influențează urinarea subiecților bărbați în toaletele publice. Cercetătorii așezau complici la diferite distanțe de subiecții care urinau. Ei foloseau un fel de periscop, cu ajutorul căruia puteau examina comportamentul subiectului. Astfel, au constatat că la bărbații care aveau un complice foarte aproape, jetul urinar era întârziat. Cercetarea aceasta bizară, care încalcă în mod grosolan dreptul la intimitate al subiecților, se justifică prin faptul că jetul urinar întârziat este recunoscut ca una din cele mai bune măsuri ale excitării fiziologice ce însoțește stressul. Astfel, această procedură simplă, chiar dacă neobișnuită, furnizează o dovadă peremptorie pentru ideea că invadarea spațiului personal amplifică excitarea fiziologică.

De asemenea, indivizii reacționează la violarea spațiului lor personal retrăgându-se, mișcându-se pentru a restabili distanța pe care o consideră potrivită sau părăsind situația. Sunt celebre experimentele lui Sommer (1959) în care se observă astfel de gesturi ale subiecților.

Experiment

Sommer a instruit complici de sex feminin să se așeze, în bibliotecă, la masa ocupată de o studentă. Complicele se așeza: 1. pe scaunul de lângă studentă și îl trăgea mai aproape de aceasta; 2. pe același scaun fără să-l miște; 3. față în față cu studenta; 4. pe un scaun în spatele acesteia. S-a folosit un grup de control, alcătuit din subiecți al căror spațiu personal nu era invadat. Autorul a constatat că în prima condiție 70% din subiecți părăseau masa după 30 de minute – în grupul de control, numai 10% din subiecți făceau lucrul acesta. Sommer a remarcat că subiecții încercau să-și apere teritoriul înainte de a pleca – își mutau scaunul, își schimbau poziția, ridicau bariere între ei și invadatori. Psihologul american a notat, de asemenea, că din cei 149 de subiecți “agresați” astfel, numai trei au protestat verbal, cerînd complicelui să păstreze distanța cuvenită.

Temă

Răspundeți la următoarele întrebări: Cum ar trebui să se țină cont de teritorialitate și de spațiul personal în proiectarea unui campus universitar? Dar a unui spital?

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Asch, S. (1951). Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgment. În H. Guetzkow (ed.), *Groups, leadership and men*. Pittsburgh: Carnegie Press.
- Boza, M. (2003). Atitudinea și schimbarea atitudinii. În A. Neculau (ed.), *Manual de psihologie socială*. Iași: Polirom.
- Chelcea, S. (1998). *Dicționar de psihosociologie*. București: I.N.I.
- Chelcea, S. (2001). *Metodologia cercetării sociologice: metode cantitative și calitative*. București: Editura Economică.
- Chertkoff, J.M. și Esser, J.M. (1976). A review of experiments in explicit bargaining. *Journal of Experimental Social Psychology*, 12, 464-486.
- Cialdini, R.B., Vincent, J.E., Lewis, S.K., Catalan, J., Wheeler, D. și Darby, B.L. (1975). Reciprocal concessions procedure for inducing compliance: The door-in-the-face technique. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31, 308-315.
- Curelaru, M. (2003). Metode și tehnici în psihologia socială. În A. Neculau (ed.), *Manual de psihologie socială*. Iași: Polirom.
- Dawes, R.M. (1980). Social dilemmas. *Annual Review of Psychology*, 31, 169-19
- Diener, E., Fraser, S.C., Beaman, A.L. și Kelem, R.T. (1976). Effects of deindividuation variables on stealing among Halloween trick-on-treaters. *Journal of Personality and Social Psychology*, 33, 2, 178-183.
- Dolinski, D. și Nawrat, R. (1998). "Fear-then relief" procedure for producing compliance: Beware when the danger is over. *Journal of Experimental Social Psychology*, 34, 27-50.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7, 117-140.
- Festinger, L., Pepitone, A. și Newcomb, T. (1952). Some consequences of deindividuation in a group. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 47, 382-389.
- Fischer, J. și Byrne, D. (1975). Too close for comfort: Sex differences in response to invasions of personal space. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 15-21.
- Fry, A.M. și Willis, F.N. (1971). Invasion of personal space as a function of the age of the invader. *Psychological Record*, 21, 383-389.
- Hall, E.T. (1966). *The hidden dimension*. New York: Doubleday.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, 162, 1243-1248.
- Janis, I.L. (1972). *Victims of groupthink: A psychological study of foreign policy decisions and fiascoes*. Boston: Houghton- Mifflin.

- Jerdee, T.M. și Rosen, B. (1974). Effects of opportunity to communicate and visibility of individual decisions on behavior in the common interest. *Journal of Applied Psychology*, 59, 6, 712-716.
- Johnson, R.D. și Downing, L.L. (1979). Deindividuation and valence of cues: Effects on prosocial and antisocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 9, 1532-1538.
- Kelley, H.H. și Grzelak, J. L. (1972). Conflict between individual and common interests in an N-person relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 21, 190-197.
- Kiesler, C.A. și Kiesler, S.B. (1969). *Conformity*. Reading: Addison - Wesley.
- Knowles, E.S. (1973). Boundaries around group interaction: The effect of group size and member status on boundary permeability. *Journal of Personality and Social Psychology*, 26, 327-331.
- Le Bon, G. (1991). *Psihologia maselor*. București: Editura Științifică (prima ediție, 1895).
- Mann, L. (1981). The baiting crowd in episodes of threatened suicide. *Journal of Personality and Social Psychology*, , 4, 703-709.
- Mathes, E.W. și Guest, T.A. (1976). Anonymity and group antisocial behavior. *The Journal of Social Psychology*, 100, 257-262.
- Middlemist, R.D., Knowles, E.S. și Matter, C.F. (1976). Personal space invasions in the lavatory: Suggestive evidence for arousal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 33, 541-546.
- Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 371-378.
- Milgram, S. (1974). *Obedience to authority: An experimental view*. New York: Harper & Row.
- Mullen, B. (1986). Atrocity as a function of lynch mob composition: A self-attention perspective. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 12, 2, 187-197.
- Pancer, S.M. (1997). Program evaluation. În S.W. Sadava și D.R. McCreary (eds.), *Applied social psychology*. New Jersey: Prentice Hall.
- Rosenfeld, H.M. (1965). Effect of an approval-seeking induction on interpersonal proximity. *Psychological Reports*, 7, 120-122.
- Sadava, S.W. (1997). Applied social psychology: An introduction. În S.W. Sadava și D.R. McCreary (eds.), *Applied social psychology*. New Jersey: Prentice Hall.
- Singer, J.E., Brush, C.A. și Lublin, S.C. (1965). Some aspects of deindividuation: Identification and conformity. *Journal of Experimental Social Psychology*, 1, 356-178.
- Sommer, R. (1959). Studies in personal space. *Sociometry*, 22, 247-260.
- Sommer, R. și Becker, F.D. (1969). Territorial defense and the good neighbor. *Journal of Personality and Social Psychology*, 11, 85-92.

- Stasser, G. și Titus, W. (1985). Pooling of unshared information in group decision making: Biased information sampling during discussion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48, 6, 1467-1468.
- van de Kragt, A.J.C., Orbell, J.M. și Dawes, R.M. (1983). The minimal contributing set as a solution to public goods problems. *American Political Science Review*, 77, 112-122.
- Walton, R.E. și McKersie, R.B. (1965). *A behavioral theory of labor negotiations: An analysis of a social interaction system*. New York: Mc Graw-Hill.
- Worchel, S. și Cooper, J. (1979). *Understanding social psychology*. Homewood: The Dorsey Press.
- Yukl, G.A., Malone, M.P., Hayslip, B. și Pamin, T.A. (1976). The effects of time pressure and issue settlement order on integrative bargaining. *Sociometry*, 39, 3, 277-281.
- Zimbardo, P.G. (1969). The human choice: Individuation, reason and order versus deindividuation, impulse and chaos. În W.J. Arnold și D. Levine (eds.), *Nebraska Symposium on Motivation*. Lincoln: University of Nebraska Press.

SOCIOLOGIE JURIDICĂ ȘI LEGISLAȚIA ASISTENȚEI SOCIALE

Prof. dr. Doina BALAHUR

CUPRINS

Considerații introductive

CAPITOLUL I.

Protecția drepturilor omului ca principiu al asistenței sociale

- A) Drepturile omului și protecția grupurilor vulnerabile.
- B) Sistemul universal de protecție a drepturilor omului
- C) Organisme de monitorizare a implementării Drepturilor Omului.

CAPITOLUL II

Protecția drepturilor copilului ca principiu al asistenței sociale

- A) Drepturile copilului în legislația internațională a drepturilor omului
- B) Instituții socio-juridice de protecție a drepturilor copilului în România

CAPITOLUL III

Protecția drepturilor femeii

- A) Drepturile femeii, drepturi ale omului
- B) Convenția pentru eliminarea oricărei forme de discriminare împotriva femeii; protocolul facultativ
- C) Instituții socio-juridice de protecție a drepturilor femeii în România

***Bibliografie selectivă
Sistem de evaluare***

Obiectivele generale de învățare ale cursului de *Sociologie juridică și legislația asistenței sociale*

- a. Cunoașterea valorilor și standardelor legislative internaționale în domeniul teoriei și practicii asistenței sociale.
- b. Cunoașterea instituțiilor socio-juridice de drept intern de asistență și protecție a drepturilor persoanelor aparținând grupurilor vulnerabile.
- c. Cunoașterea de către asistentul social a aspectelor practice legate de implementarea standardelor legislative interne și internaționale în relația cu clienții.
- d. Cunoașterea aspectelor de răspundere deontologică și juridică legate de aplicarea standardelor legislative interne și internaționale în practica asistenței sociale.

Considerații introductive

Cursul de *Sociologie juridică și legislația asistenței sociale* se adresează celor care doresc să se formeze în domeniul interdisciplinar al asistenței sociale. Este un adevăr cu care sunteți deja familiarizați, faptul că, practica profesiei dumneavoastră se înscrie într-un cadru normativ juridic – intern și internațional – relativ bine delimitat. El se constituie dintr-o varietate de reglementări din diferite ramuri ale dreptului intern (drept constituțional, drept civil, procesual civil, dreptul familiei, drept administrativ, drept penal etc.) și Dreptului internațional al drepturilor omului, Drept social European etc.

Logica pe care am urmat-o în structurarea acestui curs este una constructivă. Tematica și problemele tratate trebuie văzute și interpretate în complementaritatea lor referențială cu alte discipline pe care le-ați parcurs în anii anteriori și, în special, cu *Fundamentele asistenței sociale și Dezvoltare umană*.

Pornind de la principiile complexității și interdisciplinarității precum și de la misiunea profesională a asistentului social, modul de abordare din acest curs este centrat pe *analiza unor instituții socio-juridice* (reglementate în dreptul internațional și intern) *de asistență și protecție a diferitor grupuri vulnerabile* (copii, persoane cu nevoi speciale, persoane de vârstă a treia, victimele violenței domestice etc.) și persoane aflate în circumstanțe speciale sau în dificultate (copii în conflicte armate, victimele traficului de persoane, ale infracțiunilor violente sau ale violenței domestice etc.).

În această selecție mă voi opri, într-o prezentare generală, asupra principalelor reglementări din Dreptul internațional al drepturilor omului – relevante pentru protecția drepturilor persoanelor aparținând grupurilor vulnerabile și discriminate.

Vor fi analizate, din perspectiva legislației recent adoptate, instituțiile socio-juridice din dreptul intern de protecție a copilului și familiei, a victimelor violenței domestice, a persoanelor cu nevoi speciale, a celor de vârstă a treia, a copiilor și tinerilor în contact cu sistemul formal al justiției penale.

Protecția drepturilor omului ca principiu al asistenței sociale

A) Drepturile omului și protecția grupurilor vulnerabile

Protecția drepturilor omului reprezintă unul dintre principiile fundamentale ale asistenței sociale. Ca principiu general, drepturile omului *structurează obiectivele, standardele și valorile practicii asistenței sociale*. Respectul pentru demnitatea umană, pentru egalitate, auto-determinare și diversitate, non-discriminare, solidaritate etc. – ca valori ale practicii asistenței sociale – își au *temeiul și sursa în drepturile omului* codificate la nivel internațional. Ele reprezintă *standarde minime* care trebuie observate în reglementarea instituțiilor socio-juridice de drept intern în materia practicii asistenței sociale.

B) Drepturile omului în sistemul Națiunilor Unite și în sistemul european

1. Conceptul de Drepturi ale Omului

Conceptul și sistemul contemporan al drepturilor fundamentale ale omului își au originea în *Declarația Americană a Independenței*¹ (1776) precum și în *Declarația drepturilor Omului și Cetățeanului*, proclamată de revoluția franceză de la 1789. Intenția acestor declarații a fost de a aduce schimbări fundamentale în ordinea publică existentă dominată de ierarhii tradiționale de natură economică, politică și eclezastică. Idealul promovat de aceste declarații era acela al egalității și fraternității, al convingerii că oamenii sunt prin naștere egali și înzestrați cu anumite drepturi naturale, inalienabile. Începând cu secolul al XIX-lea prevederile referitoare la drepturile omului au fost integrate în majoritatea legislațiilor și constituțiilor din Europa și Statele Unite ale Americii.

¹ În ordine cronologică primele Declarații au apărut în Statele Unite ale Americii (iunie 1776 Declarația drepturilor cetățenilor statului Virginia, septembrie Pennsylvania 1776, noiembrie 1776 Maryland, iulie 1777 Vermont, martie 1780 Massachusetts, octombrie 1783 New Hampshire). În ciuda acestei priorități cronologice, Europa este considerată leagănul Declarațiilor Drepturilor Omului. Prin gândirea juridică și filosofică moderne - cunoscute și pe celălalt țărm al Pacificului - prin autorii care au inspirat aceste documente moral-juridice (Locke, Hobbes, Hume, Montesquieu, Grotius, Pufendorf, Woff) Europa și-a pus amprenta asupra Declarațiilor drepturilor omului din sec. al XVIII și XIX. După modelul declarațiilor, al drepturilor proclamate au fost elaborate în sec. XIX, constituțiile statelor europene moderne. Aceste constituții au fost fondate pe principiul ocrotirii drepturilor omului (Spania 1837; Portugalia 1838; Grecia 1848; Roma și Piemontul în 1848; Romania 1866; Serbia și Bulgaria 1879).

Generalizarea principiilor și reglementărilor în materia drepturilor omului s-a lovit de două obstacole majore reprezentate de doctrinele tradiționale din dreptul internațional public. *Primul* se referă la competența exclusivă a statelor în materie de jurisdicție internă iar *al doilea* la faptul că, prin tradiție, doar statele, ca entități suverane și independente, puteau fi subiecte de drept internațional public. De aceea, primele încercări de a introduce reglementările în materia drepturilor omului s-au adaptat acestor două cerințe, fără a conferi deci drepturi indivizilor ca atare, ci creînd obligații în sarcina statului cu privire la tratamentul propriilor cetățeni. Exemple în acest sens sunt interzicerea sclaviei, tratamentul umanitar al prizonierilor de război, precum și standardele minime cu privire la regimul juridic al străinilor, sistemul mandatelor creat în cadrul Ligii Națiunilor Unite, pentru protecția popoarelor, a populațiilor din colonii și a minorităților naționale din anumite teritorii.

Definiția de lucru la nivelul sistemului Națiunilor Unite este cea formulată de Louis Lenkin².

„Drepturile omului sunt acele libertăți, imunități și beneficii stabilite în conformitate cu valorile contemporane, pe care orice ființă umană este îndreptățită să le pretindă de la societatea în care trăiește.”

a) *Libertățile și imunitățile* menționate în definiție se referă la protecția împotriva intervenției autorităților publice în sfera privată (întreaga sferă a drepturilor civile și a dreptului de a face). Ele presupun, în același timp, garanții în sensul acțiunii pozitive a statului în scopul realizării unor drepturi de natură economică, socială și culturală. Libertățile și imunitățile protejează întreaga sferă a drepturilor negative³ și pozitive.

b) În al doilea rând, definiția lui Lenkin subliniază că baza acestor drepturi se regăsește în *valorile contemporane*⁴ acceptate de întreaga comunitate internațională, fără nici o discriminare între diferite civilizații sau culturi, ori privilegii ale „națiunilor civilizate” (așa cum prevedeau Declarațiile din sec. XVIII și XIX).

c) Definiția evidențiază – în al treilea rând – particularitatea acestor drepturi de a *reprezenta o clasă specială de drepturi subiective*, pe care orice ființă umană, în virtutea acestei calități și prin simplul fapt al nașterii, le deține. *Doctrinile drepturilor omului stabilesc astfel o echivalență între a avea drepturile omului și a fi uman*:

„În afara valorificării drepturilor omului, persoana devine, spune Donnelly, alienată față de propria sa natură. Astfel, drepturile omului sunt inalienabile, nu numai în sensul că persoanei nu i se poate refuza satisfacerea acestor drepturi dar și în sensul că pierderea acestor drepturi este moral imposibilă: nu se pot pierde aceste drepturi și trăi în același timp ca ființă umană”⁵.

² Lenkin, Louis (1990) *The Age of Rights*, New York, Columbia University Press, p.38

³ În legătură cu distincția dintre libertățile pozitive și libertățile negative vezi Isaiah Berlin (1996): *Patru eseuri despre libertate*, Cap. „Două concepte de libertate”, Ed. Humanitas, București.

⁴ Doctrina apreciază că, de fapt nu există drepturi fundamentale ci valori fundamentale protejate de drepturi. Este vorba de acele valori, cum ar fi demnitatea, libertatea, non-discriminarea, tratamentul egal etc., înafara cărora nici nu poate fi concepută viața omului.

⁵ Donnelly, J. (1989) *Universal Human Rights in Theory and Practice*, London, Cornell University Press, p.17.

d) În strânsă legătură cu *dimensiunea axiologică*, definiția prevede posibilitatea deținătorilor drepturilor omului de a *pretinde ca ele să fie respectate*, căreia îi corespunde fie o obligație de abstențiune din partea statului și a autorităților publice (de a nu interveni, de exemplu în viața particulară a persoanei, de a-i respecta libertatea, opinii politice religioase, convingerile etc.) fie obligația de a lua anumite măsuri, în limita resurselor disponibile, pentru ca drepturile respective (cele pozitive) să fie valorificate. În ambele situații este vorba de o obligație legală.

e) Definiția precizează, de asemenea, că aceste pretenții sunt adresate societății. Ea are în vedere faptul că orice violare a drepturilor omului, de către diferite grupuri sau indivizi, trebuie respinsă de către stat.

2. Drepturile omului în sistemul Națiunilor Unite

Dinamica mișcării pentru drepturile omului, în sec. XX, a fost și este legată de activitatea unor organizații internaționale precum și a unor ideologii. În timp ce ideologiile au furnizat temeiul și legitimitatea drepturilor omului, organizațiile internaționale interguvernamentale și non-guvernamentale au avut rolul esențial în procesul de codificare a normelor de drept internațional al drepturilor omului precum și în monitorizarea implementării lor de către statele membre. Evoluția lor nu poate fi înțeleasă în mod adecvat fără a sublinia legătura strânsă cu organizațiile internaționale⁶ dezvoltate după cel de al doilea război mondial atât la nivel global cât și regional. În cadrul sistemului universal, rolul decisiv a revenit *Organizației Națiunilor Unite* precum și organismelor sale specializate (UNESCO, OIM, OMS etc.).

Încă de la nașterea sa în 1945, după cel de al doilea război mondial, Națiunile Unite au contribuit decisiv la dezvoltarea pe baze noi a mișcării pentru Drepturile Omului. Carta Națiunilor Unite⁷ nu cuprinde o listă a Drepturilor Omului⁸. Dintre punctele de vedere formulate la San Francisco de către reprezentanții statelor s-a optat pentru elaborarea unui document distinct în materia Drepturilor Omului realizat de către o *comisie* care se va ocupa în mod special de această problemă. Baza legitimă a fost reprezentată de art 68 din Cartă care prevedea că unul dintre organismele Națiunilor Unite, respectiv Consiliul Economic și Social „*va înființa comisii pentru problemele economice și sociale și pentru promovarea drepturilor omului*”. În 1946 Consiliul Economic și Social a înființat Comisia pentru Drepturile Omului care a devenit, în timp, cel mai important organism cu vocație universală de promovare a Drepturilor Omului.

La prima întâlnire a Comisiei, în 1947, s-au conturat două poziții. Unii reprezentanți ai statelor membre au susținut adoptarea unei *declarații* cu privire la drepturile omului. În opinia promotorilor, această declarație era menită să exercite o influență morală și politică asupra statelor. Un alt punct de vedere a susținut necesitatea realizării

⁶ Organizațiile internaționale (interguvernamentale) sunt persoane juridice de drept internațional constituite pe baza unor acorduri (tratate constitutive) între state. Vezi A.Bolintineanu, A.Năstase, B.Aurescu; (2000) *Drept internațional contemporan*, Ed.AllBeck, București pp. 97-113. În funcție de aria de extindere a activității, organizațiile internaționale sunt cu *vocație universală* (ONU, OMC etc.), *regională* (Consiliul Europei, Uniunea Europeană etc.) și *subregională*.

⁷ Documentul constitutiv al ONU – Carta Națiunilor Unite – a fost semnat la 26 iunie 1945 la San Francisco.

⁸ Respectarea drepturilor omului este prevăzută în art.1 și art.55 din Carta Națiunilor Unite.

unei *convenții* care să cuprindă o cartă a drepturilor omului, supusă ratificării statelor, după adoptarea sa de către Adunarea Generală. Din rațiuni pragmatice dictate de nevoia de a lega statele de o serie de valori democratice comune și de a preîntâmpina noi conflicte la scară mondială, s-a dat curs primului punct de vedere. La 10 decembrie 1948, Adunarea Generală a adoptat declarația elaborată de Comisia pentru Drepturile Omului sub numele de *Declarația Universală a Drepturilor Omului*.⁹ La mai bine de 50 de ani de la adoptare, Declarația „își păstrază locul său de onoare în istoria mișcării pentru drepturile omului. Nici un alt document – sublinia Henry Steiner – n-a surprins mai bine momentul istoric, n-a atins aceeași forță morală sau a exercitat influență mai mare asupra mișcării în ansamblul său... Declarația a exprimat într-un limbaj elocvent speranțele și idealurile unei lumi eliberate de ororile celui de al doilea război mondial. Ori cât de evident ar părea astăzi, Declarația aduce un mesaj mult mai radical decât au intenționat poate chiar și promotorii săi. Ea a repus mereu în discuție doctrinele tradiționale din dreptul internațional, a îndreptat constant discursul relațiilor internaționale asupra unor probleme vitale pentru demnitatea umană și pentru pace.”¹⁰

Cel de al doilea punct de vedere, elaborarea pe baza Declarației a unui *tratat, care să genereze* obligații juridice pentru state a fost, de asemenea, urmat dar s-a materializat mult mai târziu. Declanșarea războiului rece și scindarea ideologică¹¹ a mișcării pentru drepturile omului au fost elementele obiective care au făcut ca cele două principale tratate asupra drepturilor omului să intre în vigoare abea peste 28 de ani. *Pactul cu privire la Drepturile Civile și Politice* și *Pactul cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale* au fost adoptate de Adunarea Generală în 1966 și au intrat în vigoare în 1976.

Cele trei documente au devenit fundamentul Dreptului Internațional al Drepturilor Omului constituind *Carta Internațională a Drepturilor Omului*. Ea cuprinde: Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la 10 decembrie 1948 de către Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite; Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice¹² și Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale¹³.

Carta cuprinde o listă amplă de drepturi ale omului, cum ar fi: drepturi personale, civile, politice, la subzistență, economice, sociale și culturale. Această listă a fost în continuare dezvoltată în tratate, declarații, convenții etc., centrate pe reglementarea unor probleme speciale, cum ar fi, genocidul, drepturile politice ale femeii, eliminarea

⁹ Din cele 56 de state membre ale Națiunilor Unite, 48 au votat în favoarea adoptării Declarației iar 8 s-au abținut.

¹⁰ Steiner, H (1998) „Securing Human Rights : The First Half Century of the Universal Declaration and Beyond”, în *Harvard Magazine*, September-October, p.45.

¹¹ Țările occidentale considerau că ar trebui elaborat și adoptat un singur tratat care să cuprindă drepturile civile și politice (singurele recunoscute ca drepturi ale omului; drepturile economice sociale și culturale ar reprezenta doar deziderate) iar cele din blocul estic susțineau necesitatea elaborării și adoptării unui tratat care să cuprindă drepturile economice, sociale și culturale.

¹² Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice are două Protocoale facultative. Primul Protocol facultativ (a fost deschis spre semnare în 1966 și a intrat în vigoare în 1976) împuternicește Comitetul pentru Drepturile Omului să primească și să examineze comunicări provenite de la persoane fizice. Cel de al doilea Protocol facultativ (adoptat prin rezoluție a Adunării Generale a ONU în decembrie 1989) se referă la abolirea pedepsei cu moartea.

¹³ La nivelul Comisiei pentru Drepturile Omului se discută în acest moment necesitatea elaborării unui protocol opțional la acest Pact.

oricărei forme de discriminare a femeii, a discriminării rasiale, interzicerea torturii, drepturile copiilor etc. *În dreptul internațional aceste drepturi se structurează într-un sisten complex și interdependent de garanții.*

3) Tipologii ale drepturilor omului

a) O tipologie a drepturilor din Cartă ar cuprinde, după J.Donnelly¹⁴, *cinci mari categorii*:

- (1) *drepturi personale și la subzistență* (care asigură o minimă protecție a vieții și demnității persoanei);
- (2) *drepturi juridice* (protejează individul în relația cu statul);
- (3) *drepturi civile, sociale și culturale* (asigură integrarea activă a individului în societate);
- (4) *drepturi economice* (care asigură un control asupra naturii și condițiilor în care se desfășoară munca);
- (5) *drepturi politice* (care asigură persoanei posibilitatea de a influența normele și structurile societății).

b) O tipologie mai complexă rezultă din analiza celor două Pacte. În cadrul Pactului Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, *individul, ca entitate fizică și morală*, este protejat prin garantarea: dreptului la viață (art.6, par.1), dreptul de a nu fi supus sclaviei și servituții (art.8, par.1 și 2), dreptul individului de a i se recunoaște personalitatea juridică (art.16), dreptul la viață privată, onoare și reputație (art.17), libertatea de a adopta orice credință religioasă (art.18, par.1 și 2), protecția familiei (art.23) și a copiilor (art.24).

Libertățile personale care protejează poziția individului în societate reprezintă o altă categorie de garanții. În cadrul acestui grup, Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice prevede: dreptul la libertate și securitate personală (art.9), libertatea de mișcare (art.12), dreptul străinilor de a nu fi expluzați (art.13), libertatea de exprimare a credinței religioase (art.18, par.3 și 4), libertatea de opinie și expresie (art.19) și limitarea ei doar de interdicția propagandei pentru război și discriminare (art.20) etc.

Drepturile politice sunt de asemenea garantate de articolul 25 din Convenție. Lor li se adaugă libertatea de asociere (art.22) și de întrunire pașnică (art.21).

Dacă individul este răspunzător pentru comiterea unei infracțiuni sau de încălcarea ordinii publice el este *protejat de exercițiul abuziv al puterii publice de existența garanțiilor judiciare*. Între acestea Pactul prevede o serie de principii și drepturi, cum ar fi: egalitatea indivizilor în fața oricărui tribunal și instanțe, dreptul ca litigiul să fie examinat echitabil și public de către un tribunal competent, independent și imparțial, (art.14); reguli privitoare la tratamentul persoanelor care ispășesc o pedeapsă privativă de libertate (art.10); dreptul de a nu fi supus torturii, unor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante (art.7). La acestea se adaugă prevederile speciale legate de pedeasa cu moartea (art.6, par.2-6).

¹⁴ Donnelly, Jack (1993): *Universal Human Rights in Theory and Practice*, London, Cornell University Press, p. 36.

Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice instituie, de asemenea, o serie de *garanții generale legate de tratamentul egal și interzicerea oricărei forme de discriminare* (art.26) precum și egalitatea în drepturi a bărbatului și femeii. El prevede protecția identității culturale, religioase și lingvistice a minorităților etnice (art.27).

Cel de al doilea Pact cuprinde trei categorii de drepturi menționate chiar în titlul său: drepturi economice, sociale și culturale. *Drepturile economice* reglementează: dreptul la muncă (art.6), la condiții de muncă decente și la un salariu echitabil (art.7), dreptul de a înființa și asocia în sindicate (art.8), dreptul la securitate socială (art.9).

Drepturile sociale au în vedere: protecția familiei (art.10), drepturi speciale referitoare la asistența socială a mamelor (art.10, par.2) și copiilor (art.10, para.3), dreptul la un standard decent de viață ce include hrana, îmbrăcămintea și locuința (art.11), dreptul la sănătate (art.12), la îmbunătățirea igienei mediului (art.12, par.2, lit.b) și la profilaxia maladiilor epidemice și profesionale (art.12, par.2, lit.c) etc.

O categorie distinctă este aceea a *drepturilor culturale*. Între acestea Pactul reglementează: dreptul la educație (art.13 și 14), dreptul de a participa activ la viața culturală precum și de a beneficia de progresul științific și aplicațiile sale (art.15, par.1, lit.a și b). Convenția prevede, în articolul 13, că organizarea sistemului școlar nu este dreptul exclusiv al statului, părinții putând opta pentru „instituții de învățământ, altele decât cele ale autorității publice, dar conforme cu normele minimale prescrise sau aprobate de stat în materie de educație” (art. 13, par.3)..

Principiile Declarației Universale au fost, de asemenea, dezvoltate în alte tratate internaționale. Dintre acestea, un rol esențial în protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale îl au: *Convenția Internațională asupra Eliminării Tuturor Formelor de Discriminare Rasială* (adoptată în 1965; intrată în vigoare în 1969)¹⁵; *Convenția asupra Eliminării tuturor Formelor de Discriminare împotriva Femeii* (adoptată în 1979, intrată în vigoare în 1981)¹⁶; *Convenția împotriva Torturii și altor Pedepse ori Tratamente Crude, Inumane sau Degradante* (adoptată în 1984, intrată în vigoare în 1987)¹⁷; *Convenția asupra Drepturilor Copilului* (adoptată în 1989, intrată în vigoare în 1990)¹⁸. Împreună cu Carta ele constituie nucleul central al drepturilor omului reglementate și garantate în Sistemul Națiunilor Unite¹⁹.

¹⁵ România a aderat la Convenție la 14 iulie 1970 prin Decretul nr.345, publicat în Buletinul Oficial, partea I, nr.92 din 28 iulie 1970. Prin Legea nr.144 din 1998 publicată în Monitorul Oficial al României, partea I, nr.261 din 13 iulie 1998 România și-a retras rezerva formulată la art.22.

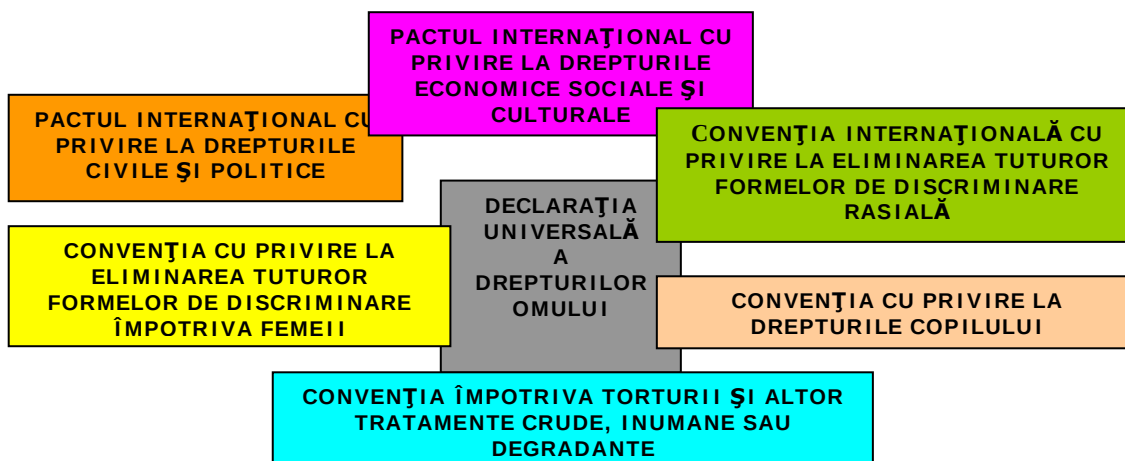
¹⁶ România a ratificat Convenția la 26 noiembrie 1981 prin Decretul nr.342, publicat în Buletinul Oficial, partea I, nr.94 din 28 noiembrie 1981.

¹⁷ România a Ratificat Convenția la 9 octombrie 1990 prin Legea nr.19, publicată în Buletinul Oficial, partea I, nr.112 din 10 octombrie 1990.

¹⁸ România a ratificat Convenția la 27 septembrie 1990 prin Legea nr.18 publicată în Monitorul Oficial, partea I, nr.109 din 28 septembrie 1990/ republicată în Monitorul Oficial al României Partea I, nr.314 din 13 iunie 2001.

¹⁹ Din tratatele cadru elaborate și adoptate în sistemul Națiunilor Unite face parte și *Convenția Internațională asupra Drepturilor Muncitorilor Emigranți*. Acest tratat nu a intrat încă în vigoare la nivel internațional.

TRATATELE CADRU ALE NAȚIUNILOR UNITE ÎN MATERIA DREPTURILOR OMULUI

4) Generații de Drepturile Omului

Drepturile Omului au evoluat de la reglementări cu caracter general, care exprimau mai degrabă deziderate și idealuri, către un sistem complex care se adresează unor *persoane aparținând unor grupuri cu potențial ridicat de vulnerabilitate* (femei, copii, minorități etnice, lingvistice, religioase etc.) sau aflate în *situații cu grad ridicat de risc* (refugiați, persoane traficate, victimele infracțiunilor comise cu violență etc.). Dinamica lor este analizată sub forma *generațiilor de drepturi ale omului*. În funcție de gradul de generalitate al drepturilor reglementate, de nivelul de protecție oferit, de ideologiile care le fundamentează și de documentele în care sunt reglementate în doctrină se vorbește la ora actuală de *patru generații de drepturi ale omului*:

a) *Prima generație* cuprinde sfera drepturilor și libertăților negative menite să protejeze persoana de ingerința excesivă a statului și a autorităților publice. Drepturile care aparțin acestei generații sunt reglementate de *Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice*.

b) *A doua generație* cuprinde drepturile reglementate de *Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice Sociale și Culturale* și vizează obligații pozitive ale statului de a interveni (de a face) pentru a asigura valorificarea drepturilor pozitive (la educație, la siguranță și sănătate în muncă etc.)

c) *A treia generație* cuprinde o serie de drepturi noi (drepturi colective) între care dreptul la *pace și securitate*, dreptul la *solidaritate*, dreptul la *dezvoltare durabilă* etc. Ele nu sunt prevăzute într-un tratat²⁰ special ci sunt considerate mai degrabă un răspuns la creșterea interdependențelor și globalizării, la nevoia de a asigura o alianță între persoane, societate civilă – stat – corporații etc., în scopul unei mai bune gestionări a problemelor la nivel regional și global.

d) *A patra generație de drepturi ale omului* consacră un set complex de drepturi conceput să protejeze generațiile viitoare²¹. Ele se referă la dreptul generațiilor viitoare

²⁰ Declarația asupra Dreptului la Dezvoltare adoptată de Adunarea Generală a ONU prin rezoluția 41/128 din 4 Decembrie 1986.

²¹ Prin analogie cu dreptul la moștenire al copilului conceput reglementat în legislațiile civile conform căruia drepturile copilului sunt recunoscute de la concepție.

de a moșteni patrimoniul genetic, cultural și natural al omenirii la parametrii calitativi care să le permită dezvoltarea. Protecția genomului uman o făcut obiectul unui document special adoptat de Națiunile Unite – *Declarația Universală asupra Genomului Uman și Drepturile Omului*.²² Art.1 din Declarație precizează că *genomul uman semnifică unitatea fundamentală a tuturor membrilor familiei umane, precum și recunoașterea inerentă a demnității și diversității lor. Într-un sens simbolic el este moștenirea umanității*.

5. Organisme de monitorizare a implementării Drepturilor Omului, înființate pe baza Cartei Națiunilor Unite²³

a) Comisia pentru Drepturile Omului

Politica Națiunilor Unite în domeniul drepturilor omului este realizată, prin intermediul *Adunării Generale*, de un important număr de organizații²⁴. Cea mai importantă organizație interguvernamentală cu atribuții în domeniul drepturilor omului este *Comisia pentru Drepturile Omului*. Ea a fost creată în 1946 de Consiliul Economic și Social și realizează coordonarea întregii politici, a studiilor pe problematica drepturilor omului, codifică noi norme internaționale și monitorizează respectarea drepturilor omului în toată lumea. Constituită din reprezentanții a 53 de State membre, Comisia crează cadrul de manifestare și dezbateri al statelor, organizațiilor guvernaționale și nonguvernamentale, în legătură cu problematica drepturilor omului.

Inițial, Comisia și-a orientat activitatea în direcția definirii și codificării standardelor internaționale în materia drepturilor omului. În ultimele două decenii Comisia pentru Drepturile Omului a creat un sistem de *proceduri speciale* destinat investigării încălcărilor drepturilor omului. Sesiunea anuală a Comisiei, desfășurată la Geneva pe durata a șase săptămâni, reprezintă un cadru global unic de dezbateri și clarificare a numeroase încălcări ale drepturilor omului. Atât statele cât și organizațiile nonguvernamentale prezintă informații cu privire la diferite situații care sunt în atenția lor. Pe baza examinării acestor situații pot fi desemnate grupuri de experți mandatați să examineze situațiile la fața locului, să poarte discuții cu guvernele, să relizeze asistență, și să condamne încălcările.

În ultima decadă, Comisia și-a îndreptat atenția în direcția promovării drepturilor economice, sociale și culturale precum și a dreptului la dezvoltare. Au fost create în acest scop o serie de *grupuri de lucru* mandate cu analiza efectelor datoriei externe și a sărăciei extreme asupra drepturilor omului.

Printre prioritățile agendei de lucru a Comisiei se numără promovarea drepturilor femeii și protecția drepturilor copilului. De atenție specială beneficiază situația copiilor în conflictele armate, violența împotriva femeii, traficul cu femei și fete. De

²² Adoptată de Adunarea Generală a ONU prin rezoluția 53/152 din 9 decembrie 1998.

²³ www.ohchr.org/english/bodies

²⁴ Consiliul de Securitate, Consiliul Economic și Social, Subcomisia pentru Promovarea și Protecția Drepturilor Omului, Comisia cu privire la Statutul Femeii etc.

asemenea, Comisia monitorizează în de-aproape drepturile grupurilor vulnerabile, în special ale minorităților etnice, religioase și lingvistice precum și ale populațiilor indigene. Din 1948 Comisia este asistată de o *Subcomisie pentru Prevenirea Discriminării și Protecția Minorităților (transformată în Subcomisia pentru Promovarea și Protecția Drepturilor Omului)* alcătuită din 26 de experți independenți din întreaga lume. Subcomisia a creat la rîndul său mai multe grupuri de lucru mandatate cu protecția drepturilor populațiilor indigene, minorităților și grupurilor vulnerabile. Printre problemele de care se ocupă Comisia sunt și formele actuale de sclavie, incluzînd munca forțată, adopția ilegală și pseudo-legală care urmărește exploatarea copiilor precum și exploatarea sexuală în timp de război.

b) Înalțul comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului

În perioada premergătoare Conferinței de la Viena, Națiunile Unite și-au intensificat eforturile de promovare și implementare a drepturilor omului. Acest efort a fost coordonat de Comisia pentru Drepturile Omului și a beneficiat de sprijinul Secretariatului Centrului Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului. În 1993, Adunarea Generală a întărit sistemul promovării și implementării drepturilor omului prin crearea postului de *Înalt Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului*.²⁵

Mandat să coordoneze toate programele Națiunilor Unite în materia drepturilor omului și să le îmbunătățească eficiența, Înalțul Comisar a devenit principalul responsabil al promovării și implementării drepturilor omului în sistemul Națiunilor Unite. Acționînd sub directa autoritate a Secretarului General, ca reprezentantul său în domeniul drepturilor omului, Înalțul Comisar raportează Adunării Generale, Consiliului Economic și Social și Comisiei pentru Drepturile Omului. Departamentul Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului funcționează ca Secretariat al Comisiei pentru Drepturile Omului și focalizează întreaga activitate a Națiunilor Unite pentru activitățile desfășurate în domeniul drepturilor omului.

În 1997, în cadrul unui amplu proces de reorganizare și îmbunătățire a eficienței Organizației Națiunilor Unite, Secretarul General Kofi Annan a așezat drepturile omului în centrul întregii activități a Națiunilor Unite. Secretarul General a organizat activitatea Națiunilor Unite în *patru domenii fundamentale* – pacea și securitatea, politicile economice și sociale, cooperarea în domeniul dezvoltării, și politicile umanitare – iar drepturile omului ca un al cincilea domeniu care le intersectează pe toate celelalte. *Drepturile omului devin astfel nucleul central al întregii activități a Națiunilor Unite*. În contextul acestor măsuri de reorganizare Înalțul Comisar pentru Drepturile Omului și Centrul pentru Drepturile Omului au fuzionat într-o singură structură, *Departamentul Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (The Office of High Commissioner for Human Rights)*.

²⁵ Funcția de Înalt Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului a fost creată prin Rezoluția 48/141 a Adunării Generale a ONU din 7 ianuarie 1994.

c) Departamentul Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului²⁶

Sediul departamentului este la Geneva. Activitatea sa este asigurată de 200 de persoane, precum și de departamente naționale organizate în toată lumea. În cadrul noii structuri mandatul Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului are patru componente esențiale²⁷: a) realizarea parteneriatului global pentru drepturile omului, b) prevenirea încălcărilor drepturilor omului și acțiunea în caz de urgență, c) promovarea drepturilor omului, a democrației și dezvoltării, a păcii durabile și d) coordonarea sistemului global al Națiunilor Unite al programelor pentru drepturile omului.

De asemenea, în cadrul mandatului lărgit, Înaltului Comisar al Națiunilor Unite sprijină activitatea Comisiei pentru Drepturile Omului pe problemele promovării drepturilor femeilor și copiilor, combaterii discriminării rasiale, protecției grupurilor vulnerabile și a minorităților.

6) Mecanisme convenționale și extraconvenționale de monitorizare a implementării Drepturilor Omului în sistemul Națiunilor Unite²⁸

În sistemul Națiunilor Unite există două tipuri de mecanisme de monitorizare a drepturilor omului. Un prim mecanism, numit „*convențional*”, se referă la comitetele create de către principalele tratate în materia drepturilor omului. Pe lângă acesta, a fost creat un sistem de monitorizare independent de cadrul tratatelor, cunoscut sub numele de „*mecanisme extra-convenționale*” sau „*proceduri speciale*” ale Comisiei pentru drepturile Omului.

6.1. Mecanisme Convenționale de monitorizare a implementării Drepturilor Omului

Prin tratate au fost create *șapte comitete specializate* pentru monitorizarea acțiunilor statelor părți în direcția implementării prevederilor documentelor internaționale în materia drepturilor omului:

a) *Comitetul pentru Drepturile Omului*, monitorizează implementarea Convenției Internaționale asupra Drepturilor Civile și Politice. Activitatea sa este asigurată de 18 experți independenți a căror competență în domeniul drepturilor omului beneficiază de recunoaștere internațională. Comitetul a început să funcționeze din momentul intrării în vigoare a Convenției (1976). Primul Protocol Facultativ, intrat în vigoare adată cu Convenția, autorizează Comitetul să primească și să examineze plângeri ale persoanelor fizice cu privire la încălcarea drepturilor lor civile și politice. Comitetul este de asemenea însărcinat să monitorizeze aplicarea celui de al doilea Protocol Facultativ asupra abolirii Pedepsei cu Moartea.

²⁶ www.ohchr.ch

²⁷ Five-Year Review of the Implementation of the VDP. Interim Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, April 1998.

²⁸ United Nations (UN) Human Rights Documentation.htm

b) *Comitetul pentru Drepturilor Economice, Sociale și Culturale* monitorizează implementarea Convenției Internaționale asupra Drepturilor Economice, Sociale și Culturale. Constituit din 18 experți independenți a căror competență în materia drepturilor omului beneficiază de recunoaștere internațională, Comitetul a fost creat de Consiliul Economic și Social în 1985, la nouă ani după intrarea în vigoare a Convenției. Spre deosebire de alte comitete ai căror membri sunt aleși de statele părți pentru respectiva convenție și raportează adunării Generale, membrii Comitetului asupra Drepturilor Economice, Sociale și Culturale sunt aleși de Consiliul Economic și Social, căruia îi și raportează.

c) *Comitetul pentru Eliminarea Discriminării Rasiale* monitorizează implementarea Convenției Internaționale asupra Eliminării tuturor Formelor de Discriminare Rasială. Activitatea sa este asigurată de 18 experți și a început să funcționeze în 1969, după intrarea în vigoare a Convenției. Este cel mai vechi organism de monitorizare creat în cadrul unei convenții.

d) *Comitetul pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeii* este compus din 23 de experți independenți și monitorizează implementarea Convenției asupra Eliminării Tuturor Formelor de Discriminare Împotriva Femeii, din 1981.

e) *Comitetul Împotriva Torturii* monitorizează Convenția împotriva Torturii și altor Tratamente sau Pedepse Crude, Inumane sau Degradante. Comitetul funcționează din 1987 iar activitatea sa este asigurată de 10 experți independenți.

f) *Comitetul pentru Drepturilor Copilului* este compus din 18 experți independenți și monitorizează din 1991 implementarea Convenției asupra Drepturilor Copilului.

g) *Comitetul pentru muncitorii emigranți*.

6.2. Proceduri de comunicare a încălcărilor drepturilor omului în sistemul Națiunilor Unite

Procedura „Protocolului facultativ” a fost reglementată de Convenția Internațională asupra Drepturilor Civile și Politice și primul său Protocolul Facultativ²⁹. Ambele documente au intrat în vigoare la data de 23 martie 1976. Statele părți la Convenție și Protocol recunosc dreptul Comitetului Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului de a primi și analiza comunicări remise de persoane fizice care pretind că drepturile civile și politice le-au fost încălcate de stat.

Comunicările primite de la persoanele fizice³⁰ sunt analizate de Comitet în sesiuni speciale, care nu sunt publice. Scrisorile și documentele Comitetului sunt confidențiale. Pentru ca o comunicare să fie admisă ea trebuie să fie semnată și să provină de la o persoană aflată sub jurisdicția unui stat care a ratificat Protocolul Facultativ. De regulă, comunicarea trebuie să aparțină persoanei ale cărei drepturi au fost încălcate. Totuși, dacă aceasta este în imposibilitatea de a trimite plîngerea, ea poate

²⁹ România a ratificat Pactul Internațional asupra Drepturilor Civile și Politice prin Decretul nr.212 publicat în Buletinul Oficial al României, partea I, nr.146 din 20 noiembrie 1974; Protocolul a fost ratificat la 28 iunie 1993 prin Legea nr.39, publicată în Monitorul Oficial, partea I, nr.193 din 30 iunie 1993.

³⁰ Modelul de comunicare stabilit în cadrul Protocolului facultativ al Convenției internaționale asupra drepturilor Civile și Politice este prezentat în Anexa.

fi remisă și de o persoană care justifică calitatea de a acționa în numele victimei presupusei încălcări. Persoana care nu are o astfel de legătură cu victima nu poate remite comunicarea.

Plângerea trebuie să fie compatibilă cu prevederile Convenției și nu poate fi luată în considerare dacă aceeași problemă se află deja în curs de examinare în cadrul unei alte proceduri internaționale. De asemenea, toate căile interne de atac trebuie să fi fost epuizate înainte ca o astfel de plângere să fie adresată Comitetului.

Grupul de lucru pentru Comunicări poate cere presupusei victime sau statului să furnizeze, într-un termen precizat, în formă scrisă, informații suplimentare. Odată ce comunicarea a fost declarată admisă Comitetul cere statului implicat să explice și să clarifice problema precum și ce anume a întreprins în acest scop. Statul are la dispoziție un termen de 6 luni pentru a răspunde. Autorul plîngerii are, de asemenea, posibilitatea de a face comentarii pe marginea răspunsului statului. Procedura Protocolului facultativ pune în poziție de egalitate autorul plîngerii și statul implicat. Fiecare parte are posibilitatea de a face comentarii și intervenții pe marginea motivelor invocate de cealaltă parte. Ulterior Comitetul își exprimă punctul propriu de vedere și îl remite autorului plîngerii și statului în cauză. Procedura de analiză a comunicărilor este confidențială. Sunt însă întotdeauna făcute publice punctele de vedere formulate de Comitetul pentru Drepturile Omului în cazul comunicărilor admise precum și deciziile care le resping.

Protecția drepturilor copilului ca principiu al asistenței sociale³¹

A) Drepturile copilului în legislația internațională a drepturilor omului

1. Actualitatea unei teme: copilul și drepturile sale

Tema copilului și a copilăriei, a devenit, în special după adoptarea Convenției Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului, o prezență constantă atât în discursul politic actual cât și în abordările, științifice, culturale, educaționale etc. –, la nivel internațional, regional și național.

Diverse asociații profesionale internaționale – ale sociologilor,³² psihologilor, asistenților sociali³³, juriștilor etc. – au instituționalizat rețele transnaționale – regionale și universale – de cercetare a copilului și copilăriei. S-au constituit alianțe internaționale ale organismelor non-guvernamentale³⁴ care presează guvernele să respecte drepturile copilului. Cu ajutorul mijloacelor de comunicare în masă opinia publică internațională este sensibilizată în legătură cu situația dramatică a copiilor din diverse colțuri ale lumii.

Organisme internaționale interguvernamentale – Națiunile Unite, Consiliul Europei, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa etc. – au pe agenda de lucru situația copiilor în conflicte armate, a celor refugiați, traficul de copii, prostituția și pornografia copiilor, exploatarea și abuzul asupra copilului etc. *Grupuri de lucru și raportori speciali* monitorizează încălcările „grave și persistente” ale drepturilor copilului în diferite țări și zone ale lumii. Ultimul deceniu al secolului trecut a fost asumat de reprezentanții statelor și guvernelor prezenți la summit-ul internațional pentru copii din septembrie 1990 ca „deceniu al copilului”. Cu această ocazie s-a adoptat Declarația Internațională cu privire la Supraviețuirea, Protecția și Dezvoltarea Copilului³⁵ precum și un Plan de acțiune³⁶.

³¹ Această secțiune este pe larg tratată în Doina Balahur, *Protecția Drepturilor Copilului ca Principiu al Asistenței Sociale*, Buc., Ed. AllBeck, pp. 3-26.

³² Asociația Europeană a Sociologilor (ESA) are o rețea de studii asupra copilăriei din care fac parte cercetători din toată Europa; Asociația Internațională a Sociologilor (ISA) are de asemenea o astfel de rețea din care fac parte cercetători din toată lumea.

³³ În cadrul Fundației Europene pentru Asistență Socială există un departament care grupează asistenți sociali din toate țările europene care se ocupă de dezvoltarea asistenței și protecției drepturilor copilului

³⁴ cum ar fi Save the Children; ECPAT etc.

³⁵ World Declaration on Survival, Protection and Development of Children agreed to at the World Summit for Children on 30 September 1990.

³⁶ Plan of Action for Implementing the World Declaration on Survival, Protection and Development of Children in the 1990s.

La nivel național, în special în deceniul care a urmat ratificării Convenției Națiunilor Unite în materie, statele s-au văzut nevoite să adopte diferite măsuri legislative și politici sociale menite să amelioreze situația copiilor. În unele țări, între care și România, au fost create instituții specializate la nivel național și local menite să monitorizeze implementarea și respectarea drepturilor copilului. La nivelul lor lucrează zeci de mii de specialiști în domeniu, și se alocă importante sume din bugetele naționale sau din surse internaționale. S-au dezvoltat programe de parteneriat stat-organisme private – naționale și internaționale – în același scop, al ameliorării protecției copilului și copilăriei.

Prin intermediul cooperării internaționale, în special țările subdezvoltate și în curs de dezvoltare, printre care și România, beneficiază de asistență tehnico-științifică și financiară, în domeniul implementării și protecției drepturilor copilului.

1.1. Drepturile copilului între paternalism și autodeterminare

Literatura socio-juridică asupra copilăriei reține două curențe majore referitoare la tratamentul actual al copiilor în societate. Primul, cunoscut și sub numele de „*paternalism*”, consideră că societatea este aceea care trebuie să pună la dispoziție și să asigure mediul corespunzător, să furnizeze setul experiențelor dezirabile pentru creșterea și educarea copiilor. Ceea ce este bine pentru copil, apreciază reprezentanții acestei orientări, trebuie să fie stabilit de societate, sau de grupurile sale (familie, de exemplu). Al doilea curent, cunoscut sub numele de „*auto-determinare*”, pledează pentru drepturile copilului, pentru posibilitatea juridică acordată acestuia de a-și exercita controlul asupra mediului, de a lua decizii în nume propriu.

C.M.Rogers și L.S.Wrightsman³⁷ (1978) au realizat o scală de măsurare a atitudinilor față de cele două orientări (paternalism și autodeterminare). Ei au pornit de la delimitarea a cinci sfere de interes: sănătatea; educația și informarea; problemele economice; asistența și securitatea sociale; sfera juridică și politică. În interiorul fiecărei sfere de interes au identificat 10 dimensiuni care reprezintă ambele orientări. Scala realizată de Rogers și Wrightsman are 300 de itemi (Children's Rights Attitude Scale). Testarea atitudinii față de cele două orientări s-a realizat pe 4 grupuri: elevi de liceu; studenții la discipline socio-educative; studenți de la alte profiluri; adulți.

Dintre rezultatele menționate de cei doi sociologi valori statistice semnificative au înregistrat pozițiile elevilor de liceu. Ei au reprezentat grupul cu cel mai ridicat indice de apreciere a auto-determinării (și deci cu cea mai mare respingere a paternalismului). Rogers și Wrightsman consideră că această atitudine se explică prin faptul că cei mai mulți adolescenți consideră copilăria „mai puțin o grădină a Raiului cât mai de grabă o închisoare.” Valorile maxime în ce privește suportul pentru orientarea paternalistă au fost înregistrate la nivelul grupului de studenți din domeniul educației. De asemenea, diferențe semnificative s-au înregistrat între sexe. Atitudinea femeilor a înregistrat valori statistice semnificative în favoarea strategiilor paternaliste.

³⁷ Rogers, C.M.; Wrightsman, L.S (1978) „Attitudes Toward Children's Rights: Nurture or Self-determination?”, în *Journal of Social Issues*, 34(2), pp. 59-68.

Rezultatele generale ale studiului realizat de Rogers și Wrightsman au pus în evidență ponderea statistic semnificativă a opțiunii pentru extinderea dreptului de protecție a copilului (paternalism), în atitudinea celor patru grupuri. Sigur, atitudinea înregistrată de cei doi autori nu poate fi extinsă automat și la alte culturi. Există variații culturale semnificative referitoare la înțelegerea și tratamentul copilăriei (vezi secțiunea dedicată drepturilor copilului și contextului cultural).

N-am recurs însă întâmplător la acest studiu. El ilustrează imaginea mecanică, exclusivistă pe care o au uneori sociologii sau activiști în domeniul drepturilor copilului: ori drepturi (autodeterminare) ori dependența față de decizia altora cu privire la „ceea ce este bine pentru copil” (paternalism). Opțiunea nu este fără efecte, deoarece ea influențează activ politicile sociale în domeniul protecției și ocrotirii copilului, proiectarea programelor de intervenție în asistența socială, precum și cele de evaluare a eficacității diferitor forme de intervenție. Ideea că este posibil să tratezi copilul ca pe o persoană deținătoare de drepturi și în același timp să-l ocrotești, să-l sprijini în valorificarea lor, în modalități coresunzătoare etapei de dezvoltare psiho-biologică și nevoilor particulare (sau speciale) ale copilului, este rareori prezentă în literatură și cu atât mai puțin în practica protecției sociale a copilului. De exemplu, partizanii autodeterminării sunt preocupați dacă o minoră trebuie să ceară sau nu consimțământul părinților pentru a face un avort – nu de posibilele implicații nefaste asupra stării sale de sănătate determinate de debutul precoce al vieții sexuale și de avort. La rândul lor cei ai paternalismului pledează pentru filtrarea experiențelor sociale ale copilului, atât în familie cât și în mediul școlar, pentru menținerea educației religioase în școală (fără a preciza care valori religioase și cine ar trebui să facă alegerea) ignorând dreptul copilului de a fi consultat în deciziile care-i afectează viața etc.

În limbajul strict al normelor juridice, legiuitorul internațional al drepturilor copilului pare să fi înțeles mai bine o idee experimentată pe terenul psihologiei și al psihopedagogiei dezvoltării. *Drepturile copilului, formal aceleași, dobîndesc conținut și forme de aplicare diferite, în fiecare moment al procesului de dezvoltare, necesitînd modalități de asistență și ocrotire diferențiate.* De exemplu, asigurarea dreptului la viață, supraviețuire și dezvoltare, prevăzut de art.6 din Convenția cu privire la Drepturile Copilului va avea o configurație distinctă, dictată de stadiul dezvoltării ontogenetice a copilului. Centrat inițial pe satisfacerea trebuințelor fundamentale, de hrană, locuință, îmbrăcăminte, de afecțiune parentală el se diversifică în timp pentru a asigura nevoile socio-culturale ale copilului și de dobîndire a autonomiei personale etc. *În această variantă, paternalismul, prezent prin observarea și satisfacerea nevoilor de dezvoltare ale copilului, este dictat de nevoile specifice de dezvoltare sancționate ca drepturi.*

Reglementarea internațională a drepturilor copilului, remediul întârziat la abuzurile flagrante și persistente asupra copilului, valorifică, așa cum de altfel am observat mai sus, rezultatele studiilor și cercetărilor de sociologie și psihologie a copilăriei și dezvoltării realizate în secolul XX. Legislația internațională pornește de *recunoașterea copilului ca persoană, și în această calitate, a posibilității sale de a se putea bucura de toate drepturile civile, politice, culturale, economice, sociale etc.* În același timp, sunt subliniate particularitățile copilului – de persoană în devenire – respectiv absența discernământului și maturității intelectuale, *care limitează competența sa juridică în diferite decizii/acțiuni și face necesară instituirea și reglementarea unor măsuri de*

asistență, protecție și ocrotire precum și a unor instituții prin intermediu cărora copilul își poate valorifica drepturile fără a fi în vreun fel lezat sau prejudiciat. Principiul fundamental care orientează echilibrul între autodeterminare și paternalism în legislația internațională a Drepturilor Omului ale Copilului este „*interesul superior al copilului*.”

2. Drepturile copilului: drepturi ale omului

Drepturile Copilului în Sistemul Națiunilor Unite. Carta Drepturilor Copilului: Convenția asupra Drepturilor Copilului. Protocoalele opționale la Convenția pentru Protecția Drepturilor Copilului.

I.) Convenția Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului

1.) Cadrul general al elaborării Convenției cu privire la Drepturile Copilului

Situația copiilor a fost prezentă în atenția comunității internaționale încă de la începutul secolului XX. Declarații ale drepturilor copilului au fost adoptate atât de Liga Națiunilor (1924) cât și de Organizația Națiunilor Unite (1959). Declarația Drepturilor Copilului promulgată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 20 noiembrie 1959, în vigoare și astăzi, a stat la baza elaborării Convenției. Tema esențială în jurul căreia gravitează aceste declarații a fost aceea a nevoii copilului pentru grijă și asistență speciale.

Declarația din 1959 este centrată, așa cum rezultă din principiile promovate, pe protecția și bunăstarea copilului. Acesta nu beneficiază însă de recunoașterea sa ca ființă autonomă, cu sentimente și dorințe proprii. În această Declarație, observă M. Freeman, *copilul rămîne mai de grabă un obiect de preocupare decît o persoană care beneficiază de autodeterminare*.³⁸

Perioada anilor 60-70 a fost marcată de confuzie cu privire la ce anume implică de fapt drepturile copilului. Ar trebui tratate în mod diferit, opus față de drepturilor adultului, presupun autonomia față de părinți? Datorită acestor dileme drepturile copilului au fost caracterizate ca un *concept care își caută o definiție*.

În anii '70 s-a dezvoltat o puternică mișcare, așa numită „de eliberare a copilului”³⁹. Ea a pledat pentru dreptul copilului de a fi ascultat în orice procedură judiciară sau administrativă care-l privește, fie direct, fie prin intermediul unui reprezentant. Acest drept este important nu numai în sine ci, și în primul rînd, pentru că recunoaște copilul ca ființă umană deplină, dotată cu integritate și personalitate și cu capacitatea de a participa la viața socială⁴⁰. Articolul 12 din Convenția cu privire la Drepturile Copilului apăstrat mult din spiritul și litera revendicărilor mișcării pentru drepturile copilului.

Prevederi referitoare la drepturile copilului au fost cuprinse într-un număr însemnat de tratate și declarații referitoare la drepturile omului și la dreptul umanitar.

³⁸ Freeman, M (Ed) (1996) *Children s Rights. A Comparative Perspective*, Aldershot, Dartmouth Publ. p. 3.

³⁹ Gross, B; Gross, R (1977) *The Children Rights Movement - Overcoming the Opression of Young People*, NY, Garden City, Anchor Press.

⁴⁰ Freeman, M., *op. cit.*, p.4

Necesitatea elaborării unui document special care să pună drepturile copilului sub autoritatea Dreptului Internațional și a Organizației Națiunilor Unite a fost subliniată de numeroase state. Ea a fost, de asemenea, reiterată de numeroase rapoarte ale agențiilor specializate ale ONU care au înregistrat grave și frecvente încălcări ale drepturilor copiilor. În 1978, Polonia a propus un proiect de convenție, construit pe baza Declarației din 1959, care însă n-a primit sprijinul statelor.

Convenția a fost pregătită de un grup de lucru deschis creat de Comisia Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului în 1979. Nucleul acestui grup a fost constituit din reprezentanți ai guvernelor statelor membre. Activitatea în cadrul grupului s-a desfășurat pe baza consensului.

Convenția asupra Drepturilor Copilului a fost adoptată în unanimitate de *Adu-narea Generala a Organizației Națiunilor Unite prin rezoluția 44/25 din 20 Noiembrie 1989*. În prezent, Convenția beneficiază de o ratificare aproape universală. Până în martie 2000 un număr de 191 de State membre ale ONU au ratificat-o, așa cum menționează Raportul Secretarului General al Națiunilor Unite la Summit-ul sfârșitului de mileniu. La ora actuală doar două state nu au ratificat Convenția (Somalia și SUA). Nici un alt document în materia drepturilor omului nu a beneficiat de o asemenea largă ratificare. Această situație – se apreciază în Raport – este fără precedent în domeniul drepturilor omului.

Promovarea drepturilor copiilor a fost reiterată de Conferința Internațională asupra Drepturilor Omului⁴¹ (Viena, 15-25 iunie 1993), de Declarația și Programul de acțiune adoptate cu acest prilej. În art.25 Declarația de la Viena reafirmă necesitatea *întăririi mecanismelor naționale și internaționale de apărare și protecție a copiilor, în special a celor abandonați, a copiilor străzii, a celor exploatați economic și sexual, împotriva prostituției și a vânzării de organe, a copiilor victime ale unor maladii, în special SIDA, a copiilor refugiaților, a celor aflați în detenție, a celor care sunt victime ale drogurilor. Cooperarea și solidaritatea internațională vor fi promovate în direcția sprijinirii implementării Convenției iar Drepturile copilului trebuie să devină o prioritate în sistemul Națiunilor Unite de promovare a drepturilor omului.*

2.) Convenția cu privire la Drepturile Copilului. Principii fundamentale

Caracterul universal și specific al Drepturilor Copilului. În stabilirea principiilor și drepturilor fundamentale ale copilului, Convenția pornește de la Declarația Universală a Drepturilor Omului, de la alte documente și convenții de referință în materie. Convenția *recunoaște statutul special al copilariei și afirmă necesitatea protejării ei prin reglementarea unui ansamblu de norme și instituții socio-juridice (drepturi, politici sociale) de asistență și ocrotire.*

Convenția asupra Drepturilor Copilului cuprinde standarde universale, aplicabile tuturor copiilor lumii, fără nici un fel de discriminare. În același timp, pe fondul

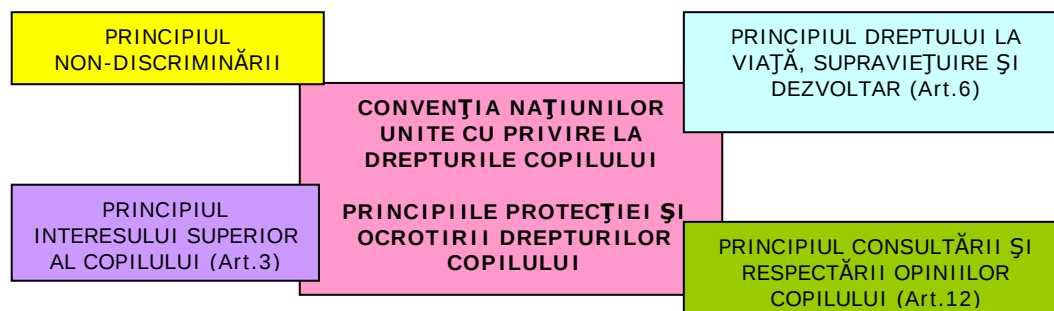
⁴¹ World Conference on Human Rights, Vienna 14-25 June 1993, Vienna Declaration and programme of Action; www.unhchr.ch

recunoașterii și proclamării acestor standarde comune, Convenția ia în considerare diferențele de natură culturală, socială, economică și politică dintre State, subliniind dreptul acestora de a identifica mijloacele proprii de implementare a *drepturilor comune tuturor copiilor*.

Convenția acoperă toate aspectele care aparțin în mod tradițional domeniului Drepturilor Omului – drepturile civile, politice, economice, sociale și culturale. Pentru a depăși o serie de tipologii clasice precum și conotațiile lor negative, unii comentatori ai Convenției preferă să descrie și să analizeze obiectivele sale în termeni de „protecție”, „participare” etc. Convenția a constituit un important pas înainte în elaborarea unor standarde în materia protecției și ocrotirii copilului. De exemplu, *dreptul la participare* a fost pentru prima oară introdus într-un document internațional referitor la copil. Alături de el Convenția a adus o serie de inovații și completări referitoare la:

- a.) Interesul superior al copilului, reglementat în art 3;
- b.) Păstrarea identității (art.8). Acest articol a fost introdus de Grupul de lucru la sugestia Argentinei confruntată cu dispariția în masă a copiilor a căror documente de identitate și legături de familie sunt deliberat falsificate.
- c.) Libertatea de expresie și opinie a copilului (art.12).
- d.) Prevenirea abuzului de către cei care au obligația de a-i ocroti pe copii (art.19). Reglementarea protecției copilului împotriva abuzului intra-familial este o prevedere care a fost pentru prima oară introdusă într-un document internațional.
- e.) Articolul referitor la adopție (art.24) este, de asemenea, de interes special datorită accentului pe care îl pune pe necesitatea adoptării unor măsuri de prevedere în special în adopțiile inter-țări.
- f.) Sănătatea și accesul la asistență (art.24). În articolul 24 este prevăzută, pentru prima oară într-un document internațional, obligația statelor de a depune diligențe în scopul abolirii practicilor tradiționale, cum ar fi circumcizia femeii și tratamentul preferențial al băieților.
- g.) Interzicerea torturii, a detenției pe viață și a pedepsei capitale (art.37). Articolul 37 consacră principiul conform căruia recurgerea la măsuri privative de libertate trebuie să fie doar măsuri de ultimă instanță, iar dacă au fost totuși pronunțate, le trebuie să se reducă la o perioadă cât mai scurtă de timp.
- h.) Articolul 40 atrage de asemenea atenția asupra tratamentului penal special al copilului, precum și la necesitatea adaptării lui la standardele internaționale în materie.
- i.) Pentru prima oară un document internațional prevede obligativitatea statelor de a face cunoscute informațiile referitoare la drepturile copilului, la dreptul copilului de a-și cunoaște drepturile.

Document caracterizat de către unii autori ca o adevărată *Cartă a Drepturilor Copilului*, Convenția se articulează în jurul a *patru principii fundamentale*, formulate în articolele 2,3, 6 și 12.

2.1) *Principiul non-discriminării (art.2)*

2.1.1) Principiul non-discriminării în Convenția cu privire la Drepturile Copilului

Principiul non-discriminării este formulat în art.2 din Convenția cu privire la drepturile copilului.

Nucleul acestui principiu îl constituie egalitatea șanselor. El promovează egalitatea șanselor băieților și fetelor, a copiilor refugiaților, a copiilor de origine străină, ai minorităților sau populațiilor indigene. De asemenea, art.2 pledează pentru sprijinirea copiilor cu nevoi speciale, a creerii posibilităților ca ei să se bucure de un standard adecvat de viață.

3.) *Principiul Interesului Superior al Copilului (Art.3)*

3.1) *Principiul interesului superior în Convenția ONU cu privire la Drepturile Copilului*

Principiul interesului superior al copilului, precum și centralitatea sa în raport cu orice decizie privitoare la copil a fost pe deplin consacrată de Convenția cu privire la Drepturile Copilului.

Sintagma „*interesul superior al copilului*” apare în diferite articole în întreaga Convenție cu privire la Drepturile Copilului. Ea este folosită în art.9, în legătură cu separarea copilului de mediul familial; în art.18 care face referire la responsabilitatea părinților pentru creșterea și dezvoltarea copilului; în contextul reglementării asistenței alternative prin adopție (art 20 și 21); în situațiile care implică relația dintre copil și organele de poliție sau ale justiției.

Principiul *promovării și respectării interesului superior al copilului este însă consacrat de art.3(1) din Convenție*: „În toate deciziile care privesc copilul, indiferent dacă sunt adoptate de instituții publice sau private, instanțe de judecată, autorități administrative sau legislative, respectarea interesului superior al copilului va fi criteriul prioritar.”

Principiul interesului superior al copilului reprezintă mesajul fundamental al Convenției iar implementarea sa o obligație de prim ordin pentru statele membre care au ratificat-o. În acest scop, Statele semnatare – se precizează în art 3 alin.2 – „vor asigura protecția și asistența copilului pentru realizarea bunăstării sale, luând în considerare drepturile și îndatoririle părintești sau ale reprezentanților legali ai copilului, și vor adopta toate măsurile legislative și administrative necesare realizării acestor obiective.”

Comitetul pentru Drepturile Copilului caracterizează interesul superior al copilului drept „*nucleul central, principiul diriguitor*” al întregii Convenții.

Interpretarea juridică a principiului interesului superior este însă departe de a fi lipsită de dezbateri și controverse. Centralitatea acestui principiu nu înseamnă că interpretarea și aplicarea sa sunt automate și ne-problematică. În mod paradoxal, observa un studiu în materie, realizat de Philip Alston⁴², *cu cât este mai puternic acordul cu privire la centralitatea sa, cu atât este mai mare diversitatea de opinii și dezbateri referitoare la modalitățile de implementare*.

Unele comentarii critice au sugerat că acest principiu pune mai multe probleme decât rezolvă, devenind chiar contraproductiv în anumite aspecte.

Una dintre criticile frecvent formulate la adresa interesului superior al copilului se referă la așa numita *indeterminarea acestui principiu*, respectiv la faptul că aplicarea sa în circumstanțe determinate nu conduce neapărat la un rezultat anume.

În discuțiile asupra acestui principiu s-a subliniat că una dintre problemele în jurul căreia există controverse se referă la identificarea acelor *criterii* care dau celui pus în situația de a lua o decizie *în interesul superior al copilului* posibilitatea evaluării opțiunilor alternative. De exemplu, Robert Mnookin⁴³ (1985, p.17-18)) observa în acest sens că „alegerea unor criterii este eminamente un proces orientat de valori; de cele mai multe ori nu există vreun consens legat de valorile care ar trebui să orienteze această alegere. Deși aceste probleme nu aparțin în exclusivitate politicilor în domeniul protecției drepturilor copilului ele devin acute în acest domeniu deoarece copii nu-și pot susține propriul interes. Chiar dacă predicțiile ar fi posibile care ar fi valorile folosite de un judecător pentru a determina interesul superior al copilului?”

În opinia altor autori sintagma „interesul superior al copilului” poate și deseori reflectă mai degrabă un autoritarism binevoitor (P. Leach 1995, p.208).⁴⁴ Înafara relațiilor personale cu familia, profesorii și cercul de prieteni, cel mai bun lucru la care se pot aștepta copii, susține autorul citat, de la cei mai mulți adulți este ocrotirea.

O altă critică frecvent formulată la adresa principiului interesului superior este legată de dezbaterile mai ample desfășurate în Dreptul Internațional al Drepturilor Omului, referitoare la relația dintre universalism și relativism (relativismul cultural al drepturilor omului). În context, principiul interesului superior este văzut de unii analiști ca un potențial „cal troian” care permite considerațiilor culturale să se furișeze în domeniul drepturilor copilului subminând consensul de care se bucură Convenția.

4.) Dreptul la Viață Supraviețuire și Dezvoltare. (art 6)

4.1) Dreptul la supraviețuire și dezvoltare în Convenția cu privire la Drepturile Copilului

Dreptul la viață include dreptul la supraviețuire și dezvoltare, și va fi asigurat de către statele părți – potrivit art.6, al.2 din Convenție – la cele mai ridicate standarde posibile.

Dreptul la viață și dezvoltare este interpretat într-un sens larg, în conformitate cu documentele internaționale în materie. El nu se referă numai la aspectele fizice, ci are în

⁴² Alston, Philip (1994) „The Best Interests Principle: Towards a Reconciliation of Culture and Human Rights”, in Alston, P. (ed) „The Best Interests Principle: Towards a Reconciliation of Culture and Human Rights” Oxford University Press.

⁴³ Mnookin, R. (1985) *In the Interest of Children: Advocacy, Law Reform and Public Policy*, W.H. Freeman, New York, pp. 17-18.

⁴⁴ Leach, P. (1995) *Children First: What our Society Must Do - and is Not Doing - for Our Children Today*, Michael Joseph, London, p. 208.

vedere și aspecte de ordin calitativ cum ar fi dezvoltarea mentală, cognitivă, emoțională, și socio-culturală.

Dreptul la viață, supraviețuire și dezvoltare este un drept fundamental⁴⁵, o *precondiție a libertății, progresului, justiției și creativității. El este alpha și omega drepturilor omului, primul și ultimul drept al omului, începutul și finalitatea, mijlocul și scopul drepturilor omului, pe scurt este dreptul central (the core right) din care se nasc toate celelalte.*

Dreptul la viață și dezvoltare este reiterat și în Declarația Universală cu privire la Supraviețuirea, Protecția și Dezvoltarea Copiilor⁴⁶, adoptată de summit-ul internațional pentru copii din 30 septembrie 1990. Între obiectivele prioritare Declarația menționează: reducerea mortalității infantile (para.10), situația copiilor handicapați și protecția celor aflați în dificultate (para.11), asigurarea dreptului la educației (para.12), protecția familiei ca „grup fundamental și mediu natural pentru creșterea și dezvoltarea copilului” (para.14), precum și „șansa copiilor de a-și descoperi identitatea personală într-un mediu protectiv, asigurat de familie sau alte organisme de asistență, dedicate asigurării bunăstării copiilor” (para.15) etc. Prin Declarație, Statele semnatare s-au obligat să acorde cea mai înaltă prioritate drepturilor copilului și să implementeze un program menit să îmbunătățească radical situația copiilor în următorul deceniu.

5.) Principiul Consultării și Respectării Opiniilor Copilului (art.12)

Copii sunt liberi să aibă propriile păreri în toate problemele care-i privesc. Acestor păreri trebuie să li se acorde atenția cuvenită, în concordanță cu vârsta și maturitatea intelectuală a copilului. Acest drept este reglementat în articolul 12, al.1 din Convenție care precizează că „statele părți vor garanta copilului care are discernământ dreptul de a-și exprima liber opiniile asupra probleme care îl privesc.”

În scopul asigurării acestui drept articolul 12, al.2 din Convenție prevede „posibilitatea ascultării copilului, fie direct, fie printr-un reprezentant sau instituție abilitată, în orice procedură judiciară sau administrativă care-l privește, în conformitate cu normele procedurale din legislația națională.”

II.) Lista Drepturilor Copilului. Obligațiile Statelor Părți în vederea implementării drepturilor prevăzute în Convenția pentru Drepturile Copilului

Convenția asupra Drepturilor Copilului constituie, așa cum se subliniază în textul său, un nou prilej de a transforma respectul pentru drepturile și bunăstarea copiilor în valori universal recunoscute și aplicate.

Convenția asupra Drepturilor Copilului este un document juridic complex ce reunește, într-un sistem unitar și indivizibil drepturile civile, politice, economice, sociale și cultural-educative ale copilului. Ea sintetizează, într-un singur document, valorile, principiile și normele fundamentale prevăzute de Carta Drepturilor Omului precum și de tratatele de bază în materia drepturilor omului adoptate în sistemul Națiunilor Unite. Integrarea unitară a drepturilor civile, politice, economice, sociale și

⁴⁵ Bedjaoui, M. (1991) „The Right to development”, în M.Bedjaoui (ed.), *International Law: Achievements and prospects*, p.1182.

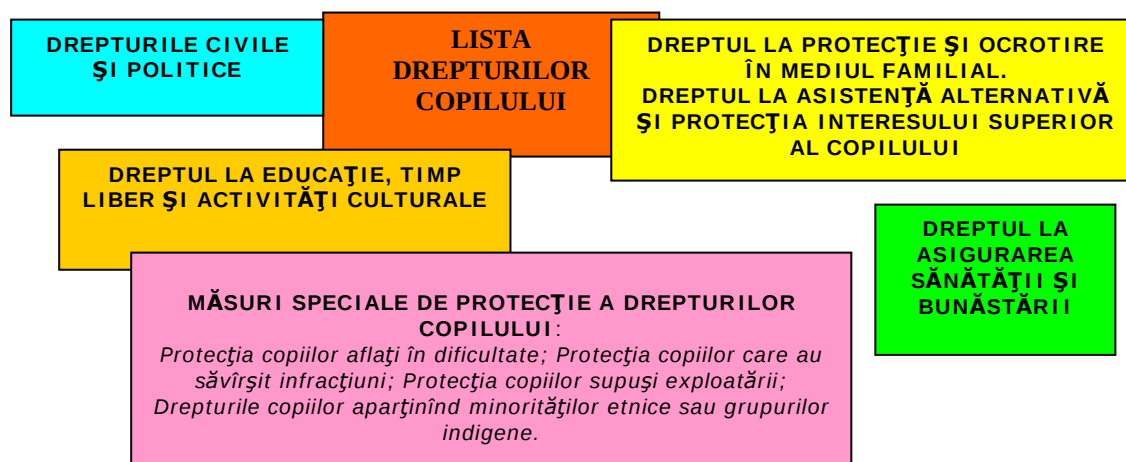
⁴⁶ World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children. Agreed to the world Summit for Children on 30 September 1990.

culturale a fost socotită ca una dintre marile inovații aduse de Convenție. Comunitatea internațională a avut nevoie, așa cum observăm mai sus, de aproape 20 de ani pentru a codifica, sub formă de tratat, prevederile Declarației Universale a Drepturilor Omului. Unul dintre motivele acestei întârzieri a fost absența acordului referitor la intercon condiționarea și relațiile reciproce dintre drepturile civile și politice și cele economice, sociale și culturale. Absența acestui acord, a condus, de altfel, la elaborarea două Pacte. În ce privește *Convenția asupra Drepturilor Copilului*, ea se întemeiază pe acordul între participanții la elaborarea sa, în ce privește *interdependența dintre cele două mari categorii de drepturi, sau cel puțin la considerarea lor ca fiind „moral echivalente.”* Această echivalență a creat premisele tratării unitare, interdependente a celor două categorii de drepturi. În cadrul Convenției multe prevederi sunt reglementate ca obligații indiferent dacă se referă la drepturile civile, la cele economice sau sociale ale copilului. Chiar dacă implementarea unor drepturi este dependentă de circumstanțele naționale, coroborarea lor, așa cum subliniam mai sus, poate determina statele să-și revizuiască prioritățile. Angajamentul statelor de a promova drepturile economice sociale și culturale „în măsura maximă a resurselor disponibile” (art.4) coroborat cu dispozițiile art.6, alin 2 din Convenție – *statele părți vor asigura în măsura posibilităților maxime de care dispun supraviețuirea și dezvoltarea copilului* – a generat mutații la nivelul politicilor naționale de alocare a resurselor atât în țările subdezvoltate cât și în cele dezvoltate.

Devenind documentul de referință în reglementarea și garantarea drepturilor omului ale copilului, Convenția poate fi caracterizată ca o adevărată CARTĂ A DREPTURILOR OMULUI ALE COPILULUI ce conturează, împreună cu mecanismele instituționale de monitorizare a implementării sale precum și cu practica acumulată, un veritabil *Drept Internațional al Drepturilor Omului ale Copilului*.

În sensul Convenției, se precizează în art.1, „*prin copil se înțelege orice ființă umană sub vârsta de 18 ani, cu excepția cazurilor în care legislația aplicabilă copilului majoratul este stabilit la o altă vârstă.*”

Principalele drepturi prevăzute de Convenție, garantate tuturor copiilor care țin de jurisdicția statelor părți, se diseminează în mai multe grupe⁴⁷:

⁴⁷ Această tipologie a Drepturilor Omului ale Copilului este structurată pe baza ghidului elaborat de Comitetul pentru Drepturile Copilului pentru rapoartele naționale remise la doi ani de la data intrării în vigoare a Convenției, și ulterior la 5 ani (conform art.44 din Convenție).

1.) Drepturile civile și libertățile politice:

- a.) dreptul la nume și la naționalitate (art.7);
- b.) dreptul la păstrarea identității personale (art.8);
- c.) libertatea de expresie (art.13);
- d.) accesul liber la informație (art.17);
- e.) libertatea gândirii, a conștiinței și a religiei (art.14);
- f.) libertatea de asociere și a întrunirilor pașnice (art.15);
- g.) protecția vieții private, a onoarei și reputației (art.16);
- h.) dreptul de a nu fi supus torturii ori altor tratamente sau pedepse crude, inumane sau degradante (art.37 (a)).

2.) Dreptul la Protecție și Ocrotire în Mediul familial. Dreptul la Asistență Alternativă și Protecția Interesului Superior al Copilului:

- a.) dreptul la ocrotirea părintească (art.5);
- b.) obligațiile părinților pentru creșterea și dezvoltarea copilului (art.18, para.1 și 2);
- c.) separarea de părinți (art.9);
- d.) reunificarea familiei (art.10);
- e.) obligația de întreținere (art.27, para.4);
- f.) asistența alternativă a copiilor lipsiți de mediu familial (art.20);
- g.) adopția (art.21);
- h.) transferul și împiedicarea ilegală a copilului de a se reîntoarce în străinătate (art.11);
- i.) protecția împotriva abuzului și neglijenței, a relelor tratamente (art.19) precum și dreptul la asistență și recuperare fizică și psihologică în scopul reintegrării sociale, a copiilor abuzați și neglijanți (art.39);
- j.) dreptul la revizuire periodică a măsurilor de plasament (art.25);

3.) Dreptul la asigurarea sănătății și bunăstării:

- a.) dreptul la supraviețuire și dezvoltare (art.6, para.2);
- b.) dreptul copiilor handicapați de a li se asigura o viață decentă și îngrijiri speciale (art.23);
- c.) dreptul la sănătate și la servicii medicale (art.24);
- d.) dreptul la securitate socială precum și la servicii de asistență socială (art.26 și art.18, para.3);
- e.) dreptul la un standard de viață decent (art.27);

4.) Dreptul la educație, timp liber și activități culturale:

- a.) dreptul la educație, inclusiv la orientare școlară și profesională (art.28);
- b.) obiectivele educației (art.29);
- c.) dreptul la timp liber, recreere și activități culturale (art.31);

5.) Măsuri speciale de protecție a drepturilor copilului:**a.) Protecția copilor aflați în dificultate:**

- 1.) Copii refugiați (art.22);
- 2.) Copii în conflictele armate (art.38), inclusiv recuperare fizică și psihologică în vederea reintegrării sociale (art.39);

b.) Protecția copiilor care au săvârșit fapte penale:

- 1.) Administrarea justiției juvenile (art.40);
- 2.) Copii lipsiți de libertate prin orice formă de deținere, în închisoare sau plasament în centre speciale (art.37, (b), (c) și (d));
- 3.) Condamnarea minorilor, în special abolirea pedepsei capitale și a detenției pe viață (art. 37 (a));
- 4.) Recuperarea fizică și psihologică în scopul reintegrării sociale (art.39)

c.) Protecția copiilor supuși exploataării:

- 1.) Exploatarea economică inclusiv munca forțată a copiilor (art.32);
- 2.) Abuzul de droguri (art.33);
- 3.) Exploatarea sexuală și abuzul sexual (art.34);
- 4.) Alte forme de exploatare (art.36);
- 5.) Vânzarea, traficul și răpirea (art.35);

d) Drepturile copiilor care aparțin minorităților sau grupurilor indigene (art.30)

După M.Freeman lista drepturilor reglementate de Convenție poate fi structurată în 5 mari categorii⁴⁸:

- 1.) *Drepturi generale.* Ele cuprind dreptul la viață, interzicerea torturii, libertatea de gândire, religioasă și de expresie, dreptul la informație și la viață privată.
- 2.) *Drepturi care necesită măsuri de protecție.* Acestea includ măsuri de protecție a copiilor de exploatarea economică și sexuală, de prevenire a consumului de droguri și a altor forme de neglijență și abuz.
- 3.) *Drepturi referitoare la statutul civil al copilului.* Acestea includ dreptul de a avea cetățenie, dreptul de a-și păstra identitatea, dreptul de a rămâne cu părinții (doar dacă interesul lor superior nu necesită separarea de aceștia) dreptul de reunificare cu propria familie.
- 4.) *Drepturi referitoare la dezvoltare și bunăstare.* Acestea includ dreptul copilului la un standard decent de viață, la servicii de asigurare a sănătății, dreptul la securitate socială, la educație și timp liber.
- 5.) *Drepturi cu privire la copiii aflați în circumstanțe speciale sau în dificultate.* Acestea se referă la copii cum ar fi cei cu nevoi speciale, orfani, refugiați etc. Există reglementări speciale referitoare la adopție, la copiii aparținând minorităților etnice și populațiilor indigene, la măsurile de reabilitare pentru copiii care au fost privați de libertate, precum și interdicția recrutării în forțele armate naționale ca soldați sub vârsta de 15 ani (*în acord cu reglementările Protocolului Opțional la Convenție referitor la tratamentul copiilor în conflictele armate vârsta minimă la care copilul poate fi recrutat în forțele armate naționale este de 18 ani – s.n DB*).

Mecanisme de implementare și monitorizare a Convenției pentru Drepturile Copilului. Comitetul pentru Drepturile Copilului. Procedură de lucru⁴⁹

Comitetului pentru Drepturile Copilului a fost creat în 1991, pe baza prevederilor art.43 din Convenție. El este compus din 10 experți independenți și se reunește anual în trei sesiuni de câte patru săptămâni.

⁴⁸ Freeman, M., *op.cit.*, p. 3.

⁴⁹ www.ohchr.ch/bodies

Pe baza prevederilor art.44 din Convenție, statele părți au acceptat obligația de a prezenta Comitetului rapoarte periodice asupra măsurilor pe care le-au adoptat pentru a pune în aplicare Convenția. Primul raport trebuie trimis la doi ani de la ratificare, iar ulterior din cinci în cinci ani.

Un grup de lucru al Comitetului se întâlnește înaintea fiecărei sesiuni pentru o examinare preliminară a rapoartelor primite de la Statele părți precum și pentru a pregăti discuțiile Comitetului cu reprezentanții statelor care raportează. Pe lângă rapoartele remise de state, grupul de lucru ia în considerare datele și informațiile primite de la celelalte Comitete pentru drepturile omului (create de alte convenții). Comitetul primește, de asemenea, informații de la diferite alte organisme create de Comisia pentru Drepturile Omului, mandatate să investigheze diferite situații concrete. De exemplu, de la Raportorul Special asupra torturii, execuțiilor arbitrare, extrajudiciare și asupra violenței împotriva femeii. Informații esențiale sunt de asemenea primite de la Raportorul Special asupra vânzării de copii, prostituția și pornografia copiilor.

Rezultatul final al pre-sesiunilor grupului de lucru asupra rapoartelor statelor este „o listă de probleme”. Această listă conturează o imagine preliminară asupra problemelor pe care Comitetul le consideră prioritare pentru discuțiile cu Statul respectiv. Ea este remisă Guvernului în cauză împreună cu o invitație de a participa la sesiunea plenară a Comitetului în care va fi discutat Raportul statului. Guvernul este invitat să răspundă, în scris, la problemele ridicate, înainte de sesiune. Discuțiile purtate cu statele membre sunt concrete și detaliate și se ocupă atât de rezultate obținute cât și de măsurile de ameliorare a situației copiilor. La sfârșitul discuțiilor Comitetul adoptă „observații și concluzii” care reprezintă punctul său de vedere oficial asupra raportului prezentat de stat. Statul parte are obligația de a le face o mediatizare cât mai largă, astfel încât să devină bază națională de discuții asupra strategiilor și metodelor de îmbunătățire a cadrului implementării prevederilor Convenției asupra Drepturilor Copilului. Observațiile și recomandările formulate de Comitet trebuie implementate în politicile și măsurile naționale de protecție a drepturilor copilului.

Comitetul publică extrase de pe marginea discuțiilor precum și o listă a problemelor supuse dezbaterii în fiecare sesiune. De asemenea, Comitetul recomandă Statului să publice Raportul prezentat, observațiile și recomandările făcute. Dezbaterile Comitetului sunt, de regulă, publice. Numai discuțiile preliminare ale grupului de lucru, din pre-sesiunea Comitetului, sunt realizate într-un cadru privat. Comitetul încurajează caracterul deschis, transparent al procedurii raportării de către Statele părți. Procedura raportării este constructivă, orientată spre cooperarea internațională și schimbul de informații. Comitetul poate, de asemenea, să transmită cereri de asistență, adresate de state, agențiilor specializate ale Națiunilor Unite (Înaltului Comisar pentru Drepturile Omului, Organizației Internaționale a Muncii, Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură etc.). *Marea slăbiciune a Convenției pentru Drepturile Copilului o reprezintă absența reglementării unui sistem de comunicare și remitere a plîngerilor* formulate de copii sau reprezentanții lor legali. Dacă există indicii că drepturile copilului sunt grav încălcate, Comitetul poate solicita, conform prevederilor art. 44, par.4, „informații suplimentare cu privire la implementarea Convenției.” Față de valorile protejate – copilul și drepturile sale – și încălcările flagrante constant înregistrate, remediul prevăzut de art.44, par. 4 este insuficient.

III) Protocoalele opționale la Convenția pentru Drepturile Copilului

După mulți ani de rezistență față de includerea Drepturilor Omului pe agenda sa, la presiunea opiniei publice, Consiliul de Securitate a fost silit să reacționeze la folosirea copiilor în calitate de combatanți în conflictele armate. La 25 august 1999, Consiliul de Securitate adopta Rezoluția 1261 care condamnă folosirea copiilor în conflicte armate. În paragraful 6, Rezoluția Consiliului de Securitate își afirma „sprijinul pentru Grupul de Lucru al Comisiei pentru Drepturile Omului în vederea elaborării protocolului opțional la Convenția pentru Drepturile Copilului asupra implicării copiilor în conflictele armate”.⁵⁰

În aprilie 2000, Comisia Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului a aprobat prin Rezoluția 2000/59 două protocoale opționale la Convenția pentru Drepturile Copilului, cu privire la copii în conflictele armate și respectiv, cu privire la vânzarea de copii, prostituția și pornografia copiilor. Adunarea Generală a Națiunilor Unite a adoptat la 25 mai 2000 și, respectiv la 6 septembrie 2000, Protocoalele⁵¹ opționale la Convenția cu privire la Drepturile Copilului.

Așa cum observam mai sus, Articolul 1 din Convenție precizează că toate drepturile reglementate se adresează persoanelor care au sub 18 ani. În contradicție cu definiția dată de articolul 1 copilului, cu toate celelate prevederi și cu spiritul documentului, articolul 38 din Convenție coboară vârsta de recrutare în forțele armate naționale la 15 ani. Această prevedere a fost constant criticată de promotorii drepturilor copilului.

*Folosirea copiilor în calitate de combatanți de la această vârstă înseamnă, de cele mai multe ori, separarea de mediu familial, privarea de posibilitatea continuării studiilor, traume fizice și psihologice, abuz sexual și tortură. De multe ori copiii își pierd viața. De asemenea, în special în țările în care copiii nu sunt înregistrați la naștere, menținerea vârstei de 15 ani permitea, de fapt, înrolarea unor copii chiar sub această vârstă.*⁵²

Elaborarea și adoptarea acestui protocol a fost posibilă și datorită presiunilor și colaborării realizate de Grupul de lucru cu o coaliție de organizații non-guvernamentale, *Coalition to Stop the Use of Child Soldiers*, compusă din Amnesty International, Human Rights Watch, International Federation Terre des Hommes etc. Raportorul special asupra situației copiilor în conflictele armate aprecia că Națiunile Unite datorează succesul Protocolului Opțional, în mare măsură, muncii perseverente, determinării și mobilizării de care a dat dovadă Coaliția.

Cel de al doilea Protocol Opțional privitor la vânzarea copiilor, prostituția și pornografia copiilor a fost de asemenea rodul cooperării active dintre ONG-uri, repre-

⁵⁰ Security Council Resolution 1261, 1999, alin.6.

⁵¹ România a ratificat Protocolul Opțional la Convenția cu privire la drepturile copilului referitor la vânzarea de copii, prostituția copiilor și pornografia infantilă prin Legea nr.470 din 20 septembrie 2001, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.601 din 25 septembrie 2001; Protocolul facultativ cu privire la implicarea copiilor în conflicte armate, a fost ratificat prin Legea nr.567 din 19 octombrie 2001, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.692 din 31 octombrie 2001.

⁵² Hecht, M.E.; Delong, L., „Opting for Greater Protection: Two Optional Protocols to CRC”, in *Human Rights Tribune*, March, 2000, Vol.7, nr.1, p. 1.

zentanții guvernelor și ai Națiunilor Unite. Organizațiile non-guvernamentale au fost implicate în special după Primul Congres Mondial împotriva Exploatării Sexuale și Comerciale a copiilor, desfășurat la Stockholm în 1996. Acest Congres a adus împreună reprezentanții UNICEF, ai coaliției internaționale Group on the Rights of the Child, ai organizațiilor guvernamentale și non-guvernamentale din 122 de state. În cadrul său a fost adoptată Agenda pentru Acțiune împotriva a trei forme de manifestare a exploatării comerciale și sexuale a copiilor: prostituția copiilor; pornografia copiilor; traficul de copii în scopuri sexuale. Dezbaterile din cadrul Congresului au adus contribuții semnificative, care se regăsesc și în Protocol, cu privire la definirea comerțului sexual al copiilor, a abuzului asupra copilului prin prostituție, folosirea copiilor în scopul pornografiei. Presiunea societății civile internaționale, a fost și de această dată decisivă, atât în sensul grăbirii redactării și adoptării acestui Protocol dar și asupra conținutului și drepturilor efectiv reglementate.

Protocolul prevede pentru prima oară obligația statelor de a incrimina în legislația penală vânzarea de copii, prostituția și pornografia copiilor precum și de a aplica sancțiuni penale celor care săvârșesc infracțiunile prevăzute de Articolul 3. În acest sens, Protocolul stabilește: a.) competența jurisdicției statelor asupra infracțiunilor descrise în art.3, comise pe teritoriul lor, la bordul unui vas sau aeronave înregistrate în statul respectiv; b.) de un cetățean sau de o persoană care are rezidența pe teritoriul statului respectiv; c.) sau atunci când infracțiunea este îndreptată împotriva unui cetățean al statului respectiv (art.4); d.) recomandă reglementarea legală a remediilor juridice pentru copii care au fost victimele acestor abuzuri, precum și a unor măsuri procesuale speciale menite să protejeze drepturile copilului (art.8) etc.

Nu toate organizațiile non-guvernamentale au fost însă de acord cu elaborarea acestui Protocol. Alianța Salvați Copiii, de exemplu, a susținut că mecanismele existente – Convenția Drepturilor Copilului, Raportorul Special pe problemele vânzării de copii, ale prostituției și pornografiei copiilor, diferite planuri de acțiune etc.- sunt suficiente pentru a proteja copii și drepturile lor. *În viziunea Alianței, ceea ce lipsește în domeniul protecției drepturilor copilului este voința politică de a aplica ceea ce deja există iar nu noi legi internaționale.*⁵³

Prioritatea promovării și protecției drepturilor copilului a fost reafirmată la sesiunea specială a Adunării Generale a Națiunilor Unite din 11 octombrie 2002. Rezoluția adoptată cu această ocazie⁵⁴ stabilește 10 principii și obiective care orientează promovarea și protecția copilului în sec.21. Printre acestea se numără, respectarea intereselor superioare ale copilului; eradicarea sărăciei, eliminarea tuturor formelor de discriminare care afectează copiii; asistența socială și protecția copilului; combaterea exploatării și abuzului asupra copilului; asigurarea dreptului la participare etc.

⁵³ Prober, R (1999) "Child Advocates Unite Against a Global Rise in Child Exploitation", în *Human Rights Tribune*, December 1999, Vol.6, No.4.

⁵⁴ S27/2 "A World fit for children"

B) Instituții socio-juridice de protecție a drepturilor copilului în România

1. Precizări preliminare

România a ratificat Convenția pentru Drepturile Copilului prin Legea 18 din 1990, republicată. „În practica României se consideră că nu este necesară emiterea unui act special pentru introducerea tratatului în dreptul intern, această funcție îndeplinind-o actele normative de ratificare ori aprobare a acestuia sau semnarea lui.”⁵⁵

Prin ratificare Convenția asupra Drepturilor Copilului a dobândit forță juridică în dreptul intern, organele statului, și instanțele de judecată fiind obligate să o respecte și să-i aplice dispozițiile. În cazul conflictului între dispozițiile Convenției (Legea 18 / 1990⁵⁶ – republicată) și legislația internă, conform regulii statuate de art.20 din Constituția României⁵⁷, au prioritate reglementările internaționale în materia drepturilor omului⁵⁸.

Obligațiile internaționale asumate de statul român prin semnarea și ratificarea unor convenții în materia drepturilor omului au generat, în ultimii ani, o atenție sporită pentru situația grupurilor vulnerabile în general, a copiilor în special. Ea este detectabilă în elaborarea unui cadru normativ-juridic și instituțional, precum și a unor politici sociale, menite să reglementeze și să protejeze unele drepturi ale copilului. Aceste măsuri, destinate să creeze, în drept, un echilibru între sistemul paternalist și cel al auto-determinării, rămân, în multe situații de fapt, fără efect atâta timp cât nu sunt dublate de mutații la nivelul mentalităților, atâta timp cât copilul nu este considerat *persoană*, deținătoare de drepturi *per se*.

2. Actul copilului: Legea 272 privind protecția și promovarea drepturilor copilului⁵⁹

La presiunea organismelor internaționale și sub atenta monitorizare a Comisiei și Parlamentul European, în România s-a adoptat un act normativ unitar care reglementează promovarea și protecția drepturilor copilului. Elaborat de către un grup de lucru la care au participat experți români și străini în materia protecției drepturilor copilului și familiei, în drept internațional etc. *Actul copilului* conturează cadrul legislativ unitar în materia asistenței sociale și protecției drepturilor copilului în România.

⁵⁵ Bolinitineanu, A.; Năstase, A.; Aurescu, B. (2001) *Drept Internațional Contemporan*, Ed All Beck, București, p. 28.

⁵⁶ *Convenția cu privire la drepturile copilului* a fost ratificată prin Legea nr.18/1990 publicată în Monitorul Oficial al României Partea I, nr.109 din 28 septembrie 1990 și republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.314 din 13 iunie 2001.

⁵⁷ Constituția României revizuită prin Legea nr.429 din 18 septembrie 2003 publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 758 din 29 octombrie, 2003.

⁵⁸ Constituția României, art.20, par.2: „Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, și legile interne, au prioritate reglementările internaționale, cu excepția cazului în care Constituția sau legile interne conțin dispoziții mai favorabile.”

⁵⁹ Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.557 din 23 iunie 2004.

Spre deosebire de legislația anterioară în materie, *Actul copilului* se întemeiază pe o nouă filosofie. Ea este centrată pe valorile și responsabilizarea familiei în promovarea și protecția drepturilor copilului. Statul nu mai apare într-o poziție pasivă de înlocuitor al drepturilor și obligațiilor părintești, ci, în primul rând, ca un *furnizor de prestații și servicii menite să sprijine familia în grija și ocrotirea datorate copilului*. Poziția sa, consacrată în sec.XX prin instituția *parens patriae*, de înlocuitor automat al drepturilor și obligațiilor părintești este doar una de ultimă instanță (și în funcție de circumstanțele concrete – una temporară).

Prin *Actul copilului* se unifică practic legislația de referință pentru protecției drepturilor copilului în România. După modelul statelor europene cu tradiție în materia legislației copilului, *Actul copilului* cuprinde reglementări de dreptul familiei, de drept civil și procesual civil, de drept administrativ, de drept penal etc. Elaborarea sa a acoperit o serie de goluri semnificative din legislația românească (de exemplu în materia protecției drepturilor minorului sub 14 ani în conflict cu legea penală). *Actul copilului* reglementează principiile fundamentale care orientează întreaga activitate de protecție a drepturilor copilului în România.

Sistematizarea reglementărilor urmărește lista drepturilor garantate de Convenția Națiunilor Unite cu privire la drepturile copilului.

Actul copilului: principiile respectării și garantării drepturilor copilului în România

Actul Copilului, Legea 272/2004, se articulează în jurul principiilor fundamentale precizate de Convenția Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului⁶⁰. Lor li se adaugă un număr de *principii noi* ce rezultă din interpretarea Convenției pentru Drepturile Copilului, din valorile (familiei) pe care se fundamentează *Actul copilului*, din aplicarea principiului subsidiarității, precum și din introducerea unor reguli explicite referitoare la interpretarea juridică a normelor referitoare la drepturile copilului. De asemenea, *Actul copilului* reglementează, sub forma principiilor, valorile și normele care trebuie să orienteze intervenția asistentului social. Între acestea menționez principiul *asigurării unei îngrijiri individualizate și personalizate pentru fiecare copil*, precum și principiul *asigurării stabilității și continuității în îngrijirea, creșterea și educarea copilului, ținând cont de originea sa etnică, religioasă, culturală și lingvistică, în cazul luării unei măsuri de protecție*.

Principiile promovării și protecției drepturilor copilului sunt precizate de art.6 din Legea 272/2004:

- a) *Interesul superior;*
- b) *Egalitatea șanselor și nediscriminare*
- c) *Responsabilizarea părinților cu privire la exercitarea drepturilor și îndeplinirea obligațiilor părintești;*
- d) *Primordialitatea responsabilității părinților cu privire la respectarea și garantarea drepturilor copilului;*

⁶⁰ Principiul non-discriminării (art.2), principiul intereselor superioare ale copilului (art.3), principiul dreptului la viață, supraviețuire și dezvoltare (art.6), principiul consultării și respectării opiniilor copilului (art.12).

- e) *Descentralizarea serviciilor pentru protecția copilului, intervenția multisectorială și parteneriatul dintre instituțiile publice și organismele private autorizate;*
- f) *Asigurarea unei îngrijiri individualizate și personalizate pentru fiecare copil;*
- g) *Respectarea demnității copilului;*
- h) *Ascultarea opiniei copilului și luarea în considerare a acesteia ținând cont de vârsta și gradul său de maturitate;*
- i) *Asigurarea stabilității și continuității în îngrijirea, creșterea și educarea copilului, ținând cont de originea sa etnică, religioasă, culturală și lingvistică, în cazul luării unei măsuri de protecție;*
- j) *Celeritatea în luarea deciziei cu privire la copil;*
- k) *Asigurarea protecției împotriva abuzului și exploatării copilului;*
- l) *Interpretarea fiecărei norme juridice referitoare la drepturile copilului în corelație cu ansamblul reglementărilor în această materie*

a.) Protecția drepturilor civile și a libertăților politice ale copilului în România⁶¹

1.) Dreptul la identitate

„Statele părți se angajează să respecte dreptul copilului de a-și păstra identitatea” (Art. 8, Convenția cu privire la Drepturile Copilului)

Dreptul la identitate este un drept complex la asigurarea căruia contribuie un ansamblu de norme și instituții juridice care reglementează calitatea de subiect de drept a persoanei, în strânsă legătură cu apartenența sa la un anumit stat, precum și cu individualizarea persoanei în societate, prin nume, naționalitate, domiciliu, stare civilă etc.

Articolele 7 și 8 din Legea Nr.18 /1990 (republicată) de ratificare a Convenției cu privire la Drepturile Copilului, reglementează dreptul la identitate al copilului. Art.7, al.1 prevede în acest sens: „Orice copil este înregistrat după nașterea sa și are, de la această dată, dreptul la un nume, dreptul de a dobândi o cetățenie și în măsura posibilului dreptul de a-și cunoaște părinții și de a fi crescut de aceștia.” Aceste drepturi sunt întărite de obligația statelor, prevăzută expres de art.8, de a se „angaja să respecte dreptul copilului de a-și păstra identitatea, inclusiv cetățenia, numele său și relațiile de familie, astfel cum sunt recunoscute de lege, fără amestec ilegal.”

Reglementarea din art.8 instituie, în sarcina statelor, o obligație de rezultat. În situația prevăzută de ipoteza art.8, al.2 „dacă un copil este lipsit, în mod ilegal de elementele constitutive ale identității sale, sau de unele din acestea, statele părți vor acorda asistența și protecția corepunzătoare ca identitatea să fie restabilită cât mai repede posibil.”

În dreptul român păstrarea identității este asigurată printr-un complex de instituții, principii și norme juridice reglementate în principal de dreptul constituțional, civil, al familiei, precum și de acte normative speciale. Ele includ: cetățenia, naționalitatea, capacitatea juridică, dreptul la nume, prenume și domiciliu, starea civilă etc.

⁶¹ Legea 272, Cap.II: *Drepturile copilului*, Secțiunea I : *Drepturile și libertățile civile*.

2) Dreptul la identitate. Cetățenia⁶²

„Copilul este înregistrat imediat după naștere și are de la această dată dreptul de a dobândi o cetățenie” (Art.7, Convenția asupra Drepturilor Copilului)

În viziunea modernă, instituția cetățeniei desemnează cadrul cel mai general al reglementării identității persoanei prin sancționarea apartenenței sale la un anumit stat și corelat a drepturilor și obligațiilor ce revin persoanei, în virtutea acestei apartenențe. „Din perspectiva modernității și a teoriei constituționale clasice – observa Habermas – singura calitate care poate caracteriza indivizii în relația cu statul este aceea de cetățean. În opoziție cu această calitate, este aceea de străin căruia i se acordă un regim juridic special, de regulă mai restrâns față de cel al cetățeanului.”⁶³

În legătură cu reglementarea, prin art. 8 din Tratatul asupra Uniunii Europene, a „cetățeniei europene” în literatura socio-juridică s-au exprimat o serie de puncte de vedere de natură să reconsidere tratamentul clasic, socio-politic și juridic al cetățeniei. Se apreciază că postmodernitatea modifică perspectiva clasică, introducând un pluralism de determinări între indivizi și stat, cum ar fi apartenența la un grup etnic, cultural sau religios, sex, zonă de rezidență etc. Apartenența la un anumit stat – observă B.Turner – ar deveni doar o calitate între altele. Persoanelor astfel individualizate le sunt aplicabile în primul rând drepturile omului.⁶⁴

Raportându-ne la legislația în vigoare în România, se poate aprecia că cetățenia este una dintre condițiile dobândirii depline a drepturilor și a asumării obligațiilor reglementate de constituție și de alte legi și acte normative. Importanța și semnificația acestei instituții, în materia protecției drepturilor copilului, este esențială ea condiționând dobândirea și exercițiul efectiv al tuturor drepturilor, civile politice, sociale, culturale, economice etc. ale copilului.

1) Cetățenia. Definiție și caracterizare

Cetățenia este definită în art.1 din Legea 192 din 1999⁶⁵ ca *legătura și apartenența unei persoane fizice la statul român*. Cetățenii români sunt egali în fața legii; numai ei vor fi admiși în funcțiile publice civile și militare.” Modurile de dobândire și pierdere a cetățeniei – se precizează în art.5, al.1 din Constituție- sunt reglementate prin lege organică.

Prin intermediul principiilor, regulilor și normelor care guvernează întreaga instituție a cetățeniei se asigură explicit dreptul copilului „de a-și păstra identitatea, și dreptul de a dobândi o cetățenie” (art.7 și 8 din Legea nr.18/1990 republicată). Între aceste principii doctrina constituțională și legea organică, menționează⁶⁶:

- a) *Principiul egalității în drepturi a tuturor cetățenilor (art.1, Legea nr.192/1999).*
- b) *Principiul legăturii de sânge în dobândirea cetățeniei (jus sanguinis). În consecință, conform prevederilor art.5 din Legea Cetățeniei, indiferent de*

⁶² Prezentarea și discuțiile asupra instituțiilor juridice se orientează spre acele aspecte care reprezintă efectiv mijloace de protecție a drepturilor copilului.

⁶³ Gunsteren, van, Herman (1996) „Four Conceptions about Citizenship”, in Bart van Steenberghe (ed.), *The Condition of Citizenship*, London, Sage Publications, p. 39.

⁶⁴ Turner, B. (1996) „Postmodern Culture-Modern Citizenship”, in B.van Stenberghe (ed), *op.cit.*, p.165.

⁶⁵ Legea nr.192 din 10 decembrie 1999 pentru modificarea și completarea Legii cetățeniei române nr 21 din 1991, publicată în M.O. nr 611 din 14 decembrie 1999.

⁶⁶ Deleanu, I. (1999) *Instituții de drept constituțional*, Vol.II, pp. 30-31.

locul nașterii, copilul dobândește cetățenia română dacă ambii părinți, sau numai unul dintre ei are cetățenia română. De asemenea, copilul găsit pe teritoriul statului român este cetățean român, dacă nici unul dintre părinți nu este cunoscut (art.5, lit.c).

- c) *Nu este admisă nici o discriminare între părinți în ce privește stabilirea cetățeniei copilului pe baza legăturii de sânge, acesta dobîndind cetățenia română indiferent unde s-a născut „chiar dacă numai unul dintre părinți este cetățean român” (art.5, al.1, lit.a și b din Legea Cetățeniei nr.21 din 1991 modificată și completată prin legea 192 din 1999).*
- d) *Cetățenia română nu poate fi retrasă celui care a dobîndit-o prin naștere.(art.5, al.2 din Constituție).*
- e) *În cazul adopției, conform art. 6 din Legea Cetățeniei, cetățenia copilului minor poate fi stabilită prin acordul părinților, dacă numai unul dintre adoptatori este cetățean român.(art.6, Legea Nr. 21, din 1991 asupra cetățeniei, modificată prin Legea nr.192 din 1999).*

II) Modurile de dobîndire a cetățeniei române

Legea organică stabilește de asemenea *modurile de dobîndire* a cetățeniei române. Conform art. 4 din Legea nr.192 din 1999 pentru modificarea și completarea Legii cetățeniei române, nr.21 din 1991, cetățenia română se dobîndește prin a.) naștere; b.) adopție; c) acordare la cerere.

a.) *Dobîndirea cetățeniei prin naștere.* Regula generală (modalitatea de drept) instituită de legiuitorul român, conform principiului *jus sanguinis*, prevede că cetățenia se dobîndește prin naștere. Orice copil născut pe teritoriul României sau în străinătate dobîndește cetățenia română dacă ambii părinți sau numai unul dintre ei este cetățean român. În întărirea acestui principiu, și în același timp pentru a răspunde exigențelor formulate de documentele internaționale în materia drepturilor omului, art. 27 din legea 192 din 1999 pentru modificarea Legii cetățeniei nr.21 din 1991 introduce un al doilea alineat care prevede că „*Cetățenia română nu poate fi retrasă celui care adobîndit-o prin naștere.*”

Declarația Universală a Drepturilor Omului prevede în art. 15 că: „*Orice persoană are dreptul la o cetățenie*” iar art.24, al.3, din *Pactul Internațional asupra Drepturilor Civile și Politice*, stipulează că „*Orice copil are dreptul de a dobîndi o cetățenie*”.

De asemenea, copilul găsit pe teritoriul României, din părinți necunoscuți, dobîndește cetățenia română. Conform art.30, al.1, din Legea nr.21 din 1991, modificată de Legea 192 din 1999, copilul care a dobîndit cetățenia română în aceste condiții „*pierde această cetățenie dacă, pînă la împlinirea vârstei de 18 ani, i s-a stabilit filiația față de ambii părinți, iar aceștia sunt cetățeni străini.*” În condițiile art.30, al.2 „cetățenia se pierde și în cazul în care filiația s-a stabilit numai față de un părinte cetățean străin, celălalt părinte rămînînd necunoscut.” După părerea noastră, o protecție reală și efectivă, conformă obligațiilor instituite de art.8 din legea nr.18 de ratificare a Convenției cu privire la drepturile Copilului, ar fi trebuit să includă prevederea administrării dovezii că minorul dobîndește, pe data recunoașterii filiației (și deci a pierderii cetățeniei române), o nouă cetățenie, conform legii străine.

b.) *Dobîndirea cetăţeniei române prin efectul unui act juridic (art. 4, lit.b şi c).*

b.1) *Dobîndirea cetăţeniei prin adopţie.* Legea cetăţeniei prevede în art.6, al.1 „*că cetăţenia română se dobîndeşte de către copilul cetăţean străin sau fără cetăţenie prin adopţie, dacă adoptatorii sunt cetăţeni români iar adoptatul nu a împlinit vârsta de 18 ani.* Dacă numai unul dintre adoptatori este cetăţean român, cetăţenia adoptatului va fi stabilită de comun acord. Dacă copilul a împlinit 14 ani, este necesar consimţământul acestuia (art.6, al.2). Dacă adopţia se face de către o singură persoană, iar aceasta este cetăţean român, adoptatul va dobîndi cetăţenia adoptatorului. (art.6, al.3).

Conform art.7, al.1, din Legea nr.21 din 1991 cu privire la cetăţenie, modificată şi completată de Legea nr.192 din 1999, în cazul declarării nulităţii sau anulării adopţiei, copilul care nu a împlinit 18 ani este considerat că nu a fost niciodată cetăţean român dacă domiciliază în străinătate sau dacă părăseşte ţara pentru a domicilia în străinătate. Per a contrario se deduce că în condiţiile în care nu sunt îndeplinite condiţiile menţionate în ipoteza art.7 al.1, copilul care a dobîndit cetăţenia română prin adopţie, şi-o păstrează chiar dacă aceasta este desfăcută sau anulată. Se instituie astfel o protecţie specială a dreptului copilului la dobîndirea şi păstrarea cetăţeniei. Apreciem că protecţia ar fi fost reală şi efectivă dacă art.7 ar fi conţinut în mod expres această prevedere. De asemenea, după opinia noastră instituirea unei protecţii reale ar fi trebuit să introducă prevederea administrării probei dobîndirii unei alte cetăţenii, conform legii străine, copilului care pierde cetăţenia română în aceste condiţii.

În cazul desfacerii adopţiei, copilul care nu a împlinit vârsta de 18 ani pierde cetăţenia română pe data desfacerii adopţiei, dacă acesta domiciliază în străinătate, sau dacă părăseşte ţara pentru a domicilia în străinătate.(art.7, al.2 Legea 21 din 1991, modificată prin legea 192 din 1999). Şi în această situaţie apreciem că protecţia reală şi efectivă a dreptului copilului la cetăţenie s-ar fi realizat dacă textul ar fi introdus o prevedere specială, în sensul remiterii de dovezi că minorul a dobîndit sau poate dobîndi, conform legii străine, o nouă cetăţenie, pe data pierderii cetăţeniei române.

b.2) *Dobîndirea cetăţeniei la cerere.* Conform art.9 din Legea nr.21 cu privire la cetăţenie din 1991 modificat prin Legea nr.192 din 1999, „*cetăţenia română se poate acorda, la cerere, persoanei fără cetăţenie sau cetăţeanului străin dacă îndeplineşte următoarele condiţii:*

- a.) s-a născut sau domiciliază, la data cererii, pe teritoriul României, sau deşi nu s-a născut pe acest teritoriu, locuieşte în mod legal, continuu şi statornic pe teritoriul statului român de cel puţin 7 ani sau, în cazul în care este căsătorit cu un cetăţean român, de cel puţin 5 ani;
- b.) dovedeşte prin comportarea şi atitudinea sa loialitate faţă de statul şi poporul român.
- c.) a împlinit vârsta de 18 ani.
- d.) are asigurate mijloace legale de existenţă.
- e.) este cunoscut cu o bună comportare şi nu a fost condamnat în ţară sau în străinătate pentru o infracţiune care îl face nedemn de a fi cetăţean român.
- f.) cunoaşte limba română şi posedă noţiuni elementare de cultură şi civilizaţie românească, în măsură suficientă pentru a se integra în viaţa socială.
- g.) cunoaşte prevederile Constituţiei României.

Termenele prevăzute de al.1, lit. a, pot fi reduse pînă la jumătate în cazul în care solicitantul este o personalitate recunoscută pe plan internațional.”

În privința copiilor minori, dobîndirea cetățeniei române, este posibilă ca efect al schimbării cetățeniei părinților săi. Art. 10 al.1 din Legea cetățeniei nr.21 din 1991 modificată prin Legea 192 din 1999, prevede următoarele: „Copilul născut din părinți cetățeni străini sau fără cetățenie și care nu a împlinit vârsta de 18 ani dobîndește cetățenia română odată cu părinții săi.” În ipoteza prevăzută de art.10, al.2, în care numai unul dintre părinți dobîndește cetățenia română, legiuitorul lasă la latitudinea părinților de a stabili, de comun acord, cu privire la cetățenia copilului. În caz de neînțelegere va decide tribunalul de la domiciliul minorului, ținînd cont de interesele acestuia. Copilului care a împlinit vîrsta de 14 ani i se cere consimțămîntul. Copilul dobîndește cetățenia română pe aceeași dată cu părintele său.

În condițiile art. 11, al.1, din Legea 192 pentru modificarea și completarea Legii cetățeniei române nr.21 din 1991, cetățenia română se poate acorda și persoanei care a avut această cetățenie și care cere redobîndirea ei, cu păstrarea cetățeniei străine și stabilirea domiciliului în țară sau cu menținerea acestuia în străinătate, dacă îndeplinește în mod corespunzător condițiile prevăzute de art.9 lit.b, c și e. Părinții care se repatriază și solicită redobîndirea cetățeniei române hotărăsc și în privința cetățeniei copiilor lor minori. În cazul copilului care a împlinit vârsta de 14 ani este necesar consimțămîntul acestuia. Redobîndirea cetățeniei de către unul din soți nu are nici o consecință asupra cetățeniei celuilalt soț. (art.11, al.3)

III) Dovada cetățeniei române se face potrivit dispozițiilor art.22 din Legea nr.21 modificată și completată de Legea 192 din 1992, „cu buletinul de identitate sau după caz cu cartea de identitate, pașaportul ori certificatul prevăzut de art.21, al.1.”⁶⁷

Cetățenia copilului pînă la vârsta de 14 ani se dovedește cu certificatul său de naștere, însoțit de buletinul de identitate sau pașaportul oricăruia dintre părinți. Dacă minorul este înscris în buletinul de identitate sau pașaportul unuia dintre părinți, dovada cetățeniei se face cu oricare din aceste acte. Dacă dovada cetățeniei copilului pînă la 14 ani nu se poate face în condițiile aliniatului precedent, dovada se va putea face cu certificatul eliberat de organele de evidență a populației.

Dovada cetățeniei copilului găsit se face pînă la vârsta de 14 ani cu certificatul de naștere.

Mențiunile privind acordarea sau pierderea cetățeniei române se înscriu – potrivit dispozițiilor art.50 din Legea 119 din 1996 cu privire la actele de stare civilă- pe actul de naștere, și dacă este cazul, pe cel de căsătorie, pe baza comunicării transmise de Ministerul de Interne.

IV) Pierderea cetățeniei române. Pierderea cetățeniei se poate face numai prin efectul unui act juridic. Art. 24 din Legea cetățeniei nr.21 din 1991 modificată și completată prin Legea nr.192 din 1999, prevede în art.24 următoarele modalități de pierdere a cetățeniei române: a.) retragerea cetățeniei; b.) aprobarea renunțării la cetățenie; c.)

⁶⁷ Conform art.21 „Cetățenia română se dobîndește pe data depunerii jurămîntului de credință. După depunerea jurămîntului, ministrul justiției, ori după caz, șeful misiunii diplomatice sau al oficiului consular va elibera persoanei căreia i-a acordat cetățenia română un certificat constatator.

alte cazuri prevăzute de lege (adopția copilului minor cetățean român de către un cetățean străin; pierderea cetățeniei române de către copilul minor ca urmare a renunțării la cetățenia română de către ambii părinți; stabilirea filiației față de părinții cetățeni străini ai copilului găsit pe teritoriul statului român etc.).

a.) *Retragerea cetățeniei*. Conform dispozițiilor art.25, al.1, din Legea nr.192 pentru modificarea și completarea Legii cetățeniei nr.21 din 1991, „Cetățenia română nu poate fi retrasă aceluia care adobîndit-o prin naștere”. Acest aliniat nou introdus la articolul 25, pune în acord legea organică a cetățeniei cu prevederile Constituției (art.5, al.2). În același timp, o astfel de prevedere reprezintă, un răspuns mai adecvat la cerințele exprese ale documentelor internaționale în materia drepturilor omului („orice persoană are dreptul la o cetățenie”, art.15 Declarația Universală a Drepturilor Omului).

În condițiile art.25, al.2 din Legea nr. 192 pentru modificarea și completarea Legii cetățeniei nr.21 din 1991, Cetățenia română se poate *retrage* persoanei care:

- a.) aflată în străinătate săvîrșește fapte deosebit de grave prin care vatămă interesele statului român sau lezează prestigiul României,
- b.) aflată în străinătate se înrolează în forțele armate ale unui stat cu care România rupt relațiile diplomatice sau cu care este în război;
- c.) a obținut cetățenia română prin fraudă.

Această modalitate de retragere a cetățeniei, are un caracter personal și operează ca sancțiune. Conform prevederilor art.26 „retragerea cetățeniei române nu produce efecte asupra cetățeniei soțului sau copiilor persoanei căreia i s-a retras cetățenia.”

b.) *Aprobarea cererii de renunțare la cetățenia română* poate interveni, în condițiile art.27 din Legea 192 din 1999 pentru modificarea și completarea legii cetățeniei române nr.21 din 1991, numai dacă:

- a) titularul cererii a împlinit vârsta de 18 ani, la data la care a solicitat aprobarea acesteia;
- b) are motive temeinice pentru a renunța la cetățenia română;
- c) a dobîndit ori a solicitat și are asigurarea că va dobîndi o altă cetățenie;
- d) nu este învinuită într-o cauză penală ori nu are de executat o pedeapsă penală;
- e) nu este urmărit pentru debite către stat, persoane fizice sau juridice din țară, sau avînd astfel de debite, le achită ori prezintă garanții corespunzătoare pentru achitarea lor.

Articolul 27 a fost completat prin introducerea prevederii de la lit.c. Ea conferă anumite garanții persoanei căreia i se aprobă o astfel de cerere, că nu rămîne fără cetățenie (apatrid). De asemenea, pierderea cetățeniei române prin aprobarea renunțării nu produce nici un efect asupra cetățeniei soțului sau copiilor minori. Există însă și excepții de la această regulă.

Art. 28, al.2, din Legea nr.192 din 1999 pentru modificarea și completarea Legii cetățeniei nr. 21 din 1991, prevede că „în cazul în care ambii părinți obțin aprobarea renunțării la cetățenia română, iar copilul minor se află cu ei împreună în străinătate ori părăsește împreună cu ei țara, minorul pierde cetățenia română o dată cu părinții săi, iar dacă aceștia au pierdut cetățenia la date diferite, pe ultima dintre aceste date.”

Un nou alineat 3' introdus la art.28 din Legea 192, reglementează o altă *modalitate de pierdere a cetățeniei* de către copil. Copilul minor, încredințat prin hotărâre judecătorească părintelui care are domiciliul în străinătate și care *renunță* la cetățenie, pierde cetățenia română, pe aceeași dată cu părintele căruia i-a fost încredințat și la care locuiește, cu condiția obținerii acordului celuilalt părinte, cetățean român.”

Deși prin modificarea dispozițiilor al.4 din art.28 și introducerea obligativității consimțământului copilului care a împlinit 14 ani (pentru prevederile al.2, 3 și 3') noua reglementare răspunde dreptului copilului de a fi consultat și de a i se respecta opiniile, totuși el nu oferă garanții suficiente în ce privește dreptul copilului de a avea o cetățenie, atâta vreme cât nu prevede administrarea unei dovezi care să ateste că minorul poate dobândi o nouă cetățenie, în condițiile legii străine.

c.) *Legea reglementează și alte situații care conduc la pierderea cetățeniei române.*

– Cetățenia română *se pierde prin adopție*, în condițiile art.29, al.1 din Legea nr 192/ 1999 pentru modificarea și completarea Legii cetățeniei nr.21/ 1991. Conform acestui nou alineat „Copilul minor, cetățean român, adoptat de un cetățean străin, pierde cetățenia română, dacă la cererea adoptatorului, sau după caz a adoptatorilor, dobândește cetățenia acestora, în condițiile prevăzute de legea străină. Minorului care a împlinit vârsta de 14 ani i se cere consimțământul.”

Printr-un alt nou alineat 1' articolul 29 introduce o protecție reală și efectivă a dreptului copilului la cetățenie, menționând că „Data pierderii cetățeniei române în condițiile alineatului 1 este data dobândirii de către minor a cetățeniei adoptatorului. „Această protecție este întărită de dispozițiile alineatului 2 din art.29 care prevăd expres: „În cazul declarării nulității sau anulării adopției, copilul care nu a împlinit vârsta de 18 ani este considerat că nu a pierdut niciodată cetățenia română.”

– *Pierderea cetățeniei române prin stabilirea filiației copilului găsit.* Cetățenia română se mai poate pierde în situațiile prevăzute de art.5, al.3. din Legea cetățeniei, nr.21 din 1991, modificată și completată de Legea 192 din 1999. „Copilul găsit pierde cetățenia română dacă pînă la împlinirea vârstei de 18 ani i s-a stabilit filiația față de ambii părinți, iar aceștia sunt cetățeni străini.

Conform al.2 al art. 5, cetățenia română se pierde și în cazul în care filiația s-a stabilit numai față de un părinte cetățean străin, celălalt rămînînd necunoscut. În ipotezele din al.1 și 2 din art.30, data pierderii cetățeniei române este data stabilirii filiației.

În toate situațiile descrise, mențiunile privind acordarea sau pierderea cetățeniei române se înscriu pe actul de naștere și, dacă este cazul, pe cel de căsătorie, pe baza comunicării transmise de Ministerul de Interne (art.50, Legea 116 din 1996 cu privire la actele de stare civilă).

3. Dreptul la identitate. Naționalitatea

Apartenența la o minoritate națională sau la un grup indigen contribuie, în strînsă legătură cu celelate elemente menționate, la asigurarea dreptului la identitate. Persoanele și copii aparținînd minorităților naționale, etnice, lingvistice religioase, se bucură de protecție specială a dreptului la identitate, reglementat atît de legislația universală cît și de cea europeană în materia Drepturilor Omului. În sistemul Națiunilor Unite acest

drept este reglementat, de exemplu, de Convenția cu privire la Drepturile Copilului în art.30; de Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice în art 27 etc. În sistemul european al Drepturilor Omului, a fost elaborat un document special, menit să protejeze dreptul la identitate al minorităților naționale: *Convenția Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale*, adoptată la Strasbourg, în 1995.⁶⁸ Convenția – cadru prevede în art.5 al.1 angajamentul părților „să promoveze condițiile de natură să permită persoanelor aparținând minorităților naționale să-și mențină și să-și dezvolte cultura, precum și să-și păstreze elementele esențiale ale identității lor, respectiv religia, limba, tradițiile și patrimoniul lor cultural.”

Constituția României reglementează în art.6 dreptul la identitate al minorităților naționale, precizând, în al.1, că „Statul recunoaște și garantează persoanelor aparținând minorităților naționale, dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase.” dispozițiile constituționale sunt completate de acte normative speciale menite să contribuie la asigurarea și garantarea dreptului la identitate al minorităților naționale, cum ar fi Legea învățământului nr.84 din 1995 cu completările ulterioare, Legea administrației publice locale etc.

4) **Dreptul la identitate. Capacitatea de folosință și de exercițiu**

„Orice om are dreptul de a i se recunoaște pretutindeni personalitatea juridică.” (art.16, Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice)

Identitatea persoanei este legată, așa cum observam mai sus, de valorificarea unui ansamblu de drepturi – la viață, la demnitate, onoare, nume, domiciliu, stare civilă etc. – care contribuie la individualizarea și identificarea persoanei în societate. Toate aceste drepturi fac parte din categoria *drepturilor subiective civile*⁶⁹, *personal nepatrimoniale*⁷⁰.

Exercițiul efectiv al acestor drepturi civile, presupune ca o condiție necesară, recunoșterea persoanei *ca subiect de drept, a personalității sale juridice, respectiv a capacității sale juridice de a deține drepturi și de a-și asuma obligații civile*. Declarația Universală a Drepturilor Omului reglementează, în art.6, „dreptul oricărei persoane de a i se recunoaște personalitatea juridică oriunde s-ar afla”. Acest drept este reiterat în art 16 al Convenției Internaționale cu privire la Drepturile Civile și Politice.

A.) Capacitatea de folosință și protecția drepturilor copilului. În doctrina civilă românească se admite principiul potrivit căruia, orice ființă umană este subiect de drept⁷¹. Calitatea de subiect de drept a persoanei fizice se exprimă în *capacitatea sa de*

⁶⁸ România a ratificat această Convenție prin legea nr.33 din 29 aprilie 1995, publicată în MO Partea I, nr.82 din 4 mai 1995.

⁶⁹ Dreptul subiectiv civil este posibilitatea recunoscută de legea civilă subiectului activ -persoană fizică ori persoană juridică- în virtutea căreia aceasta poate, în limitele dreptului și moralei, să aibă o anumită conduită, să pretindă o conduită corespunzătoare - să dea, să facă ori să nu facă ceva - de la subiectul pasiv, și să ceară concursul forței coercitive a statului, în caz de nevoie.” (G.Beleiu (1992) *Drept Civil Român*, Ed. Șansa, SRL, p. 72).

⁷⁰ Dreptul personal nepatrimonial este dreptul subiectiv care nu are un conținut economic, nefiind deci evaluabil în bani.(...) Din categoria acestor drepturi fac parte: drepturile care privesc existența și integritatea fizică și morală a persoanei (dreptul la viață, la sănătate și integritate fizică, la libertate, onoare, cinste reputație etc.); drepturi care privesc atributele de identificare a unei persoane (dreptul la nume și domiciliu) etc. (S. Răuschi; T. Ungureanu (1997) *Drept Civil*, Ed.Chemarea, Iași, p. 47).

⁷¹ Stătescu, C. (1970) *Drept civil. Persoana fizică. Persoana juridică*, p. 11.

folosință, definită, de art.5.al.2, decr. 31/1954 ca aptitudine generală a persoanei de a avea drepturi și de a-și asuma obligații. „Capacitatea de folosință prefigurează potențial, toate drepturile subiective pe care le poate dobîndi o persoană fizică. Ea nu se confundă cu aceste drepturi, ci exprimă numai aptitudinea generală, abstractă, de a le dobîndi.”⁷²

1.) *Caracterele juridice ale capacității de folosință*. Această aptitudine este asigurată și protejată printr-un ansamblu de *caractere juridice*: legalitatea, inalienabilitatea, intangibilitatea, generalitatea, egalitatea și universalitatea.

- a.) *Legalitatea capacității de folosință*. Legea este aceea care reglementează capacitatea de folosință sub toate aspectele sale – început, conținut, încetare.
- b.) *Generalitatea capacității de folosință*. Acest caracter juridic rezultă din definiția capacității de folosință, din art.5. al.2 din decr.31/1954, conform căreia „Capacitatea de folosință este capacitatea de a avea drepturi și obligații.”
- c.) *Inalienabilitatea capacității de folosință*. Una dintre consecințele semnificative ale legalității capacității de folosință, a faptului că ea nu este de domeniul voinței individuale, se exprimă în inalienabilitatea acestei capacități. Art.6, al.2 din decr. 31-1954 precizează în acest sens „Nimeni nu poate renunța, nici în tot, nici în parte, la capacitatea de folosință sau la cea de exercițiu.”
- d.) *Intangibilitatea* este de asemenea efect al legalității capacității de folosință. Dacă legea este aceea care reglementează această capacitate sub toate aspectele ei, rezultă că „nimeni nu poate fi îngrădit în capacitatea de folosință, decît în cazurile și condițiile prevăzute de lege”, așa cum precizează art.6, al.1 din decr.31/1954.
- e.) *Egalitatea capacității de folosință* decurge din principiul constituțional al egalității în drepturi, prevăzut de art.16, al.1 din Constituția României: „cetățenii sunt egali în fața legii și a autorităților publice fără privilegii și fără discriminări,”
- f.) *Universalitatea capacității de folosință* este statuată în art.4 al.1 din decr.31/1954, conform căruia „Capacitatea civilă este recunoscută tuturor persoanelor.”

2.) *Începutul capacității de folosință*. Art. 7 al.1. din Decretul 31/1954 stabilește regula generală, conform căreia „capacitatea de folosință începe de la nașterea persoanei și încetează odată cu moartea acesteia” Dovada începutului capacității de folosință se face cu certificatul de naștere.

De la această regulă, legiuitorul a instituit o excepție, prevăzînd în aliniatul 2 al articolului 7 din decr.31/1954 că „Drepturile copilului sunt recunoscute de la concepțiune, însă numai dacă el se naște viu.” Această prevedere prezintă un interes special pentru protecția drepturilor copilului. Ea lărgeste cadrul unei reglementări speciale, prezentă în Codul civil, în materie succesorală. Art.654, C.civ., stabilește că „Pentru a succede trebuie neapărat ca persoana ce succede să existe în momentul deschiderii succesiunii. Copilul conceput este considerat că există. Copilul născut mort este considerat că nu există”.

⁷² *Ibidem*, p. 22.

Reglementarea din al.2, art.7 din decretul 31/1954, instituie așa numita *capacitate de folosință anticipată*. Pentru ca ea să devină operantă, legea cere întrunirea simultană a două condiții: 1) să fie vorba de dobândirea unor drepturi de către copilul conceput, nu și de asumarea unor obligații; și 2) copilul să se nască viu.

În literatura de specialitate s-a apreciat „că anticiparea capacității de folosință este o măsură de protecție, adoptată în favoarea copilului nenăscut. Nu ar fi posibilă asumarea unei obligații pe seama copilului conceput, pentru că acest copil nu are din capacitatea de folosință decât aptitudinea de a dobândi drepturi, dar nu și pe aceea de a-și asuma obligații.”⁷³

A doua condiție cerută de lege este ca persoana concepută să se nască vie. Nu se cere, ca în alte legislații, ca ea să fie și viabilă. Pentru a fi considerat că s-a născut viu este suficient să fi respirat măcar o dată după ce s-a născut (ceea ce se dovedește prin prezența aerului în plămâni)⁷⁴. Chiar dacă a murit imediat după naștere, copilului i se întocmesc două acte de stare civilă: unul de naștere și unul de deces⁷⁵.

În doctrină, s-a subliniat de asemenea, faptul că această a doua condiție trebuie înțeleasă și în sensul că, un copil născut mort este considerat că nu a dobândit capacitatea de folosință anticipată, nu a fost niciodată subiect de drept, și deci nu a putut să dobândească nici un fel de drepturi; această împrejurare are semnificația unei condiții rezolutorii. Prin urmare, pe când capacitatea de folosință anticipată este *condițională*, cea dobândită potrivit regulii – de la naștere – este pură și simplă, neafectată de modalitatea condiției.⁷⁶

Capacitatea de folosință a persoanei fizice încetează odată cu moartea, așa cum prevede art.7, al.1 din decr.31/1954.

3.) *Îngrădiri ale capacității de folosință*. De principiu, capacitatea de folosință este intangibilă. Acest principiu este consacrat de articolul 6, al.1 din Decretul nr.31/1954 care prevede că „nimeni nu poate fi îngrădit în capacitatea de folosință.” În mod excepțional, capacitatea de folosință poate fi îngrădită „doar în cazurile și condițiile stabilite de lege” (art.6, decr.31/1954).

Cazurile și situațiile îngrădirii capacității de folosință sunt deci expres prevăzute de lege. Ele operează fie: a.) cu *titlu de mijloace de ocrotire a intereselor persoanei și bunurilor sale, ori a unor interese generale*; fie b.) cu *titlu de sancțiuni* (de dreptul familiei, civil, penal etc.).

a.) *Îngrădiri cu titlu de ocrotire a intereselor persoanelor*. După cum se subliniază în literatură, această categorie se înfățișează sub forma unor incapacități speciale de a încheia anumite acte juridice sau de a dobândi anumite drepturi⁷⁷. Ilustrăm mai jos câteva situații reglementate de codul familiei și codul civil.

Codul familiei stabilește în art.128 că „este oprit să se încheie acte juridice între tutore, soțul, o rudă în linie dreaptă ori frații sau surorile tutorelui, pe de o parte, și minor, de alta.”

Între îngrădirile capacității de folosință prevăzute de *Codul civil* se numără:

- a.) art.806 care precizează că „Minorul de 16 ani nu poate dispune în nici un fel „prin donații sau testament de bunurile sale”;
- b.) art.807 conform căruia „Minorul de 16 ani poate dispune prin testament și numai pentru jumătate din bunurile de care după lege poate dispune majorele.”

⁷³ *Ibidem*, p. 53.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 54.

⁷⁵ A se vedea Trib Suprem dec.civ. nt 166/1984.

⁷⁶ Beleiu, Gh., *op. cit.*, p. 255.

⁷⁷ Răusch, S.; Ungureanu, T. (1997) *Drept Civil. Partea generală*, Ed.Chemarea, Iași, p.169.

c.) art.809 prevede că „Minorul de 16 ani nu poate prin testament dispune în favoarea tutorelui său”.

b.) *Îngrădiri cu titlu de sancțiune*

1.) *Sancțiuni de dreptul familiei.* Articolul 109 din Codul familiei prevede sancțiunea *decăderii din drepturile părintești* „dacă sănătatea sau dezvoltarea fizică a copilului este primejduită prin modul de exercitare a drepturilor părintești, prin purtare abuzivă sau prin neglijență gravă în îndeplinirea îndatoririlor de părinte, ori dacă educarea, învățătura sau pregătirea profesională a copilului nu se face în spirit de devotament față de România...” Decăderea se pronunță de către instanța de judecată la cererea autorității tutelare.

2.) *Sancțiuni cu caracter penal.* Sistemul sancțiunilor penale prevăzute de Codul penal reglementează, în art.53 trei categorii de pedepse: principale, complementare și accesorii. 1.) *Pedepsele principale* sunt: a) detenția pe viață; b.) închisoarea de la 15 zile la 30 de ani; c.) amenda de 100.000 la 50.000.000 lei; 2.) *Pedepsele complementare* sunt: a) interzicerea unor drepturi de la 1 la 10 ani; b) degradarea militară; 3.) *Pedeapsa accesorie* este interzicerea unor drepturi anume prevăzute de lege.

Pedepsele complementare și accesorii funcționează ca sancțiuni penale ale îngrădirii – în circumstanțe precis determinate de legea penală- capacității de folosință, prin interzicerea unor drepturi prevăzute de art.64, C.pen: a.) dreptul de a alege și a fi ales în autoritățile publice sau în funcții electiv publice; b.) dreptul de a ocupa o funcție implicând exercițiul autorității de stat; c.) dreptul de a ocupa o funcție sau de a exercita o profesie de natura aceleia de care s-a folosit condamnatul pentru săvârșirea infracțiunii; d.) drepturile părintești; e.) dreptul de a fi tutore sau curator.

Pedeapsa complementară a interzicerii unor drepturi poate fi aplicată conform prevederilor art.65 C.pen. dacă pedeapsa principală stabilită este închisoare de cel puțin 2 ani iar instanța constată că față de natura și gravitatea infracțiunii, împrejurările cauzei și persoana infractorului, această pedeapsă este necesară. În condițiile art.65, al.2 aplicarea pedepsei interzicerii unor drepturi este obligatorie când legea prevede această pedeapsă. Conform art.66, C.pen pedeapsa complementară a interzicerii unor drepturi se aplică după executarea pedepsei închisorii, după grațierea totală sau după prescripția executării pedepsei.

Pedepsele accesorii operează de drept, conducând la îngrădirea capacității de folosință prin interzicerea drepturilor prevăzute în art.64.C.pen., pe toată durata pedepsei privative de libertate.

Capacitate de folosință reprezintă așa cum observăm mai sus o instituție esențială care reglementează persoanlitatea juridică, calitatea persoanei de subiect de drept. Participarea efectivă la viața juridică prin exercitarea drepturilor și asumarea obligațiilor civile se realizează prin intermediul *capacității de exercițiu*.

B.) Capacitatea de exercițiu și protecția drepturilor copilului. Capacitatea de exercițiu este definită în art.5, al.3 din decretul nr.31/1954, conform căruia, „*Capacitatea de exercițiu este capacitatea persoanei de a-și exercita drepturile și de a-și asuma obligațiile, săvârșind acte juridice.*”

Spre deosebire de capacitatea de folosință care este recunoscută persoanei de la naștere, și în ce privește drepturile de la concepție, în stabilirea debutului capacității de

exercițiu legiuitorului a ținut cont de particularitățile dezvoltării ființei umane, de faptul că ea atinge treptat, prin parcurgerea unor stadii și etape, maturitatea intelectuală, morală și emoțional afectivă necesare participării responsabile la viața juridică.

Reglementând capacitatea de folosință ca aptitudine abstractă a copilului de a dobândi drepturi și de a-și asuma obligații civile legiuitorul a recunoscut personalitate juridică, a acestuia, calitatea sa de subiect de drept. Condiționând exercițiul efectiv al drepturilor civile de dobândirea treptată a maturității, legiuitorul a instituit mijloace reale și efective de protecție și ocrotire a copilului, creind premisele participării și angajării sale treptate la viața social-juridică. Instituția capacității juridice dobândește astfel un rol fundamental în reglementarea și protecția drepturilor copilului.

Corespunzător acestor premise de natură psihosociologică, art.8 din decretul 31 / 1954 stabilește majoratul – data la care persoana împlinește 18 ani- ca momnet al dobândirii capacității depline de exercițiu. De la această vîrstă se prezumă că persoana are maturitatea necesară asumării drepturilor și obligațiilor civile, a participării directe, în nume propriu la viața juridică. Capacitatea de exercițiu, se precizează în literatură, nu se confundă cu aptitudinea de adobîndi drepturi și obligații, ci ea este capacitatea de a dobîndi aceste drepturi și obligații *prin încheierea unor acte juridice*. Întemeiată pe capacitatea de folosință, pe calitatea de subiect de drept a persoanei, capacitatea de exercițiu, tocmai pentru că pornește de la premisa dobândirii unei anume maturități de către persoană, exprimă juridicește această maturitate prin puțința de a încheia acte juridice.⁷⁸

Din punctul de vedere al capacității de exercițiu legiuitorul distinge între: a.) *lipsa capacității de exercițiu* (0-14 ani); b.) *capacitatea de exercițiu restrînsă* (copilul între 14 și 18ani); c.) *capacitatea deplină de exercițiu*. Aceste distincții în interiorul capacității de exercițiu nu reprezintă altceva decît sancționarea în drept a procesului de maturizare treptată a persoanei. Ele sunt mijloace juridice de protecție a interesului superior al copilului și a drepturilor sale.

a.) *Lipsa capacității de exercițiu*. Articolul 11 din decretul 31/1954 prevede că nu au capacitate de exercițiu: a.) minorul care nu a împlinit vîrsta de 14 ani; b.) persoana pusă sub interdicție. În situația prevăzută la lit.a incapacitatea se datorează vîrstei și absenței maturității intelectuale precum și a discernămintului necesare participării la viața juridică. În consecință, copilul aflat în această situație nu participă direct la încheierea actelor juridice. Participarea copilului lipsit de capacitate de exercițiu la viața juridică se realizează prin intermediul instituției *reprezentării*. Art.11, al.2 din decretul 31/1954 prevede în acest sens că „*pentru cei care nu au capacitate de exercițiu, actele juridice se fac de reprezentanții lor legali*.” Reprezentanții legali ai copilului lipsit de capacitate de exercițiu sunt *părinții* sau *tutorele*. Obligația de reprezentare a copiilor sub 14 ani de către părinți este reiterată și de art.105 din codul familiei care prevede „*părinții au dreptul și îndatorirea de a administra bunurile copilului lor minor și de a-l reprezenta în actele civile pînă la data la care el împlinește vîrsta de 14 ani*.” Dacă din diferite motive⁷⁹ minorul este pus sub tutelă, conform art.124 c.fam. „*Tutorele are obligația de a administra bunurile minorului și de a-l reprezenta în actele civile, însă numai*

⁷⁸ Stătescu, C., *op.cit.*, p. 223.

⁷⁹ Vezi legea Legea 272/2004 privitoare la protecția și promovarea drepturilor copilului.

până la data la care împlinește vârsta de 14 ani.” Printr-o astfel de reglementare legiuitorul s-a asigurat că minorul se bucură de drepturile conferite de lege, dar într-o modalitate care-i asigură protecția intereselor personale, respectiv prin reprezentare.

Reprezentarea legală a celui pus sub interdicție se realizează prin tutore. În cazul tutelei celui pus sub interdicție, art.147 din c.fam prevede „Regulile privitoare la tutela minorului care nu a împlinit vârsta de 14 ani se aplică și în cazul tutelei celui pus sub interdicție, în măsura în care legea nu dispune altfel.”

Deși legiuitorul sancționează lipsa de maturitate și discernământ a copilului sub 14 ani și a interzisului judecătoresc ocrotindu-i prin intermediul lipsei capacității de exercițiu doctrina și jurisprudența admit constant valabilitatea actelor civile încheiate de o asemenea persoană dacă este vorba despre⁸⁰:

- a.) *Acte de conservare*, care prin definiție nu pot fi vătămătoare, indiferent cine le face(majorul, minorul, interzisul); asemenea acte sunt: somația, înscrierea unei ipotece, cererea de inventar etc.
- b.) *Acte mărunte* care se încheie zilnic (cumpărături). Minorul lipsit de capacitate de exercițiu poate încheia valabil o serie de acte juridice prevăzute de c.familiei. Între acestea se numără:
 - a. În cazul divorțului părinților instanța se va pronunța și asupra încredințării copiilor minori. Art. 42 c.fam. prevede că, în acest scop, instanța va asculta părinții și autoritatea tutelară precum și copii dacă aceștia au împlinit vârsta de 10 ani;
 - b. *Ascultarea minorului de 10 ani pentru determinarea domiciliului său legal*. Articolul 100 din c.fam prevede că domiciliul minorului este la părinții săi. Dacă părinții nu locuiesc împreună aceștia vor decide de comun acord la care dintre ei va locui copilul. În caz de neînțelegere între părinți instanța judecătorească, ascultând autoritatea tutelară precum și pe copil, dacă acesta a împlinit 10 ani, va decide ținând seama de interesele copilului.
 - c. *Ascultarea copilului care a împlinit 10 ani în cazul acțiunii deschise de părinți pentru înapoierea copilului*. (art.103 C.fam).
 - d. *Consimțământul la adopție* al copilului care a împlinit 10 ani (art.11, lit.b, art.17, Legea 273 /2004 privind regimul juridic al adopției)
 - e. Adopția poate fi desfăcută la cererea copilului care a împlinit 10 ani (art.58, al.2 Legea 273/2004 privind regimul juridic al adopției) etc.

b.) *Capacitatea de exercițiu restrânsă*. Minorul care a împlinit vârsta de 14 ani, precizează art. 9, al. 1 din Decretul nr. 31/1954 are capacitatea de exercițiu restrânsă. Sancționând achizițiile în dezvoltarea cognitiv-intelectuală și moral-afectivă, legiuitorul dă posibilitatea copilului care a împlinit 14 ani să încheie *personal acte juridice*. În același timp, pentru a se asigura că aceste acte nu aduc atingere intereselor sale personale și patrimoniale, legiuitorul reglementează ca mijlc de ocrotire și protecție instituția *încuviințării prealabile a fiecăruia dintre actele încheiate de copil* (art.9, al.2 Decretul nr. 31/1954). În doctrină se subliniază că nu mai putem vorbi de lipsa capacității de

⁸⁰ Beleiu, Gh., *op.cit.*, pp. 281-282.

exercițiu. Vorbim de capacitate de exercițiu restrânsă; *capacitate*, pentru că actul juridic se încheie *personal* de către minor; *restrânsă*, fiindcă întotdeauna actul juridic trebuie să fie, *în prealabil încuviințat* de către ocrotitorul legal al minorului, *ocrotitor care nu mai are calitatea de reprezentant* tocmai datorită faptului că actul este încheiat personal de către minor.⁸¹

Protecția drepturilor copilului cu capacitate restrânsă de exercițiu se realizează și prin intermediul reglementării actelor juridice pe care minorul între 14-18 ani le poate încheia. Sfera acestor acte juridice definește conținutul capacității de exercițiu restrânse. Din acest punct de vedere, actele minorului se împart: **a.)** acte pe care minorul între 14 și 18 ani le poate încheia în mod valabil, personal și singur; **b.)** acte juridice pe care minorul le poate încheia personal dar cu încuviințarea prealabilă a ocrotitorului legal; **c.)** acte juridice pe care minorul le poate încheia singur cu încuviințarea prealabilă atât a ocrotitorului legal cât și a autorității tutelare; **d.)** acte juridice pe care minorul nu le poate încheia în mod valabil, nici cu încuviințare.

a.) Acte pe care minorul între 14 și 18 ani le poate încheia în mod valabil, persoanl și singur, în sfera dreptului civil, al familie, în dreptul constituțional și dreptul muncii

Acte de drept civil. Actele de conservare a patrimoniului. În doctrină, actul de conservare a patrimoniului semnifică orice măsură avînd drept scop păstrarea, menținerea unui drept, care esate pe cale de a se pierde.⁸² Sunt astfel de acte întreruperea unei prescripții, înscrierea unei ipoteci, cererea de inventar etc.

Depunerile la CEC. Decretul nr. 31/1954 prevede în mod expres în art 10, al.4 dreptul minorului cu capacitate restrînsă, să facă depuneri la casele de păstrare de stat și să dispună de aceste depuneri, potrivit prevederilor regulamentelor acestor case de păstrare, fără a avea nevoie de încuviințarea părinților sau a tutorelui.

Dacă a împlinit 16 ani, minorul poate dispune prin *testament* pentru jumătate dintre bunurile de care, după lege, poate dispune majorele (art.807, C.civ) dar în nici un caz în favoarea tutorelui său (art.809, C.civ).

Acte de dreptul familiei. Încheierea căsătoriei. Dispozițiile art.4 din C.fam prevăd că se poate căsători bărbatul care a împlinit 18 ani iar femeia numai dacă a împlinit 16 ani. Pentru motive temeinice se poate încuviința căsătoria femeii care a împlinit 15 ani. Încuviințarea se poate da de către Consiliul local, județean sau al municipiului București în cuprinsul căruia își are domiciliul femeia și numai în temeiul unui aviz dat de un medic oficial. Femeia care a împlinit 16 ani nu are nevoie de nici o încuviințare. În doctrină și în practică s-a subliniat că autorizarea care se dă de către Consiliul local nu are aceeași funcție, pe care, de obicei, o are încuviințarea dată de părinți ori de tutore unui minor cu capacitate restrînsă care încheie acte juridice. Această autorizare se eliberează pe baza aprecierii temeinice a motivelor care ar justifica o căsătorie înainte de împlinirea vârstei de 16 ani și are în vedere întotdeauna concluziile privitoare la aptitudinea de a se căsători cuprinse într-un aviz medical.⁸³

⁸¹ Stătescu, C., *op.cit.*, p. 231.

⁸² *Ibidem*, p. 235.

⁸³ *Ibidem*, p. 245.

Acte de drept constituțional. În temeiul art.28, alin.3' și 4 din Legea nr. 192 din 1999 de modificare și completare a Legii nr. 21 din 1991 cu privire la cetățenia română, copilul minor încredințat prin hotărâre judecătorească părintelui care are domiciliul în străinătate și care renunță la cetățenie, pierde cetățenia română pe aceeași dată cu părintele căruia i-a fost încredințat și la care locuiește. Copilului care a împlinit 14 ani i se ia consimțământul.

Copilul minor, cetățean român, adoptat de un cetățean străin, pierde cetățenia română, dacă la cererea adoptatorului sau, după caz, a adoptatorilor, dobândește cetățenia acestora în condițiile prevăzute de legea străină. Minorului care a împlinit vârsta de 14 ani i se cere consimțământul (art.9, al.1 Legea nr.21 din 1991 modificată și completată de Legea nr. 192 din 1999).etc.

Acte de dreptul muncii. Copilul care a împlinit vârsta de 16 ani poate încheia un contract de muncă, în calitate de angajat. Art.13 din codul muncii (legea 53/2003) prevede că începînd cu vârsta de 16 ani fiecare persoană aptă de muncă poate să desfășoare o muncă utilă societății. Deși îi recunoaște copilului de 16 ani capacitatea de a încheia, în calitate de angajat, un contract individual de muncă, în acord cu reglementările internaționale în materie⁸⁴, codul muncii prevede că Pentru protecția sănătății lor, tinerii sub vârsta de 18 ani, încadrați în muncă, nu pot fi repartizați la locuri de muncă cu condiții vătămătoare, grele sau periculoase și nu pot fi folosiți la muncă în timpul nopții (art.109 (2), art.111(3), art.125 (1) etc.).

b.) Acte juridice pe care minorul între 14 și 18 ani, le poate încheia personal dar numai cu încuviințarea prealabilă a ocrotitorului legal

Această categorie de acte este reglementată de art 133, al.1 c.fam, care prevede expres că *minorul care a împlinit vârsta de 14 ani încheia acte juridice cu încuviințarea prealabilă a tutorelui*. Fac parte din această categorie actele prevăzute de art 133, al.4 c.fam, dacă sunt încheiate de minor. Aliniatul 4 al art.133 prevede că tutorele poate înstrăina, fără prealabila încuviințare a autorității tutelare, bunurile supuse pieirii ori stricăciunii, precum și bunurile devenite nefolositoare pentru minor dacă valoarea acestora din urmă nu depășește 250 de lei. În situația în care astfel de acte sunt încheiate de minorul între 14 și 18 ani, ele trebuie să aibe încuviințarea prealabilă a tutorelui (dar nu și a autorității tutelare).

Copilul de 15 ani se poate încadra în muncă, prin încheierea unui contract individual de muncă, dar numai cu încuviințarea prealabilă a părinților sau tutorelui, și numai pentru munci potrivite cu dezvoltarea fizică, aptitudinile și cunoștințele lor (art.49 (4) din Constituția României combinat cu dispozițiile codului muncii/legea 53/2003).

c.) Acte juridice pe care minorul între 14 și 18 ani le poate încheia numai cu încuviințare prealabilă a ocrotitorului legal și a autorității tutelare

Din această categorie fac parte actele juridice de dispoziție, respectiv de înstrăinare, gajare, renunțare la drepturi patrimoniale. În acest sens, art. 133, al.2 c.fam.

⁸⁴ vezi, de exemplu, Art.10, alin.3 din Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale.

prevede că dacă actul pe care minorul urmează să-l încheie face parte din acelea pe care tutorele nu le poate încheia decât cu încuviințarea autorității tutelare (prevăzute de art.129, al.2), va fi necesară și prealabila încuviințare a acesteia. La rândul său autoritatea tutelară va acorda încuviințarea numai dacă actul răspunde unei nevoi sau prezintă un folos neîndoielnic pentru minor. De aceea încuviințarea se dă pentru fiecare act în parte (art.130, alin.1 și 2 c.fam).⁸⁵

Minorul care a împlinit 14 ani poate încheia un contract de muncă – ca persoană pentru care se prestează activitatea – numai cu încuviințarea prealabilă a a părinților sau tutorelui și a autorității tutelare.⁸⁶

d.) Acte juridice pe care minorul nu le poate încheia valabil nici cu încuviințarea autorității tutelare

Din această categorie fac parte actele prevăzute de art. 128 și 133, al.3 din c.fam. Printr-o dispoziție prohibitivă art 128 prevede că este oprit să se încheie acte juridice între tutore, soțul, o rudă în linie dreaptă ori frații ori surorile tutorelui, pe de-o parte, și minor, pe de alta. În condițiile art.133, al.3, minorul nu poate să facă nici chiar cu încuviințare, donații și nici să garanteze obligații.

c.) *Capacitatea de exercițiu deplină.* Deplina capacitate de exercițiu a persoanei fizice poate fi caracterizată ca aptitudinea omului de a dobândi și exercita drepturile civile și de a-și asuma și executa obligațiile civile prin încheierea, persoana și singur a tuturor actelor juridice civile. Dobândită odată cu împlinirea vârstei de 18 ani, capacitate de exercițiu, se prezumă că există și funcționează fără nici un fel de îngrădire, în virtutea intangibilității și inalienabilității sale, expres prevăzute de art.6, al.1 și 2 din decretul 31/1954: Nimeni nu poate fi lipsit în tot sau în parte de capacitatea de exercițiu, decât în cazurile și condițiile stabilite de lege. Nimeni nu poate renunța nici în tot nici în parte (...) la capacitatea de exercițiu.

Restrângerea exercițiului unor drepturi apare ca o *măsură excepțională*, ce nu poate opera decât în condițiile strict prevăzute de lege, fie pentru protecția persoanei și a intereselor sale (punerea sub interdicție) fie pentru protecția unor interese publice. Art. 53 din Constituția României, prevede expres că: *Exercițiul unor drepturi sau al unor libertăți poate fi restrâns numai prin lege și numai dacă se impune, după caz, pentru: apărarea siguranței naționale, a ordinii, sănătății ori a moralei publice, a drepturilor și libertăților cetățenilor; desfășurarea instrucției penale; prevenirea consecințelor unei calamități naturale sau ale unui sinistru deosebit de grav.* Însă, nici chiar în astfel de condiții nu sunt autorizate derogări de la o serie de drepturi enumerate expres de articolul 4, al.2 al Convenției Internaționale cu privire la Drepturile Civile și Politice, devenită prin ratificare drept intern. Dintre aceste drepturi fac parte: dreptul la viață (art.6); dreptul de a nu fi supus torturii și nici unor tratamente crude, inumane sau degradante (art.7); dreptul de a nu fi ținut în sclavie și servitute (art.8, al.1 și 2); dreptul de a nu fi supus pedepsei privative de libertate pentru neexecutarea unei obligații contractuale (art.11); dreptul la respectarea legalității incriminării și a pedepsei (art.15);

⁸⁵ Rauschi, S.; Ungureanu, T., *op.cit.*, p. 211.

⁸⁶ Ghimpu, S.; Țiclea, A. (1997) *Dreptul Muncii*, Casa de editură și presă „Șansa” SRL, București, p.178.

dreptul persoanei de a I se recunoaște pretutindeni personalitatea juridică (art.16); dreptul la libertatea gândirii, conștiinței și religiei (art.18).

De asemenea, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, admițând în art.15 derogări pentru situații precis determinate, cum sunt războiul sau pericolul public ce amenință viața națiunii, precizează în al.2, faptul că nici în aceste condiții nu pot fi restrânse drepturile prevăzute de art.2 (dreptul la viață), art.3 (dreptul la alegeri libere la intervale de timp rezonabile), art.4, al.1(interzicerea sclaviei și a servituții).

b) Instituții socio-juridice de protecție a drepturilor copilului în mediul familial. Dreptul la asistență alternativă și protecția interesului superior al copilului

Protecția și ocrotirea drepturilor copilului este apreciată drept indicatorul cel mai sensibil al sănătății unei societăți. Ea se realizează pe baza unui parteneriat între familie și stat, în limitele unor instituții socio-juridice reglementate prin lege. Există o dinamică a relațiilor familie-stat în asigurarea protecției drepturilor copiilor astfel încât, *în nici un moment al dezvoltării sale copilul nu trebuie să fie lipsit de grijă și ocrotire*. Familiei îi revine, prin tradiția legiferată de legislația constituțională, de drept civil și al familiei etc., rolul central în acest proces. Ori de câte ori însă părinții nu pot asigura condițiile și standardele necesare dezvoltării copilului în mediul familial (din motive obiective sau din culpă) statului îi revine obligația de a sprijini sau de a prelua integral (prin măsuri cu caracter temporar sau permanent) ocrotirea drepturilor copilului. Relația de parteneriat familie-stat presupune de asemenea asumarea de către stat a unor obligații pozitive în domeniile educației, asigurării unor servicii de sănătate și asistență socială, identificării copiilor cu nevoi speciale etc. *Dinamica acestei relație este(sau ar trebui) reglată în orice moment al evoluției sale de respectarea interesului superior al copilului și de situarea sa deasupra drepturilor părinților în deciziile privitoare la creșterea și ocrotirea copiilor.*

Secțiunea I:

Copiii înții: Protecția și ocrotirea drepturilor copilului în mediul familial

Regula generală care sancționează, de fapt, una dintre cele mai vechi tradiții consacră *rolul familiei, al părinților în asistența și ocrotirea copilului*. Ea este răspunzătoare pentru îndeplinirea obligațiilor de creștere și întreținere a tuturor copiilor minori.

1.) Mutații în familia tradițională: impactul lor asupra protecției și ocrotirii drepturilor copilului.

Transformarea familiei nucleare tradiționale – ”revoluția familiei”, cum o denumesc unii autori – s-a produs sub impactul concertat al unei multitudini de factori de natură economică, politică, morală și juridică. Mutații în viziunea tradițională asupra familiei au fost aduse și de dezvoltarea tehnicilor medicale de inseminare artificială, de răspîndirea practicilor de schimbare a sexului, de legiferarea, în anumite state europene și nord-americane, a căsătoriei între persoane de același sex etc. Ele au influențat direct protecția și ocrotirea drepturilor copilului, au generat schimbări majore în legislația civilă, a familiei și copilului în majoritatea țărilor occidentale. Această influență acțio-

nează în dublu sens, avînd atît efecte pozitive (de exemplu, legiferarea egalității în drepturi a copiilor din afara căsătoriei cu cei din căsătorie) cît și negative asupra protecției și ocrotirii drepturilor copiilor.

1.1) *Revoluția în domeniul familiei și „deficitul parental”*

După unii autori⁸⁷, în ultimii 40 de ani familia nucleară tradițională a suferit un proces constant de eroziune în toate țările occidentale. Acest proces este calificat în termeni foarte diferiți, opuși chiar, fie ca „revoluție în viața de familie”, ca o „criză”, sau mai realist, „nu ca declin ci ca schimbare”. Indiferent cum este calificat acest proces, efectele sale sunt ambivalente, atît pozitive cît și negative.

Între temele centrale promovate de mișcările feministe s-au numărat schimbarea rolului prescris femeii în familia tradițională (doar mame și soții) acesul la educație și la o carieră profesională, acesul în condiții de egalitate și non-discriminare pe piața forței de muncă, la viața publică etc. Fără îndoială, sub impactul acestor mișcări, poziția și tratamentul femeii în multe societăți a înregistrat un progres care nu poate fi contestat. Partizanii „crizei”, asociază schimbările din familia tradițională, și liberalizarea statutului femeii, cu o serie de efecte negative, cum ar fi: creșterea numărului de divorțuri, a numărului familiilor mono-parentale, a numărului de copii care se nasc în afara căsătoriei, a numărului din ce în ce mai mare de minore care rămîn însărcinate etc.

Indiferent de modul în care sunt calificate aceste mutații, pozițiile se apropie în direcția recunoașterii efectelor lor asupra creșterii și ocrotirii copiilor. „Consecințele schimbărilor recente ale vieții de familie pot fi văzute pretutindeni, iar tabloul nu este unul prea frumos: rate din ce în ce mai mari ale delincvenței juvenile, sinucideri, depresie, obezitate/anorexie, consum de droguri, minore gravide.”⁸⁸

Între factorii sociali care sunt invariabil indicați pe primul loc – în studii realizate în diferite țări occidentale, America de Nord, Canada, Australia etc. – se numără dezintegrarea familiei nucleare, sau ceea ce A.Etzioni numește „*deficit parental*”. El ar reprezenta scăderea constantă, în ultimii 30 de ani, a timpului dedicat creșterii și îngrijirii copiilor, precum și recursul la diferite alternative la familia nucleară (familia postnucleară – în special familia mono-parentală și familia adoptivă etc.) care s-au dovedit a fi mai puțin eficiente. Principalul deficit al alternativelor la familia nucleară se înregistrează în dezvoltarea emoțional-afectivă și morală a copiilor. „Ele pot asigura satisfacerea trebuințelor biologice elementare ale copilului – de hrană, adăpost, sănătate etc. – dar nu sunt suficiente, observa Urie Brofenbrenner, pentru a asigura o dezvoltare psihologică normală. Biologic, copiii vor crește, dar sufletul lor nu.”⁸⁹

Partizanii acestui punct de vedere pledează pentru restaurarea valorilor familiei nucleare. „Nu există nici un substitut viabil pentru familie -crede cunoscutul sociolog american D.Popenoe- capabil simultan să echilibreze – așa cum se întîmplă în familia nucleară- intimitatea emoțională, viața sexuală a părinților și creșterea copiilor. Familia

⁸⁷ Glandon, Ann Mary (1987) *Abortion and Divorce in Western Law*, Harvard University Press, 1987; Etzioni, A (1993) *The Spirit of Community. The Reinvention of American Society*, Simon and Schuster, D. Popenoe (1990) *Disturbing the Nest: Family Change and Decline in Modern Societies*; Galston, W (1995) *The Case of Two Parents Family* etc.

⁸⁸ Douglas, R.B (2001) „Parental Responsibility in a Time of Societal Irresponsability”, in *The Responsive Community. Rights and Responsibilities.*, Vol.11, p. 2a.

⁸⁹ Brofenbrenner, U citat în A.Etzioni (1993) *The Spirit of Community. The Reinvention of American Society*, New York, Simon and Shuster, p. 55.

nucleară nu este numai un ideal social, ea este socialmente fundamentală. Un tată și o mamă care împart responsabilitățile pentru creșterea copiilor reprezintă cea mai bună structură pentru dezvoltarea copiilor și asigurarea continuității generațiilor.”⁹⁰

1.2) „Familia nu este în declin, ea doar se schimbă” (R.Bellah)

În cunoscutul studiu asupra tradițiilor și mutațiilor actuale din sfera vieții asociaționale în America, *Habits of Heart*, Robert Bellah⁹¹ aprecia că familia nu este în criză, ci doar se schimbă. Mutații esențiale au fost generate de preluarea unor funcții tradiționale ale familiei de către alte organisme sociale, dar, și în mod deosebit, de schimbările survenite în statutul femeii ca efect al presiunilor mișcărilor feministe. „Femeile au intrat masiv pe piața forței de muncă, astfel încât acum majoritatea femeilor căsătorite și a mamelor muncesc. Ele fac acest lucru parțial pentru a-și exprima sentimentele de valoare personală și dorința de implicare publică, parțial din pricina faptului că multe familii nu ar supraviețui fără două surse de venit, și parțial din cauza faptului că nu sunt deloc sigure de durata căsătoriilor lor.”⁹²

Într-devăr, unele reprezentante ale mișcărilor feministe au considerat familia ca principala sursă a inferiorității și subordonării femeii. În primele decenii ale sec. XX Theresa Billington-Greig, recomanda celibatul femeilor și respingerea vieții de familie „ca singurul mijloc pentru realizarea intelectuală și a unei cariere de succes”⁹³.

Una dintre cele mai importante revendicări ale mișcărilor de eliberare a femeilor din deceniile șapte și opt a fost aceea a egalității femeii și bărbatului pe piața forței de muncă, a salariului egal al femeii cu acela al bărbatului. Pentru ca acest deziderat să devină realitate femeile trebuiau, apreciau unele reprezentante ale feminismului, să fie eliberate de obligațiile de creștere a copiilor și de menaj. Aceste pretenții n-au însemnat însă, decât în cazuri extreme, dorința femeii de a renunța la maternitate sau la grija pentru creșterea copiilor. Mai de grabă ele au vizat o *co-participare a bărbatului la creșterea și ocrotirea copiilor*, o împărțire a acestor obligații care să permită și femeii să se realizeze prin profesie. Sterotipului referitor la „incapacitatea naturală” a bărbatului de a realiza astfel de activități, i-au fost contrapuse studiile și cercetările de psihosociologie a dezvoltării. Ele au evidențiat diferențele majore dintre strategiile de socializare a celor două sexe, faptul că încă de la naștere „*viața în roz sau în bleu*” pregătesc fetele și băieții pentru actualizarea unor abilități diferite, pentru o educație și practică profesională diferite, pentru roluri diferite în familie etc. Pentru Nancy Chodorow îngrijirea copiilor de către mamă este atât naturală cât și inevitabilă, datorită structurilor sociale dominante și diviziunii sexuale a muncii. Ieșirea din acest cerc vicios, ar presupune, după Chodorow, convingerea bărbaților să participe în mod egal cu femeile la creșterea copiilor. Diviziunea între membrii cuplului creșterii copiilor ar putea produce schimbări în dezvoltarea psihologică a fetelor și a băieților și la egalitate între cele două sexe.⁹⁴

⁹⁰ D. Popenoe (1990) *Disturbing the Nest: Family Change and Decline in Modern Societies*, New York, p. 117.

⁹¹ Bellah, R; Masden, R; Sullivan, W.M; Tipton, S.M (1985) *Habits of Heart. Individualism and Commitment in American Life*, Univ.of California Press, trad. în românește D.Pavel, Ed.Humanitas, 1998.

⁹² *Ibidem*, p.150.

⁹³ Apud Lewis, J (1984) *Women in England 1870-1950: Sexual Divisions and Social Change*, Sussex, Wheatsheaf Books, p. 89.

⁹⁴ Chodorow, N (1978) *The Reproduction of Mothering*, Berkeley, University of California Press, p.117.

1.3) Noul familism

După alți autori asistăm astăzi la *renașterea valorilor pro-familie*. Această revenire ar fi legată de ciclicitatea valorilor. Unii cercetători⁹⁵ au evidențiat faptul că anumite valori culturale tind să revină în actualitate după o generație (cam după 20 de ani). Alte motive ale revitalizării valorilor vieții de cuplu – ale noului familism – s-ar regăsi în teama de SIDA, „domolirea revoluției sexuale”, declinul feminismului radical, și poate în primul rând faptul că *toate evidențele arată că schimbările petrecute la nivelul familiei au afectat negativ copiii*.

Noul familism nu reprezintă însă o preluare identică a valorilor familiei tradiționale. După W.Galston⁹⁶ familia tradițională avea două trăsături pe care tinerii de azi nu mai doresc să le accepte: dominația bărbatului și obligația femeii de a sta acasă, de a nu avea o profesie și o slujbă. Intenția actualei generații este de a realiza o *nouă formă de familie nucleară în care puterea de decizie este împărțită în mod egal între soț și soție, și în care ambii trebuie să aibă o carieră profesională durabilă*. Ea dorește însă să revitalizeze alte două valori specifice familiei nucleare tradiționale: un sentiment durabil al obligațiilor față de familie și dorința de a pune copiii pe primul plan. Aceste două trăsături sunt considerate sine qua non pentru noul familism.

Secțiunea II:

Instituții socio-juridice de protecție a drepturilor copilului în mediul familial.

Așa cum observam mai sus, printr-o îndelungată tradiție părinții sunt cei care asigură asistența și ocrotirea copiilor. Această obligație a fost sancționată în majoritatea legislațiilor contemporane civile și de dreptul familiei. În dreptul român, Legea 272/2004 reglementează protecția și promovarea drepturilor copilului iar Codul familiei reglementează în *Titlul III* (Ocrotirea celor lipsiți de capacitate, a celor cu capacitate restrânsă și a altor persoane) *Capitolul I, Ocrotirea minorului*. Secțiunea I a acestui capitol – *Drepturile și îndatoririle părintești față de copiii minori* – reglementează un ansamblu de principii și instituții juridice care guvernează relațiile dintre părinți și copii, stabilind sfera drepturilor și obligațiilor părintești atât față de copil cât și față de patrimoniul acestuia.

1.) Principiile fundamentale ale ocrotirii părintești

Asistența și ocrotirea drepturilor copilului prin părinți se întemeiază pe un ansamblu de principii reglementate expres de codul familiei și alte acte normative speciale: **a.) principiul interesului superior al copilului; b.) egalitatea în drepturi dintre copilul născut din căsătorie și cel dinafara căsătoriei; c.) egalitatea dintre părinți în exercitarea drepturilor și îndatoririlor părintești; d.) independența patrimonială dintre părinți și copii; e.) îndeplinirea drepturilor și obligațiilor părintești se realizează sub sub controlul efectiv și continuu al statului.**

⁹⁵ Simonton, D.K (1987) „Lessons of Historiometry”, in S.G.Isakson, *Frontiers of Creative Research*, New York, Bearly.

⁹⁶ Galston, W (1998) „A Liberal-Democratic Case for the Two-Parent Family”, in A.Etzioni (ed.), *The Essential Communitarian Reader*, New York, Rowman and Littlefield Publishers Inc., p.150.

1.1.) *Principiul interesului superior al copilului*⁹⁷ este reglementat de art. 3, para.1 din Legea 18/1990, republicată, de ratificarea a Convenției cu privire la Drepturile Copilului, de art.1, alin.4 C.fam și art.97, alin.2 C.fam.

În legislația română nu este definit principiul interesului superior al copilului. Practica judiciară în materie subliniază că în deciziile de încredințare a copiilor minori instanța decide în funcție de interesul copilului pe baza examinării tuturor criteriilor de apreciere. Între acestea se numără: *vîrsta copilului, posibilitățile părintelui de a-i asigura o bună dezvoltare fizică, intelectuală și morală, atașamentul față de copil precum și al copilului față de părinți, grija manifestată de părinți în timpul conviețuirii precum și după despărțirea lor în fapt, precum și alte asemenea elemente de apreciere, fără însă a se absolutiza vreunul dintre criteriile respective.*⁹⁸

Observăm mai sus faptul că în literatura socio-juridică se vorbește de indeterminarea principiului interesului superior al copilului. O caracterizare generală a principiului care să cuprindă varietatea nevoilor și trebuințelor de dezvoltare ale copilului, indiferent de timp și de cultură pare mai de grabă o utopie. După părerea noastră, determinările acestui principiu trebuie apreciate întotdeauna, în concret, în funcție de etapa ontogenetică de dezvoltare a copilului, de nevoile sale speciale. Ea este singura care dictează în fiecare moment al dezvoltării configurația interesului superior al copilului. Ancheta socială realizată de asistentul social, ori de cîte ori procedurile judiciare sau administrative cer realizarea unui astfel de act, reprezintă unul dintre documentele esențiale pe baza căruia se stabilește, în concret, interesul superior al copilului.

1.2) *Principiul egalității în drepturi dintre copilul născut din căsătorie și cel dinafara căsătoriei*

Acest principiu este reglementat expres de art.48, alin.3 din Constituția. În acord cu textul constituțional *copiii din afara căsătoriei sunt egali în fața legii cu cei din căsătorie*. Codul familiei, în art.63 și art.97 alin.1 reglementează egalitatea în drepturi a copiilor fără a deosebi dacă aceștia sunt din căsătorie sau din afara căsătoriei.

Egalitatea copiilor indiferent de naștere -din căsătorie sau din afara căsătoriei-este reiterată în ce privește obligația de întreținere de art. 6, alin.1 din Legea nr.101/1992 pentru aderarea României la Convenția Europeană asupra statutului juridic al copiilor născuți înafara căsătoriei.⁹⁹

1.3) *Principiul egalității ambilor părinți în exercitarea drepturilor și îndatoririlor părintești*

Egalitatea celor doi părinți în exercitarea drepturilor și îndatoririlor față de copii este de dată relativ recentă în majoritatea legislațiilor civile europene. Ea este în bună măsură efectul dezvoltării mișcării pentru drepturile omului precum și al presiunilor feministe în efortul lor de a zdruncina *imperiul tatălui*. „Puterea juridică a tatălui – mamei nu i se recunoștea nici o putere, doar obligația de supunere și respect- asupra persoanei copilului înceta la vîrsta de 21 de ani (...). Pînă la atingerea acestei vîrste imperiul tatălui continua chiar și după moartea sa; el avea posibilitatea să numească,

⁹⁷ În Codul familiei este folosită sintagma „interesul copilului”; aplicînd dispozițiile cuprinse în art.20 din Constituția României, coroborate cu cele ale art.3, para.1 din Legea 18/1990 republicată, rezultă că ori de cîte ori se face vorbire despre acest principiu trebuie să operăm corecția necesară, în speță „*interesele superioare ale copilului*”.

⁹⁸ Tm, s IV civ., dec.nr.330/1991 în Culegere de Prctică Judiciară Civilă pe anul 1991 a Tribunalului Municipal București, Casa de Editură și Presă Șansa SRL.

⁹⁹ încheiată la Strasbourg la 15 octombrie 1975, publicată în MO nr.243 din 30 septembrie 1992.

prin voința sa proprie, un reprezentant legal al copilului. El putea, de asemenea, să delege, în timpul vieții, o parte din autoritatea părintească unui tutore sau profesor al copilului său care devenea astfel *in loco parentis*. Înlocuitorul părintelui își exercita puterea asupra copilului în limitele mandatului primit de la tată – de a-i restrânge anumite drepturi, de a-i aplica măsuri disciplinare.”¹⁰⁰

Pentru a înțelege caracterul absolut al imperiului puterii tatălui asupra copilului L.Stone¹⁰¹ citează din jurisprudența engleză o speță de la începutul sec al 19 lea. „Înalta Curte a Coroanei a refuzat să încredințeze mamei o fetiță de șase ani care stătea împreună cu tatăl său și o altă femeie în închisoarea datornicilor. În ciuda acestor fapte curtea a refuzat să înapoieze mamei copilul. Puterea tatălui – spune Stone – era aproape absolută. Puterea lui era atât de importantă, cel puțin în ochii justiției, încât nici o înțelegere convenită între cei doi părinți nu ar fi putut să o limiteze. Curtea a decis că puterea tatălui asupra copiilor nu poate fi înlăturată prin nici un acord particular”. Cu unele ameliorări această situație a durat în Anglia până la începutul deceniului opt al sec. XX. Un act normativ special din 1972 restabilește egalitatea părinților în privința drepturilor și obligațiilor de creștere și ocrotire a copiilor minori.

În România, Decretul 31/1954 abrogă în mod expres direct dispozițiile discriminatorii ale codului civil cuprinse în titlul IX, Despre puterea părintească, care confereau putere deplină soțului asupra copiilor minori.

Egalitatea celor doi soți este expresia egalității în drepturi a tuturor cetățenilor prevăzută în art. 16, alin.1 din Constituție. Ea este, de asemenea, reglementată expres de art.48, alin.1 din Constituția României, de art.1, alin.3, precum și de art.97, alin.1. din codul familiei.

1.4) Principiul independenței patrimoniale între părinți și copii

În acord cu dispozițiile art.106 din codul familiei părintele nu are nici un drept asupra bunurilor copilului și nici copilul asupra bunurilor părintelui, în afară de dreptul la moștenire și la întreținere. Acest principiu marchează renunțarea la prevederile codului civil din Titlul IX (art.338 și 340 C.civ. abrogate) în conformitate cu care, „exercitând puterea părintească tatăl sau, în mod excepțional, mama avea un drept de folosință legală -un uzufruct legal universal – în temeiul căruia avea posibilitatea să culeagă pentru sine fructele și veniturile, în principiu al tuturor bunurilor minorului depășind nevoile acestuia, pînă la împlinirea de către acesta a vârstei de 20 de ani. Dreptul de folosință legală aparținea tatălui, în timpul căsătoriei, iar după încetarea căsătoriei prin moartea unuia dintre soți, el aparținea soțului supraviețuitor. Dacă acest părinte era mama, ea pierdea dreptul în caz de recăsătorire.”¹⁰²

1.5) Principiul îndrumării și controlului exercitat de stat asupra îndeplinirii drepturilor și îndatoririlor părintești

Implicarea statului în ocrotirea copiilor este de dată relativ recentă. Prezența sa în relația dintre părinți și copii nu este însă neproblematică. Prin tradiție, relațiile dintre părinți și copii, creșterea și ocrotirea minorilor au fost în afara sferei publice. Ele aparțin

¹⁰⁰ Freeman, M (1997) *The Moral Status of Children* ; Martinus Nijhoff, p. 56.

¹⁰¹ Stone, L (1995) *The Road to Divorce: A History of the Making and Breaking of Marriage in England*, London, Oxford University Press, p.172.

¹⁰² Stătescu, C., *op.cit.*, p. 271.

domeniului, considerat pînă nu demult tabuu, al vieții private, în care persoana este absolvită de obligația de a face public tot ceea ce face. Ideea că statul ar putea interveni în acest proces sau că ar avea chiar o obligație pozitivă în acest sens a stîrnit nenumărate controverse. De exemplu, unul dintre motivele pentru care Statele Unite ale Americii nu au ratificat Convenția cu privire la Drepturile Copilului (deși au semnat-o în 1995) este „amestecul în viața privată de familie”. Convenția a fost considerată de unele publicații în termeni foarte duri, „drept cel mai periculos atac la adresa drepturilor părințești din istoria Statelor Unite; ultimă tentativă de a anihila drepturile părinților etc.”¹⁰³

În mod cert sfera privată trebuie protejată de forțele intruzive și de ochii critici ai străinilor. Dar, observa Nancy Frazer, nu orice este rezervat deciziilor persoanelor particulare rămîne în afara tematizării și criticii. De exemplu, incriminarea abuzul asupra copilului sau a violenței domestice nu înseamnă încălcarea sferei drepturilor individuale. Chiar dacă nu este posibilă trasarea unei granițe precise între privat și public, protecția vieții private se oprește la limita respectului pentru demnitatea și integritatea persoanei.¹⁰⁴

Ridicarea „vălului” care acoperea viața privată, nu înseamnă, că orice intervenție din exterior devine automat și legitimă. În ce privește ocrotirea copilului analiza comparată evidențiază faptul că regula generală a ocrotirii copilului prin părinți se menține în majoritatea legislațiilor civile occidentale. Ea se relativizează însă, în scopul respectării interesului superior al copilului în fiecare moment al dezvoltării sale, al compensării imposibilității obiective sau a neglijenței părinților de a-și îndeplini drepturile și obligațiile față de copiii lor minori. În același timp, au fost reglementate modalități de rezolvare a conflictelor care pot apare între copil și părinți, între părinți și stat.

Controlul statului, prin intermediul unor organisme specializate, asupra modului în care părinții își îndeplinesc drepturile și îndatoririle privitoare la persoana și bunurile copilului este reglementat de art.108 c.fam. Aliniatul 1 al art.108 prevede *obligația autorității tutelare de a exercita un control efectiv și continuu asupra felului în care părinții își îndeplinesc îndatoririle privitoare la persoana și bunurile copilului*. Aliniatul 2 al articolului 108 este însă, după părerea noastră, depășit deoarece prevede o intruziune excesivă în viața privată intrînd în conflict cu dispozițiile constituționale. Constituția României regelementează în art.26 protecția vieții intime, familiale și private.

În actuala formulare, art.108, alin.2, prevede *dreptul* delegaților autorității tutelare să viziteze copiii la locuința lor și să se informeze pe orice cale despre felul cum aceștia sunt îngrijiți în ceea ce privește sănătatea și dezvoltarea lor fizică, educarea, învățătura și pregătirea lor profesională” (...). De lege ferenda, textul ar trebui să prevadă, ca și în alte legislații, *obligația* – nu dreptul.

Actul copilului prvede în Capitolul III, Secțiunea a 5-a obligația organismului public specializat de *Monitorizare a aplicării măsurilor de protecție specială*. În capitolul VII al Actului reglementează obligațiile și competențele instituțiilor și serviciilor publice, centrale și locale în domeniul protecției copilului.

¹⁰³ Kilbourne, S (1999) „Placing the Convention on the Rights of Children in an American Context”, în *Human Rights*, Spring, p. 27.

¹⁰⁴ Frazer, N (1992) „Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actual Democracy”, în C.Calhoun, (ed.), *Habermas and the Public Sphere*, Cambridge, Mass, p. 134.

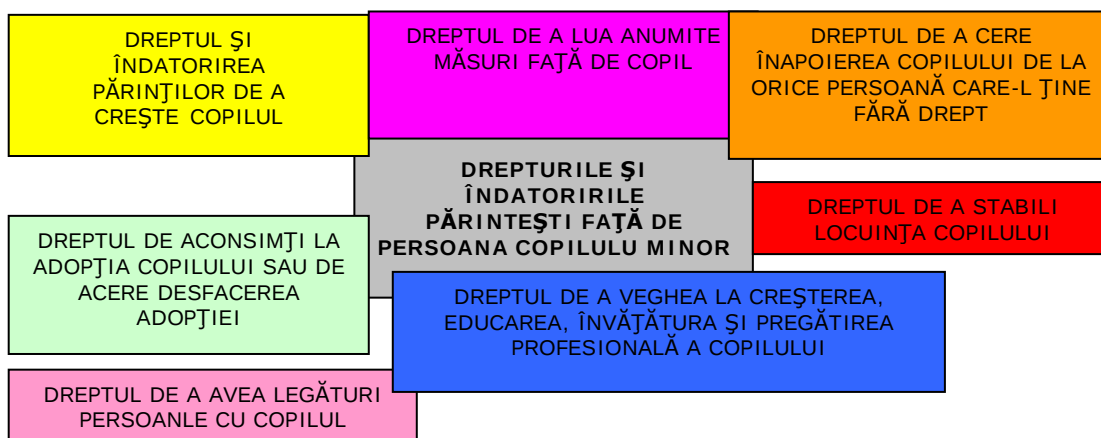
Coroborînd reglementările constituționale, cu cele de drept civil și al familiei, precum și cu dispozițiile unor acte normative speciale se poate aprecia că în România controlul și supravegherea exercitate de stat asupra modului în care părinții își îndeplinesc drepturile și îndatoririle față de copiii lor se realizează prin:

- a.) elaborarea cadrului legislativ și a politicilor sociale necesare implementării și respectării drepturilor copilului, sprijinirii familiei în creșterea și ocrotirea minorilor;
- b.) exercitarea temporară, în condițiile legii, a drepturilor și îndatoririlor părintești -în situația copilului aflat în dificultate;
- c.) măsuri speciale de protecție asistență și sprijin, la cererea părinților;
- d.) preluarea unor atribuțiuni, care prin tradiție aparțineau familiei (prin organizarea sistemului de pregătire școlară și profesională, a celui de asistență socială și sănătate,etc.)
- e.) organizarea și furnizarea unor servicii;
- f.) acreditarea și mandatarea unor organisme private care asigură asistență și servicii în domeniul protecției drepturilor copilului;
- g.) intermediul cooperării internaționale în domeniul protecției drepturilor copilului etc.

2.) Ocrotirea părintească. Drepturile și îndatoririle părintești cu privire la persoana copilului minor

Creșterea și ocrotirea minorilor prin părinți se realizează printr-un ansamblu de instituții juridice care reglementează drepturile și îndatoririle părintești față de persoana copilului minor precum și față de patrimoniul său.

În ce privește persoana copilului minor obligația generică a părinților este de a asigura dezvoltarea bio-psiho-socială a copilului, prin forme și metode adecvate stadiului de maturizare, în scopul evoluției și trecerii sale de la stare de dependență la cea de autodeterminare. Această obligație se diseminează într-un număr de îndatoriri expres reglementate de Actul copilului (Legea 272/2004), Codul familiei precum și de alte acte normative speciale.

Art.5, al.2 din *Actul copilului* prevde în acest sens că: *Răspunderea pentru creșterea și asigurarea dezvoltării copilului revine în primul rând părinților, aceștia*

având obligația de a-și exercita drepturile și de a-și îndeplini obligațiile față de copil ținând seama cu prioritate de interesul superior al acestuia.

2.1) Dreptul și îndatorirea părinților de a crește copilul

Convenția asupra Drepturilor Copilului (Legea 18/1990, republicată) prevede principiul potrivit căruia *răspunderea pentru creșterea copilului și asigurarea dezvoltării sale revine în primul rând părinților* (art.18, alin.1).

Principală obligație (dar și drept) a părinților, prevăzută de Constituția României (art.48, al.1) de art.5, din Legea 272/2004, de Capitolul II, Secțiunea a 2-a din *Actul copilului (Mediul familial și îngrijirea alternativă)* și de art.101, alin.1, c.fam, este de a crește copilul minor. Textul art.30 al.1, art.31, al.2, art.33 din Legea 272 reglementează un complex de obligații. Între acestea, menționăm ilustrativ, *obligația părinților de a asigura bunăstarea materială și spirituală a copilului, în special prin îngrijirea acestuia, prin menținerea relațiilor personale cu el, prin asigurarea creșterii, educării și întreținerii sale, precum și prin reprezentarea sa legală și administrarea patrimoniului său* (art.31, al.2)

În termeni psiho-sociali, aceste obligații se referă la procesul longitudinal de asistență și ocrotire diferențiate a copilului, în funcție de nevoile specifice fiecărui stadiu de dezvoltare.

a.) Dreptul și îndatorirea părinților de a se îngriji de sănătatea și dezvoltarea fizică a copilului.

Obligația de a asigura sănătatea și dezvoltarea fizică a copilului este dublu dimensionată. Ea este, pe de-o parte, *obligație pozitivă*, de a face, și presupune asistența continuă a tuturor trebuințelor copilului, în conformitate cu particularitățile stadiului de dezvoltare și nevoile speciale ale copilului. Pe de altă parte, ea reprezintă și o *obligație negativă*, de a nu face, care se referă la protecția copilului împotriva abuzului, fizic, psihic și emoțional, a neglijenței, a unor practici care ar putea dăuna sănătății sale etc. Această obligație nu este nici ea neproblematică. Unii partizani ai autodeterminării susțin că de multe ori acest drept/obligație a părinților intră în conflict cu drepturile copiilor – în special în ce privește vârsta la care se poate recurge la avort fără consimțământul părinților, la tatuaje etc.

Această obligație a părinților nu trebuie, de asemenea, interpretată numai în sensul satisfacerii unor trebuințe de ordin bio-fiziologic ale copilului. Sănătatea mentală a copilului este dependentă de afecțiunea și relațiile cu ambii părinți, de climatul familial socio-afectiv deschis, pozitiv. Pentru îndeplinirea acestui tip de obligații părinții sunt, de regulă, foarte puțin pregătiți. Nu ne naștem gata învățați să fim părinți – trebuie să învățăm, observa W.Galston. Din inițiativă publică sau privată au început să funcționeze și în România centre de consiliere și sprijin pentru părinți.

În îndeplinirea acestei obligații, părinții beneficiază de asistență și sprijin din partea statului. El se manifestă atât sub forma reglementării unor instituții juridice menite să sprijine părinții și ocrotitorii legali în îndeplinirea acestei obligații cât și a unor politici sociale în domeniul asigurării stării de sănătate a populației. Constituția României garantează dreptul la ocrotirea sănătății (art.34.).

Prin dispoziții constituționale se interzice exploatarea minorilor, folosirea lor în activități care le-ar putea dăuna sănătății, moralității sau care le-ar pune în primejdie viața ori dezvoltarea normală (Constituție, art.49, al.3). Persoanele cu nevoi speciale, se bucură, de asemenea, de protecție specială (Constituție, art.50. Legea nr.120/1997 prevede asigurarea unui concediu plătit pentru îngrijirea copilului până la împlinirea vârstei de 2 ani (art.2). Pe toată durata concediului pentru îngrijirea copilului se acordă o indemnizație reprezentând 85% din salariul de bază.(art3, al.1). Legea prevede de asemenea că acest concediu poate beneficia, opțional, oricare dintre părinți

În ce privește obligația negativă a părinților sau a altor ocrotitori legali de a nu abuza fizic, emoțional și psihic copilul, ea este, de asemenea, reglementată prin dispoziții constituționale Art.22 din Constituție garantează dreptul la viață precum și dreptul la integritate fizică și psihică ale persoanei. Art.28 din *Actul copilului* reglementează dreptul copilului la respectarea personalității și individualității sale și de a nu fi supus pedepselor fizice sau altor tratamente umilitoare ori degradante.

Actul copilului reglementează în Capitolul II, Secțiunea a 3-a *Dreptul copilului la sănătate și bunăstare*

b.) Dreptul și îndatorirea părinților de a-și educa personal copiii

Dreptul părinților și al tutorelui de a sigura, potrivit propriilor lor convingeri, educația copiilor minori a căror răspundere le revine, este garantat de art. 29, alin.6 din Constituția României. El este, de asemenea, reiterat de art.101 C.fam, para.2.

c.) Dreptul și îndatorirea părinților de a se îngriji de învățătura și pregătirea profesională a copilului

Convenția cu privire la Drepturile Copilului prevede în art.28 obligația statelor părți de a sigura dreptul la educație tuturor copiilor aflați sub jurisdicția lor, în mod progresiv și pe baza egalității șanselor.

În România dreptul la învățătură este garantat de Constituție (art.32). *El este asigurat prin învățământul general obligatoriu, prin învățământul liceal și prin cel profesional, prin învățământul superior precum și prin alte forme de instrucție și de perfecționare.*

Actul copilului reglementează, de asemenea, în Capitolul II/Secțiunea a4-a *Dreptul copilului la educație, activități recreative și culturale.*

Prin legea nr.84/1995, cu modificările ulterioare, s-a reglementat organizarea și funcționarea sistemului național de învățământ. În acord cu dispozițiile legii, în România învățământul constituie prioritate națională (art.2, Legea nr.84/1995). Prevederile din legea 84/1995 crează premisele armonizării educației și învățământului din România cu standardele și valorile universale în materia drepturilor omului – inclusiv cu drepturile copilului. Finalitățile, principiile organizării și funcționării învățământului românesc – reglementate prin lege – ilustrează mutațiile semnificative intervenite la nivelul filosofiei construcției sistemului educațional. Între acestea sunt reglementate:

- a.) egalitatea șanselor și non-discriminarea pe baza condiției sociale, materiale, a rasei, sexului, naționalității, apartenenței politice sau religioase (art.5, al.1).
- b.) educația diferențiată, pe baza pluralismului educațional (art. 5, al.2).
- c.) învățământul general obligatoriu (art.6).
- d.) gratuitatea învățământului de stat (art.7).

- e.) dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale de a învăța în limba lor maternă (art.8, al 2).
- f.) posibilitatea cultelor recunoscute oficial de stat de a organiza un învățământ specific, corespunzător necesităților de pregătire a persoanelor de cult (art.9, al.2).
- g.) asigurarea dreptului la educație și formare profesională a persoanelor cu nevoi speciale (art.41-46) etc.

Dreptul la educație ilustrează poate cel mai bine modalitățile de colaborare între stat, familie și copil în asigurarea dezvoltării și autodeterminării treptate a copilului. Statul este titularul dreptului și obligației de a reglementa organizarea și funcționarea sistemului de învățământ; părinților și tutorilor le revine dreptul și obligația de a alege felul învățaturii și pregătirii profesionale a copilului; odată cu împlinirea vârstei de 14 ani legiuitorul prezumă că minorul are suficientă maturitate intelectuală și discernământ astfel încât să-și dea singur seama și să opteze pentru schimbarea felului învățaturii și pregătirii profesionale.

În conformitate cu dispozițiile codului familiei părinții sunt cei care stabilesc inițial felul învățaturii și pregătirii profesionale a copilului (art.101, c.fam). Sancționând maturitatea copilului de 14 ani legiuitorul îi dă acestuia posibilitatea să ceară încuviințarea instanței judecătorești să-și schimbe felul învățaturii și pregătirii profesionale stabilite de părinți (art.47, al.3, Legea 272/2004). Pe această cale, respectând principiul interesului superior al copilului, legiuitorul soluționează conflictul potențial între drepturile părinților și cele ale copilului.

d) Paza și supravegherea copilului

Paza și supravegherea copilului reprezintă un drept și totodată o obligație a părinților. Paza și supravegherea decurg din celelalte drepturi și obligații ale părinților referitoare la creșterea copilului, la îngrijirea sănătății și dezvoltării sale. Fără a beneficia de o reglementare specială, această obligație este menționată de doctrină¹⁰⁵. Ea rezultă din coroborarea principiului interesului superior al copilului cu interpretarea dispozițiilor *Actului copilului* și ale codului familiei (art.101). Individualizarea sa între îndatoririle ce revin părinților, în cadrul mai larg al obligației de a crește copilul, reflectă explicit interferența dimensiunilor psiho-biologice ale dezvoltării cu preocuparea legiuitorului de a se asigura că în orice moment minorul este protejat de orice i-ar putea periclita sănătatea, integritatea fizică, psihică și morală. Paza și supravegherea impun obligații de asistență și protecție diferențiate în funcție de vârsta copilului și nevoile sale. Pe măsura dobândirii maturității intelectuale și morale, a discernământului paza și supravegherea se diminuează spre a favoriza și face loc consultării cu copilul în orice decizie care-l privește și ulterior a autodeterminării.

e) Obligația legală a părinților de întreținere a copiilor minori

Convenția cu privire la Drepturile Copilului prevede în art.27 alin.2 responsabilitatea părinților și a oricărei alte persoane care are în îngrijire un copil de a asigura în limita posibilităților și a mijloacelor lor financiare condițiile de viață necesare dezvoltării sale fizice, mentale, spirituale, morale și sociale.

¹⁰⁵ vezi Ion P.Filipescu (1996) *Tratat de Dreptul Familiei*, Ed.All, București.

Obligația părinților de a întreține copiii minori este reglementată de art.107 c.fam. Din textul art.107 c.fam alin.3 rezultă că părinții au această îndatorire doar dacă minorul nu are un venit propriu îndestulător. În acest caz părinții au obligația de a asigura condițiile necesare pentru creșterea, educarea, învățătura și pregătirea sa profesională. De la această regulă, legiuitorul a instituit, în art.42 c.fam, o excepție. În caz de divorț, instanța judecătorească trebuie să stabilească contribuția fiecărui părinte la cheltuielile de creștere, educare, învățatură și pregătire profesională a copilului, chiar dacă părțile n-au cerut.

În ce privește *durata obligației de întreținere*, art.86, alin.3 c.fam prevede că descendentul, cât timp este minor, are drept la întreținere, oricare ar fi pricina nevoii în care se află. Deci, regula generală prevede *majoratul ca vârsta maximă* până la care părinții sunt obligați să-și îndeplinească obligația de întreținere față de toți copiii lor minori, indiferent dacă sunt din căsătorie sau din afara ei. Jurisprudența a promovat însă în mod constat soluții, apreciate ca o excepție de la regula generală instituită de codul familiei, care extind limita obligației de întreținere până la vârsta de 26 ani dacă copilul, devenit major, se află în continuare de studii. Vârsta de 26 de ani este consacrată și de Legea 272 – dacă persoana urmează o formă de învățământ universitar la zi.

Cu privire la *cuantumul obligației de întreținere* din prevederile art.107 c.fam rezultă că, în timpul căsătoriei, părinții se pot înțelege cu privire la felul și modalitățile executării, precum și la contribuția fiecăruia fără a avea nevoie de încuviințarea cuiva. Și în cazul divorțului părinții se pot, de asemenea, înțelege cu privire la contribuția fiecăruia la întreținerea copiilor minori. Însă, pentru ca înțelegerea intervenită într-o atare situație să producă efecte juridice ea trebuie să fie încuviințată de instanța judecătorească (art.42, alin.4)

Parteneriatul familie-stat există și în domeniul asigurării dreptului copilului la un standard de viață suficient. Prin intermediul unor măsuri legislative care vizează asistența și protecția socială a familiei și copilului, statul contribuie și el la îndeplinirea obligației de întreținere a minorilor¹⁰⁶.

2.2.) Dreptul părinților de a cere înapoierea copilului de la oricine

l-ar deține fără drept

Creșterea copilului reprezintă un drept și o obligație ce revin personal părinților. De aici decurge și dreptul părinților de a cere, în condițiile art.103 c.fam, prin instanța judecătorească, înapoierea copilului de la persoana care-l deține fără drept. Instanța decide ținând cont de interesul superior al copilului. Acesta va fi ascultat dacă a împlinit 10 ani (art.103, alin 2 c.fam). În stabilirea în concret a interesului superior al copilului, instanța va dispune efectuarea anchetei sociale atât la domiciliul părinților cât și la cel al persoanei care-l deține. Instanța judecătorească poate respinge cererea, dacă înapoierea este contrară intereselor copilului (art.103, alin.2 c.fam).

¹⁰⁶ Alocațiile de sprijin și cele complementare destinate familiilor monoparentale și acelor cu multi copii pentru asigurarea unui standard de viață decent.

2.3) Dreptul de a avea legături personale cu copilul

Dreptul și obligația părinților de creștere și îngrijire presupune existența unor relații personale între părinți și copiii lor minori. Structurată în jurul valorilor familiei Legea 272/2004 reglementează în art.14(1) *dreptul copilului de a menține relații personale cu părinții, rudele, precum și cu alte persoane față de care copilul a dezvoltat legături de atașament.*

Acest drept se menține și în situațiile în care copilul nu se găsește la părintele său:

- a.) *În cazul divorțului*, părintele căruia nu i-a fost încredințat copilul păstrează dreptul de a avea legături personale cu acesta, precum și de a veghea la creșterea, educarea, învățătura și pregătirea lui profesională (art.43, alin. 2 c.fam).
- b.) *În cazul copilului care a fost separat de ambii părinți sau de unul dintre aceștia*, printr-o măsură dispusă în condițiile legii, părinții pot să păstreze legături personale și relații directe cu copilul, cu excepția situației în care acest lucru contravine interesului său superior.
- c.) *În situația încredințării copilului din afara căsătoriei a cărei filiație a fost stabilită față de ambii părinți*, părintele căruia nu i-a fost încredințat păstrează dreptul de a avea legături personale cu copilul.
- d.) *În cazul decăderii din drepturile părintești* instanța va îngădui părintelui decăzut să păstreze legăturile personale cu copilul, afară numai dacă, prin asemenea legături, creșterea, educarea, învățătura sau pregătirea profesională a copilului ar fi în primejdie.

2.4) Dreptul de a consimți la adopția copilului

Legea 273/2004 cuprind la regimul juridic al adopției, prevede în art. 11 al.1, lit.a, că pentru încuviințarea adopției este necesar *consimțământul părinților firești, sau după caz, al tutorelui copilului ai cărui părinți firești sunt decedați, necunoscuți, declarați morți sau dispăruți ori puși sub interdicție, în condițiile legii.*

Amândoi părinții firești trebuie să consimtă la adopția copilului care nu a dobândit capacitatea deplină de exercițiu. Acest consimțământ se cere chiar dacă părinții firești sunt divorțați. De asemenea, acest consimțământ se cere și în cazul în care cel ce urmează să fie adoptat este încredințat unei a treia persoane sau unei familii, în condițiile art.42 c.fam.¹⁰⁷

2.5.) Dreptul de a stabili locuința copilului

Creșterea și ocrotirea copiilor minori nu sunt posibile decât dacă aceștia locuiesc împreună cu părinții lor. Art.100 din c.fam. consacră această cerință, stabilind că *minorul locuiește la părinții săi.* Dacă părinții nu locuiesc împreună, ei vor decide de comun acord, la care dintre ei va locui copilul. În caz de neînțelegere între părinți, conform dispozițiilor art.100, alin.2 c.fam, instanța judecătorească, ascultând autoritatea tutelară, precum și pe copil dacă acesta a împlinit vârsta de 10 ani, va decide, ținând seama de interesele copilului.

Trecerea treptată de la paternalism la autodeterminare, este sancționată de legiuitor prin recunoașterea posibilității copilului care a împlini 14 ani de a avea, la

¹⁰⁷ Filipescu, I.P. (1997) *Adopția și protecția copilului aflat în dificultate*, Ed.All, București, p. 10.

cererea sa și cu încuviințarea autorității tutelare, locuința pe care o cere desăvârșirea învățaturii ori pregătirii profesionale (art.102, c.fam).

2.6) Dreptul de a lua anumite măsuri față de copil

Articolul 28, al.1 din legea 272/2004 prevede că (...) *copilul nu poate fi supus pedepselor fizice sau altor tratamente umilitoare ori degradante*. Ca dispoziție nouă în legislația românească, art.28 al.2 prevede posibilitatea adoptării unor *măsuri de disciplinare a copilului*. Aestea, însă, *nu pot fi stabilite decât în acord cu demnitatea copilului, nefiind permise sub nici un motiv pedepsele fizice ori acelea care se află în legătură cu dezvoltarea fizică, psihică sau care afectează starea emoțională a copilului*.

Deși în doctrina juridică nu există referiri exprese cu privire la sursa acestui drept, se admite că el decurge și este o formă de manifestare a griji față de copil, a dreptului părinților de a-și educa copiii, inclusiv prin folosirea unor metode disciplinare. Acest drept sancționează însă o tradiție contradictorie. Cel puțin două imagini, diametral opuse, se suprapun peste „dreptul” părinților de a lua anumite măsuri față de copil. Una dintre cele mai vechi imagini asociază părintele și copilul cu *relația de grijă*. Ea este o legătură bazată pe iubire, întemeiată pe un sentiment interiorizat al identității, responsabilității, loialității și reciprocității. Copilul este „*parte din cine sunt eu*” și atunci nici un sacrificiu nu este prea mare pentru a-l crește și ocroti. „*Ție-o viață, mie-o moarte*”¹⁰⁸ ... spune părintele.

Cealaltă imagine „*este un coșmar din care abia am început să ne trezim. Cu cât ne întoarcem mai mult în istorie, cu atât va fi mai scăzut nivelul grijii acordate copiilor, cu atât mai mare va fi probabilitatea ca aceștia să fie uciși, abandonați, maltratați și abuzați sexual*.”¹⁰⁹ „Familia este instituția socială primară cea mai importantă pentru creșterea, educarea și protecția copiilor, dar, ea poate și dese ori devine o arenă a suferinței și violenței. Peste tot în lume, milioane de copii suferă între „zidurile” private ale familiei, sunt maltratați, mutilați, uciși. Cei mai inocenți și fragili membrii ai societății sunt cei mai vulnerabili și cei mai victimizați. „Cele mai „negre pagini” ale statisticii criminale includ violența domestică împotriva copiilor și a femeii.”¹¹⁰ Deși violența și abuzul împotriva copiilor nu sunt fenomene noi, incriminarea lor în legislațiile penale naționale este relativ recentă și a întâmpinat numeroase dificultăți.

În timp, a devenit predominantă doar o singură imagine. Locul realității de iubire, responsabilitate și loialitate dintre părinți și copii, a fost luat de o legătură convențională, bazată pe interese¹¹¹.

Prezența „*dreptului părinților de a lua anumite măsuri față de copil*” trebuie să fie echilibrată de reglementarea expresă a limitelor acestui drept, precum și a unor măsuri de protecție specială și recuperare psiho-biologică, a copiilor victime ale abuzului. În acest sens art.29 (1) din legea 272 dă copilului dreptul să *depună singur plângeri referitoare la încălcarea drepturilor sale fundamentale*.

¹⁰⁸ Balahur, P (1977) „Baladă de leagăn” în vol. *Făt Frumos din Grai*, Ed.Eminescu, București, p. 83.

¹⁰⁹ Mause, de L (1974) *The History of Childhood*, London, pp. 20-21.

¹¹⁰ Patrignani, A; Ville, R (1998) „Violence in the Family”, în *Issues and Reports*, No.4, UN Publications, p. 2.

¹¹¹ Sacks, J (1997) „Rebuilding Civil Society: A Biblical Perspective”, în *The Responsive Community. Rights and Responsibilities*, Vol.7, Nr.1, p.11.

2.7) Dreptul de a veghea la educarea, învățătura și pregătirea profesională a copilului

Așa cum observam mai sus dreptul și obligația părinților de a crește pe toți copiii minori presupune și educarea, învățătura și pregătirea profesională a acestora. Problema exercitării acestui drept se pune și se rezolvă asemănător cu dreptul părintelui de a avea legături personale cu copilul. Spre deosebire de opinia exprimată în literatură, apreciem că în cazul decăderii din drepturile părintești acest drept se poate exercita doar dacă autoritatea tutelară va îngădui părintelui să păstreze legături personale cu copilul. În acest sens, textul art.111 c.fam prevede în mod expres că autoritatea tutelară va îngădui părintelui decăzut din drepturile părintești să păstreze legături personale cu copilul, *afară numai dacă, prin asemenea legături, creșterea, educarea, învățătura sau pregătirea profesională a copilului ar fi în primejdie.* (s.n DB)

3.) Conținutul ocrotirii părintești. Drepturile și îndatoririle părintești cu privire la patrimoniul copilului minor.

Protecția drepturilor copilului se realizează printr-un ansamblu de instituții socio-juridice care vizează atât ocrotirea persoanei copilului minor cât și a patrimoniul acestuia.

Dreptul român, așa cum am văzut deja, consacră *principiul independenței patrimoniale dintre părinți și copii*. Pe fondul acestui principiu general, drepturile și obligațiile părintești cu privire la bunurile copilului vor avea un conținut distinct în funcție de etapa de dezvoltare a copilului, respectiv, *a.) după cum acesta este lipsit de capacitatea de exercițiu, sau b.) are capacitate restrânsă de exercițiu.*

- a.) Pentru copilul lipsit de capacitatea de exercițiu părinții acționează în calitate de reprezentanți legali. Art. 105, alin 1, c.fam prevede în acest sens: *părinții au dreptul și îndatorirea de a administra bunurile copilului lor minor și de a-l reprezenta în actele civile până la data la care el împlinește vârsta de 14 ani.*
- b.) În ce privește copilul minor cu capacitate restrânsă de exerciție, *acesta își exercită singur drepturile și își execută tot astfel obligațiile însă numai cu încuviințarea prealabilă a părinților spre a-l apăra împotriva abuzului din partea celuilalt de al treilea* (art.105, alin.2, c.fam).¹¹²

Drepturile și îndatoririle părintești cu privire la bunurile copilului minor sunt supuse aceleiași reglementări cu cea prevăzută pentru tutela minorului. Spre deosebire de tutelă, unde în conformitate cu art 126, alin.1, c.fam, după numirea tutorelui, este obligatorie întocmirea unui inventar al bunurilor copilului, în ce-i privește pe părinți, acest inventar nu se va întocmi, dacă minorul nu are alte bunuri decât cele de uz personal.

1.) Ocrotirea copilului de către un singur părinte

Regula generală prevede că drepturile minorului sunt ocrotite de ambii părinți (art.1, alin.4 c.fam; art.97, alin.1, c.fam). Există însă unele situații în care unul dintre părinți este în imposibilitatea de a-și manifesta voința. În asemenea cazuri drepturile și îndatoririle părintești se exercită doar de către un singur părinte. Articolul 98, alin 2,

¹¹² Vezi secțiunea referitoare la Dreptul la identitate. Capacitatea juridică actele pe care le poate încheia minorul cu capacitate restrânsă de exercițiu.

c.fam. prevede în acest sens următoarele: *dacă unul dintre părinți este mort, decăzut din drepturile părintești, pus sub interdicție sau, din orice împrejurare se află în neputința de a-și manifesta voința, celălalt părinte exercită singur drepturile părintești.*

2.) *Exercitarea drepturilor și îndatoririlor părintești în caz de divorț*

În cazul divorțului instanța judecătorească este obligată să hotărască, odată cu pronunțarea divorțului, căruia dintre părinți îi vor fi încredințați copiii minori, precum și contribuția fiecărui părinte la cheltuielile de creștere, educare, învățătură și pregătire profesională a acestora (art.42, alin.1 și 3, c.fam). Pentru motive temeinice instanța poate încredința copiii unor rude ori unor alte persoane, cu consimțământul acestora, sau unor instituții de ocrotire.

Părintele divorțat căruia i s-a încredințat copilul exercită cu privire la acesta drepturile și îndatoririle părintești cu privire la persoana copilului minor și cu privire la bunurile acestuia (art.43, alin.1, c.fam).

În ce privește părintele divorțat căruia nu i s-a încredințat copilul acesta continuă să aibă dreptul și îndatorirea de a crește copilul. Ceea ce se modifică însă, în această situație, este *modul de exercitare a acestui drept și îndatoriri*¹¹³. Acest părinte păstrează dreptul de a avea legături personale cu copilul, precum și de a veghe la creșterea, educarea, învățătura și pregătirea lui profesională (art.43, alin.ultim, c.fam). El păstrează, de asemenea, dreptul de a consimți la adopția copilului. El nu are însă exercițiul următoarelor drepturi: pazei și supravegherii copilului; al dreptului de a stabili locuința copilului; al dreptului de a lua măsuri disciplinare; dreptului de a cere înapoierea copilului de la cel care-l deține fără drept, în condițiile art.103 c.fam.

Măsurile hotărâte de instanță judecătorească privitoare la drepturile și obligațiile personale sau patrimoniale între părinții divorțați și copii pot fi modificate, în cazul schimbării împrejurărilor. Cererea de modificare poate fi adresată instanței judecătorești de oricare dintre părinți, de autoritatea tutelară sau de copil dacă acesta a împlinit vârsta de 14 ani (art.44 c.fam).

Formal, deciziile judiciare de încredințare a copiilor în caz de divorț pun interesul superior al copilului deasupra intereselor părinților. În decizia de încredințare, *instanța va asculta părinții și autoritatea tutelară și ținând seamă de interesele copiilor, pe care de asemenea îi va asculta dacă au împlinit 10 ani, va hotărî pentru fiecare dintre copii, dacă va fi încredințat tatălui sau mamei* (art.42 alin.1, c.fam).

În fapt, separarea, intervenită între părinți prin divorț, efectează decisiv relațiile copilului cu cei doi părinți. Dese ori, copiii pierd contactul cu părintele căruia nu i-a fost încredințat. În situațiile în care cauza divorțului a fost violența domestică, astfel de efecte sunt benefice. Studiile și cercetările în domeniul relațiilor de familie, au evidențiat faptul că menținerea relațiilor cu ambii părinți este esențială pentru dezvoltarea intelectuală și moral-afectivă a copilului. Din acest motiv, ori de câte ori este posibil, ele recomandă menținerea relațiilor cu ambii părinți și după separarea prin divorț. Pentru a favoriza menținerea legăturilor dintre părinți și copii unele legislații civile reglementează custodia comună a copiilor. În Danemarca¹¹⁴, de exemplu, Actul Nr.387 din 14

¹¹³ Filipescu, I.P. *op.cit.*, p. 488.

¹¹⁴ Nielsen, L.; Frost, L., *op.cit.*, p. 74.

iunie 1995 asupra încredințării, intrat în vigoare la 1 ianuarie 1996, prevede că în cazul separării prin divorț părinții se pot înțelege asupra custodiei comune a copiilor, sau doar a unuia dintre ei. În caz de neînțelegere, instanța decide ținând cont de interesul superior al copilului. În situația custodiei comune ei au drepturi și îndatoriri egale în ce privește drepturile și îndatoririle față de copiii lor minori. Între aceste drepturi și obligații se numără măsurile cu privire la educație, tratament medical etc.

De lege ferenda, legislația română cu privire la încredințare în caz de divorț, ar trebui să includă între opțiuni, în interesul superior al copilului, respectiv al menținerii relațiilor firești cu ambii părinți, *custodia comună a soților*.

Divorțul este traumatizant pentru copii, separarea părinților lor fiind greu de acceptat pentru ei. Aproape toți copiii vor ca părinții lor să stea împreună, iar dacă acest lucru este imposibil, atunci ar dori să aibe certitudinea că nici unul dintre părinți nu i-a abandonat și nu are intenția de a o face¹¹⁵. Trauma este accentuată de implicarea copiilor în procedura judiciară, de faptul că dese ori, ei sunt transformați în mijloace împotriva părții adverse (cere este tot părintele lor). Procedura civilă română reglementează ascultarea copiilor care au împlinit 10 ani în camera de consiliu, într-un mediu, cel puțin teoretic, mai puțin formal și traumatizant. Cu toate acestea, așa cum evidențiază studiile pe care le-am desfășurat pe parcursul a opt ani la instanțe, împreună cu studenții secției de Asistență socială de la Universitatea „Al.I.Cuza” Iași, decizia este extrem de dificilă pentru copii. Practic, în peste 80% dintre cazuri copiii ar fi dorit să rămână cu ambii părinți iar opțiunea pentru unul sau altul dintre ei este mai de grabă forțată. Respectarea interesului superior al copilului, adaptarea legislației române la standardele Convenției, ar trebui să se regăsească și în materie procedurală. Este bine cunoscută practica instanțelor pentru familie din unele țări europene, din Canada, Australia etc. Ele sunt instanțe speciale care judecă numai cauze născute sau legate de relațiile de familie, printr-o procedură progresivă, pronunțat informală într-o primă etapă, centrată pe mediere și conciliere. Aceste servicii sunt asigurate de asistenți sociali care-și desfășoară activitatea pe lângă instanță.

3.) Răspunderea pentru neîndeplinirea îndatoririlor părintești

Răspunderea părintească este angajată fie pentru neîndeplinirea îndatoririlor față de persoana copilului minor fie față de bunurile acestuia. În funcție de natura și gravitatea faptelor lor răspunderea părinților poate fi penală, administrativă, civilă, sau de dreptul familiei.

4.1.) Răspunderea pentru neîndeplinirea îndatoririlor cu privire la persoana copilului.

4.1.1) Sancțiuni de dreptul familiei.

a.) *Decăderea din drepturile părintești*. Decăderea este sancțiunea care se aplică în situațiile în care sănătatea sau dezvoltarea fizică a copilului este primejduită prin purtare abuzivă sau prin neglijență gravă în îndeplinirea îndatoririlor părintești (art.109, alin.1, c.fam). Decăderea din drepturile părintești se pronunță de către instanța de judecată la cererea Direcției generale de asistență socială (art.36, al.3 Legea 272/2004). Decăderea din drepturile părintești se poate fi pronunțată doar împotriva unui dintre părinți, situație în care drepturile și îndatoririle părintești se vor exercita de către celălalt părinte, în

¹¹⁵ Parkinson, L (1993) *Separarea, Divorțul și Familia*, Ed.Alternative, București, p. 58.

conformitate cu dispozițiile art.98, alin2, c.fam. Sunt însă situații în care sănătatea, integritatea fizică și morală a copilului este periclitată de comportamentul abuziv sau neglijența ambilor părinți. În astfel de cazuri instanța poate dispune decăderea ambilor părinți. Părintele decăzut pierde exercițiul drepturilor și îndatoririlor părintești cu privire la persoana și bunurile minorului, cu excepția obligației de întreținere (art.110, c.fam).

Instanța poate, de asemenea, să îngăduie părintelui decăzut din drepturile părintești să păstreze legături personale cu copilul afară numai dacă, prin asemenea legături, creșterea, educarea, învățătura sau pregătirea profesională a copilului ar fi în primejdie (art.111, c.fam). Sancțiunea decăderii va putea fi ridicată de instanța judecătorească dacă au încetat împrejurările care au dus la decădere, astfel încât prin redarea exercițiului drepturilor părintești drepturile persoane și patrimoniale ale copilului nu mai sunt primejduite (art.112, c.fam).

Secțiunea III

Dreptul copilului la asistență alternativă. Protecția specială a drepturilor copilului

1) *Precizări generale*

Așa cum am arătat deja, familia reprezintă valoarea centrală care a orientat și structurat demersul legiuitorului în elaborarea *Actului copilului*. Această orientare este întemeiată, pe de-o parte, de trendul general, identificabil la nivel mondial, de re-apreciere, pe noi baze, a valorilor familiei¹¹⁶. Pe de altă parte, această opțiune a fost determinată de rezultatele unor studii și cercetări experimentale¹¹⁷ referitoare la rolul relațiilor emoțional afective, de atașament față de părinți, în creșterea și dezvoltarea copiilor. Art.5, al.2 din *Actul copilului* prevede în acest sens următoarele:

Răspunderea pentru creșterea și asigurarea dezvoltării copilului revine, în primul rând părinților, aceștia având obligația de a-și exercita drepturile și de a-și îndeplini obligațiile față de copil ținând seama cu prioritate de interesul superior al acestuia.

Principiul general de la care se pornește în reglementarea asistenței alternative are în vedere caracterul permanent și continuu al grijii și ocrotirii care trebuie acordate copilului. Ca un corolar al acestui principiu, copilul nu poate fi lipsit nici un moment de supraveghere, de ocrotirea necesară creșterii și dezvoltării sale. Corespunzător situațiilor concrete în care se poate afla un copil, legiuitorul a reglementat un ansamblu de instituții socio-juridice, ierarhice, menite să asigure permanența și continuitatea grijii și ocrotirii datorate copilului. Dreptul la asistență alternativă este reglementat în art 39(1) din legea nr.272/2004. El vizează protecția drepturilor copilului lipsit, temporar sau definitiv de ocrotirea părinților săi. Ca mijloace de protecție art.39 al. 2 prevede:

- *Tutela;*
- *Măsurile de protecție specială (plasamentul, plasamentul în regim de urgență, supravegherea specializată);*
- *Adopția;*

¹¹⁶ Vezi documentele și studiile realizate de Comisia Națiunilor Unite pentru Dezvoltare Socială.

¹¹⁷ Astfel de cercetări s-au desfășurat și în România (Fundatia Sera) printr-un proiect finanțat de USAID.

1.1) Protecția drepturilor copilului prin tutelă

1.1.1) Definiția, principiile generale și caractere juridice ale tutelei

Tutela este o instituție socio-juridică ce reglementează ocrotirea prin tutore a copilului minor lipsit, în mod permanent sau temporar, de ocrotirea părintească. Copilul poate fi pus sub tutelă în situațiile în care *ambii părinți se află în imposibilitatea permanentă sau temporară de a-și manifesta voința*. Aceste situații sunt enumerate de art.40 din legea 272/2004 și de art.113 c.fam: *în cazul în care ambii părinți sunt morți, necunoscuți, decăzuți din drepturile părintești, puși sub interdicție, dispăruți ori declarați morți*. De asemenea, *la desfacerea adopției* instanța judecătorească poate, dacă este în interesul superior al minorului ca părinții lui să nu redobândească exercițiul drepturilor și îndatoririlor părintești, să instituie tutela, conform art. 113 c.fam. și art.40 (1) din legea 272/2004.

Tutela este o instituție socio-juridică de ocrotire a drepturilor copilului ce oferă temporar sau permanent -în funcție de modificările care apar în situația care au impus deschiderea sa- *un mediu familial alternativ necesar dezvoltării persoanei minorului și administrării bunurilor sale*.

Instituția tutelei este reglementată prin asemănare cu aceea a ocrotirii copilului prin părinți. Ca și ocrotirea părintească, tutela este guvernată de câteva *principii fundamentale*:

- a.) *Tutela se exercită exclusiv în interesul minorului*. Acest principiu este formulat de art.114, c.fam care prevede că *tutela se exercită numai în interesul minorului*.
- b.) *Principiul independenței patrimoniale dintre copil și tutore*. Art.125 c.fam face trimitere la art. 106 care reglementează independența patrimonială dintre copil și părinții săi. În consecință, nici copilul nu are vreun drept asupra bunurilor tutorelui și nici tutorele nu are vreun drept asupra bunurilor copilului.
- c.) *Tutela se exercită sub controlul permanent al statului*. Controlul asupra modului în care tutorele își îndeplinește îndatoririle sale cu privire la persoana copilului și bunurile acestuia este exercitat de către autoritatea tutelară. Acest control trebuie să fie efectiv și continuu (art.136, c.fam). Sunt aplicabile, de asemenea, dispozițiile art.108, c.fam.

Ca instituție de ocrotire a copilului, tutela se caracterizează prin câteva caractere *juridice esențiale*:

- a.) *Tutela este o sarcină legală (legalitatea)*. Legea este aceea care stabilește, prin dispoziții imperative, cazurile de deschidere a tutelei, procedura de numire a tutorelui, obligația pentru anumite persoane de a îndeplini sarcina de tutore, conținutul ocrotirii copilului prin tutelă, încetarea tutelei.
- b.) *Tutela este o sarcină obligatorie*. Art.118 c.fam prevede că cel numit tutore nu poate refuza această sarcină. Excepții de la acest principiu sunt de asemenea reglementate prin lege. Articolul 118 c.fam alin 2, lit.a-e prevede situațiile în care sarcina tutelei poate fi refuzată: **a.)** cel care are vârsta de șaiszeci de ani împliniți; **b.)** femeia însărcinată sau mama unui copil mai mic de opt ani; **c.)** cel care crește și educă doi sau mai mulți copii; **d.)** cel care exercită o lată tutelă sau curatelă; **e)** cel care, din cauza bolii, a infirmității, a felului îndeletnicirii, a depărtării domiciliului de locul

unde se află bunurile minorului sau din alte motive întemeiate, nu ar putea să îndeplinească această sarcină.

- c.) *Tutela este o sarcină personală.* Principalele considerente în alegerea unei persoane care urmează să îndeplinească sarcina tutelei sunt calitățile sale. Din acest motiv sarcina tutelei nu este susceptibilă de exercitare de către o altă persoană, prin reprezentare.
- d.) *Tutela este o sarcină gratuită* (art.121, alin1 c.fam). Cu toate acestea – se prevede în alin.2 al art 121- autoritatea tutelară, ținând seama de munca depusă în administrarea averii și de starea materială a minorului și a tutorelui, va putea acorda acestuia din urmă o remunerație, care nu va depăși zece la sută din veniturile minorului.

1.1.2) Deschiderea tutelei minorului

Tutela, așa cum reține chiar definiția instituției, se deschide când copilul este lipsit, în mod permanent sau temporar de ocrotirea părintească (art.113, c.fam). Ea se deschide din oficiu, sau în urma înștiințării serviciului public specializat despre existența unui copil lipsit de ocrotirea părintească. Între *persoanele care au obligația de a înștiința autoritatea tutelară, în termen de 5 zile de când au luat cunoștință de aceste cazuri*, art.115 c.fam enumeră:

- a.) *persoanele apropiate minorului, precum și administratorii și locatarii casei în care locuiește minorul;*
- b.) *serviciul de stare civilă cu prilejul înregistrării morții unei persoane, precum și biroul notarial, cu prilejul deschiderii unei moșteniri;*
- c.) *instanțele judecătorești, parchetul, poliția, cu prilejul pronunțării, luării sau executării unor măsuri privative de libertate;*
- d.) *organele administrației de stat, organizațiile obștești, instituțiile de ocrotire, precum și orice altă persoană.*

Lista enunțată de art.115 este ilustrativă, iar nu exhaustivă p-ctul d, subliniază, de altfel, că „*orice altă persoană*”, are această obligație.

Reamintim că minorul are, în acord cu prevederile Convenției cu privire la Drepturile Copilului „*dreptul inerent la viață*”(art.6, alin.1). Acest drept, și odată cu el întreaga listă de drepturi prevăzute de Convenție, nu poate fi asigurat înafara creșterii și ocrotirii efective, permanente a copilului. Specificul dezvoltării și maturizării sale impune prezența constantă a ocrotitorului legal, părinte, tutore, curator etc. În scopul instituirii unei protecții cât mai eficace a tuturor Drepturilor Omului – deci și a Drepturilor Omului ale Copilului- Națiunile Unite au reiterat art.1 al Declarației¹¹⁸ adoptată prin Rezoluția 53/144 din 1998, faptul că „*Orice persoană, singură sau în asocieri cu altele are dreptul de a promova și lupta pentru protecția și realizarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului la nivel național și internațional(...).*”

Competența evaluării tutorelui aparține serviciului public specializat de asistență socială de la domiciliul minorului (art.41, legea 272/2004; art.116 și 159, lit.a, c.fam).

¹¹⁸ Declarația Națiunilor Unite cu privire la Dreptul și Responsabilitatea Persoanelor, grupurilor și Organizațiilor sociale de a Promova și Proteja Drepturile și Libertățile Fundamentale internațional Recunoscute; adoptată prin Rezoluția Adunării Generale nr.53/1998.

Decizia de numire se comunică tutorelui, în scris, și se afișează la sediul primăriei de la domiciliul minorului. Drepturile și îndatoririle tutorelui față de persoana și patrimoniul copilului încep de la data primirii comunicării.

Competența deschiderii tutelei aparține instanței judecătorești.

1.1.3) Capacitatea de a fi tutore

În acord cu dispozițiile art.41 din legea 272/2004 *pot fi tutori persoanele fizice sau soțul și soția împreună, care au domiciliul în România și nu se află în vreunul din cazurile de incompatibilitate prevăzute de lege.* Legea instituie, prin dispoziții imperative, o serie de incapacități speciale de a fi tutore (art.117, c.fam).

Legea stabilește că în alegerea tutorelui se va *acorda prioritate membrilor familiei extinse a copilului* (art.41, al.2). Persoana fizică sau familia care, urmează a fi tutori, trebuie să fie evaluată de către serviciul public specializat de asistență socială cu privire la garanțiile morale și condițiile materiale pe care trebuie să le îndeplinească pentru a primi un copil în îngrijire. (art.41, al.2 legea 272/2004)

1.1.4) Conținutul ocrotirii copilului prin tutelă. Drepturile și îndatoririle tutorelui cu privire la persoana și bunurile copilului minor

Ocrotirea prin tutelă se referă, ca și ocrotirea părintească, atât la *persoana copilului* cât și la *bunurile acestuia*.

a.) *Drepturile și îndatoririle tutorelui cu privire la persoana copilului.* În ce privește ocrotirea persoanei copilului, tutorele are aceleași drepturi și îndatoriri cu ale părinților (art.122, 123, 125 și 136 c.fam). Ca și în cazul părinților ele se exercită numai în interesul superior al copilului.

b.) *Drepturile și îndatoririle tutorelui cu privire la bunurile copilului.*

Ca și în cazul ocrotirii prin părinți, *latura patrimonială* a ocrotirii minorului prin tutelă cuprinde a.) administrarea bunurilor copilului până la 14 ani; b.) reprezentarea în actele civile a minorului; c.) încuviințarea prealabilă a actelor civile ale minorului.

a.) *Administrarea bunurilor minorului*

Administrarea bunurilor copilului presupune o serie de măsuri și obligații atât pentru tutore cât și pentru autoritatea tutelară la (1) deschiderea tutelei, (2) pe parcursul exercitării și la (3) încetarea ei.

1.) *La deschiderea tutelei* se iau un ansamblu de măsuri, prevăzute de lege, astfel încât să existe o evidență clară (un inventar) al bunurilor minorului, precum și a modului în care acestea sunt administrate pe durata măsurii de ocrotire. În acest sens, art.126 c.fam. prevede că *după numirea tutorelui și în prezența acestuia un delegat al autorității tutelare va verifica la fața locului toate bunurile minorului, întocmind, potrivit dispozițiilor Codului de procedură civilă, un inventar, care va fi supus aprobării autorității tutelare. Creanțele pe care le au față de minor tutorele, soțul, o rudă în linie dreaptă ori frații sau surorile tutorelui pot fi plătite numai cu aprobarea autorității tutelare.*

Tutorele nu are obligația de a întreține copilul, afară doar dacă nu este rudă cu copilul și are, în această calitate o obligație de întreținere, conform art.86 c.fam. Din acest motiv, dacă tutorele nu este rudă cu copilul, autoritatea tutelară trebuie să stabilească suma anuală necesară întreținerii copilului (art.127, c.fam). Dacă veniturile

copilului nu ajung autoritatea tutelară va dispune vânzarea bunurilor copilului. Sumele de bani care întrec nevoile copilului și hîrțile de valoare se depun, pe numele copilului, la CEC de unde pot fi ridicate cu încuviințarea autorității tutelare (art.131, alin.1, c.fam). De asemenea, tutorelui îi va reveni și sarcina de a obține, de la persoanele prevăzute de lege, executarea obligației de întreținere prevăzută de lege. Dacă copilul nu are bunuri și nu are părinți sau alte rude care sunt obligați de lege să-i dea întreținere, autoritatea tutelară va cere Direcției muncii și solidarității sociale să contribuie la întreținerea lui (art.127, alin 3, c.fam).

(2) *Pe parcursul tutelei copilului* tutorele are, de asemenea, o serie de obligații prevăzute de lege. Tutorele are obligația să prezinte anual autorității tutelare o dare de seamă despre modul în care s-a îngrijit de copil precum și despre administrarea bunurilor acestuia. darea de seamă se face în termen de 30 de zile de la sfîrșitul anului calendaristic (art.134, alin 1 și 2, c.fam). La cererea autorității tutelare tutorele este obligat să dea oricând dări de seamă cu privire la modul în care s-a îngrijit de persoana copilului și de bunurile sale (art.134, alin.3, c.fam). Autoritatea tutelară are obligația legală de a verifica socotelile privind veniturile copilului și cheltuielile făcute cu întreținerea lui precum și cu administrarea bunurilor sale, și dacă sunt bine întocmite și corespund realității va da descărcarea tutorelui (art.135, c.fam).

(3) *La încetarea tutelei copilului* tutorele are obligația ca, în termen de cel mult treizeci de zile, să prezinte autorității tutelare o dare de seamă generală. Bunurile care au fost în administrarea tutorelui vor fi predate, după caz, fostului minor, moștenitorilor acestuia sau noului tutore (art.140, alin. 1 și 2, c.fam). După predarea bunurilor, verificarea socotelilor și aprobarea lor, autoritatea tutelară va da tutorelui descărcarea de gestiune (art.141, alin.1). Însă, chiar dacă autoritatea tutelară a dat tutorelui descărcarea de gestiune acesta răspunde pentru paguba cauzată prin culpa sa (art.141, alin.2, c.fam). Tutorele care înlocuiește pe un alt tutore are obligația să ceară fostului tutore repararea pagubelor ce acesta a pricinuit copilului prin culpa sa (art.141, alin.3, c.fam).

b.) Reprezentarea legală a copilului lipsit de capacitate de exercițiu

În acord cu dispozițiile legii, ca și părinții, tutorele are obligația de a administra bunurile copilului și de a-l reprezenta în actele civile, însă numai pînă la data cînd acesta împlinește vârsta de 14 ani (art.124, alin.1, c.fam). Actele tutorelui, ca reprezentant al copilului, de administrare a bunurilor copilului, se pot împărți, în acord cu dispozițiile legii, în trei categorii: (1) acte care pot fi încheiate de tutore singur, fără a fi necesară o autorizare specială; (2) acte pe care tutorele le poate încheia numai cu încuviințarea autorității tutelare; (3) acte pe care tutorele nu le poate încheia nici cu acordul autorității tutelare.

(1) Acte juridice pe care tutorele le poate încheia singur

Din această categorie fac parte acte juridice de mai mică însemnătate, prin care se presupune că nu se vor aduce prejudicii patrimoniului minorului. Astfel de acte sunt cele de conservare și de administrare a patrimoniului.¹¹⁹

¹¹⁹ Beileu, Gh., *op.cit.*, p. 327.

(2) Acte juridice pe care tutorele le poate încheia numai cu încuviințarea prealabilă a autorității tutelare

Între aceste acte art.129, alin.2, c.fam enumără: înstrăinarea ori gajarea bunurilor minorului, renunțarea la drepturile patrimoniale ale acestuia, precum și pentru încheierea oricăror alte acte care depășesc dreptul de a administra. De asemenea, în acord cu dispozițiile art.131, alin.1, c.fam, *sumele de bani care întrec nevoile întreținerii minorului și ale administrării bunurilor sale, precum și hîrțiile de valoare, vor fi depuse, pe numele minorului, la o casă de păstrare de stat, de unde nu vor putea fi ridicate decît cu încuviințarea autorității tutelare.*

Încuviințarea autorității tutelare nu este necondiționată. Ea își va da acordul doar dacă, *actul răspunde unei nevoi sau prezintă un folos neîndoielnic pentru minor.* Autoritatea tutelară poate, de asemenea, să indice tutorelui modul în care se întrebuițează sumele de bani obținute (art.131, alin.1 și 4 c.fam). Încuviințarea se va da pentru fiecare act în parte.

(3) Acte juridice pe care tutorele nu le poate încheia nici cu încuviințarea autorității tutelare

Fac parte din această categorie actele prevăzute de art.128 și art.129, alin.1, c.fam:

- a.) acte juridice dintre tutore, soțul, o rudă în linie dreaptă ori frații sau surorile tutorelui, pe de o parte, și minor pe de alta (art.128, c.fam).
- b.) donațiile făcute de tutore în numele minorului (art.129, alin.1).
- c.) garantarea în numele minorului, a obligației altuia.

c.) Încuviințarea prealabilă a actelor juridice încheiate de către copilul cu capacitate de exercițiu restrînsă

Tutorele are obligația de a-l reprezenta pe copil în actele juridice numai pînă la data cînd acesta împlinește paisprezece ani. După împlinirea vârstei de 14 ani minorul își exercită singur drepturile și își execută tot astfel obligațiile, însă numai cu încuviințarea prealabilă a tutorelui, spre a-l apăra împotriva abuzurilor din partea celor de-al treilea (art.124, alin.2). Regulile privitoare la încheierea actelor juridice de copilul de peste 14 ani sunt prevăzute de art.133, ali.2 și 3 c.fam:

- a.) este suficientă încuviințarea tutorelui atunci cînd este vorba de acte juridice din categoria celor pe care acesta le putea încheia singur atunci cînd copilul era lipsit de capacitatea de exercițiu;
- b.) dacă actul pe care minorul urmează să-l încheie face parte dintre acelea pe care tutorele nu le poate încheia decît cu încuviințarea autorității tutelare, va fi necesară și prealabila încuviințare a acesteia.
- c.) minorul cu capacitate de exercițiu restrînsă, nu poate, nici cu încuviințare, donații sau să garanteze obligația altuia.

1.1.5) Răspunderea tutorelui

Tutela este o instituție de protecție și ocrotire atît a persoanei copilului minor cît și a bunurilor sale. În consecință, tutorele este răspunzător pentru modul de îndeplinire a drepturilor și obligațiilor față de persoana copilului minor și față de patrimoniul

acesteia. Ca și răspunderea părinților, răspunderea tutorelui poate fi, după caz, civilă, penală sau de dreptul familiei:

- a.) Răspunderea penală a tutorelui se poate angaja în condițiile art.214 c.pen. pentru gestiune frauduloasă.
- b.) Sancțiunea de dreptul familiei este *îndepărtarea din tutelă*. În acord cu art.138, alin.2 tutorele va fi îndepărtat dacă săvârșește un abuz, o neglijență gravă sau fapte care îl fac nevrednic de a fi tutore, precum și dacă nu își îndeplinește mulțumitor sarcina. Minorul, precum și toți cei prevăzuți de art.115, c.fam, pot face plângere autorității tutelare cu privire la actele sau faptele tutorelui păgubitoare pentru minor.
- c.) Răspunderea tutorelui pentru prejudiciul cauzat, din culpa sa, patrimoniului minorului, cu ocazia gestionării și administrării acestuia, este angajată sub forma răspunderii civile delictuale prevăzută de art.998-999 c.civ

1.1.6) Încetarea funcției tutorelui și încetarea tutelei

Încetarea tutelei minorului se poate datora unor cauze ce țin de persoana tutorelui sau de cauze care privesc persoana copilului minor. În prima situație este vorba de încetarea funcției tutorelui, iar în cea de a doua de încetarea tutelei.

- 1.) legea prevede că *încetarea funcției tutorelui* poate avea loc în următoarele situații: a.) decesul tutorelui; b.) îndepărtarea din tutelă (art.117 alin.2 și art.138, alin.2 c.fam); c.) înlocuirea tutorelui (art.118, alin.2 și 3 c.fam), d.) în locul tutelei pentru minor a fost numit un nou tutore ca urmare a punerii sub interdicție a copilului (art.150, alin 2 și 3 c.fam).
- 2.) De principiu, tutela încetează în momentul în care au încetat cauzele care au făcut necesară deschiderea sa: a.) dobândirea capacității depline de exercițiu de către copil (prin ajungerea la majorat sau prin căsătorie), b.) prin stabilirea filiației față de cel puțin unul dintre părinți pentru copilul născut din părinți necunoscuți; c.) prin ridicarea decăderii din drepturile părintești a cel puțin unuia dintre părinți; d.) prin reapariția cel puțin a unuia dintre părinții dispăruți sau declarați morți, e.9 prin moartea minorului.

1.1.7) Obligațiile ce revin tutorelui la încetarea tutelei

La încetarea funcției sale tutorele are obligația ca în termen de cel mult 30 de zile să prezinte autorității tutelare o dare de seamă generală, și să predea bunurile care au fost în administrarea sa, după caz, fostului minor, moștenitorilor acestuia sau noului tutore (art.140, alin. 1 și 2 c.fam). După predarea bunurilor, verificarea socotelilor tutelei și aprobarea lor, autoritatea tutelară va da tutorelui descărcarea de gestiune. Descărcarea de gestiune nu scutește însă pe tutore de a răspunde pentru paguba pricinuită prin culpa sa (art.141, alin 1 și 2, c.fam).

1.2) Protecția drepturilor copilului prin curatelă

Curatela minorului este o instituție socio-juridică alternativă de ocrotire temporară a drepturilor copilului. Ceea ce o deosebește de ocrotirea părintească și de tutelă este

caracterul său temporar și subsidiar. „Prin finalitatea sa, curatela minorului este o tutelă ad-hoc (în doctrină i se mai spune și „tutelă provizorie”, nn.DB) ceea ce înseamnă că, în esență, îi sunt aplicabile regulile tutelei.”¹²⁰

1.2.1.) Cazurile de curatelă pentru copilul lipsit de capacitatea de exercițiu sau cu capacitatea de exercițiu restrânsă:

a.) *Curatela instituită ca mijloc de protecție și ocrotire a drepturilor copilului până la numirea tutorelui.* Această curatelă este reglementată de art.119, alin 3 și art. 139 c.fam. Dispozițiile art. 139, de exemplu, prevăd că *până la numirea în funcție a noului tutore, autoritatea tutelară va numi un curator.*

b.) *Curatela prevăzută de art.152, lit.c din c.fam., instituită în cazul în care părinții sau tutorele numit nu-și pot îndeplini în mod temporar atribuțiile.* În acord cu prevederile art.152 lit.c, din codul familiei, *dacă din cauza bolii sau din alte motive, părintele sau tutorele este împiedicat să îndeplinească un anumit act în numele persoanei ce reprezintă sau ale cărei acte le încuviințează.*

c.) *Curatela reglementată de art.132 c.fam, în cazul de contrarietate de interese între tutore și cel aflat sub ocrotirea sa.* Această curatelă se poate institui *ori de câte ori se ivesc între tutore și minor interese contrare, care nu sunt dintre cele care trebuie să ducă la înlocuirea tutorelui, autoritatea tutelară va numi un curator.*

1.2.2) Procedura instituirii curatelei minorului.

Curatela copilului, conform dispozițiilor art.154 c.fam., se instituie de către autoritatea tutelară competentă – de la domiciliul copilului- fie din oficiu, fie la cererea oricărei persoane dintre cele menționate de art.115, c.fam.

1.2.3) Conținutul ocrotirii copilului prin curatelă.

Ca și ocrotirea prin părinți și tutelă, curatela privește atât persoana copilului cât și bunurile sale. În ce privește *persoana copilului*, drepturile și îndatoririle curatorului sunt identice cu acelea ale tutorelui. Curatorul are de asemenea obligația de a administra bunurile copilului, de a-l reprezenta în actele juridice până la vârsta de 14 ani, și de a da încuviințarea prealabilă pentru actele pe care copilul, după vârsta de 14 ani, le încheie personal și singur.

1.2.4) Încetarea curatelei copilului

În acord cu dispozițiile art.157 c.fam., *dacă au încetat cauzele care au provocat instituirea curatelei, aceasta va fi rădicată de autoritatea tutelară la cererea curatorului, a celui reprezentat, a oricăruia dintre cei prevăzuți în art.115 ori din oficiu.*

Prin natura sa temporară și subsidiară, instituția curatelei ilustrează poate cel mai bine *principiul conform căruia copilul nu poate fi lipsit, în nici un moment, nici măcar provizoriu, de grijă și ocrotire.* Prin intermediul ei se asigură prezența constantă a unui ocrotitor care are drepturi și obligații atât față de persoana copilului cât și față de

¹²⁰ *Ibidem*, p. 328.

bunurile sale, pînă la adoptarea unei măsuri cu caracter permanent. Ea reprezintă, de asemenea, chiar dacă temporar, o alternativă la mediul familial. Reamintim că prin analogie cu instituția tutelei, locuința copilului este la curator, care trebuie să se îngrijească de acesta, de sănătatea și dezvoltarea lui fizică, de educarea, învățătura și pregătirea sa profesională.

2) Protecția specială a drepturilor copilului. Definiție. Caracterizare

Protecția specială este definită (art.50, Legea 272/2004) ca *ansamblul măsurilor, prestațiilor și serviciilor destinate îngrijirii și dezvoltării copilului lipsit, temporar sau definitiv, de ocrotirea părinților săi sau care, în vederea protejării intereselor sale nu poate fi lăsat în grija acestora.*

Legiuitorul clasifică mijloacele de protecție specială în *trei mari categorii*:

- a) *Prestații* (vezi Legea 705/2001, cu completările ulterioare) privind sistemul național de asistență socială.
- b) *Măsuri de protecție specială*. (art.55 din legea 272/2004: plasament, plasament în regim de urgență, supravegherea specială)
- c) *Servicii* (art.107-110)

De măsurile de protecție specială beneficiază (art.56)

- a) Copilul lipsit temporar sau definitiv de grija și ocrotirea părintească – cînd nu a putut fi instituită tutela;
- b) Copilul care, în vederea protejării intereselor sale, nu poate fi lăsat în grija părinților din motive neimputabile acestora;
- c) Copilul care a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală și care nu răspunde penal

Durata protecției speciale (art.51). Protecția specială durează pînă la dobîndirea capacității depline de exercițiu. *Dacă tînărul își continuă studiile într-o formă de învățămînt de zi protecția specială se acordă pe toată durata continuării studiilor dar fără a depăși vîrsta de 26 de ani.*

Competența deciziei asupra mijloacelor de protecție specială.

În acord cu dispozițiile *Actului copilului decizia* asupra protecției speciale se adoptă de Comisia pentru protecția Copilului care funcționează în subordinea consiliului județean și, respectiv, a consiliilor locale ale sectoarelor municipiului București. Dacă părinții copilului sau minorul mai mare de 14 ani nu-și dau consimțămîntul, *măsurile de protecție se stabilesc numai de către instanța judecătorească* (art.53, al.3)

Serviciul public specializat de asistență socială – *Direcția generală de asistență socială și protecția copilului* – are obligația de a întocmi planul individualizat de protecție (art.54, al.1). Acest plan se întocmește în conformitate cu normele metodologice eleboare și aprobate de Autoritatea Națională pentru Protecția Drepturilor Copilului (art.53, al.2).

Actul copilului prevede prioritățile ierarhice care trebuie să orienteze realizarea planului individualizat de protecție specială. La stabilirea obiectivelor planului individualizat de protecție se acordă prioritate (art.54, al.3):

- a) Reintegrării copilului în familie – sau dacă aceasta nu este posibilă
- b) Plasamentului copilului în familia extinsă.
- c) Planul individualizat de protecție *poate* prevedea plasamentul copilului într-un serviciu rezidențial. Aceasta este o măsură de ultimă instanță ce se poate adopta doar dacă nu s-a instituit tutela ori nu a putut fi dispus plasamentul la familia extinsă, la un asistent maternal sau la o altă persoană sau familie, în condițiile prezentei legi (art.54, al.4)

Actul copilului reglementează următoarele măsuride protecție specială (art.55):

- a) Plasamentul
- b) Plasamentul în regim de urgență
- c) Supravegherea specializată

2.3) Plasamentul

Definiție. Conform art.58, *plasamentul copilului constituie o măsură de protecție specială cu caracter temporar, care poate fi dispusă:*

- a) la o persoană sau familie
- b) un asistent maternal
- c) la un serviciu de tip rezidențial prevăzut de art.110 alin.2 și licențiat în condițiile legii.

Competența deciziei. Măsura plasamentului se stabilește:

- a) De către Comisia pentru Protecția Copilului în situația în care există acordul părinților, pentru situațiile prevăzute de art.56 lit.b și e.
- b) De către instanța de judecată la cererea Direcției generale de asistență socială și protecție a copilului în condițiile prevăzute de lege (art 61, alin.2, lit a și b)

În decizia de plasament se va urmări (art.60, alin3):

- a) plasarea copilului cu prioritate în familia extinsă;
- b) menținerea fraților împreună;
- c) facilitarea exercitării de către părinți a dreptului de a vizita copilul și de a menține legături cu acesta;

Condițiile pe care trebuie să le îndeplinească persoana sau familia care primește un copil în plasament (art.58, alin2)

- 1) Trebuie să aibă domiciliul în România.
- 2) Trebuie să prezinte garanții de ordin moral și să beneficieze de condițiile materiale necesare primirii unui copil în plasament. Îndeplinirea acestor condiții este evaluată de Direcția generală de asistență socială și protecție a copilului.

Plasamentul copilului care nu a împlinit vârsta de 2 ani poate fi dispus numai la familia extinsă sau la substitutivă. Este interzis plasamentul acestuia într-un serviciu de tip rezidențial. Ca excepție, art 60 alin.2 prevede că se poate dispune plasamentul într-

un serviciu de tip rezidențial al copilului mai mic de 2 ani în situația în care acesta prezintă handicapuri grave, cu dependență de îngrijiri în servicii de tip rezidențial specializate.

Domiciliul copilului pe durata plasamentului este la persoana, familia, asistentul maternal sau la serviciul de tip rezidențial care îl are în îngrijire (art.59)

Drepturile și obligațiile părintești sunt exercitate, și, respectiv, îndeplinite pe toată durata plasamentului, de către președintele consiliului județean, respectiv primarul sectorului municipiului București. (art.62)

2.2) Plasamentul în regim de urgență

Definiție. Conform art.64 din legea 272 /2004 *plasamentul copilului în regim de urgență este o măsură de protecție specială, cu caracter temporar, care se stabilește în situația copilului abuzat sau neglijat, precum și în situația copilului găsit sau a celui abandonat în unități sanitare.*

Competența deciziei. Fiind o măsură care se adoptă în regim de urgență, ori de câte ori copilul este în dificultate, *plasamentul în regim de urgență se stabilește de către directorul Direcției generale de asistență socială din unitatea administrativ-teritorială în care se găsește copilul (art.65, al.1). În termen de 48 de ore de la data la care s-a dispus această măsură DAS este obligată să sesizeze instanța judecătorească (art.68 al.1).*

Pe baza analizei motivelor care au stat la baza deciziei administrative de plasament în regim de urgență, *instanța se pronunță, în condițiile art.66 al.3, după caz, asupra:*

- *menținerii plasamentului în regim de urgență;*
- *înlocuirea acestuia cu măsura plasamentului;*
- *instituirea tutelei;*
- *reintegrarea copilului în familia sa;*
- *cu privire la exercitarea drepturilor părintești.*

Efectele plasamentului în regim de urgență. Pe toată durata plasamentului în regim de urgență:

- a) *Drepturile părintești se suspendă de drept, pînă când instanța de judecată va decide cu privire la menținerea sau la înlocuirea acestei măsuri și cu privire la exercitarea drepturilor și obligațiilor părintești. (art.64, al.3)*
- b) *Pe perioada suspendării, drepturile și obligațiile părintești privitoare la persoana copilului sunt exercitate, respectiv îndeplinite de către persoana, familia, asistentul maternal sau de către șeful serviciului de tip rezidențial care a primit copilul în plasament în regim de urgență (art.64, al.3).*
- c) *În ce privește drepturile și îndatoririle părintești privitoare la patrimoniul copilului, acestea sunt exercitate și, respectiv îndeplinite de către președintele consiliului județean, respectiv primarul sectorului municipiului București.*

2.3) *Supravegherea specializată. Protecția copilului care a săvârșit o faptă penală și nu răspunde penal.*

Măsura supravegherii specializate reprezintă o instituție socio-juridică de protecție a drepturilor copilului în conflict cu legea penală și nu răspunde penal. Sediul materiei este legea 272/2004 (*Capitolul III, Secțiunea a 4-a precum și Capitolul V: Protecția copilului care a săvârșit o faptă penală și nu răspunde penal*). În acord cu dispozițiile art.99 (1) c.pen, *minorul care nu a împlinit vârsta de 14 ani nu răspunde penal*¹²¹.

Competența deciziei. Măsura supravegherii specializate se dispune de Comisia pentru Protecția Copilului atunci când există acordul părinților. În lipsa acestui acord ea este dispusă de către instanța de judecată. (art.67 (2) legea 272/2004). Comisia sau instanța pot dispune aplicarea uneia dintre măsurile de protecție specială prevăzute de art.55 lit.a) și c), respectiv plasamentul sau supravegherea specializată.

Conținutul măsurii supravegherii specializate constă în menținerea copilului în familia sa, sub condiția respectării de către acesta a unor obligații, prevăzute de art.81 din legea 272/2004, și anume:

- a.) *frecventarea cursurilor școlare;*
- b.) *utilizarea unor servicii de îngrijire de zi;*
- c.) *urmarea unor tratamente medicale, consiliere sau psihoterapie;*
- d.) *interzicerea de a frecventa anumite locuri sau de a avea legături cu anumite persoane.*

Legea instituie o ordine ierarhică între măsurile care se pot decide față de minorul în conflict cu legea penală, și care nu răspunde penal. În acest sens, Art.81 (2) din legea 272/2004 prevede că *în cazul în care nu este posibilă menținerea copilului în familie sau atunci când acesta nu-și îndeplinește obligațiile stabilite prin măsura supravegherii specializate, Comisia pentru Protecția copilului poate dispune plasamentul acstuia în familia extinsă ori cea substitutivă, precum și îndeplinirea de către copil a obligațiilor prevăzute de alin.1.*

Ca măsură excepțională, de ultimă instanță, dacă minorul sub 14 ani persistă în conduita infracțională *Comisia pentru Protecția Copilului sau, după caz, instanța judecătorească dispun, pe perioadă determinată, plasamentul copilului într-un serviciu de tip rezidențial specializat* (art.82, legea 272/2004).

3) *Protecția drepturilor copilului prin măsuri cu caracter permanent: adopția*

3.1) *Adopția: tendințe și evoluții actuale.*

Instituția juridică a adopției are o istorie foarte îndelungată. Ea a fost reglementată de juriștii romani ca răspuns la problema transmiterii patrimoniului persoanelor care nu au urmași. În scopul asigurării transmisiunii patrimoniului -pentru momentul când persoanele respective nu vor mai exista- s-a recurs la adopție.

¹²¹ Această dispoziție este menținută și în legea 301/2004 de modificare și completare a codului penal, care va intra în vigoare la 29 iunie 2005. Art.113.

Sensul actual al instituției socio-juridice a adopției – *ca măsură de protecție și ocrotire a copilului prin mijloace cu caracter permanent, care vizează integrarea sa într-un nou mediu familial alternativ prin stabilirea relațiilor de filiație între copil și adoptatori* – a fost consacrat în sec.XX.

Analiza comparată a sistemelor de adopție practicate în Europa și Statele Unite ale Americii evidențiază evoluția de la aranjamente cu caracter particular, de încredințare pe termen lung a copiilor, de regulă unor rude, către reglementarea legală specială și încuviințarea ei în cadrul unor proceduri judiciare.

Practica adopției, ca instituție de protecție pentru copiii care necesită un mediu familial substitutiv permanent, s-a liberalizat treptat, trecând de la o viziune îngustă, marcată de o serie de prejudecăți (numai sugarii pot fi adoptați, copii din mediile sociale dezavantajate sau cei cu un handicap au șanse mult mai mici de a fi adoptați etc.), la o perspectivă mai flexibilă care încearcă să echilibreze drepturile, obligațiile precum și nevoile tuturor actorilor sociali implicați: copil, familie naturală, viitorii părinți adoptivi. Ea a cunoscut, de asemenea, mutații semnificative ca efect al studiilor psihosociale care au evidențiat efectele negative ale mediului din instituțiile de ocrotire asupra dezvoltării copilului. Pe baza lor, asistența socială s-a orientat către soluții centrate pe *valorile continuității și stabilității ocrotirii copilului în mediu familial alternativ* – încredințarea pe termen lung sau adopția. Anii 70 au fost marcați de așa numita „*mișcare pentru stabilitate*” (*permanence movement*). Studiile realizate în special în Statele Unite au evidențiat „*că mai presus de orice, copiii simt nevoia unui mediu familial stabil, precum și faptul că acest rol poate fi îndeplinit în mod adecvat de părinți alternativi sau de părinți adoptivi, atâta timp cât copiii înțeleg că aceștia sunt de fapt părinți psihologici.*”¹²²

În timp, s-a dovedit însă că opțiunea pentru stabilite a condus la neglijarea, de către asistenții sociali, *a eforturilor de reintegrare precum și a efectelor întreruperii relațiilor copiilor cu părinții naturali*. Graba asistenților sociali de a propune soluții de încredințare pe termen lung sau adopția, „*de a salva copiii de familiile lor, de a le planifica viitorul fără referire la părinți și neglijând prea ușor acțiunile de prevenire și reabilitare*”¹²³ a condus, la începutul anilor 90, la nașterea unei noi mișcări -*pentru devoțiune și atașament*. „*Ea a readus în atenția asistenței sociale semnificația relațiilor emoțional afective dintre copii și părinți, chiar și atunci când aceștia sunt săraci, își neglijează sau chiar abuzează copiii.*”¹²⁴ Mișcarea a avut ca efect regândirea strategiilor de asistență a copilului pe termen lung precum și revitalizarea măsurilor de reabilitare a mediului familial în scopul reintegrării copilului. Pe această bază s-a dezvoltat – menționa N.Banks – o nouă practică centrată pe munca în parteneriat și coperare între diferite instituții comunitare în asistența copiilor aflați în situații speciale.¹²⁵ În multe țări o astfel de practică a avut ca efect scăderea numărului de adopții și respectiv creșterea numărului de copii reintegrați în familiile lor.

¹²² Jordan, B (1994) „Contested Adoptions and the Role of State in Family Matters”, in M.Ryburn (Ed.), *Contested Adoptions: Research, Law, Policy and Practice (Arena)*, p.11.

¹²³ Smith, C.R (1993) *Adopție și plasament familial*, Ed.Antet, București, p.10.

¹²⁴ Banks, N. (1994) „Issues of Attachment, Separation, and Identity in Contested Adoptions”, in M.Ryburn (Ed.), *Contested Adoptions: Research, Law, Policy, and Practice (Arena)*, p.112.

¹²⁵ *Ibidem*, p.114.

Adopția tinde să se transforme și ea dintr-un act de asistență unilaterală într-unul de sprijin reciproc, de transfer de resurse intra sau intercomunitare. Această orientare este probată de extinderea practicii adopției „*neconvenționale*” precum și a „*adopției deschise*”. În ultima vreme, sub impactul mișcărilor feministe, agențiile de asistență socială au început să recunoască potențialul părinților adoptativi neconvenționali, în special al părinților singuri. Nevoia de maternitate sau de grijă crează un mediu propice ocrotirii copilului adoptat. Ambii membrii ai relației -și copilul adoptat și persoana adoptatoare – primesc și oferă în același timp ceva de care fiecare are nevoie. În cazul *adopției deschise* se repune în discuție o temă socotită tabu – întreruperea oricărei relații dintre copilul adoptat și părinții săi naturali. Prin tradiție, ea a fost socotită o precondiție a reușitei integrării copilului în familia adoptatoare. În unele legislații ea a fost (și este) însoțită de măsuri care asigură confidențialitatea identității părinților adoptivi. Practica judiciară recentă a unor state evidențiază situații în care instanțele au acordat părinților naturali ai copilului adoptat dreptul de a-l vizita în noua familie. Un număr redus de state, Noua Zeelandă, de exemplu- au transformat toate adopțiile în adopții deschise, pe temeiul respectării interesului superior al copilului.¹²⁶

3.2) Standarde și reglementări internaționale în materia adopției.

A) Standarde universale în materia adopției reglementate în sistemul Națiunilor Unite

În sistemul Națiunilor Unite nu există un tratat special în materia adopției. Cu toate acestea, dreptul la asistență alternativă, prin mijloace cu caracter temporar sau permanent, a fost prevăzut în diferite documente și tratate internaționale referitoare la drepturile omului, în Declarația asupra Drepturilor Copilului din 1959, în Convenția cu privire la Drepturile Copilului (1989) etc.

Primul document dedicat integral problemei dreptului copilului la asistență alternativă, prin mijloace cu caracter temporar sau permanent, elaborat în sistem universal, este Declarația din 1986.

a) La 3 decembrie 1986, prin Rezoluția nr.41/85¹²⁷, Adunarea Generală a Națiunilor Unite adoptă *Declarația cu privire la Principiile Sociale și Juridice referitoare la Protecția și Bunăstarea Copiilor, cu referire specială la Plasament și Adopție Națională și Internațională*.

În secțiunea A – *Bunăstarea familiei și a copilului* – Declarația proclamă *principiile* care trebuie să orienteze creșterea și ocrotirea copilului precum și aspectele socio-juridice care trebuie să stea în atenția statelor ori de câte ori se impune adoptarea unei măsuri alternative de protecție a bunăstării copilului

Declarația reiterează principiul creșterii și ocrotirii copilului în familia de origine considerînd că *prioritatea esențială pentru copil este de a fi îngrijit de părinții săi* (Art.3). În acest scop statele vor acorda prioritate familiei și bunăstării copilului.

¹²⁶ Henaghan, M (1996) „New Zealand and The United Nations Convention on the Rights of the Child : A Lack of Balance”, in M. Freeman (Ed.), *Children's Rights. A comparative Perspective*, Dartmouth, p.188.

¹²⁷ Declaration on Social and Legal Principles relating to the Protection and Welfare of Children, with special reference to Foster Placement and Adoption Nationally and Internationally; adopted by General Assembly resolution 41/85 of 3 December 1986. www.unhcr.org/refugees/4185.html

Ori de cîte ori părinții copilului sunt în imposibilitatea de a-l îngriji sau nu dispun de mijloacele necesare, se va avea în vedere ocrotirea acestuia de către rudele sale, de către o familie substitut – prin plasament sau adopție- sau dacă este necesar de către o instituție (Art.4).

Principiul fundamental care orientează toate deciziile referitoare la plasarea copilului înafara grijii părinților săi va fi cel al interesului superior al copilului, în special nevoia sa de afecțiune și dreptul la securitate și ocrotire continuă (Art.5).

Declarația prevede necesitatea înființării unor servicii naționale adecvate de protecție a copilului precum și a pregătirii de profesionale de specialitate pe care trebuie să o aibe personalul implicat în procedura plasamentului și a adopției (art. 6 și 7).

În spiritul obligațiilor născute pe baza Pactului Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, Declarația reiterează dreptul copilului la nume, naționalitate și la un ocrotitor legal. Plasamentul sau adopția nu trebuie să conducă la lipsirea copilului de nume, naționalitate sau ocrotitor legal, afară doar dacă, prin aceste proceduri, copilul dobîndește un nume, naționalitate și ocrotitor legal noi (art.8).

Copilul adoptat sau dat în plasament are dreptul să-și cunoască originea, afară doar dacă aceasta nu este în interesul său superior (art.9).

Secțiunea B a Declarației se referă la plasamentul la o familie.

În secțiunea C (Adopția) art.13-24 Declarația reglementează standardele normative, principiile și politicile care trebuie să orienteze acțiunea statelor în materia adopției interne și internaționale, precum și rolul agențiilor specializate în protecția copilului.

Adopția internă face obiectul reglementărilor din art.13-16 ale Declarației. Scopul fundamental al adopției este de a integra copilul care nu poate fi îngrijit de proprii săi părinți într-o familie permanentă (art.13).

În decizia asupra măsurii adopției Declarația prevede o serie de obligații referitoare la selecția mediului familial alternativ, necesitatea consilierii părinților copilului, a viitorilor părinți precum și a copilului, astfel încît decizia cu privire la viitorul copilului să se ia vît mai repede posibil (art. 14-15).

Agențiile de protecție a copilului au obligația de a observa relația dintre copil și potențialii părinți adoptatori înainte de incuviințarea adopției. Măsuri legislative speciale sunt necesare astfel încît copilul să fie recunoscut în drept ca membru al familiei adoptative și să se bucure de toate drepturile ce decurg din această calitate (art.16).

Adopția internațională este considerată ca o soluție de ultimă instanță, de a asigura integrarea copilul într-o familie, în situațiile în care copilul nu poate fi dat în plasament la o familie sau nu poate fi îngrijit într-o modalitate corespunzătoare în țara de origine (art.17).

Declarația stabilește obligații și precauții pe care țările trebuie să le aibe în vedere ori de cîte ori autoritatea competentă decide asupra măsurii adopției internaționale ca mijloc de protecție a copilului. Între acestea:

- statele membre vor adopta politici și vor elabora acte normative care interzic răpirea și orice alt act de plasament ilicit al copiilor (art.19);
- în adopția inter-țări, plasamentul va fi realizat, de regulă, prin intermediul autorităților sau agențiilor competente cu aplicarea garanțiilor și standardelor echivalente existente cu privire la adaoția națională (art.20).

- sub nici o formă plasamentul prin intermediul adopției internaționale nu trebuie să conducă la obținerea unui câștig financiar pentru cei implicați în instrumentarea sa (art.20).
- în adopția inter-țări prin intermediul persoanelor care acționează ca reprezentanți sau agenți ai potențialilor părinți adoptivi, se vor adopta precauții speciale în scopul protejării intereselor legale și sociale ale copilului (art.21).
- nici o adopție internațională nu se va realiza înainte de a se verifica dacă sunt îndeplinite condițiile legale referitoare la copil precum și la existența actelor necesare încheierii valabile a adopției, cum ar fi consimțământul autorităților competente (art.22).
- trebuie de asemenea să se verifice dacă copilul poate să emigreze pentru a se alătura viitorilor părinți adoptivi și dacă poate să obțină cetățenia acestora (art.22).
- în adopția internațională, de regulă, se va asigura validitatea adopției în fiecare dintre țările implicate (art.23).
- dacă naționalitatea copilului diferă de aceea a viitorilor părinți adoptivi a atenție specială se va acorda intereselor culturale și religioase ale copilului (art.24).

Principiile, normele și valorile promovate de Declarație au fost reiterate de tratatul internațional în materia protecției drepturilor copilului, respectiv, în *Convenția Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului* și în cel de al doilea Protocol facultativ.

b) Standarde universale în materia adopției prevăzute în Convenția Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului și în al doilea Protocolul facultativ la Convenție

Convenția, așa cum observam mai sus, reglementează în art.20 dreptul copilului la asistență alternativă, ori de câte ori creșterea și ocrotirea sa nu se pot realiza de către părinții firești. Între măsurile de asistență alternativă. Convenția prevede în art.20.alin.3 și adopția.

Principiul fundamental care orientează guvernează adopția ca mijloc de protecție a drepturilor copilului este respectarea interesului superior al acestuia. Art.21 para.1 din Convenție prevede, în acest sens, că statele care recunosc și /sau autorizează sistemul adopției se vor asigura că interesul superior al copilului va fi motivația fundamentală în adoptarea unei astfel de măsuri.

În acest scop statele părți trebuie să se asigure:

a.) Că adopția copilului este încuviințată de autorități competente care verifică, pe baza legii și procedurilor aplicabile, a tuturor informațiilor pertinente și demne de încredere, că adopția este posibilă în ce privește statutul copilului față de părinți, rude și ocrotitorii legali și că, dacă este cerut, persoanele implicate și-au dat acordul la adopție în cunoștință de cauză, pe baza consilierii, dacă a fost nevoie (art.21, lit.a)

b.) Convenția, ca și Declarația *tratează adopția internațională ca o soluție de ultimă instanță* care se poate propune, ca mijloc alternativ de protecție a copilului, *dacă* el nu poate fi dat în plasament familial sau la o familie adoptivă, sau nu se poate, prin nici o altă metodă corespunzătoare, să fie ocrotit în țara de origine (art.21, lit.b).

c.) Statele părți au de asemenea obligația să se asigure că minorul implicat în adopția internațională se bucură de garanții și standarde echivalente cu cele existente în adopția națională (art.21, lit.c)

d.) Statele părți au obligația de a lua toate măsurile necesare pentru a se asigura că în adopția internațională, plasamentul copilului nu conduce la obținerea unor câștiguri financiare necuvenite pentru cei implicați.

e.) Statele părți vor promova, ori de câte ori este necesar, obiectivele articolului 21, prin încheierea unor aranjamente sau acorduri bi sau multilaterale, și se vor strădui, în acest cadru, să asigure că plasamentul copilului într-o altă țară este realizat de autoritățile sau organele competente.

În ciuda standardelor impuse în materia adopției de reglementările realizate în sistemul Națiunilor Unite, la adăpostul adopției internaționale s-au realizat acte care încalcă cea mai elementară demnitate umană (dacă demnitatea umană suportă grade de comparație!?). Adopția a fost în multe situații, așa cum relevă rapoartele unor organizații nonguvernamentale internaționale pentru protecția drepturilor copilului, un mijloc de vânzare camuflată a copiilor în scopul exploatării lor sexuale, a transferului de organe sau a exploatării copiilor prin muncă forțată. Amploarea acestor fenomene, (inclusiv folosirea copiilor în calitate de combatanți în conflitele armate) încălcarea flagrantă a drepturilor unor ființe în neputința de a se apăra sau de a reacționa, a condus la elaborarea și adoptarea, de către Națiunile Unite a două Protocoale facultative¹²⁸ la Convenția cu privire la Drepturile Copilului

Cel de al doilea Protocol facultativ¹²⁹ cu privire la vânzarea de copii, prostituția și pornografia copilului prevede obligativitatea statelor părți de a lua toate măsurile legale și administrative pentru a se asigura că toate persoanele implicate în adopția unui copil acționează în conformitate cu instrumentele juridice internaționale în materie (art. 3, para.5).

Reflectînd gravitatea încălcării drepturilor copilului prin vânzarea camuflată la adăpostul adopției internaționale, art.3 para.1., alin.ii din Protocol prevede obligația statelor părți de a incrimina în legislația lor penală, *consimțămîntul fals, în calitate de intermediar, la adopția unui copil, cu încălcarea dispozițiilor legale internaționale în materia adopției, indiferent dacă aceste fapte s-au realizat pe teritoriul național sau internațional, de către o persoană sau de o organizație.* De asemenea, legislațiile naționale penale vor incrimina tentativa de a comite asemenea fapte, precum și complicitatea și participația la ele (art.3, para.2).

Nu putem să nu observăm că puține documente în materia drepturilor omului au un astfel de ton categoric și propun sancțiuni drastice pentru faptele incriminate. Această nouă abordare semnifică pe de-o parte amploarea acestui fenomen, iar pe de alta, determinarea comunității internaționale de a pune capăt unor practici care sfidează o obligație omenească naturală – aceea de a proteja și ocrotii copilul.

¹²⁸ Resolution 54/263 Adopted by the General Assembly: *Optional Protocols to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in armed conflicts and on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography.*

¹²⁹ *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography.*

B) *Standarde și reglementări europene în materia adopției.*a) *Convenția europeană în materia adopției de copii.*

Primul tratat în materia adopției a fost adoptat de Consilul Europei la 24 aprilie 1967¹³⁰. Scopul Convenției, precizat în Preambul, este de a conduce la uniformizarea principiilor și practicilor țărilor membre ale Consiliului Europei în materia adopției de copii, pentru eliminarea dificultăților cauzate de diferențele existente în reglementările naționale și promovarea bunăstării copiilor adoptați. Convenția a inspirat unele prevederi ale OUG nr 25/1997, aprobată și modificată prin legea 87/1998 cu privire la regimul juridic al adopției.

Convenția reglementează o serie de condiții ale instituției juridice a adopției, principii, condițiile pe care trebuie să le îndeplinească adoptatorul, drepturile copilului adoptat, drepturile și îndatoririle adoptatorului etc.

Principiul fundamental care guvernează instituția adopției este *interesul copilului*. Art.8, para.1, prevede în acest sens că *autoritatea competentă nu va putea pronunța încuviințarea adopției decât dacă și-a format convingerea că adopția va fi în interesul copilului*. În scopul respectării acestui principiu, art.11 reglementează dobândirea dobândirea cetățeniei de către copilul adoptat: *pierderea cetățeniei, care ar putea rezulta din adopție, este subordonată dobândirii unei alte cetățenii* (art.11, para.2).

Convenția prevede în art.15 obligația statelor *de a lua măsuri pentru interzicerea oricărui câștig nejustificat provenind din încredințarea unui copil în vederea adopției*.

În conformitate cu dispozițiile art.5 din Convenție adopția nu se poate încuviința decât cu *consimțământul următoarelor persoane*:

- a.) consimțământul mamei (acesta nu poate fi dat decât dacă de la nașterea copilului a trecut un anumit termen prevăzut în legislație și care nu trebuie să fie mai mic de 6 săptămâni);
- b.) dacă copilul este din căsătorie, consimțământul ambilor părinți;
- c.) dacă copilul este din părinți necunoscuți, consimțământul oricărei persoane sau al oricărui organism care ar fi abilitat să exercite drepturile părintești;
- d.) dacă ambii părinți sunt decăzuți din drepturile părintești, sau de dreptul de a-și da consimțământul la adopție, legislația poate să prevadă că nu se va cere consimțământul lor.

Convenția de la Strasbourg condiționează încuviințarea adopției *de încredințarea copilului, pe o perioadă de timp, viitorilor părinți adoptativi*. Această perioadă este necesară evaluării de către autoritatea competentă a posibilităților copilului de a se integra în familia adoptatoare precum și aprecierii capacității acesteia de a-l ocroti (art.17). În acest scop autoritățile publice vor veghea la promovarea și buna funcționare a instituțiilor publice sau private cărora cei interesați să adopte sau să fie adoptat un copil se pot adresa în vederea obținerii sprijinului și a consilierii (art.18).

În încuviințării adopției *autoritatea competentă nu se va pronunța decât pe baza unei anchete care cuprinde datele necesare cu privire la adoptator și familia sa precum și la copilul care urmează să fie adoptat*. Între aceste date Convenția prevede (Art.9, para.1 și 2, lit. a-g):

- a.) *persoanlitatea, starea sănătății și situația economică a adoptatorului, viața sa familială, condițiile de locuit, capacitatea sa de a educa copilul.*

¹³⁰ Convenția europeană în materia adopției de copii, Strasbourg, 24 aprilie, 1967. Convenția a fost ratificată de România prin Legea nr.15/1993, publicată în Monitorul Oficial din 31 martie 1993.

- b.) motivele pentru care adoptatorul dorește să adopte copilul.
- c.) motivele pentru care, în cazul în care numai unul dintre cei doi soți solicită să adopte un copil, celălalt soț nu se asociază la cerere.
- d.) potrivirea reciprocă între copil și adoptator, durata perioadei pentru care a fost încredințat în grija sa.
- e.) persoanalitatea și starea sănătății copilului; existența unor interdicții legale la adopție precum și antecedentele copilului.
- f.) opinia copilului cu privire la adopția propusă.
- g.) religia adoptatorului și religia copilului.

Această anchetă va trebui să fie încredințată unui organism recunoscut prin lege și efectuată de un asistent social calificat în acest domeniu prin pregătirea și experiența sa (art.9, para.3) În acest scop aspectele sociale și juridice ale adopției vor figura în programele de pregătire a lucrătorilor sociali (art.19). De asemenea, Convenția prevede obligația autorității competente de a obține toate informațiile utile în decizia asupra încuviințării adopției (art.9, para.4)

În ce privește efectele adopției, Convenția prevede că ea conferă adoptatorului drepturile și îndatoririle părintești asupra adoptatului. În privința adoptatului, prin adopție, acesta dobândește drepturile și îndatoririle unui copil legitim față de mama sau tatăl său.

Convenția de Starsbourg a fost, așa cum subliniam mai sus, primul tratat referitor la protecția alternativă a copilului prin adopție. El reflectă preocuparea constantă a Consiliului Europei de a extinde lista drepturilor și a standardelor respectării acestora de către statele membre. De la adoptarea sa, în 1967, protecția drepturilor copilului beneficiază de un tratat universal, *Convenția Națiunilor Unite cu privire la Drepturile copilului* (1989), care modifică radical viziunea asupra copilului, *considerându-l persoană deținătoare de drepturi per se*. Tratatul asupra drepturilor copilului a condus la recunoașterea drepturilor omului ale copilului și a generat o nouă orientare în tratamentul socio-juridic internațional și național al copilului. El și-a pus amprenta asupra tuturor documentelor juridice internaționale elaborate ulterior, fie în sistem universal fie în diferite sisteme regionale, care privesc drepturile copilului. În spiritul său a fost elaborată și *Convenția asupra Protecției Copiilor și a Cooperării în Materia Adopției Internaționale*¹³¹ încheiată la Haga la 29 mai 1993 sub egida Conferinței de la Haga de Drept Internațional Privat.

b) *Convenția asupra Protecției Copiilor și a Cooperării în Materia Adopției Internaționale*

În preambulul *Convenției de la Haga* sunt reiterate, în spiritul și pe baza Convenției Națiunilor Unite din 1989 cu privire la Protecția Drepturilor Copilului precum și a Declarației Națiunilor Unite adoptate prin Rezoluția Adunării Generale nr.41/85 din 1986 cu privire la protecția copilului prin asistență alternativă, *principiile fundamentale care guvernează ocrotirea copilului prin mijloace socio-juridice*. Între acestea Preambulul precizează:

¹³¹ Convenția asupra Protecției Copiilor și Cooperării în materia Adopției Internaționale, încheiată la Haga la 29 mai 1993 a fost ratificată de România prin Legea nr.84 din 1994.

- dreptul copilului de a crește în mediul familial, într-un climat de iubire și înțelegere;
- prioritatea măsurilor care permit menținerea copilului în familia sa de origine;
- adopția ca măsură alternativă care poate oferi copilului o familie permanentă ori de câte ori nu poate fi găsită o familie potrivită în staul de origine;
- adopția internațională se desfășurează în interesul superior al copilului și a drepturilor sale fundamentale;
- prevenirea răpirii, vânzării și a traficului de copii.

Convenția este structurată în 5 capitole. Capitolul I, *Domeniul de aplicare a Convenției*, precizează obiectivele tratatului precum și persoanelor, copiilor cărora li se aplică.

În art.1 sunt menționate *obiectivele convenției*:

- a.) să stabilească garanții pentru ca adopțiile internaționale să se desfășureze în interesul superior al copilului și cu respectul drepturilor fundamentale care îi sunt recunoscute în dreptul internațional;
- b.) să pună bazele unui sistem de cooperare între statele contractante pentru a asigura respectul acestor drepturi și să prevină răpirea, vânzarea sau traficul de copii.
- c.) să asigure recunoașterea în statele contractante a adopțiilor realizate potrivit convenției.

Dispozițiile convenției sunt aplicabile numai adopției care are ca efect stabilirea filiației (nu și adopției cu efecte restrânse¹³²). Ea reglementează doar acele situații de drept internațional privat, în cadrul cărora, un copil având reședința obișnuită într-un stat contractant (statul de origine) a fost sau urmează a fi deplasat într-un alt stat contractant (statul primitor), fie după adopția sa în statul de origine de către soți sau de către o persoană având reședința obișnuită în statul primitor, fie în vederea unei asemenea adopții în statul primitor sau în statul de origine (art2, 1 și 2).

În capitolul II sunt reglementate *Condițiile adopțiilor internaționale*. Între acestea Convenția acordă atenție specială unor *condiții de fond și de formă ale adopției*. Conform art.4 adopțiile vizate prin convenție nu pot avea loc decât dacă autoritățile competente ale statului de origine:

- a.) au stabilit că copilul este adoptabil (art.4, para.1, lit. a)
- b.) au constatat, după luarea în considerație a posibilităților plasamentului copilului în statul său de origine, că o adopție internațională corespunde interesului superior al copilului (art.4, pra.1, lit.b)

Consimțământul persoanelor implicate este, de asemenea, cerut pentru validitatea adopției reglementate de Convenție:

- 1.) persoanele, instituțiile și autoritățile al căror consimțământ este cerut pentru adopție au fost consiliate și informate în mod corespunzător asupra consecințelor consimțământului lor, în special asupra întreruperii, ca urmare a adopției, a legăturilor de drept între copil și familia sa de origine (art.4, para.1, lit.c, alin.1).

¹³² În legea română adopția cu efecte restrânsă a fost abrogată odată cu intrarea în vigoare a OUG nr.25/1997, aprobată, modificată și completată de Legea nr.87/1998 cu privire la regimul juridic al adopției. De la 1 ianuarie 2005 a intrat în vigoare legea 273 cu privire la regimul juridic al adopției.

- 2.) aceste persoane și-au dat în mod liber consimțământul, în forma legală cerută, și că acest consimțământ a fost dat sau constatat în scris;
- 3.) consimțământul persoanelor implicate nu a fost obținut prin contraplată și nu a fost retras;
- 4.) consimțământul mamei, dacă este cerut, nu a fost dat decât după nașterea copilului (art.4, para.1, lit.c, alin.4)
- 5.) consimțământul la adopție al copilului capabil de discernământ, când este cerut, s-a dat în mod liber, în forma cerută de lege, și a fost constatat în scris;
- 6.) consimțământul copilului s-a luat după consiliere și după informarea lui cu privire la efectele adopției;

Adopțiile reglementate de Convenție nu pot fi încuviințate decât dacă autoritățile statului primitor (art.5):

- a.) au constatat că viitorii părinți adoptivi sunt corespunzători și apti să adopte;
- b.) s-au asigurat că viitorii părinți adoptivi au beneficiat de consilierea necesară;
- c.) au constatat că minorul este sau va fi autorizat să locuiască permanent în acest stat.

Convenția reglementează în Capitolul III (*Autorități centrale și organisme autorizate*) rolul și obligațiile autorităților centrale precum și ale organismelor private autorizate desemnate să ducă la îndeplinire obligațiile ce revin în materia adopției statelor contractante.

Fiecare stat parte la Convenție are obligația de a desemna o autoritate centrală, competentă în materia adopției. Autoritățile centrale au obligația de a coopera între ele și de a lua *toate măsurile necesare în scopul* (art.10):

- a.) de a aduna, păstra și a efectua schimb de informații referitoare la situația copilului și a viitorilor părinți adoptivi, necesare încheierii adopției;
- b.) a înlesni și urmări derularea procedurii adopției;
- c.) de sprijini dezvoltarea, în statele lor, a unor servicii de îndrumare și urmărire continuă a adopției;
- d.) de a efectua schimburi de rapoarte generale de evaluare asupra experiențelor în materia adopției internaționale etc.

Una dintre obligațiile esențiale ale autorităților centrale este *de a lua toate măsurile necesare pentru a preveni câștigurile materiale necuvenite cu prilejul unei adopții și a împiedica orice practică contrară obiectivelor convenției* (art.8). După părerea noastră, prevederea obligației autorității centrale competente în materia adopției de a preveni folosirea adopției ca mijloc de a obține câștiguri ilicite ar fi trebuit completată și cu reglementarea unor sancțiuni, inclusiv penale, pentru asemenea practici. Absența unei prevederi referitoare la răspundere, nu numai că nu previne, dar favorizează extinderea practicilor care au ca efect încălcarea gravă a drepturilor copilului, inclusiv transformarea adopției în vânzare camuflată de copii. Art.33 din Convenție prevede doar obligativitatea autorităților centrale de a informa organle competente din statul său ori de câte ori constată că una dintre dispozițiile Convenției a fost sau riscă să fie încălcată. Față de încălcările flagrante care s-au comis cu ocazia instrumentării adopției inter-state, remediul este insuficient.

Considerăm că un protocol opțional la Convenție – după modelul și în spiritul celui de al doilea protocol facultativ la Convenția pentru Drepturile Copilului- ar putea remedia această slăbiciune și ar contribui la prevenirea traficului de copii.

Condițiile procedurale ale adopției internaționale sunt reglementate în Capitolul IV al Convenției.

Adopțiile inter-state, părți ale Convenției de la Haga, se realizează prin intermediul autorităților centrale autorizate. În acest scop, persoanele cu reședința obișnuită într-un stat contractant, care doresc să adopte un copil a cărui reședință obișnuită este situată în alt stat contractant, trebuie să se adreseze autorității centrale a statului în care au reședința obișnuită.

Autoritatea centrală a statului primitor verifică dacă persoanele sunt apte să adopte și întocmește un *raport de evaluare care este transmis autorității centrale a statului primitor*. Raportul cuprinde date referitoare la identitatea persoanelor, capacitatea juridică de a adopta, situația lor personală, familială și medicală, mediul social precum și cu motivele care îi determină să adopte (art.15).

Autoritatea centrală din statul de origine verifică, în conformitate cu dispozițiile art.16:

- a) dacă minorul este adoptabil;
- b) existența consimțământului persoanelor prevăzute de art.4 din Convenție;
- c) dacă încredințarea este în interesul superior al copilului;
- d) ține seama de educație a copilului, de originea sa etnică, religioasă și culturală.

Pe baza acestor verificări autoritatea centrală din statul de origine decide dacă minorul este adoptabil și *remite autorității centrale din statul primitor un raport cuprinzând informații referitoare la:* identitatea copilului, adoptabilitatea sa, mediul social, evoluția personală și familială, trecutul său medical și al familiei sale, precum și cu privire la nevoile sale speciale. Odată cu raportul autoritatea centrală a statului de origine remite dovada consimțământului persoanelor prevăzute la art.4 precum și motivarea avizului său privitor la încredințare.

Decizia autorității centrale din statul de origine de încredințare a copilului nu se poate lua decât dacă sunt întrunite o serie de cerințe speciale, prevăzute de art.17 din Convenție și anume:

- a.) dacă autoritatea centrală a statului de origine s-a asigurat de acordul viitorilor părinți adoptivi;
- b.) dacă autoritatea centrală a statului primitor a încuviințat această hotărâre, atunci când legea acestui stat sau autoritatea centrală a statului de origine o cere;
- c.) dacă autoritățile centrale ale celor două state au încuviințat continuarea procedurii adopției;
- d.) dacă s-a constatat, conform art.5 că viitorii părinți adoptivi sunt calificați și apti să adopte și că copilul este sau va fi autorizat să intre și să locuiască permanent în statul primitor.

Deplasarea copilului în statul primitor nu poate avea loc (art.19, para.1) decât în cazul în care au fost îndeplinite condițiile prevăzute de art.17. Autoritățile centrale ale celor două state au obligația de a veghea ca deplasarea copilului să se realizeze în deplină siguranță, în condiții corespunzătoare și dacă este cu putință, în compania părinților adoptivi sau a viitorilor părinți adoptivi (art.19, para.2).

În situațiile în care adopția este încuviințată după deplasarea copilului în statul primitor și autoritatea centrală a acestui stat constată că menținerea copilului în familia primitoare nu mai este în interesul său superior, ia măsurile necesare protecției copilului. Între aceste măsuri art.21 prevede:

- a.) preia copilul de la persoanele care doreau să-l adopte și se îngrijesc provizoriu de el;
- b.) pe baza consultării cu autoritatea centrală a statului de origine, să asigure fără întârziere un nou plasament al copilului în vederea adopției sale sau, dacă nu este posibil, a încredințării sale alternative de durată; o nouă adopție nu se poate realiza decât dacă autoritatea centrală a statului de origine a fost înștiințată în modul reglementat referitor la noii părinți adoptativi;
- c.) în ultimă instanță să asigure înapoierea copilului dacă interesul său o cere;

Copilului capabil de discernământ va fi consultat sau, dacă se cere, se va lua consimțământul acestuia, cu privire la măsurile adoptate în conformitate cu art.21.

Capitolul V al Convenției de la Haga reglementează Recunoașterea și Efectele Adopției.

Adopția încheiată conform Convenției, de către autoritatea competentă a statului contractant este recunoscută de drept în toate celelalte state contractante (art.23, para.1)

Ca măsură de protecție a drepturilor copilului cu caracter permanent, prin oferirea unui mediu familial alternativ, în acord cu obiectivele prevăzute în Preambului Convenției, adopția internațională are ca efect stabilirea filiației între copil și părinții săi adoptivi. Odată cu stabilirea noii filiații se nasc, pentru adoptatori, obligațiile părintești. De asemenea, în momentul stabilirii filiației prin adopție încetează filiația față de părinții firești (art.26, para.1 și2).

Convenția nu reprezintă temei de derogare de la legile statului de origine care cer ca adopția unui copil cu reședința obișnuită în acest stat să se încheie în acest stat, sau care interzic încredințarea copilului în statul primitor sau deplasarea lui în acest stat înainte de încuviințarea adopției (art.28).

Tratatele și Convențiile internaționale menționate, elaborate în sistem universal sau regional, generează obligații pentru statele care le-au semnat sau ratificat. Constituția României prevede, așa cum am mai observat, în art.20 obligativitatea de a interpreta drepturile și libertățile cetățenilor – deci și ale copilului – în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului precum și cu pactele și cu celelalte tratate la care România este parte.

3.3) Reglementarea adopției interne și internaționale în România.

Odată cu adoptarea și intrarea în vigoare a Convenției cu privire la Drepturile Copilului – care, reamintim, a beneficiat de o ratificare proape universală – statele s-au obligat să trateze copilul în acord cu principiile, standardele, normele și valorile reglementate de tratat. Îndeplinirea lor generează și obligații pozitive în sarcina statelor. Ele vizează modificarea sau elaborarea unei noi legislații, promovarea unor politici sociale apte să ocrotească drepturile copilului, înființarea unor instituții specializate pentru protecția drepturilor copilului, furnizarea unor servicii comunitare, pregătirea personalului de specialitate în acest domeniu etc.

România a ratificat Convenția cu privire la Drepturile Copilului prin Legea 18/1990 republicată. Între efectele vizibile ale ratificării Convenției se numără elaborarea (diicilă, cu multe presiuni) unui nou cadru legislativ care asigură promovarea și protecția drepturilor copilului în România. În ce privește adopția, ca mijloc de protecție alternativă a drepturilor copilului, ea a fost reglementată prin legea 273/2004 *cu privire la regimul juridic al adopției* (care abrogă expres direct OG nr.26/1997 și legea 87 de aprobare și modificare a aceleiași ordonanțe).

3.3.1) Definiție, caracterizare, principii

Adopția este definită în art.1 din legea 273/2004 cu privire la regimul juridic al adopției, drept operațiunea juridică prin care se creează legătura de filiație între adoptator și adoptat, precum și legături de rudenie între adoptat și rudele adoptatorului.

Așa cum am observat și subliniat pe parcursul cursului *principiul intereselor superioare ale copilului* trebuie, în acord cu prevederile art.3 din *Convenția cu privire la Drepturile Copilului*, să orienteze decizia asupra măsurii de protecție adoptate. Interesul superior, așa cum, de asemenea, am subliniat în mod repetat, nu este predeterminat ci se apreciază și stabilește în concret, în funcție de situația și circumstanțele particulare ale fiecărui copil, de situația familiei naturale și posibilitățile sale de reabilitare etc. *În stabilirea în concret a interesului superior al copilului asistentului social – indiferent dacă își desfășoară activitatea în organisme publice sau private – care elaborează, pune în aplicare și urmărește modul de realizare a planului individualizat de servicii privitor la soluționarea situației copilului lipsit de grijă și ocrotire îi revine responsabilitatea esențială.*

În practica asistenței sociale respectarea principiului interesului superior a devenit în multe situații absolut formală. El este menționat în deciziile referitoare la copil, adoptate de diferite organisme publice sau private, fără însă a i se determina conținutul concret, aplicat în mod mecanic, ca și cum formula în sine ar avea „virtuți magice protective” sau acoperitoare eventual pentru graba sau neglijența în instrumentarea unor cazuri. Nu este nevoie să mai adăugăm că ori de câte ori, în evaluare unui caz, interesul superior este apreciat formal (sau atunci când se consideră că orice măsură ar fi în interesul superior) efectele asupra copilului pot fi extrem de nefaste. Lucrurile devin și mai grave și complicate dacă prin măsura respectivă copilul iese de sub jurisdicția statului român – așa cum se întâmpla în cazul adopției internaționale.

Evaluarea formală a interesului superior al copilului a fost favorizată și de discontinuitatea, caracterul fragmentar și re-activ al politicilor de protecție a drepturilor copilului. În acest domeniu, guvernele României au re-acționat, de regulă, la presiunea sau la sesizările unor instituții internaționale – Comisia Europeană, Comitetul pentru Drepturile Omului, Comitetul pentru Drepturile Copilului etc. – la informațiile apărute în presa străină referitoare la încălcarea drepturilor copilului. Situația copilului instituționalizat a fost constant mediatizată, fiind, de multe ori, printre puținele informații care au apărut în presa occidentală despre România. Răspunsul autorităților române a vizat măsuri rapide de dezinstituționalizare care să amelioreze, cel puțin statistic, imaginea protecției drepturilor copilului. În aceste condiții, adopția internațională, ca alternativă

la instituționalizare, a fost practică pe scară largă. În perioada 1997-2000 numărul adopțiilor internaționale a crescut constant.

Legea 273/2004 cu privire la regimul juridic al adopției a fost elaborată de un colectiv de experți români și străini. Una dintre intențiile majore a fost priverirea slăbiciunilor – prezente în reglementările anterioare ale adopției – care ar putea redeschide, chiar la adăpostul legii, rușinosul capitol al vânzării camuflăte de copii.

Ca element de noutate și pentru asigurarea unor garanții suplimentare referitoare la respectarea drepturilor copilului în deciziile referitoare la adopție legiuitorul a precizat în art.2, legea 273/2004) principiile fundamentale care *trebuie respectate în mod obligatoriu în cadrul procedurii adopției*. Ele sunt sintetizate pornind de la standardele universale și europene în materia protecției drepturilor copilului. *Patru principii fundamentale au rostul de a reglementa cadrul general al deciziilor privitoare la încuviințarea adopției:*

- a) principiul interesului superior al copilului;
- b) principiul creșterii și educării copilului într-un mediu familial;
- c) principiul continuității în educarea copilului și luării în considerare a opiniei acestuia în raport cu vârsta și gradul de maturitate;
- d) principiul informării copilului și luării în considerare a opiniei acestuia în raport cu vârsta și gradul său de maturitate;

Un al *cincilea principiu*, de natură procedurală, *reglementează celeritatea* în îndeplinirea oricăror acte referitoare la procedura adopției (art.2 lit.2, legea 273/2004).

3.3.2) *Condiții de fond ale adopției. Persoanele chemate să-și dea consimțământul la adopție.*

Adopția este o instituție socio-juridică complexă care presupune participarea unor persoane fizice și juridice, precum și derularea unor proceduri de natură administrativă și judiciară, prevăzute de lege.

Adopția ca mijloc de ocrotire, cu caracter permanent, a drepturilor copilului prin integrarea sa într-un mediu familial alternativ, *poate fi încuviințată numai dacă sunt îndeplinite condițiile imperative cerute de lege precum și dacă persoanele fizice implicate își dau consimțământul și îndeplinesc, la rândul lor, o serie de condiții cerute de lege.*

A) Legea 273 prevede o serie de condiții imperative care trebuie îndeplinite pentru ca adopția să poată fi încuviințată. Ele sunt reglementate în Capitolul II al legii 272/2004, *Condițiile de fond ale adopției:*

- 1) Adopția poate fi încuviințată numai dacă este în interesul superior al copilului (art.5, al.1);
- 2) Copilul poate fi adoptat doar până la vârsta împlinirii majoratului civil. De la această regulă legiuitorul a instituit o excepție, precizând în art.5, alin.3 *că persoana majoră poate fi adoptată numai dacă adoptatorul sau familia adoptatoare a crescut-o în timpul minorității sale.*
- 3) Legea interzice adopția unui copil de către mai multe persoane, cu excepția cazului când ea se face de către soț și soție, simultan sau succesiv (art. 7). Prin excepție, se poate încuviința o nouă adopție atunci când adoptatorul sau soții adoptatori au decedat (art.7, alin.3, lit.a).

- 4) Adopția între frați este interzisă. (art.8, alin1);
- 5) Persoanele cu boli psihice sau handicap mintal nu pot adopta (art.8, alin.3).
- 6) Pot adopta doar persoanele care au capacitatea deplină de exercițiu și care sunt cu cel puțin 18 ani mai în vârstă decât adoptatul. Pentru motive temeinice instanța poate încuviința adopția chiar dacă diferența de vârstă între adoptator și adoptat este mai mică de 18 ani, dar în nici o situație mai puțin de 15 ani. (art.9).
- 7) În evaluarea capacității de a adopta, legea prevede că se ține, de asemenea, cont de *garanțiile morale și condițiile de ordin material* pe care le are adoptatorul, necesare dezvoltării copilului. Îndeplinirea acestor condiții este evaluată de către serviciul public specializat de la domiciliul adoptatorului (art.10) *care eliberează un atestat* (art.19). *Nu poate adopta decât persoana sau familia care a are atestatul eliberat de serviciul public specializat, competent.*

B) Consimțământul la adopție. Legea prevede, între condițiile de fond, persoanele care trebuie să-și dea consimțământul pentru încuviințarea adopției (art.10). Printr-o dispoziție nouă, în comparație cu legislația anterioară, art.14 prevede *posibilitatea instanței judecătorești de a trece peste consimțământul părinților firești, sau, după caz, al tutorelui, dacă se dovedește prin orice mijloc de probă, că aceștia refuză în mod abuziv să-și dea consimțământul la adopție și instanța apreciază că adopția este în interesul superior al copilului (...).* De altfel, pentru a preveni transformarea adopției într-o afacere oneroasă, noul cod penal, legea 301/2004, incriminează în art.231 *fapte de corupție în legătură cu adopția*.¹³³

Consimțământul persoanelor implicate în încuviințarea adopției se dă în fața instanței de judecată. (art.15, art.10, art.18).

Adopția nu va putea fi încuviințată fără:

- a) *Consimțământul copilului* care a împlinit 10 ani (art.17, alin2). Anterior exprimării consimțământului în fața instanței serviciul public competent are obligația de a consilia atât copilul cât și părinții firești cu privire la efectele adopției (art.14, art.17, alin3).
- b) *Consimțământul părinților firești* la adopție sau, după caz, al tutorelui. Acesta poate fi dat numai după 60 de zile de la data nașterii copilului înscrisă în certificatul de naștere. El poate fi revocat în termen de 30 de zile de la data exprimării lui în condițiile legii (art.16). Părinții, sau, după caz, tutorele trebuie să consimtă la adopție în mod liber, necondiționat și numai după ce au fost informați în mod corespunzător asupra consecințelor adopției, în special asupra încetării legăturilor de rudenie ale copilului (art.14).

¹³³ Art.231 C.p (legea 301/2004) Fapte de corupție în legătură cu adopția:

(1) *Fapta părintelui sau a reprezentantului legal al unui copil care pretinde sau primește, pentru sine sau pentru altul, bani ori alte foloase în scopul adopției copilului se pedepsește cu închisoare strictă de la 2 la 7 ani și interzicerea unor drepturi.*

(2) *Cu aceeași pedeapsă se sancționează și fapta persoanei care intermediază sau înlesnește adopția unui copil în scopul obținerii unui folos necuvenit.*

Consimțământul părinților firești sau al tutorelui se dă în fața instanței odată cu soluționarea cererii de deschidere a procedurii adopției. (art.15)

- c) *Consimțământul adoptatorului* sau al familiei adoptatoare se dă, de asemenea, în fața instanței judecătorești o dată cu soluționarea cererii de încuviințare a adopției.

3.3.3) *Procedura adopției interne*

Legea 273/2004 cu privire la regimul juridic al adopției în coroborare cu Actul copilului reglementează adopția ca măsură de protecție a drepturilor copilului – de a fi crescut, îngrijit și ocrotit într-un mediu familial alternativ. Pentru prima oară legea română a reglementat un sistem ierarhic de măsuri de protecție a drepturilor copilului, prevăzând expres că procedura de deschidere a adopției interne se deschide dacă demersurile pentru reintegrarea copilului în familie sau în familia extinsă, precum și măsura plasamentului (în familia extinsă sau substitutivă) au eșuat (art.22, alin.1 și 2 legea 273/2004, art.39 din legea 272/2004).

a) *Atestarea adoptatorului sau a familiei adoptatoare*

Evaluarea îndeplinirii condițiilor cerute de lege referitoare la garanțiile morale precum și la condițiile materiale ale adoptatorului sau familiei adoptatoare se realizează, pe bază de cerere, de către Direcția de asistență socială competentă (de la domiciliul solicitanților). Ea trebuie să cuprindă următoarele date expres prevăzute de art.19(1):

- a) informații referitoare la personalitatea, starea sănătății și situația economică a adoptatorului sau familiei adoptatoare;
- b) motivele pentru care adoptatorul sau familia adoptatoare dorește să adopte;
- c) motivele pentru care, în cazul în care numai unul dintre cei doi soți solicită să adopte un copil, celălalt soț nu se asociază la cerere;
- d) impedimente de orice natură relevante pentru capacitatea de a adopta.

Pe baza evaluării, Direcția de asistență socială, în termen de 60 de zile de la data depunerii cererii, decide dacă solicitantul/solicitanții sunt sau nu apti să adopte. Dacă evaluarea constată îndeplinirea condițiilor cerute de lege pentru a adopta, Direcția va elibera *atestatul de persoană sau familie aptă să adopte* (art.19, alin.2). *Atestatul este valabil pentru o perioadă de un an*. El poate fi reînnoit anual, la cerere, cu condiția respectării aceluiași condiții prevăzute de art.19 (1). Pe parcursul procesului de evaluare direcția de asistență socială competentă este obligată să *asigure adoptatorului sau familiei adoptatoare serviciile de pregătire/consiliere necesare pentru a-și asuma în cunoștință de cauză și în mod corespunzător rolul de părinte* (art.21).

În temeiul art 19 (4), *în situația unui rezultat nefavorabil al evaluării adoptatorul sau familia adoptatoare are dreptul să solicite Direcției, în termen de 30 de zile de la comunicarea rezultatului, reevaluarea. Rezultatul nefavorabil al reevaluării poate fi atacat, în termen de 15 zile de la data comunicării, la instanța competentă în materia adopției de la domiciliul adoptatorului* (art.19 (5).

b) *Deschiderea procedurii adopției interne*

În scopul protecției reale și efective a drepturilor copilului și pentru a preveni posibilele abuzuri cu ocazia adopției, legiuitorul a extins, compatibil cu actele norma-

tive anterioare în materie, competența instanței judecătorești reglementând distinct *încuviințarea deschiderii procedurii adopției* (Cap.III, Secțiunea a 2-a din legea 273/2004).

Încuviințarea deschiderii procedurii adopției interne se face pe *baza sesizării instanței* competente de către Direcția în a cărei rază teritorială domiciliază copilul. Dacă demersurile de reintegrare a copilului în familie sau în familia lărgită precum și plasamentul copilului au eșuat, în termen de 30 de zile de la această dată, Direcția de asistență socială competentă *sesizează instanța pentru a se încuviința deschiderea procedurii adopției interne*.

Instanța încuviințează deschiderea procedurii adopției interne numai dacă (art.23, (1):

- a) *Planul individualizat de protecție stabilește necesitatea adopției interne;*
- b) *Părinții copilului, sau, după caz, tutorele își exprimă consimțământul la adopție, în condițiile legii;*
- c) *Direcția face dovada realizării corespunzătoare a demersurilor prevăzute de lege în scopul reintegrării copilului în familie sau în familia lărgită.*

Hotărârea judecătorească definitivă și irevocabilă prin care instanța admite cererea Direcției de deschidere a procedurii adopției interne produce următoarele *efecte* (art.23 alin.3, lit a și b):

- a) *Suspendă drepturile și obligațiile părintești ale părinților firești sau, după caz, cele exercitate de persoane fizice sau juridice;*
- b) *Drepturile și îndatoririle părintești sunt exercitate de consiliul județean sau, după caz, de consiliul local al sectorului municipiului București, în a cărui rază teritorială domiciliază copilul.*

Efectele hotărârii judecătorești privitoare la suspendarea drepturilor și obligațiilor părintești încetează de drept, dacă în termen de un an de la data rămânării definitive a hotărârii judecătorești, Direcția nu a identificat o persoană sau o familie corespunzătoare pentru copil și nu a inițiat procedurile legale pentru realizarea adopției interne a copilului (art.23, alin 4).

c) *Încredințarea în vederea adopției*

Adopția nu poate fi încuviințată decât după ce copilul a fost încredințat pentru o perioadă de 90 de zile persoanei sau familiei care dorește să-l adopte. Încredințarea vizează evaluarea capacității de adaptare fizică și psihică a copilului la mediul familial în care ar urma să se integreze, compatibilitatea acestuia cu adoptatorul sau familia adoptatoare (art. 25, alin 2, art 27, alin.1).

Competența identificării celui mai potrivit adoptator sau familii adoptatoare revine Direcției în a cărei rază teritoarială se află domiciliul copilului. Legea prevede un termen de 30 de zile de la rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești definitive prin care s-a încuviințat deschiderea procedurii adopției interne în interiorul căruia Direcția competentă efectuează demersurile necesare identificării adoptatorului. Și în cadrul acestui proces legea instituie o ordine de prioritate:

- a) În acest sens Direcția (art.26 alin.2) *analizează cu prioritate posibilitatea încredințării copilului în vederea adopției unei rude din familia extinsă, asistentului maternal profesionist la care se află copilul ori unei alte persoane sau familii la care se află în plasament.*

- b) În situația în care nu există solicitări din partea acestor persoane, direcția competentă efectuează *demersuri în vederea identificării pe raza sa administrativ teritorială a unei persoane sau familii atestate și aflate în evidența Oficiului Român pentru Adopții*.¹³⁴
- c) Dacă la expirarea celor 30 de zile Direcția competentă nu a identificat o persoană sau familie adoptatoare, solicită Oficiului Român pentru Adopții ca în termen de 5 zile să-i comunice lista centralizată la nivel național cu persoanele/famiiliile atestate și înscrise în Registrul Național pentru Adopții (art.26, alin.4). *În termen de 60 de zile de la primirea listei, Direcția în a cărei rază teritorială domiciliază copilul alege adoptatorul, ținând cont de interesele superioare ale copilului și de informațiile cuprinse în atestatul adoptatorului.* Decizia de selectare a adoptatorului sau a familiei adoptatoare se notifică, în termen de 3 zile, Direcției de asistență socială de la domiciliul acestora.

Pentru ca adopția fie într-adevăr o măsură de protecție a drepturilor copilului, legea 273 reglementează obligația Direcției în a cărei rază teritorială domiciliază copilul *de a verifica și constata compatibilitatea acestuia cu persoana/familia adoptatoare.* În acest scop art. 27, alin. 2 prevede că *în determinarea compatibilității se ia în considerare, cu prioritate, interesul superior al acestuia, nevoile sale, precum dorințele și opiniile exprimate de copil.*

Dacă, în urma verificărilor realizate, se constată compatibilitatea copilului cu adoptatorul, Direcția în a cărei rază teritorială se află domiciliul copilului sesizează de îndată instanța judecătorească pentru încuviințarea copilului în vederea adopției. *Competența încredințării copilului în vederea adopției pentru o perioadă de 90 de zile aparține instanței* (art.28).

Efectele încredințării în vederea adopției:

- a) Pe toată durata încredințării în vederea adopției domiciliul copilului este la persoana sau familia căreia i-a fost încredințat.
- b) Dreptul de a reprezenta copilul în actele juridice sau, după caz, de a le încuviința, precum și dreptul de a administra bunurile copilului se exercită de către cosiliul județean sau local al sectorului municipiului București în a cărei rază teritorială domiciliază familia sau persoana căreia i-a fost încredințat copilul în vederea adopției (art.30, alin2).
- c) Pe toată durata încredințării în vedere a adopției Direcția de la domiciliul adoptatorului monitorizează evoluția copilului și întocmește rapoarte bilunare. Dacă Direcția constată neadaptarea copilului cu persoana sau familia adoptatoare sau existența altor motive de natură să împiedice finalizarea procedurii adopției este obligată să sesizeze de îndată instanța judecătorească. Pe baza analizei raportului, instanța poate decide fie revocarea, fie prelungirea măsurii încredințării. Hotărârea prin care instanța

¹³⁴ *Oficiul Român pentru Adopții* a fost înființat prin *Legea nr.274 din 2004* ca organ de specialitate al administrației publice centrale, cu personalitate juridică, în subordinea Guvernului, prin reorganizarea Comitetului Român pentru Adopții care se desființează. Oficiul Român pentru Adopții preia atribuțiile în domeniul adopției ale Autorității Naționale pentru Protecția Copilului și Adopție și ale Comitetului Român pentru Adopții.

decide asupra uneia dintre cele două măsuri este executorie de drept. (art.32, alin,1 și 2).

- d) La încheierea perioadei de 90 de zile Direcția competentă întocmește un raport final pe care îl înaintază instanței în vederea soluționării cererii de încuviințare a adopției.

d) Procedura încuviințării adopției interne

Încuviințare a adopției este de competența instanței de judecată. Cererea de încuviințare, însoțită de actele prevăzute de lege în art.35 (2) poate fi introdusă fie de adoptator sau familia adoptatoare sau de Direcția de la domiciliul acestora la sfârșitul perioadei de încredințare în vederea adopției. La dosarul cauzei se depun, de asemenea, până cel mai târziu cu 5 zile înaintea termenului de judecată, rapoartele (bilunare și cel final) întocmite de reprezentanții Direcției pe toată durata încredințării în vederea adopției. Judecarea cauzei se face cu citarea Direcției competente.

Pe baza analizei probelor administrate instanța de judecată va admite cererea de încuviințare a adopției numai dacă și-a format convingerea că *ea este în interesul superior al copilului* (art.37).

După rămânerea definitivă și irevocabilă a hotărârii judecătorești de încuviințare a adopției instanța este obligată să înștiințeze, în scris, părinții firești ai copilului.

Direcția competentă – de la domiciliul copilului – are obligația legală de a urmări pe o perioadă de cel puțin 2 ani integrarea copilului în familia adoptivă precum și de a oferi părinților adoptivi servicii post-adopție (art.38).

C) Reglementarea adopției internaționale Caracterizare generală.

Prevenirea și combaterea traficului de copii, a vânzării camufla¹³⁵ a determinat legiuitorul român să restrângă adopția internațională, limitând această posibilitate la sfera unor persoane strict determinate. Astfel, art.39 din legea 273 prevede că *adopția internațională a copilului care are domiciliul în România poate fi încuviințată numai în situația în care adoptatorul sau unul dintre soții din familia adoptatoare care domiciliază în străinătate este bunicul copilului pentru care a fost încuviințată deschiderea procedurii adopției interne.*

Legea instituie și în cazul adopției internaționale o ordine de priorități, precizând că instanța judecătorească *se va pronunța asupra încuviințării adopției internaționale numai după analizarea raportului Direcției referitor la existența altor solicitări similare din partea rudelor copilului până la gradul IV, cu domiciliul în România* (art.40, alin2).

În cazul în care adoptatul are domiciliul în străinătate iar adoptatorul sau familia adoptatoare are domiciliul în România adopția internațională este supusă dispozițiilor art.30-33 din legea 105/1992 cu privire la reglementarea raporturilor de drept internațional privat¹³⁶. Aceste reglementări se referă *la condițiile de fond, efectele și forma adopției precum și la nulitatea adopției.*

¹³⁵ În acord cu obligațiile asumate de România prin semnarea și ratificarea *Protocolului facultativ la Convenția cu privire la Drepturile Copilului, referitor la vânzarea de copii, prostituția copiilor și pornografia infantilă* prin legea 470 din 20 septembrie 2001, publicată în MO, Partea I nr.601 din 25 septembrie 2001.

¹³⁶ publicată în MO nr.245 din 1 octombrie 1992.

Atestarea adoptatorului sau familiei adoptatoare din statul de primire. În acord cu dispozițiile *Convenției de la Haga* și ale legii 273/2004 cererile persoanelor care au domiciliul pe teritoriul altui stat, și care doresc să adopte un copil din România sunt transmise Oficiului Român pentru Adopții prin intermediul autorității centrale competente din statul respectiv sau al organizațiilor sale acreditate. Cererea, însoțită de documentele prevăzute de art.45 din legea 273/2004 cu privire la regimul juridic al adopției trebuie să ateste că (art.44):

- a) adoptatorul sau familia adoptatoare îndeplinește condițiile de eligibilitate pentru adopție și este apt să adopte în conformitate cu legislația aplicabilă în statul primitor;
- b) adoptatorul sau familia adoptatoare a beneficiat de consilierea necesară în vederea adopției în statul primitor;
- c) este asigurată urmărirea evoluției copilului după adopție pe o perioadă de cel puțin 2 ani;
- d) sunt asigurate servicii post-adopție pentru copil și familie în statul primitor.

Încuviințarea adopției internaționale de către instanță. În acord cu prevederile din Cap.VII din legea 273/2004 *privitoare la regimul juridic al adopției* cererile privitoare la adopție se judecă de către instanțele judecătorești române dacă cel puțin una din părți are domiciliul în România. Instanțele judecătorești române sunt exclusiv competente să judece procesele (art.61,alin.2) privind (...) *încuviințarea adopției dacă cel ce urmează a fi adoptat are domiciliul în România și este cetățean român sau străin fără cetățenie. Judecarea cererilor de încuviințare a adopției internaționale se face cu citarea Direcției în a cărei rază teritorială se află domiciliul copilului, al persoanei sau familiei adoptatoare, precum și a Oficiului Român pentru adopții* (art.63, alin4).

Cererea de încuviințare a adopției însoțită de documentele cerute de lege se înaintează instanței judecătorești de către *Oficiul Român pentru Adopții*. În decizia pe care o adoptă instanța trebuie să se asigure că adoptatul va beneficia în țara străină de garanțiile și normele echivalente acelor existente în cazul unei adopții naționale. Deplasarea în străinătate a adoptatului este posibilă numai după rămânerea definitivă și irevocabilă a hotărârii judecătorești de încuviințare a adopției internaționale și numai însoțit de adoptator sau familia adoptatoare (art.47, 48).

D) *Efectele adopției*

Ca măsură de protecție a drepturilor copilului cu caracter permanent adopția conduce la *stabilirea filiației* între adoptat și cel caer adoptă, precum și la legături de rudenie între adoptat și rudele adoptatorului. În momentul stabilirii filiației prin adopție încetează rudenția firească dintre adoptat și descendenții săi, pe de-o parte, și părinții săi firești și rudele acestora, pe de altă parte (art.50, alin 1 și 2). De asemenea, din momentul rămânerii definitive și irevocabile a hotărârii judecătorești de încuviințare a adopției funcționează impedimentul la căsătorie.

Adoptatorul are față de copilul adoptat drepturile și îndatoririle părintelui firesc față de copilul său (art.51). Adoptatul dobândește prin adopție numele adoptatorului. Pentru motive temeinice, instanța poate, încuviințând adopția, la cererea adoptatorului și

cu consimțământul copilului care a împlinit 10 ani, dispune schimbarea prenumelui copilului adoptat (art.53, alin.3)

În acord cu reglementările internaționale în materia adopției adoptatorii vor informa copilul că este adoptat de îndată ce vârsta și gradul de maturitate ale acestuia o permit (art.52, alin1)

E) *Încetarea adopției*

Legea prevede două modalități de încetare a adopției (Cap.VI, legea 273/2004):

- a) prin desfacere, dacă adoptatorul sau soții adoptatori au decedat (art.7, alin.3, lit.a);
- b) ca urmare a declarării nulității acesteia dacă a fost încheiată în alt scop decât acela al ocrotirii interesului superior al copilului sau cu încălcarea oricăror condiții de fond sau de formă prevăzute de lege (art.56, alin1).

În situația încetării adopției ca urmare a declarării nulității acesteia, părinții firești redobândesc drepturile și îndatoririle părintești dacă instanța nu decide instituirea tutelei sau a altor măsuri de protecție specială a copilului, în condițiile legii. Ca urmare a încetării sau a declarării nulității adopției adoptatul redobândește numele de familie avut înainte de încuviințarea adopției.

F) *Infracțiuni legate de adopție*

În scopul prevenirii și combaterii încălcărilor flagrante a drepturilor copilului prilejuite, așa cum observam mai sus, de adopție, la presiunea organizațiilor internaționale noul cod penal (legea 301/2004) incriminează în Cap.IX (*Delicte contra familiei*), art 231 *faptele de corupție în legătură cu adopția*¹³⁷.

¹³⁷ Art. 231: Fapte de corupție în legătură cu adopția:

(1) Fapta părintelui sau a reprezentantului legal al unui copil care pretinde sau primește, pentru sine sau pentru altul, bani ori alte foloase în scopul adopției copilului se pedepsește cu închisoare strictă de la 2 la 7 ani și interzicerea unor drepturi.

(2) Cu aceeași pedeapsă se sancționează și fapta persoanei care intermediază sau înlesnește adopția unui copil în scopul obținerii unui folos necuvenit.

Protecția drepturilor femeii

1) Drepturile femeii, drepturi ale omului

1.1) Precizări introductive

Ideea¹³⁸ de *drepturi* ale femeii este o achiziție a modernității târzii. Printr-o îndelungată tradiție, răspândită în majoritatea culturilor, imaginea femeii a fost asociată cu “*răul din lume*” “*cu păcatul și nenorocirea*”. În cultura occidentală premodernă, ca și străinii, femeia a fost considerată “*agentul lui Satan*.”¹³⁹ Sursă și vehicol al răului, femeia nu putea fi asociată cu creația lui Dumnezeu. Inferiorității morale i s-a asociat și una de ordin intelectual de “*ființă debilă, marcată de imbecilitate prin natura ei*”. Femeia – spunea Toma d Aquino- *trebuie ținută sub tutelă (...) femeia are nevoie de bărbat nu numai ca să procreze, ca celelalte animale, ci chiar pentru a se conduce, pentru că bărbatul este mai desăvârșit prin gândire și mai puternic prin virtute.*¹⁴⁰

Modernitatea, chiar dacă înregistrează, treptat, o schimbare publică în atitudinea față de femeie, n-a adus cu sine schimbări spectaculoase. La sfârșitul sec.al 19 lea, în Marea Britanie, avea loc celebrul “*proces al persoanelor*”. Patru tinere au dorit să se înscrie la cursurile facultății de medicină ale unei universități britanice. Cererile le-au fost respinse pe motiv că femeile nu au acces nici la formarea profesională și nici la practică în acest domeniu. Ele au dat în judecată universitatea. Un asemenea proces era o premieră nu numai pentru Marea Britanie. Instanța de judecată a precizat că întâi trebuie să decidă dacă femeile sunt “persoane”, deci dacă au capacitate juridică. Răspunsul a fost negativ.

Auguste Comte, fondatorul sociologiei¹⁴¹ – într-o lucrare de referință pentru nașterea acestei discipline – *considera că femeile sunt constituțional inferioare bărbaților deoarece maturizarea lor încetează în copilărie. Din acest motiv femeile trebuiau să se supună bărbaților prin căsătorie. Divorțul era refuzat femeilor deoarece ele erau considerate sclavele răsfățate ale bărbaților. Comte considera că ordinea socială și progresul pot fi asigurate doar prin intermediul autorității patriarhale și al dictaturii politice (...).*

Legislațiile europene au reglementat abia în deceniile 3-4 ale secolului XX dreptul de vot al femeilor. Când s-a pus în discuția Parlamentului României (la

¹³⁸ O serie de aprecieri legate de statutul femeii au fost prezentate și mai sus în secțiunea referitoare la mutațiile care au loc la nivelul familiei, precum și în cea dedicată analizei drepturilor și obligațiilor părintești față de copiii minori.

¹³⁹ Vezi J. Delumeau, *Frica în Occident*, Ed.Meridiane, București, Cap.X: „Agenții lui Satan: Femeia”.

¹⁴⁰ d Aquino, Toma, apud in J.Delumeau, *op.cit.*, pp. 205-206.

¹⁴¹ Apud Ollenburger, J.C; Moore, H.A (1992) *A Sociology of Women. The Intersection of Patriarchy, Capitalism and Colonization*, New Jersey, Prentice-Hall International, pp. 2-3.

începutul deceniului 4) problema dreptului femeii la vot, avocatul Micescu a susținut, într-o pledoarie de tristă amintire, că incapacitatea intelectuală naturală a femeii o face inaptă de a avea un comportament responsabil și deci de a vota.

Nu doresc să intru aici în analiza stereotipurilor implicate în imaginea femeii ca “ființă debilă”, inferioară moral și intelectual barbatului. Aș dori, mai degrabă, să mă opresc, pe scurt, asupra remediilor reglementate în legislația internațională a Drepturilor Omului.

În capitolul I al acestui curs am precizat care sunt convențiile cadrului de promovare și protecție a drepturilor Omului în sistemul Națiunilor Unite. Între acestea, *Convenția pentru eliminarea oricărei forme de discriminare împotriva femeii* (și protocolul facultativ) a avut un rol esențial în responsabilizarea guvernelor pentru promovarea și protecția drepturilor femeii. Ea a contribuit, în strânsă legătură cu mișcările feministe și cu sprijinul puternic al organizațiilor nonguvernamentale internaționale, la nașterea unei conștiințe globale asupra drepturilor femeii.

2) Instrumente internaționale de protecție a drepturilor femeilor

2.1) Convenția pentru eliminarea oricărei forme de discriminare împotriva femeii și protocolul facultativ

Observam mai sus că strategia Națiunilor Unite de codificare a normelor de drept internațional al drepturilor omului a evoluat treptat de la reglementări cu caracter general la elaborarea unor documente –declarații și tratate- *adaptate protecției persoanelor aparținând unor grupuri cu potențial ridicat de risc și vulnerabilitate* (femei, copii, persoane cu nevoi speciale etc.) și persoanelor aflate în situații speciale (persoane refugiate, imigranți, persoane traficate, persoane supuse unor forme variate de exploatare etc.). Această strategie reflectă, în același timp, preocuparea majoră a Națiunilor Unite de implementare a *principiului universalității și indivizibilității drepturilor omului* – prezent, de altfel, în chiar definiția acestor drepturi. Ea trebuie, de asemenea, interpretată în strânsă legătură cu *valorile fundamentale* – demnitatea și non-discriminarea – pe care le protejază normele de drept internațional al drepturilor omului.

Convenția pentru eliminarea oricărei forme de discriminare împotriva femeii a fost precedată de inițiative promovate de agențiile specializate ale ONU, în special de Organizația Internațională a Muncii¹⁴² (OIM) și Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO)¹⁴³. Convenția¹⁴⁴ definește în art.1 discriminarea

¹⁴² Menționez, de exemplu, *Convenția OIM nr.100 privind egalitatea remunerării mâinii de lucru masculină și feminină pentru o muncă de valoare egală*, adoptată în 1951; *Convenția OIM nr.111 privind discriminarea în domeniul forței de muncă și exercitarea profesiei*, adoptată la 28 noiembrie 1968 etc.

¹⁴³ *Convenția UNESCO privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului*, adoptată în 1960 etc.

¹⁴⁴ Adoptată de AG a ONU prin Rezoluția 34/180 din 18 decembrie 1979, intrată în vigoare la nivel internațional la 3 septembrie 1981. România a ratificat *Convenția ONU cu privire la eliminarea oricărei forme de discriminare împotriva femeii* la 26 noiembrie 1981 prin Decretul nr.342 (MO partea I, nr.94 din 28 noiembrie 1981). Până în anul 2000 această convenție a fost ratificată de 165 de state.

față de femeie drept orice diferențiere, excludere sau restrângere întemeiată pe sex, care are drept efect sau scop să compromită ori să înlăture recunoașterea, beneficiul și exercitarea de către femei (...) a drepturilor omului și libertăților fundamentale, în domeniile economic, social, cultural și civil sau în orice alt domeniu.

Acest tratat în materia drepturilor femeii:

- a) reafirmă drepturile femeii în toate domeniile vieții economice, sociale, politice și culturale, în viața de familie, în toate activitățile publice (art.2, art.7, art.10, art.11, art.12, art.15 etc.)
- b) obligă statele semnatare să condamne în legislațiile lor naționale discriminarea, sub toate formele sale¹⁴⁵, față de femeie (art.2);
- c) recomandă adoptarea de către statele părți a unor măsuri temporare de discriminare pozitivă menite să accelereze realizarea egalității în fapt între bărbați și femei (...) art.4 (1);
- d) recomandă statelor membre să acționeze, prin intermediul educației, la nivelul stereotipurilor, prejudecăților culturale și practicilor cutumiare care contribuie la perpetuarea discriminării (art.5)
- e) recomandă statelor părți să ia măsuri, inclusiv de ordin legislativ pentru prevenirea și combaterea traficului de femei precum și a exploatarei sexuale a femeii (art.6);
- f) recomandă statelor părți să țină seama de problemele specifice cu care se confruntă femeile din mediul rural (art.14)
- g) înființează (Partea a V-a, art.17-22) un *Comitet pentru eliminarea discriminării împotriva femeii* însărcinat cu monitorizarea implementării drepturilor femeii reglementate de convenție;
- h) în acord cu dispozițiile art.18 statele părți se obligă să prezinte Secretarului general al ONU, în vederea examinării de către Comitet, un raport asupra măsurilor de ordin legislativ adoptate pentru eliminarea discriminării femeii precum și asupra progreselor realizate în implementarea convenției; primul raport se realizează în anul următor intrării în vigoare a convenției în statul respectiv și ulterior, din patru în patru ani (art. 18).

Protocolul opțional la Convenția pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeii a fost adoptat prin Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 54/4 din 6 octombrie 1999 și a intrat în vigoare la nivel internațional la 22 decembrie 2000. În acord cu dispozițiile articolelor 1 și 2 din Protocol statele părți recunosc competența Comitetului pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeii să primească și să analizeze comunicări individuale de la persoane aflate sub jurisdicția statelor părți la Convenție.

¹⁴⁵ Analizele asupra formelor și cauzelor discriminării identifică varietate de forme ale acestui comportament: discriminarea directă, discriminarea indirectă, victimizarea, hărțuirea, traficearea (considerată formă extremă de discriminare). Consultați capitolul "Discriminare și relații intergrupuri", R.Y.Bourhis, A.Gagnon, L.C.Moise din lucrarea *Stereotipuri, Discriminare și Relații Intergrupuri* coordonată de R.Y.Bourhis, J.F.Leyens, 1997, Ed.Polirom, Iași.

2.2) Conferința Internațională a Națiunilor Unite asupra Drepturilor Omului (Viena, 1993)¹⁴⁶. Conferința mondială asupra drepturilor femeii (Beijing, 1995)¹⁴⁷

Conferința Națiunilor Unite asupra Drepturilor Omului (Viena, 1993) a fost apreciată în documentele ulterioare ale organizației drept un moment de cotitură în istoria postbelică a mișcării pentru drepturile omului. Unul dintre motivele esențiale l-a reprezentat reunificarea mișcării internaționale pentru drepturile omului. Pe acest fond, în condițiile în care la conferință au participat 171 de state ale lumii, reafirmarea caracterului universal al drepturilor omului, a valorilor sale centrale – demnitate, non-discriminare, solidaritate, dezvoltare – a reprezentat o confirmare a centralității de care se bucură promovarea și protecția drepturilor pe care orice ființă omenească le deține prin simplul fapt al nașterii.

Pentru drepturile omului ale femeii Conferința de la Viena a avut, de asemenea, un rol crucial. Promovând un demers holist, articulat în jurul principiului universalității, indivizibilității și interdependenței drepturilor omului, conferința de la Viena a integrat statutul femeii între temele și problemele centrale dezbătute¹⁴⁸. Ele au fost reluate în *Declarația și Platforma de acțiune* (Drepturile Omului pentru Femei) a celei de a patra Conferințe Mondiale a Femeilor (Beijing, 1995). Acest document a adus în prim planul dezbaterilor și al acțiunii prioritare a statelor *problemele discriminării, ale violenței împotriva femeii, prevenirea și combaterea traficului de femei și copii, drepturile reproductive ale femeii, ale femeilor refugiate etc.*

2.3) Conferința Internațională împotriva Rasismului, Discriminării rasiale, și Xenofobiei¹⁴⁹. Protecția și asistența victimelor traficului ilegal de persoane (L 687/2001).

În acord cu practica Națiunilor Unite dezbaterile precum și documentele adoptate de această conferință s-au întemeiat pe studii și cercetări socio-juridice comparative transnaționale. Grupurile interdisciplinare de cercetare au elaborat patru studii: a) *Migrația și discriminarea*; b) *Gen și discriminare rasială*; c) *Rasismul împotriva populațiilor indigene*; d) *Statele-multietnice și Protecția drepturilor minorităților*.

Aceste studii au contribuit la revizuirea unor concepte tradiționale cu care operează atât dreptul internațional al drepturilor omului cât și sociopsihologia grupurilor vulnerabile și marginalizate. Conceptului de *discriminare rasială* i se conferă o semnificație largă ce include toate formele de discriminare la care sunt supuse anumite grupuri de persoane aflate în situații speciale. *Formele actuale ale traficului de persoane* – în special de femei și copii- au fost calificate drept forme extreme de discriminare rasială.

¹⁴⁶ vezi www.un.org/humanrights

¹⁴⁷ vezi www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/index.html

¹⁴⁸ cu această ocazie secretarul general al ONU a propus ca obiectiv pentru summit-ul Mileniului ratificarea universală a convenției cu privire la Eliminarea oricărei forme de Discriminare împotriva Femeii.

¹⁴⁹ Durban, Africa de Sud (31 August-8 Septembrie 2001).

Într-o economie globală în declin¹⁵⁰ – se apreciază în studiul referitor la Migrație și Discriminare- un singur sector este în expansiune. În fiecare an milioane de persoane, majoritatea femei și copii, sunt înșelate, vândute, oprite sau aduse în situații de exploatare din care nu pot scăpa. Ele sunt mărfuri într-o industrie globală de miliarde de dolari dominată de grupuri ale crimei organizate. (...) Numai în SUA, se apreciază că anual sunt traficate în jur de 45-50 de mii de femei și copii.

Planul de acțiune adoptat de conferință prevede un ansamblu de strategii și măsuri care trebuie întreprinse la nivel național și internațional pentru a preveni și combate toate formele actuale de rasism și xenofobie, inclusiv cele extreme – traficul cu femei și copii. Între măsurile care trebuie adoptate la nivel național Planul de acțiune prevede:

- a) Elaborarea unei legislații adecvate, inclusiv penale, care incriminează și sancționează discriminarea rasială sub toate formele sale, inclusiv a celor extreme. Elaborarea unei legislații împotriva traficului de persoane, în special a femeilor și copiilor, împotriva exploatării sexuale și a violenței împotriva femeii, împotriva oricărei forme de exploatare, inclusiv în muncă etc.
- b) Elaborarea și diseminarea largă în comunități, în rândul tinerilor, a unor materiale educative care promovează toleranța și respectul;
- c) Înființarea unor grupuri de lucru la nivelul comunităților, care integrează lideri locali și persoane abilitate cu aplicarea legii, în scopul coordonării și ameliorării implicării comunității, al educației și al strângerii de date necesare prevenirii și combaterii discriminării și violenței sub toate formele lor etc.
- d) Înființarea unor instituții naționale independente de promovare și protecție a drepturile omului, de prevenire a rasismului, discriminării rasiale și xenofobiei (în conformitate cu Principiile referitoare la statutul instituțiilor naționale pentru promovarea și protecția drepturilor omului)¹⁵¹
- e) Elaborarea unor programe naționale de asistență socială și recuperare a victimelor discriminării precum și a unor măsuri de asistență juridică a victimelor oricărei forme de discriminare rasială etc.

2.4) Protecția juridică și asistența socială a victimelor discriminării în România.

Pornind de la prevederile legislației internaționale în materia protecției și asistenței victimelor tuturor formelor de discriminare rasială, în România au fost adoptate, în ultimii ani, acte normative menite să incrimineze și sancționeze aceste fapte și să promoveze un set de măsuri și programe de asistență și recuperare a victimelor traficului de ființe umane, ale infracțiunilor violente, ale violenței domestice etc. Între acestea, în ordine cronologică menționăm *Legea 678/2001 cu privire la prevenirea și combaterea traficului de persoane; Legea 202/2002 cu privire la egalitatea șanselor între femei și bărbați; Legea 217/2003 privitoare la prevenirea și combaterea violenței*

¹⁵⁰ www.ohchr.ch/worldconference/rasism

¹⁵¹ *Principiile referitoare la Statutul Instituțiilor Naționale – Principiile de la Paris* - adoptate de AG a ONU prin Rezoluția nr. 48/134 din 20 decembrie 1993.

în familie; Legea 211/2004 privitoare la unele măsuri de protecție a victimelor infracțiunilor; Legea 301/2004 (noul cod penal) etc.

Din rațiuni de spațiu, voi mai jos face doar citeva precizări generale referitoare la protecția victimelor violenței domestice reglementate de Legea 217/2003.

Legea 217 (art.2) definește violența în familie drept orice acțiune fizică sau verbală săvârșită cu intenție de către un membru de familie împotriva altui membru al aceleiași familii, care provoacă o suferință fizică, psihică sexuală sau un prejudiciu material. De asemenea, în acord cu dispozițiile alin2, art.2, constituie violență în familie împiedicarea femeii de a-și exercita drepturile și libertățile fundamentale.

Capitolele IV și V ale legii 217 reglementează posibilitatea rezolvării mediate a conflictelor generate de violența în familie, pe baza valorilor justiției restaurative. Legea reglementează înființarea, la nivel național, a Agenției Naționale pentru Protecția Familiei (Cap.II).

Teme generale de dezbatere

- a) Drepturile omului și asistența socială.
- b) Evoluția sistemului universal de promovare și protecție a drepturilor persoanelor aparținând grupurilor vulnerabile, marginalizate;
- c) Impactul standardelor internaționale de promovare și protecție a drepturilor persoanelor aparținând grupurilor vulnerabile asupra legislațiilor naționale.
- d) Drepturile copilului – drepturi ale omului.
- e) Reforma sistemului de protecție și asistență a drepturilor copilului în România.
- f) Principiile și valorile protecției copilului în România.
- g) Instituții socio-juridice de protecție a drepturilor copilului în România.
- h) Standarde internaționale în materia protecției drepturilor femeii.
- i) Reglementări internaționale și instituții socio-juridice naționale de prevenire și combatere a traficului ilicit de persoane.
- j) Prevenirea și combaterea violenței în familie. Standarde internaționale și instituții socio-juridice naționale.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Balahur, D (2001): *Protecția drepturilor copilului ca principiu al asistenței sociale*, Ed. AllBeck, București (este obligatorie lectura următoarelor pagini: 3-122; 125-177; 178-225; 298-311)
- Bolintineanu, A; Năstase, A; Aurescu, B (2000): *Drept internațional contemporan*, AllBeck, București
- Buergenthal, Th; Weber, R (1996): *Drept internațional al drepturilor omului*, Ed. AllBeck, București
- Ceterchi, I; Craiovanu, I (1996): *Teoria generală a dreptului*, Ed. AllBeck, București

Legislație Internațională (selecție)

Sistemul Națiunilor Unite

- 1) Declarația Universală a Drepturilor Omului,
- 2) Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice (și Protocoalele facultative)
- 3) Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale
- 4) Convenția cu privire la Eliminarea tuturor formelor de Discriminare Rasială;
- 5) Convenția cu privire la Eliminarea tuturor formelor de Discriminare împotriva Femeii;
- 6) Convenția împotriva Torturii, a Pedepselor și Tratatelor Crude, Inumane sau Degradante;
- 7) Convenția cu privire la Drepturile Copilului.

Sistemul European de protecție a Drepturilor Omului (Consiliul Europei)

- 1) Convenția Europeană a Drepturilor Omului (Protocoalele facultative);
- 2) Carta Socială Europeană (revizuită);
- 3) Convenția Europeană privind exercitarea drepturilor copiilor;

Sistemul European de protecție a Drepturilor Omului (Uniunea Europeană)

- 1) Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene (Tratat asupra unei Constituții pentru Europa, semnat la Roma, la 29 octombrie, 2004, Partea a II a)

Legislație internă

- 1) Constituția României (revizuită prin Legea 428 /2003)
- 2) Codul familie
- 3) Codul muncii (Legea 53/2003)
- 4) Legea 705/2001 privind sistemului național de asistență socială
- 5) Legea 215/2001 a administrației publice locale
- 6) Legea 687/2001 cu privire la prevenirea și combaterea traficului ilegal de persoane
- 7) Legea 52/2003 privind transparența decizională în administrația publică
- 8) Legea 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului
- 9) Legea 273/2004 cu privire la regimul juridic al adopției
- 10) Legea 274/2004 privind înființarea, organizarea și funcționarea Oficiului Român pentru Adopții
- 11) Ordin nr. 35 din 15 mai 2003 privind aprobarea Standardelor minime obligatorii pentru asigurarea protecției copilului la asistentul maternal profesionist și a ghidului metodologic de implementare a acestor standard Publicat în Monitorul Oficial, Partea I nr. 359 din 27 mai 2003;
- 12) Ordin nr. 24 din 4 martie 2004 pentru aprobarea Standardelor minime obligatorii pentru centrele de zi Publicat în Monitorul Oficial, Partea I nr. 247 din 22 martie 2004.

- 13) Ordin nr. 25 din 9 martie 2004 pentru aprobarea Standardelor minime obligatorii privind centrele de zi pentru copiii cu dizabilitati Publicat în Monitorul Oficial, Partea I nr. 247 din 22 martie 2004
- 14) Hotărâre nr. 679 din 12 iunie 2003 privind condițiile de obtinere a atestatului, procedurile de atestare și statutul asistentului maternal profesionist Publicat în Monitorul Oficial, Partea I nr. 443 din 23 iunie 2003;
- 15) Ordin nr. 69 din 10 iunie 2004 pentru aprobarea Standardelor minime obligatorii privind managementul de caz în domeniul protecției copilului Publicat în Monitorul Oficial, Partea I nr. 539 din 16 iunie 2004;
- 16) Lege nr. 326 din 8 iulie 2003 privind drepturile de care beneficiaza copiii și tinerii ocrotiți de serviciile publice specializate pentru protecția copilului, mamele protejate în centre maternale, precum și copiii încredințați sau dați în plasament la asistenți maternali profesioniști Publicat în Monitorul Oficial, Partea I nr. 525 din 22 iulie 2003

Pagini web pentru legislație națională și internațională

www.copii.ro

Națiunile Unite

UN Headquarters <http://www.un.org/>

UN Treaties <http://www.un.org/Depts/Treaty/>

UNESCO <http://www.unesco.org/>

UNICEF <http://www.uncief.org/>

ILO <http://www.ilo.org/>

Uniunea Europeană

[http:// europa.eu.int](http://europa.eu.int)

[http:// infoeuropa.ro](http://infoeuropa.ro)

Consiliul Europei

<http://www.coe/legaltext>

Federația Internațională a Asistenților Sociali

<http://www.ifsw.org>

EVALUARE

75% test

25% dosar studiu de caz

DEZVOLTARE UMANĂ

Conf. dr. Conțiu Tiberiu ȘOITU

CUPRINS

I. TERMINOLOGIE ȘI DEFINIȚII

- I.1. Perspective asupra dezvoltării
- I.2. Definiții ale dezvoltării umane
- I.3. Perioade ale dezvoltării
- I.4. Vârstele omului

II. TEORII ALE DEZVOLTĂRII PERSONALITĂȚII

- II.1. Criterii de analiză a dezvoltării
- II.2. Abordări teoretice ale dezvoltării

III. TREBUIŢELE COPILULUI ŞI RELAŢIILE SALE

III.1. Tipuri de nevoi ale copilului

III.2. Consecinţe ale neîmplinirii nevoilor copilului

**III.3. Funcţiile relaţiilor cu parteneri de aceeaşi
vârstă**

III.4. Deprivarea maternă

IV. ADOLESCENŢA

IV.1. Influenţe asupra dezvoltării copilului

IV.2. Adolescenţa ca stadiu al dezvoltării

IV.3. Dezvoltarea fizică a adolescenţilor

IV.4. Impactul psihic al schimbărilor fizice

IV.5 Dezvoltarea intelectuală în adolescenţă

**IV.6. Perspective privind dezvoltarea personalităţii
în adolescenţă**

IV.7. Surse de stres la adolescenţă

V. BIBLIOGRAFIE

Probleme fundamentale ale unității de curs:

- Particularități ale dezvoltării fizice, psihice și sociale la diferite vârste;
- Implicații ale vârstei asistatului în relaționarea cu asistentul social.

Scopul unității de curs:

- Familiarizarea studenților cu specificul persoanelor aflate la diferite vârste.

Obiectivele unității de curs:

- *analiza conceptelor fundamentale ale domeniului;*
- *însușirea cunoștințelor și deprinderilor necesare asistentului social în activitatea sa în echipe interdisciplinare de lucru cu persoane din diferite grupe de vârstă.*

Modalități de evaluare a studenților:

- a. rezolvarea a patru teme – din capitole diferite – 30% din nota finală;
- b. parcurgerea și prezentarea unei lucrări indicate în bibliografie - 10% din nota finală;
- c. participarea la tutoriale - 10% din nota finală;
- d. rezultatul la lucrarea scrisă finală - 40% din nota finală;
- e. 10% din nota finală – din oficiu.

I. TERMINOLOGIE ȘI DEFINIȚII

Activitatea asistentului social presupune relația de ajutor în sprijinul clienților de orice vârstă, de la naștere până în ultima clipă.

I. 1. Perspective asupra dezvoltării

Diversele abordări teoretice și metodologice ale domeniului dezvoltării umane pot fi regrupate în două categorii: «tradiționale» și «dezvoltarea pe tot parcursul vieții».

Abordarea «tradițională» a dezvoltării pune accentul pe schimbările radicale pe care le suferă individul de la naștere la adolescență, urmate de o reducere a ritmului sau chiar stopare a evoluției pe parcursul vârstei adulte și involuție, declin la bătrânețe.

Contrastând chiar din denumire, **«dezvoltarea pe tot parcursul vieții»** afirmă existența dezvoltării și la vârstele adulte. Conform promotorilor abordării¹ există șapte caracteristici fundamentale ale acesteia:

- ❑ *Dezvoltarea se realizează pe tot parcursul vieții.* Procesul de dezvoltare include atât creșteri, achiziții cât și descreșteri, pierderi care interacționează dinamic pe toată durata vieții.
- ❑ *Dezvoltarea este multidimensională,* implicând dimensiuni biologice, sociale, cognitive și emoționale.
- ❑ *Dezvoltarea este multidirecțională.* Într-un anumit moment, unele dimensiuni sau componente ale unor dimensiuni se află în proces de creștere în timp ce altele descresc. Spre exemplu, experiența dobândită pe parcursul vieții poate spori înțelepciunea vârstnicului, dezvoltând

¹ Santrock, J.W. (1999) *Life-Span Development*, Boston, McGraw-Hill, pp. 9-11

capacitatea individului de a lua decizii. La aceeași vârstă însă scade performanța la sarcini care implică procesarea rapidă a informațiilor.

- *Dezvoltarea este plastică.* Evoluția poate lua forme diferite de manifestare în funcție de condițiile de viață. Factorii favorabili sau limitările cu care se confruntă individul pot influența atât dezvoltarea fizică cât și dezvoltare intelectuală și socială a individului.
- *Dezvoltarea este influențată de condițiile istorice.* Experiența unor evenimente istorice, precum cel de-Al Doilea Război Mondial, regimuri politice diferite, cataclisme influențează diferite dimensiuni ale dezvoltării.
- *Dezvoltarea este multidisciplinară,* constituie obiectul de studiu și activitate al mai multor discipline științifice și profesii : psihologie, sociologie, biologie, antropologie, neuroștiințe, medicină, științele educației etc.
- *Dezvoltarea este contextuală.* Individul acționează și reacționează într-un context care include datele sale biologice, mediul fizic și social, specificul istoric și cultural al epocii în care trăiește. Este o ființă dinamică, adaptativă aflată într-o lume dinamică, schimbătoare. Contextul influențează dezvoltarea prin interacțiunea a trei sisteme²:
 - *Influențe normative determinate de vârstă.* Reprezintă influențe biologice și de mediu care se manifestă similar pentru toți indivizii de aceeași vârstă. De exemplu: toate persoanele resimt în jur de 12 ani modificările biologice determinate de pubertate, încep școala la aproximativ 6 ani și se pensionează în jur de 60-65 de ani. Acest tip de factori sunt numiți normativi pentru că afectează – cu rare excepții – pe toți cei ce ating pragul de vârstă corespunzător.
 - *Influențe normative determinate istoric* reprezintă influențe biologice și de mediu asociate cu evenimente istorice. Sunt comune membrilor unei anumite generații. Includ evenimente cu caracter economic (crize precum cea din anii 1929-1932 sau perioade de dezvoltare accelerată), războaie, revoluții tehnologice (precum răspândirea utilizării computerelor),

² Baltes, P.B. (1987) *Theoretical propositions of life-span developmental psychology*, în *Developmental Psychology*, No.23, pp. 611-626.

schimbări politice (de exemplu impactul anului 1989 în Europa de Est).

- o *Evenimente de viață non-normative.* Această categorie cuprinde experiențe de viață neobișnuite / excepționale care au un impact major asupra evoluției ulterioare a individului. Un anumit eveniment afectează una sau câteva persoane și nu grupuri mari de indivizi. Ele sunt impredictibile și accidentale. Astfel de evenimente pot fi negative: moartea unui părinte la o vârstă fragedă a copilului, un accident de muncă sau rutier, un dezastru izolat (distrugerea locuinței în urma unui incendiu) sau pozitive: un câștig la loterie, o șansă apărută în carieră, întâlnirea cu o persoană deosebită care va marca evoluția școlară / profesională sau personală etc.

I. 2. Definiții ale dezvoltării umane:

1. **Dezvoltarea umană** reprezintă un domeniu interdisciplinar de studiu dedicat înțelegerii schimbărilor pe care le suportă ființa umană pe parcursul vieții.³
2. **Dezvoltarea umană** constituie un model al schimbărilor pe care le suferă individul din momentul concepției și continuă pe tot parcursul vieții.⁴

Schimbările care marchează dezvoltarea individului sunt rezultatul a mai multor procese: biologice, cognitive și socio-emoționale.

³ Berk, Laura E. (1997) *Child Development*, Boston, Allyn and Bacon, p. 4

⁴ Santrock, J.W. (1999) *Life-Span Development*, Boston, McGraw-Hill, p. 16

I.3. Perioade ale dezvoltării

Datorită nevoii de organizare și înțelegere, de obicei descriem dezvoltarea în termeni de perioade. Cel mai adesea secvența utilizată este următoarea:

1. Perioada prenatală – reprezintă intervalul de la concepție până la naștere. Implică – pe parcursul a aproximativ 9 luni evoluția de la o singură celulă la un organism complet.
2. Pruncia – constituie perioada de dezvoltare de la naștere până la 18 – 24 de luni (diferă în funcție de autor / teorie).
3. Copilăria mică (numită uneori și vârstă ante-preșcolară și preșcolară) – intervalul de la finalul prunciei până la 5-6 ani.
4. Copilăria mijlocie și târzie (copilăria școlară) – intervalul 5/6 – 10/12 ani
5. Adolescența – perioada de dezvoltare care face legătura între copilărie și vârsta adultă, acoperind intervalul de vârstă care începe între 10 și 12 ani și se încheie între 18 și 22 de ani.
6. Vârsta adultă timpurie (tinerețea) – intervalul de la sfârșitul adolescenței până spre 35-45 de ani
7. Vârsta adultă – de la 35-45 ani până la 60-70 ani
8. Vârsta adultă - de la 60-70 ani.

I. 4. Vârstele omului

Pentru mulți dintre teoreticienii dezvoltării umane⁵, imaginea vârstelor individului uman nu poate fi descrisă doar cu ajutorul vârstei cronologice. Pentru a corecta această lipsă a fost necesară raportarea nu doar la scurgerea timpului ci și la biologic, psihologic și social.

⁵ Santrock, J.W. (1999) *Life-Span Development*, Boston, McGraw-Hill, p. 20

- ❑ **Vârsta cronologică** este dată de numărul de ani care au trecut de la nașterea persoanei. În mod comun, se consideră vârsta cronologică drept sinonimă conceptului de vârstă.
- ❑ **Vârsta biologică** reprezintă descrierea vârstei individului în termeni de *sănătate biologică / somatică*. Determinarea vârstei biologice presupune cunoașterea capacității funcționale a organelor și sistemelor vitale ale persoanei. Capacitatea funcțională a unui individ poate fi mai bună sau mai rea decât a altuia de aceeași vârstă. Cu cât vârsta biologică este mai mică cu atât crește speranța de viață a persoanei în cauză.
- ❑ **Vârsta psihologică** este determinată de capacitatea de adaptare a individului raportată la cea a altor indivizi de aceeași vârstă cronologică. Cei care se adaptează mai bine și mai repede – prin învățare, rezolvare de probleme, decizie, controlul emoțiilor, motivare ș.a.m.d. – decât cei de aceeași vârstă este considerat a fi, din punct de vedere psihologic, mai „tânăr”.
- ❑ **Vârsta socială** se referă la rolurile sociale și expectanțele legate de vârsta unei persoane. Un copil care își împarte activitatea între școală și joacă și care se înscrie în rolurile de fiu/fiică, elev, coleg de joacă este în acord cu vârsta lui. Dacă același copil ar munci pentru a-și câștiga existența (eventual și pe a altora) ar fi „maturizat” înainte de vreme, vârsta socială ar depăși-o pe cea cronologică.

II. TEORII ALE DEZVOLTĂRII PERSONALITĂȚII

Teoriile de personalitate evidențiază modalități de interconectare și sistematizare a unui mare număr de date psihologice, în încercarea de a explica **ce este** individul, **cum** s-a produs evoluția sa și **de ce**. „Ce” se referă la caracteristicile persoanei și la modul în care acestea sunt organizate. „Cum” face apel la determinanții personalității, iar „de ce” la aspectele motivaționale care au modelat evoluția sau activitatea persoanei.

Diferențele dintre teoriile elaborate pe parcursul anilor provin din importanța pe care o acordă fiecare unor teme care revin constant în atenție: moștenirea genetică, influențe ale mediului, pasivitate sau activitate a persoanei, continuitate sau stadialitate a evoluției, influențe situaționale sau caracteristici individuale, mediu cultural, factori de risc și adaptarea la aceștia etc.

II. 1. Criterii de analiză a dezvoltării

II. 1. 1 Influențe biologice sau influențe ale mediului

Majoritatea teoriilor psihologice moderne recunosc influențele ambilor factori - biologici și de mediu - asupra dezvoltării umane. Dezacordurile privesc importanța recunoscută fiecăruia asupra influențării diferitelor aspecte ale dezvoltării. Inițial, adepții radicali ai biologismului considerau că factorii înnașcuți determină o „predestinare” și că dezvoltarea nu este decât o evoluție ireversibilă numită maturizare. Aceasta era înțeleasă ca un „proces de creștere, determinat genetic, ce se desfășoară natural (de la sine) pentru o perioadă de timp”. Unul dintre primii psihologi care au susținut cu tărie această perspectivă a fost Arnold Gesell care scria, în 1928, că „cea mai importantă caracteristică a dezvoltării timpurii este inevitabilitatea și siguranța

maturizării. Bagajul ereditar este cel care conservă și stabilizează creșterea fiecărui copil”.⁶

În opoziție, behavioristul John Watson plasa în același an accentul strict pe influențele mediului. El considera că factorii genetici nu acționează restrictiv asupra modalităților în care evenimentele produse de mediu modelează cursul dezvoltării copilului. Mai mult, afirma că printr-o adecvată organizare a mediului poate produce dintr-un copil un Mozart sau un Al Capone.

Astăzi nu există suport pentru nici una dintre aceste poziții extreme. Teoreticienii psihologiei dezvoltării caută să afle cum interacționează factorii biologici și cei de mediu pentru a produce variațiile de evoluție la copii. Interacțiunea dintre înăscut și dobândit este evidentă în numeroase exemple: atât anumiți hormoni, cât și expunerea la agresiune influențează dezvoltarea comportamentului agresiv, atât moștenirea genetică, cât și alimentația afectează dezvoltarea fizică și socială. Mai mult, atât comportamentul copilului, cât și influențele timpurii din partea mediului afectează dezvoltarea socială și personalitatea copilului.

II. 1. 2. Copil activ sau copil pasiv

Primii teoreticieni vedeau copilul ca un organism pasiv care este modelat în primul rând de forțe externe. În lucrările ulterioare prevalează ideea că încă de la început, fiinta umană este căutătoare activă de informație și de modalități de utilizare a acesteia.⁷ Copiii caută în mod intenționat să înțeleagă și să exploreze lumea din jurul lor. Mai mult, agenții de socializare – părinții, profesorii, prietenii – nu realizează o influențare unidirecțională, procesul fiind în ambele sensuri: copiii modifică activ acțiunile părinților lor și ale altor persoane cu care intră în contact zilnic.

⁶ Apud **Bee, Helen** (2000) *The Developing Child* – ed. a IX-a, Boston, Allyn and Bacon, p. 8.

⁷ Bugental, D.B.; Goodnow, J.J. (1998) „Socialization proceses” in W.Damon (ed.) *Handbook of Child Psychology*, vol III, New York, Wiley, p. 396

II. 1. 3. Continuitate sau discontinuitate

Una dintre întrebările majore cu care s-au confruntat cercetătorii psihologiei dezvoltării este aceea a modului în care pot caracteriza natura evoluției. Unii văd dezvoltarea ca pe un proces continuu, în care fiecare nou eveniment sau schimbare se construiește pe edificiul creat de experiența anterioară. Din această perspectivă, dezvoltarea este gradată și lină, fără nici o trecere abruptă (vezi fig. 1).

Alți psihologi consideră că evoluția apare sub forma unor pași sau stadii, afirmând că organizarea comportamentului este calitativ diferită pentru fiecare nou stadiu (vezi figura 2). Mai recent, alți teoreticieni sugerează că analiza continuității sau a discontinuității depinde de modalitatea în care sunt examinate schimbările de pe parcursul evoluției. Dacă privim de la distanță sau analizăm o perioadă mai îndelungată, vor apărea, cu certitudine, diferențe marcante între etape. Dacă analiza este mai amănunțită, vom ajunge la concluzia că diferențele nu sunt foarte mari, deoarece copilul folosește diferite strategii, cu perioade de prevalență a unora în defavoarea altora (Vezi figura 3).

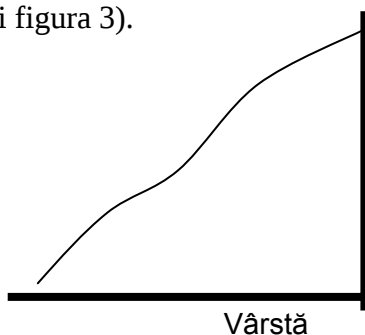

Figura 1

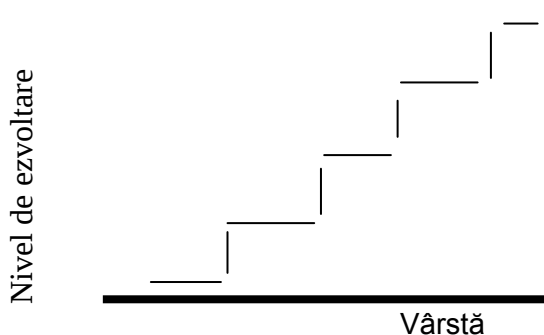

Figura 2

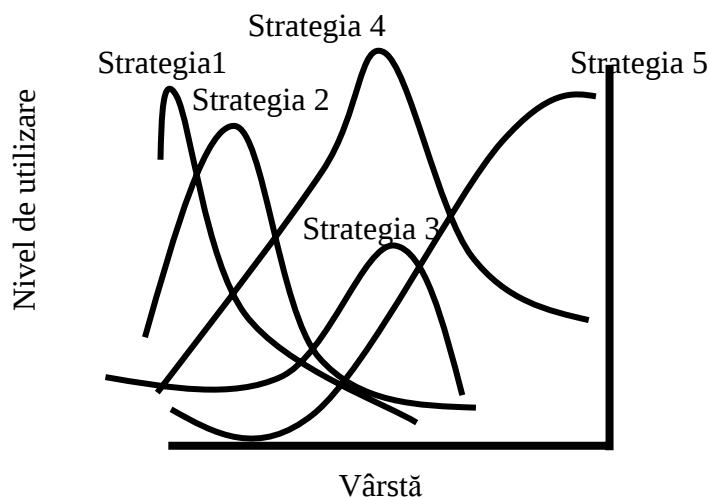

Figura 3: Continuitatea sau discontinuitatea dezvoltării⁸

Majoritatea psihologilor contemporani adoptă o perspectivă de mijloc între extremele continuitate – discontinuitate, considerând dezvoltarea ca fiind continuă, dar prezentând, în același timp, unele perioade de tranziție, în care schimbările pot fi mai rapide și mai pronunțate. Aceste perioade de tranziție sunt importante, deoarece multe dintre procesele dezvoltării pot fi mai clar relevate. Tranzițiile pot implica o varietate de schimbări, cum ar fi unele biologice (mersul), altele atât biologice cât și psihologice (în perioada pubertății, spre exemplu), altele determinate cultural (acceptarea în rândul adulților) sau social (divorțul părinților).

II. 1. 4. Influențe situaționale sau caracteristici individuale

Copiii desfășoară activități într-o diversitate de locuri, cum ar fi: domiciliul, școala, strada, terenurile de joacă etc. Cercetătorii au vrut să afle în ce măsură studierea copiilor, în aceste locuri, este influențată de context - dacă copiii se comportă diferit în unele locații decât în altele sau dacă predispozițiile individuale și caracteristicile de personalitate îi determină spre un comportament similar într-o arie largă de situații. Fiecare dintre aceste ipoteze a avut adepții ei, dar ulterior majoritatea psihologilor au rezolvat controversa adoptând un punct de vedere interacționist, care acceptă influențele duale ale personalității și factorilor situaționali. De exemplu, copiii care prezintă trăsături de personalitate agresive adesea vor selecta contextele în care își pot manifesta tendințele, astfel încât ei vor prefera să se înscrie la un curs de karate în loc să se dedice colecționării de timbre. Același copil poate fi considerat de părinți ca având un comportament exemplar, dar să fie acuzat de profesori sau colegi că ar fi un copil problemă.

II. 1. 5. Universalitate sau relativitate culturală

Experiențele culturale influențează copilul în diferite modalități. Psihologii dezvoltării îmbrățișează perspective care acordă importanță variată factorilor culturali. Astfel, unii afirmă că legile dezvoltării sunt independente de cultură și se aplică tuturor copiilor, oriunde pe glob. În opoziție cu aceștia, există cercetători care acordă un rol major influențelor culturale în formularea regulilor care guvernează dezvoltarea. Între cele două extreme se află cei care sugerează că evoluția se produce asemănător peste tot, dar că modelul cultural poate influența ritmul și intensitatea schimbărilor. De exemplu, în unele culturi copilul este încurajat să meargă de foarte devreme și i se oferă posibilitatea de a exersa de timpuriu aceste noi deprinderi. În altele, copilul este înfășat pentru perioade îndelungate de timp, ceea ce întârzie dezvoltarea motricității.

Influențele culturale acționează diferit nu doar de la un spațiu geografic la altul, ci și de-a lungul timpului, civilizația ultimelor decenii producând modificări importante în atitudinea părinților față de copii.

II. 1. 6. Risc și adaptare

Dezvoltarea copilului implică numeroase procese de adaptare la acțiunea diferiților factori perturbatori. În timpul creșterii și maturizării se confruntă cu o varietate de situații riscante, care pot deturna traiectoria dezvoltării într-o direcție mai bună sau mai rea, de la normal la anormal sau de la anormal spre normalizare. Acești factori de risc se pot prezenta sub forme genetice sau biologice (de exemplu boală fizică sau psihică a copilului ori a unuia dintre părinți), pot fi factori demografici (veniturile familiei, nivelul de educație, apartenența la un grup minoritar) sau pot include evenimente non-normative (divorț, moartea unui părinte, accident, instituționalizare, spitalizare repetată sau de lungă durată). Răspunsul copiilor la astfel de factori poate fi diferit: mulți pot dezvolta tulburări permanente sau întârzieri ale dezvoltării, alții pot

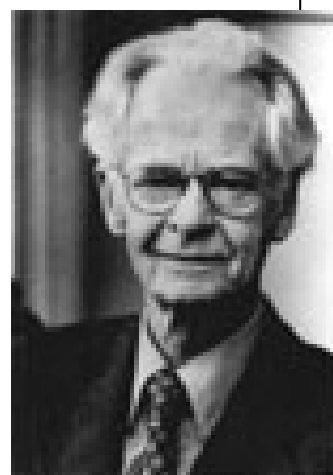
prezenta efecte mult mai târziu, după o perioadă în care păreau că s-au adaptat cu bine la problemă, iar în alte cazuri reușesc să se adapteze foarte bine la cele mai dificile circumstanțe. Majoritatea cercetătorilor consideră că prezența unui factor de risc major în experiența copilului îl ajută la o mai ușoară și adecvată adaptare în situații ulterioare.

II. 2. Abordări teoretice ale dezvoltării

Teoriile existente diferă prin accentul asupra aspectelor dezvoltării prezentate anterior.

II. 2. 1. Teoriile behavioriste

Își au originea în lucrările lui John Watson, Ivan Pavlov și B.F. Skinner, care au dezvoltat conceptul central de idei al teoriilor învățării și le-au aplicat dezvoltării copilului. Behaviorismul se bazează pe observația comportamentului manifest mai curând decât pe speculații asupra motivelor sau ale altor factori neobservabili și înțelege dezvoltarea ca pe un proces continuu, ce nu poate fi etapizat. În această perspectivă, aceleași principii ale învățării modelează dezvoltarea de-a lungul întregii copilării și pe parcursul întregii vieți. Copilul joacă un rol relativ pasiv în dezvoltarea sa și face ceea ce mediul îl determină să facă. Teoreticienii moderni nu acceptă, în general, aceasta poziție radicală, dar, în istoria psihologiei copilului, behavioriștii au jucat un rol deosebit de important. Condiționarea clasică, studiată și demonstrată de Pavlov în experimentele sale celebre, a fost folosită de Watson pentru a explica multe dintre particularitățile comportamentului copiilor și în special emoții precum frica.

B. F. Skinner
1904- 1989

Alte forme de condiționare studiate de Skinner s-au centrat pe consecințele asupra comportamentului persoanei. Conform teoriei condiționării operante, comportamentul este modificat de tipul recompensei sau al pedepsei care îi urmează.

Aplicarea acestei teorii la copil l-a făcut pe Skinner să afirme că întărirea pozitivă a unui comportament cu un zâmbet, cu o laudă sau un cadou va favoriza menținerea și repetarea comportamentului, în timp ce pedeapsa, sub forma criticii, ironiei sau a violenței fizice, va avea un efect contrar. Utilizând principiile condiționării operante, Skinner a explicat o gamă largă de comportamente, iar cercetări ulterioare au confirmat valoarea abordării sale, atât în înțelegerea dezvoltării comportamentului copilului, cât și în cea cu privire la schimbările de comportament. El ajunge la concluzia că și imitarea poate fi explicată prin condiționare. Reîntărirea repetată a comportamentului imitativ va determina dezvoltarea unei tendințe generale a copilului în această direcție.

**Clark Hull
(1930-1950)**

Elaborată aproximativ în același timp cu perspectiva anterioară, de către psihologii americani Clark Hull, John Dollard și Neal Miller, teoria stimul-răspuns are ca structură-cheie, ca și teoria lui Skinner, *răspunsul*. Spre deosebire de perspectiva psihologului menționat, stimulul este considerat un element indisolubil al legăturii S-R (stimul-răspuns). Un alt concept structural este cel de *pulsiune* (drive): un stimul suficient de puternic pentru a activa comportamentul.

În modelul lui Hull se accentuează importanța acestora (pulsiunilor) ca stimuli interni care conduc spre un răspuns. Învățarea apare atunci când răspunsurile sunt recompensate prin reducerea pulsiunilor. Creșterea și dezvoltarea constau în acumularea de răspunsuri legate unele de altele într-o structură aranjată ierarhic, în ordinea importanței lor. Interpretarea din perspectiva învățării sociale realizată de Miller și Dollard subliniază importanța *imitației* în dezvoltare. Potrivit lor, procesul imitativ se realizează prin întărirea comportamentelor adecvate. Un copil poate să-și audă de departe tatăl și să alerge spre el știind că va primi o bomboană. Fratele mai mic îl va imita pe cel mare și va primi același lucru. Teoriile stimul-răspuns consideră că învățarea caracteristicilor de personalitate (legături S-R) se formează sub influența modelului de recompensă sau pedepsire utilizat de părinți sau de către alte persoane, importante pentru copil.

II. 2. 2. Teoria cognitivă a învățării sociale

Conform teoriei învățării sociale, copiii învață nu doar prin condiționare clasică și operantă, ci și prin observarea și imitarea celorlalți. Într-o serie de studii clasice, Bandura a arătat că expunând copilul la comportamentul agresiv al altor persoane, acesta va fi predispus să le imite. Ulterior studiilor inițiale ale lui Bandura, mulți cercetători care au explorat învățarea copilului prin observare și imitație au ajuns la concluzia că se pot prelua pe această cale atât comportamente pozitive, cât și negative. Descoperind faptul că imitația copilului nu este automată, ci selectivă, teoreticienii învățării sociale au acordat o atenție crescută rolului factorilor cognitivi în observare și imitație.

Dezvoltarea competențelor cognitive, a expectanțelor și standardelor spre care aspiră copilul, credințele asupra propriei eficiențe și funcțiile de auto-reglare se formează prin observarea altor persoane și prin propriile experiențe. Bandura a sugerat patru seturi de procese care determină cât de bine va învăța un copil observând altă persoană. O primă serie de factori influențează măsura în care copilul va avea acces la un model comportamental. Copilul interpretează și procesează comportamentele sociale pe care le observă, utilizând propriile variabile de personalitate, experiențele trăite, relațiile cu modelul sau modelele pe care le observă și situațiile contextuale în care se desfășoară observația. În al doilea rând, abilitățile cognitive specifice implicate în reținerea informațiilor preluate joacă un rol important. Pentru a putea imita, copilul trebuie să fie capabil să rememoreze multitudinea de nuanțe ale comportamentului manifestat de model. Învățarea cea mai eficientă a fost consemnată la copiii care utilizau strategii active de reactualizare și organizare a comportamentelor observate. În al treilea rând, observatorul trebuie să aibă capacitatea de a reproduce comportamentele observate. În final, copilul trebuie să fie motivat pentru a reproduce acțiunile modelului.

O importantă distincție făcută de teoria modelării este cea între achiziționarea și punerea în act a unui model. Un nou model comportamental poate fi învățat indiferent de prezența sau absența unei întăriri ulterioare. Recompensa sau pedeapsa determină doar manifestarea noului comportament.

Învățarea se poate produce atât prin observarea directă a modelului, cât și cu ajutorul unui substitut sau prin contactul mediat. Pe această cale se pot prelua comportamente dar și reacții emoționale precum frica sau bucuria. Prin această experimentare mediată a consecințelor, copilul evită contactul direct cu rezultatele posibil dureroase ale actelor sale. Prin ulterioară dezvoltare a competențelor cognitive și a standardelor proprii, individul devine capabil de anticiparea consecințelor benefice sau nedorite ale actelor sale, putându-și planifica și direcționa, astfel, comportamentul.

Atât condiționarea clasică și operantă, cât și teoria cognitivă a învățării sociale au avut influențe foarte puternice asupra cercetărilor psihologiei dezvoltării. Explicațiile cu privire la dezvoltarea copilului, în special cea socială, emoțională și intelectuală, fac trimiteri la perspectiva învățării.

II. 2. 3. Teoria dezvoltării cognitive. Jean Piaget.

Conform acestei teorii, două procese cognitive complementare joacă un rol major în promovarea schimbării și în sporirea înțelegerii, de către copil, a lumii în care trăiește. Pe de o parte, copilul utilizează cunoștințele pe care le are despre lume ca un cadru pentru absorbirea și asimilarea de noi experiențe. Pe de altă parte, copilul modifică baza existentă de cunoștințe prin încorporarea de noi informații în structurile sale mintale. Prin intermediul procesului de acomodare, el modifică aceste cadre, ca răspuns la noi stimuli din mediu. Pe măsură ce se dezvoltă, copilul atinge stadii mai înalte ale înțelegerii lumii prin intermediul interacțiunii dintre aceste procese complementare. Conform acestei perspective, copilul interpretează în mod activ și acordă sens informațiilor și evenimentelor cu care vine în contact. El nu este un receptor pasiv de experiențe modelat prin condiționare și recompense, ci caută, în mod activ, experiențe care să poată fi utilizate în construirea propriei lumi cognitive. Datorită acestei continue interpretări și reorganizări a experienței, copilul își construiește propria realitate, una care poate diferi de cea obiectivă percepută de adult. Modul în care copilul organizează noile informații depinde de nivelul său de dezvoltare cognitivă. În modelul lui Piaget, copilul parcurge mai multe etape ale dezvoltării intelectuale, fiecare etapă fiind caracterizată de modalități calitativ diferite de gândire, de organizare a cunoștințelor și rezolvare a problemelor.

Procesul de dezvoltare cognitivă este, conform psihologului elvețian, și un proces de descentralizare, în care copilul își mută atenția de pe sine, dinspre experiența senzorială imediată și problemele cu o singură componentă spre o perspectivă mult mai complexă, multilaterală și abstractă asupra lumii.

II. 2. 4. Teoria socio-culturală a lui Vâgotski

Teoria asupra dezvoltării propusă de Lev Vâgotski accentuează impactul lumii sociale și culturale a copilului. Teoria socio-culturală a dezvoltării contrastează puternic cu cea a lui Piaget. Perspectiva psihologului rus consideră că dezvoltarea copilului poate fi cel mai bine înțeleasă ca produs al interacțiunii sociale. Ea se focalizează asupra interacțiunilor și nu a comportamentului individual. Fiecare copil are - în perspectiva lui Vâgotski - un set de abilități înnăscute, cum ar fi cele perceptuale și cele ale memoriei. Transformarea acestor abilități simple în unele complexe și cu funcții cognitive de nivel înalt se produce prin interacțiunile cu adulții și cu partenerii de joacă. Concentrându-se pe rolul medierii sociale în formarea proceselor cognitive, teoria socio-culturală oferă o perspectivă distinctă asupra dezvoltării. Asemenea lui Piaget, Vâgotski consideră că dezvoltarea se desfășoară în stadii astfel că trebuie studiate procesele prin care se realizează acestea și nu doar rezultatele lor. El a fost, de asemenea, interesat de ceea ce numea „uneltele psihologice” pe care le utilizează copiii în înțelegerea lumii. Aceste unelte sau „mediatori” pot lua o varietate de forme, incluzând limbajul, numărul, mnemo-tehnici, simboluri algebrice, scrisul etc. Aceste instrumente se dezvoltă în paralel cu evoluția copilului și devin tot mai complexe și capabile de a funcționa eficient în rezolvarea de probleme și înțelegerea lumii cognitive.

II. 2. 5. Teorii psiho-dinamice

Prin introducerea în teoria psihanalitică, S. Freud a inițiat o revoluție în înțelegerea motivației și a personalității umane. Perspectiva generală asupra rolului critic al evenimentelor ce s-au manifestat în primii ani ai dezvoltării, asupra

personalității și rolul motivațiilor instinctuale și inconștiente au fost considerate, la începutul secolului XX, ca radicale. Ulterior, perspectiva freudiană a fost acceptată – cel puțin parțial – de mulți psihologi, Freud având o influență majoră asupra dezvoltării ulterioare a psihologiei și psihiatriei. Multe dintre conceptele specifice ale teoriei sale au determinat dezbateri și controverse, dar au și generat un număr de perspective numite psiho-dinamice. Numele vine de la rolul pe care forțele dinamice îl au în determinarea motivației și comportamentului individului. Aceste teorii joacă un rol mai influent în psihologia clinică decât în cercetarea științifică.

A. Psihanaliza freudiană

Conform teoriei psihanalitice a dezvoltării, creșterea și schimbarea psihică sunt guvernate de pulsuni inconștiente și de instincte. Freud a accentuat rolul pulsuniilor de origine biologică, precum cele legate de sex, agresiune și foame, în determinarea comportamentului. În același timp, se consideră că aceste pulsuni sunt modelate de influențe ale mediului, în special din partea membrilor familiei. Pentru el personalitatea se compune din trei elemente interrelate: Sinele, Eul și Supraeul, rolul fiecăreia dintre acestea modificându-se pe parcursul dezvoltării copilului. Acesta se află, în cea mai mare parte a copilăriei, sub controlul sinelui, deci este influențat de pulsuni instinctuale care devin, gradat, tot mai raționale și se apropie de granița realității. Sinele operează cu principiul plăcerii, care este orientat către maximalizarea satisfacțiilor și împlinirea nevoilor imediate. Pe măsură ce copilul se dezvoltă, Eul, partea rațională, controlabilă a personalității capătă un rol tot mai important și răspunde nevoilor prin comportamente adecvate. A treia componentă, Supra-eul, își manifestă prezența atunci când copilul interiorizează – acceptă și utilizează – normele morale ale familiei și societății, valorile și rolurile legate de acestea, dezvoltând o conștiință. Pentru Freud, dezvoltarea nu este un proces continuu. La nivelul fiecăruia dintre cele cinci stadii forțele biologice controlează relațiile dintre individ și lume. Primul stadiu, cel oral, este caracteristic primului an de viață și prezintă copilul preocupat de activități precum: sugerea, hrănirea, manipularea unor obiecte, inclusiv ducerea lor la gură. În al doilea sau al treilea an de viață începe stadiul anal, când prioritățile se schimbă, copilul învățând amânarea unor plăceri dictate de nevoi fiziologice (utilizarea oliței). Stadiul falic consemnează creșterea curiozității sexuale a copilului.

În opera lui Freud această etapă este marcată de complexe lui Oedip (Electra). Între șase și doisprezece ani se instalează stadiul de latență, în care accentul este pus pe educație și copilul devine conștient și preocupat de ceilalți. Ultimul stadiu, cel genital,

este caracterizat de apariția dorințelor sexuale și de căutarea unui partener față de care se manifestă prietenia altruistă.

Conform lui Freud, modalitățile în care copilul abordează fiecare dintre aceste stadii au, ulterior, un ecou profund asupra personalității adultului.

B. Teoria eriksoniană

Eric Erikson, unul dintre cei mai importanți discipoli ai lui Freud, a păstrat un număr mare din conceptele generale ale psihanalizei tradiționale, dar a mutat accentul spre influențele mediului social în dezvoltarea individului. Teoria psiho-socială consideră – ca și psihanaliza – că dezvoltarea nu este continuă ci stadializată. În acest sens, Erikson propune opt stadii specifice pe parcursul întregii vieți. Principala deosebire față de etapizarea lui Freud se înregistrează dincolo de vârsta adolescenței, Erikson continuând cu încă trei etape spre maturitate. Stadiile au fost construite pornind de la sarcinile personale și sociale pe care individul trebuie să le realizeze la vârsta respectivă, dar și factorii de risc cu care se poate confrunta.

Primul stadiu – al *prunciei* – are ca sarcină punerea bazelor încrederii în sine și în ceilalți, riscul constând în neîncrederea în ceilalți și lipsa de încredere în sine. *Copilăria mică* – al doilea stadiu – de la 1 la 3 ani, trebuie să realizeze învățarea autocontrolului și stabilirea autonomiei. Riscul constă în apariția rușinării și a dubiilor legate de propriile capacități. De la 3 la 6 ani se consideră a fi *vârsta jocului*, în care copilul are sarcina de a dezvolta inițiativa dominării mediului. Aceasta se poate solda cu sentimentul de vinovăție față de agresivitatea și îndrăzneala manifestată. Până la 12 ani este *vârsta școlară*. Apare sârguința și implicarea responsabilă în rezolvarea sarcinilor. Riscul este al sentimentului de inferioritate determinat de eșecul real sau imaginar în îndeplinirea sarcinilor. Adolescența are sarcina de a forma sentimentul de identitate și se confruntă cu riscul confuziei de rol. A șasea etapă – și prima care nu își are echivalent în stadiile lui Freud – este reprezentată de *tânărul adult* (stadiul prematurității)⁸. Sarcina acestuia constă în dobândirea intimității la nivelul relațiilor de prietenie. Riscurile apar în cazul unor probleme de identitate care pot conduce la evitarea celorlalți și la izolare. *Vârsta adultă*, al șaptelea stadiu, este momentul exprimării individului prin ceea ce Erikson numește „generativitate”. Riscul poate consta în incapacitatea de a procrea sau de a genera idei sau produse materiale, fiind denumit „de stagnare”. *Maturitatea*, ultimul stadiu eriksonian, își propune ca sarcină dobândirea sentimentului de integritate.

Dubiile sau existența unui număr de dorințe neîmplinite pe parcursul stadiilor anterioare pot conduce la disperare.

II. 2. 6. Teoria etologică. Teoria atașamentului

Rolul central pentru dezvoltarea psihologică al relației copiilor cu părinții este larg acceptat. Cu toate acestea, pentru mult timp, nu au existat dovezi empirice ale influențelor de acest tip. Teoria atașamentului și cercetările pe care le-a generat au încercat să acopere această lacună. Teoria atașamentului are o origine etologică dar – cel puțin în cazul principalului reprezentant, John Bowlby – se manifestă și marcante influențe psihanalitice.

În primele luni după naștere, ființa umană nu este pregătită să supraviețuiască în absența îngrijirii unui adult care să-i asigure hrana, căldura și protecția față de boală și accidente. Teoreticienii atașamentului au mers mai departe sugerând că există influențe directe asupra dezvoltării personalității determinate de numărul persoanelor adulte care îngrijesc copilul în perioada critică a primelor luni de viață.

Efectele îngrijirii timpurii de către aceiași adulți au fost studiate prin situațiile în care aceasta nu era posibilă. În urma războiului, în America sfârșitului anilor '40, numărul orfanilor era neobișnuit de mare. Numeroase studii indicau nu doar dezvoltări întârziate ci și comportamente sociale și emoționale atipice. Acești copii se dovedeau cu greu capabili să stabilească legături apropiate și privilegiate cu anumite persoane, manifestându-se – în mod neadecvat – prietenoși față de oricine, inclusiv față de străini.

Aceste comportamente au fost, în general, interpretate ca fiind efectul „deprivării materne” iar ipoteza a fost întărită de experimentele lui Skodak și Skeels⁹. Ei au observat că acei copii care au fost mutați într-o instituție pentru adulți cu handicap de intelect au fost „adoptați” de câte un pacient adult care le-a acordat atenție și afecțiune. Copiii astfel „adoptați” au atins în mai mare proporție nivelul normal de dezvoltare și s-au adaptat mai bine ieșirii ulterioare din mediul protejat în comparație cu cei care au fost crescuți în orfelinat.

Alte încercări de înțelegere a rolului îngrijirii timpurii în dezvoltare au fost realizate prin observarea comportamentului animal – în mediul natural sau în studii de

⁸ Verza, Emil; Verza Florin Emil (2000), *Psihologia vârștelor*, București, Ed. ProHumanitate, p. 32

⁹ Skeels, H.M. (1966) *Adult status of children with contrasting early life experiences*, *Monography of Social Research on Child Development*, vol. 31, pp. 1-56

laborator. Etologiștii au analizat fenomenul de „imprinting” la păsări ale căror pui sunt capabili să se deplaseze imediat după ieșirea din ou. Termenul de imprimare („imprinting”) a fost introdus de Lorenz în urma studierii comportamentului puilor de găscă. Desemnează faptul că imediat după naștere există o perioadă „critică” sau „sensibilă” în care expunerea la o anumită figură pune în mișcare procese comportamentale care determină atitudini privilegiate față de respectiva figură (de exemplu urmărirea). Acest „atașament” este de o deosebită importanță în comportamentul social ulterior și în comportamentul de reproducere al animalului. În condiții normale, această figură este una biologic adecvată (mama sau alt membru al aceleiași specii) dar manipularea experimentală poate conduce la formarea relației față de alte ființe sau obiecte. Dacă legătura se formează față de om sau de un obiect neînsușit (și nu de un membru al aceleiași specii) comportamentul de reproducere este puternic afectat. Comportamente de aceeași natură se produc și la nivelul mamei. Separat de oaie sau de capră, mielul sau iedul nu mai este ulterior reprimat de către mamă.¹⁰

Lorenz indica primele trei zile de viață ca fiind perioada critică în care imprimarea trebuie să aibă loc pentru a rezulta atașamentul de mai târziu. Alți cercetători¹¹ contestă existența unei perioade critice rigide, preferând să descrie o „perioadă sensibilă” – o etapă mai flexibilă și ceva mai îndelungată în timpul căreia se produce imprimarea.

Multe dintre primele teorii au explicat că atașamentul acționează în sensul satisfacerii unei anumite nevoi înăscute sau al unui instinct. Teoreticienii învățării în mediul ambiental¹² au propus o explicație bazată pe teoria instinctului secundar. Instinctul primar este orientat spre satisfacerea nevoilor primare de hrană, căldură și securitate. Mama este sursa împlinirii acestor nevoi. Instinctul secundar reprezintă atașamentul față de mamă în scopul satisfacerii trebuințelor ce decurg din instinctul primar.

Harry Harlow prin studierea experimentală a efectelor deprivării materne asupra puilor de maimuță (macaci sau maimuțe Rhesus) a furnizat rezultate care infirmă această explicație. Studiile desfășurate de el și colegii lui la Wisconsin Primate Laboratory între decadele '50 și '70 au urmărit comportamentul puilor de maimuță crescuți de (sau în apropierea) diferitelor tipuri de „mame surogat / substitut”.

¹⁰ Goldberg, S (2000) *Attachment and development*, Londra, Arnold, p.4.

¹¹ Slukin (1965) și Bateson (1964) menționați în Birch, A. (2000) *Psihologia dezvoltării*, București, Editura Tehnică, p.49.

¹² Birch, A. (2000) *Psihologia dezvoltării*, București, Editura Tehnică, p.46.

Experimentele au îmbrăcat mai multe forme. Într-o primă etapă¹³ puii erau separați de mamele lor imediat după naștere și izolați în cuști în care se mai găseau doar „mame artificiale”. Acestea erau de două tipuri, fabricate fie dintr-un schelet de lemn îmbrăcat într-o imitație de blană pufoasă și moale fie consta doar într-un schelet din sârmă. Ambele tipuri aveau forma și dimensiunile maimuței adulte și erau prevăzute cu un recipient pentru lapte care asigura hrana zilnică a puiului. Tinerele maimuțe aveau acces la ambele tipuri de „înlocuitori de mamă” dar diferențiat, pentru un grup „mama cu blană” fiind cea care asigura hrana iar pentru al doilea grup cea „din sârmă” era dotată cu recipientul cu lapte. Procentajul supraviețuirii fizice al puilor de maimuță a fost superior celui al maimuțelor crescute – în captivitate – alături de mamele lor dar cercetătorul a constatat că – indiferent care dintre mame avea lapte – puii petreceau cea mai mare parte a timpului cățărându-se pe mama „îmbrăcată”. Harlow a numit „confort de contact” sentimentul de siguranță suplimentară oferit de maimuța din lemn și blană.

Maimuțele astfel crescute au manifestat grave probleme de relaționare în momentul în care au fost amestecate cu maimuțe crescute în condiții normale. Maimuțele din grupul experimental erau sau agresive sau indiferenți, masculii erau incapabili de împerechere iar femelele care au dat naștere la pui s-au dovedit a fi mame agresive. Experimente ulterioare au arătat că socializarea zilnică – chiar de scurtă durată – pe parcursul creșterii reduce frecvența comportamentelor anormale, sugerând că interacțiunea cu parteneri de aceeași vârstă poate compensa – cel puțin parțial – absența mamei.

Într-un studiu ulterior¹⁴, soții Harlow au crescut puii de maimuță complet izolat de oameni și alte maimuțe. Comportamentul maimuțelor la maturitate s-a dovedit a fi chiar mai ciudat decât al celor crescute de mame surogat. Tinerele maimuțe au dezvoltat comportamente stereotipe: se țineau strâns unele în brațele altora, parcurgeau fără oprire perimetrul cuștii, stăteau perioade îndelungate nemișcate, sau compulsive: se legăneau continuu (similar manifestării caracteristice sindromului de instituționalizare la copii), pișcarea exact a aceleași zone a obrazului cu aceleași degete de sute de ori – uneori până la rănire. Introduse în aceleași spații cu maimuțe crescute normal au dovedit aceiași incapacitate de relaționare ca și cele din experimentul anterior.

Alte experimente ulterioare sugerează că efectele deprivării pot fi reversibile. Maimuțe crescute conform modelului lui Harlow au primit, ca „terapeuți” maimuțe tinere normale cu care au putut inter-relaționa. În timp, maimuțele crescute în mediul

¹³ Harlow, H.F. (1958) *The nature of love*, *American Psychologist*, vol 13, pp. 673-685.

experimental au devenit capabile de implicare normală în toate tipurile de activități și relații.

Conceptul de atașament include componente sociale, afective, cognitive și comportamentale. Atașamentul este o proprietate comună relațiilor sociale prin care individul mai slab și mai puțin capabil se apropie de cel mai competent și puternic în căutare de protecție. Fiecare participant dezvoltă legături emoționale cu celălalt și își formează o reprezentare internă a relației și participanților la ea (numită de Bowlby „model de lucru”). Odată cu înaintarea în vârstă, natura relațiilor dintre componente se schimbă. Bowlby a folosit termenul de „model de lucru” pentru a indica influențarea reprezentărilor de către experiență și că schimbarea lor este posibilă prin acumularea de noi experiențe. Modalitatea în care informația nouă este adăugată sau integrată modelului este determinată de natura existentă a matricei. Efectele experiențelor timpurii sunt păstrate și retransmise în aceste modele de lucru chiar și în condițiile continuei schimbări. Bowlby credea că unele aspecte ale acestui model intern de lucru – în special cele inaccesibile conștiinței – sunt deosebit de rezistente la schimbare. Fiecare model de lucru al unei relații include concepte precum cele de sine, alții dar și expectanțe legate de relație. Prin dezvoltare și acumulare de noi experiențe, un astfel de model evoluează reflectând combinarea și agregarea experiențelor trăite în diferite relații, dintre care unele sunt mai influente ca altele în crearea modelului.

În contrast cu rolul pasiv rezervat copilului de către multe teorii, semnalizarea activă din partea copilului are un rol crucial în formarea și menținerea atașamentului. Încă de la naștere sugarul formează modele de lucru, chiar dacă inițial nu sunt foarte elaborate. Deoarece în primele luni de viață nu sunt codate lingvistic, aspectele modelului de lucru care se formează la această vârstă sunt în general inaccesibile conștiinței ceea ce le face greu – dar nu neapărat imposibil – de modificat.

Atașamentul timpuriu nu este văzut ca o etapă trecătoare a dezvoltării ci ca o constantă de-a lungul vieții chiar dacă suferă transformări determinate de dezvoltare. Noile experiențe și transformările determinate de maturizare pot conduce spre modificări ierarhice ale figurilor față de care s-a dezvoltat atașament și schimbări în ordinea acestor preferințe.

¹⁴ Harlow, H.F.; Harlow, M.K. (1969) *Effects of various mother-infant relationship on rhesus monkey behaviours*, în Foss, B.M. (ed.) *Determinants of Infant Behaviour*, vol. 4, Methuen;

II. 2. 7. Teoria centrata pe persoana

Teoria centrată pe persoană a lui Carl Rogers pornește de la ideea că esența naturii umane este pozitivă. Persoana acționează în direcția auto-actualizării. Decurgând din teoria sa asupra terapiei psihologice și contrastând cu teoriile psihanalitice care accentuau importanța instinctelor, pulsionilor, tensiunilor și inconștientului, abordarea fenomenologică a lui Rogers aduce în prim-plan percepțiile, trăirile, auto-raportarea subiectivă, auto-actualizarea și procesele de schimbare. Conceptul cheie care structurează perspectiva sa asupra personalității este acela de *sine* (self). Individul percepe obiectele și evenimentele cu care vine în contact și le asociază semnificații. Ansamblul sistemului de percepții și semnificații constituie „câmpul de fenomene al individului”. Acest câmp – și părți ale sale – este văzut de individ în termenii „sine”, „al meu”, „eu”. Conceptul de sine reprezintă un model perceptiv cu rol de organizare și de conservare. Rogers a ținut să precizeze că sinele nu este o „mică persoană din interiorul nostru”. El nu „face” nimic ci este doar un set organizat de percepții. Spre deosebire de teoria psihanalitică, Rogers consideră că accesul la sine este posibil cu relativă ușurință.

Un alt concept structural al teoriei îl constituie *ideal-sinele*: imaginea cea mai dorită de individ pentru propriul sine. Include percepțiile și semnificațiile care sunt relevante pentru sine și cu un înalt nivel de valorizare din partea persoanei.

Spre deosebire de Freud care privea componentele esențiale ale personalității ca fiind relativ fixe și stabile, Rogers insistă pe continua schimbare, continua mișcare spre înainte. Căile de reducere a tensiunii sunt înlocuite de „auto-actualizare”. El afirmă că „organismul are o singură tendință fundamentală, aceea de a actualiza, menține și spori capacitatea persoanei de a experimenta (de a trăi experiențe diferite).¹⁵ Conceptul de actualizare include tendința organismului de creștere de la o entitate simplă spre una complexă, de înlocuire a dependenței cu independența, de abandonare a rigidității în favoarea unei libertăți de expresie. Recunoaște nevoia de reducere a tensiunilor dar consideră că plăcerea și satisfacția derivă din activitățile care fortifică organismul mai mult decât din împlinirea unei necesități.

¹⁵ Rogers, C (1951) *Client-centered therapy*, Boston, Houghton Mifflin, p. 487

Congruența dintre sine și experiență ca și consistența cu sine sunt indispensabile funcționării normale a organismului. Introdus de Lecky, conceptul de consistență de sine implică ideea că individul nu caută plăcerea sau evitarea durerii ci menținerea propriei structuri. Individul construiește un sistem de valori în centrul căruia se află valorizarea sinelui.

Adăugată de Rogers, necesitatea congruenței dintre sine și experiență reclamă acordul dintre imaginea pe care și-a format-o persoana despre sine și acțiunile sale. Pentru un om care se consideră a fi „bun, înțelegător și plin de milă” un act care exprimă compasiunea este congruent cu această imagine, în opoziție cu o cruzime.

Incongruența provine din discrepanță și determină tensiune și confuzie. Printr-un proces numit - prin raportare la percepție - *subcepție* (în engleză „subception”), devenim conștienți de o experiență discrepantă și facem apel la mecanisme defensive: *distorsionarea* semnificației respectivei experiențe sau *negarea* existenței ei.

Rogers nu a construit teoriei sale un model de explicare a creșterii și dezvoltării considerând că forțele care determină creșterea sunt prezente întotdeauna indivizii. Procesul natural de dezvoltare implică sporirea complexității, autonomiei, socializării, prin urmare a auto-actualizării. Pe măsura creșterii, individul resimte tot mai puternic nevoia acceptării pozitive de către sine și ceilalți.

Dezvoltarea psihologică normală este condiționată – pentru Rogers – de posibilitatea copilului de a crește într-o stare de congruență cu sine, de capacitatea lui de auto-actualizare. Aceasta este determinată de un climat în care se poate accepta deplin, în care este acceptat de părinți. Stima de sine se construiește printr-o evaluare reflectată a gradului de acceptare de către părinți.

II. 2. 8. Teoriile factorilor (trăsăturilor) de personalitate

Ipoteza de la care pornesc aceste teorii este aceea că oamenii prezintă predispoziții generale în răspunsurile lor, predispoziții numite *trăsături*, *factori* (traits). Acești factori permit organizarea ierarhică a comportamentului și personalității umane.

Inițiatorii acestor teorii au fost psihologii Gordon Allport, Hans Eysenck, și Raymond Cattell. Cel dintâi definea trăsăturile de personalitate ca fiind „tendințe

determinante, generalizate și personalizate, modalități consistente și stabile de adaptare a organismului la mediul cu care vine în contact”.¹⁶ El face distincția între *trăsături cardinale* (de o deosebită importanță și care influențează fiecare activitate a persoanei – de ex. personalitatea autoritară), *trăsături centrale* (aplicabile la un număr mai redus de situații – de ex. onestitatea, amabilitatea) și *trăsături secundare* (dispoziții mult mai puțin generalizate și constante). Pentru Allport, trăsătura nu determină cu necesitate acțiunea într-o anumită direcție, ci o predispoziție, ceea ce persoana face de obicei.

Eysenck și-a construit teoria pornind de la studiul statistic al analizei factoriale. În studiile inițiale a diferențiat două dimensiuni fundamentale ale personalității: *introversiune-extraversiune* și *nevrotism* (stabilitate-instabilitate emoțională). A conectat ulterior rezultatele cu cele patru modele temperamentale majore descrise de Hipocrat și Galen.

Într-o revizuire a studiului inițial a adăugat o a treia dimensiune: *psihotismul*. Persoanele cu scoruri mari la aceasta au tendința să fie solitari, nepăsători față de nevoile celorlalți și adesea în opoziție față de reguli și datini social impuse.

Cattell face o mai clară distincție între trăsăturile de personalitate, realizând mai multe clasificări ale acestora. Într-o primă categorizare vorbește de *trăsături legate de abilități* (deprinderi și abilități, care permit persoanei să acționeze eficient, inteligența de ex.), *trăsături temperamentale* (privesc viața emoțională și stilul comportamental al persoanei), *trăsături ale dinamicii* (viața motivațională, scopurile importante pentru individ).

O altă împărțire este între *trăsături de suprafață* și *trăsături sursă*. Primele se află la nivelul comportamentului observabil iar legăturile dintre ele pot fi aparent constante și stabile dar cauzele pot fi diferite. Trăsăturile sursă reprezintă o asociație de comportamente care variază compact, formând o dimensiune unitară și independentă a personalității. Ele reprezintă „cărămizile” din care este construită personalitatea.

Lewis R. Goldberg
(1959-)

Pornind de la aceste teorii și de la rezultatele propriilor sale cercetări, Lewis Goldberg elaborează modelul **Big Five**. Cei cinci factori, considerați „mari” datorită subsumării de către fiecare dintre ei a unui mare număr de trăsături specifice, sunt

¹⁶ Allport, G. W.; Odbert, H.S. (1936) *Trait-names: A psycho-lexical study*, *Psychological Monographs*, 47, p. 26, *apud* Pervin L.; John, O.P. (1997) *Personality – theory and research*, ed. a VII-a, New York,

nevrotismul, extraversiunea, deschiderea față de noi experiențe, agreabilitatea și conștiinciozitatea. Teoria a fost concepută pentru a identifica acele trăsături de personalitate pe care oamenii le consideră cele mai importante pentru existența lor. Goldberg a redat raționamentul demersului său în termenii *ipotezei lexicale fundamentale*: „varietatea diferențelor individuale este nelimitată dar multe dintre aceste diferențe sunt puțin importante pentru interacțiunea cu ceilalți și vor rămâne neobservate. Doar cele mai importante pentru inter-relaționare diferențe individuale vor fi codificate într-un singur termen care să le numească. Unele dintre aceste trăsături își au echivalent lexical în toate limbile pământului, altele doar într-o parte a acestora”.¹⁷ Se sugerează că pe parcursul istoriei, oamenii au considerat unele dintre trăsăturile de personalitate ca fiind deosebit de importante pentru relațiile lor și au creat termeni speciali pentru o mai ușoară referire. Cercetări făcute în culturi diverse au adus dovezi că populații care folosesc limbi diferite identifică și numesc componente ale personalității în acord cu **modelul big-five**.

În general, cercetătorii trăsăturilor de personalitate s-au focalizat pe psihicul adultului, afirmând că „precum inteligența și înălțimea, trăsăturile de personalitate par să aibă un punct de deplină maturitate, spre sfârșitul celei de-a treia decade”¹⁸.

Studiul lui Costa și McCrae – dar și alte cercetări – au arătat că adolescenții și tinerii adulți prezintă un nivel semnificativ mai mare al nevrozismului și extraversiunii și o reducere a agreabilității și conștiinciozității decât adulții de vârste mai mari. Rezultatele confirmă concluziile intuitive ale observării comparative a adolescenților și părinților lor. Tinerii par să fie mai anxioși și preocupați de acceptarea de către alții și stima de sine (nivel crescut al nevrozismului), petrec mai mult timp cu prietenii, la telefon sau în contact direct (extraversiune sporită), sunt mai critici și revendicativi în relațiile cu ceilalți (agreabilitate redusă) și tind să nu îndeplinească așteptările celorlalți în privința conștiinciozității și responsabilității. Dealtfel, în limbajul comun se vorbește despre „tinerii furioși” și nu despre „adulții furioși”.¹⁹ Adepții teoriei trăsăturilor de personalitate afirmă că primele caracteristici ale temperamentului apărute la copil și adolescent (sociabilitate, activitate și emoționalitate) se dezvoltă și maturizează în dimensiunile numite la adult extraversiune și nevrotism. Nu se fac precizări cu privire la

John Wiley, p. 229.

¹⁷ Goldberg, L. (1990) *An alternative „description of personality”: The big-five factor structure*, *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, pp. 1216-1229, p. 1216

¹⁸ Costa, P.T. Jr.; McCrae, R.R. (1994) *Stability and change in personality from adolescence through adulthood* în C.F. Halverson, G.A. Kohnstamm & R. P. Martin (eds.) *The developing structures of temperament and personality from infancy to adulthood* (pp. 139-155), Hillsdale, N.J. Erlbaum. p.139

procesul acestei transformări. Mai mult, personalitatea copilului este prezentată ca fiind mai complexă decât cea a adultului, numărul factorilor crescând de la cinci la șapte pentru această etapă de dezvoltare. Se sugerează că organizarea personalității se poate modifica pe parcursul dezvoltării, dimensiuni inițial separate regroupându-se odată cu maturizarea, printr-o integrare în unele mai largi, specifice adultului. De exemplu, două trăsături ale temperamentului – în mare parte moștenite – sociabilitatea și activismul, sunt distincte în copilărie, dar se regăsesc la adult înglobate factorului extraversiune.

Eysenck și Cattell au afirmat că trăsăturile de personalitate sunt determinate genetic. Cercetări recente²⁰ sprijină ideea că multe dintre cele mai importante trăsături de personalitate au o puternică componentă moștenită, iar geneticienii afirmă că au identificat o genă a curiozității, a căutării noului.²¹

Plomin realizează o estimare procentuală a influențelor genelor și mediului asupra personalității umane. El sugerează o constantă influențare reciprocă a factorilor de mediu și a celor ereditari, evitând o poziție dominantă a unora dintre ei.

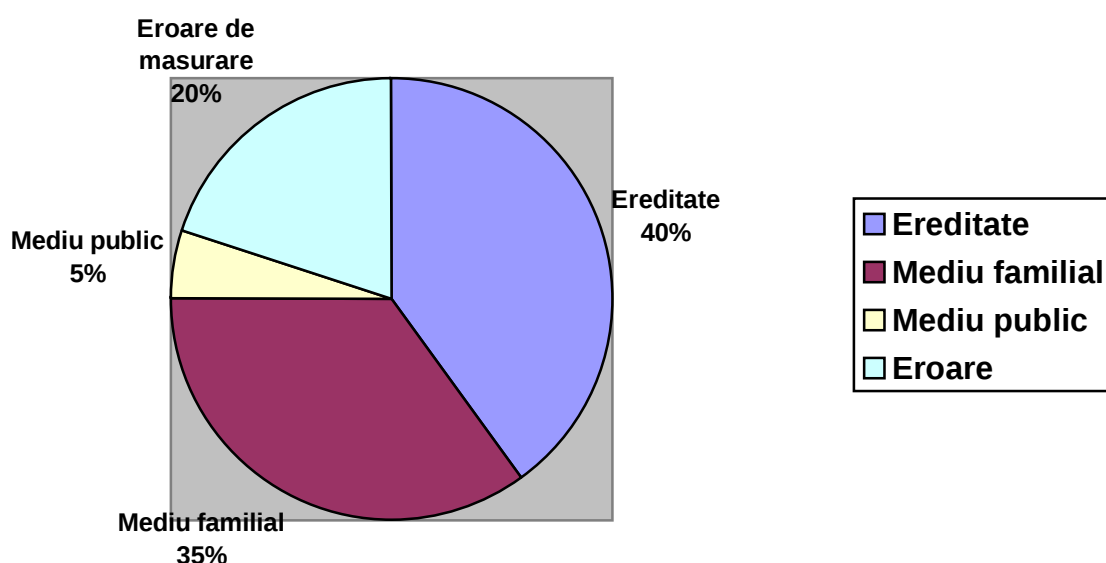

Figura 4. Procentele influențelor asupra trăsăturilor de personalitate²²

¹⁹ Pervin L.; John, O.P. (1997) *Personality – theory and research*, ed. a VII-a, New York, John Wiley, p. 265.

²⁰ Loehlin, J.C. (1992) *Genes and environment in personality development*, Newbury Park, CA, Sage; Plomin, R. (1994) *Genetics and experience: The interplay between nature and nurture*, Newbury Park, CA, Sage.

²¹ Pervin L.; John, O.P. (1997) *Personality – theory and research*, ed. a VII-a, New York, John Wiley, p. 266.

²² Dunn, J.; Plomin, R. (1990) *Separate lives: Why siblings are so different*, New York, Basic Books, p. 50.

II. 2. 9. Teoria cognitivă a constructelor personale

Pornind de la poziția filosofică a alternativismului constructiv, George Kelly – creatorul teoriei constructelor personale, consideră că nu există o realitate obiectivă și nici adevăr absolut, ci doar încercări de a construi evenimente prin interpretarea fenomenelor, astfel încât să li se ofere semnificație, înțeles. Există mereu alternative dintre care se poate alege construcția explicativă considerată cea mai potrivită.

Conceptul cheie pentru structura teoriei lui Kelly este *constructul*, o cale de interpretare, de *construire* a realității. Este utilizat pentru clasificarea evenimentelor și pentru planificarea comportamentelor. O persoană poate anticipa evenimente pe baza observării unor patern-uri de întâmplări și a regularității apariției lor. Individul trăiește evenimentele, le interpretează, le găsește locul într-o structură și le acordă semnificație. El distinge caracteristici comune unora dintre aceste evenimente dar și diferențe marcante între ele. Similaritatea și contrastul conduc spre formarea constructului. Pentru aceasta sunt necesare cel puțin trei elemente: două trebuie să fie percepute ca asemănătoare și un al treilea ca foarte diferit. Trăsătura prin care cele două elemente se apropie constituie *polul similarității* iar ceea ce le diferențiază de al treilea formează *polul contrastului* constructului. Constructele prezintă o „arie de convenabilitate” care indică limitele fenomenelor pe care le poate acoperi și un „focar / centru de convenabilitate” care indică acele zone dintre limitele anterioare în care funcționează cu cele mai bune rezultate.

Kelly consideră că pot exista constructe verbale (care pot fi exprimate în cuvinte), constructe preverbale (atunci când persoana nu posedă limbajul necesar exprimării lor – în general la copii) și constructe „scufundate” (care nu sunt disponibile, accesibile verbalizării). Atunci când un anumit construct este puternic orientat către un pol (al aprecierilor pozitive sau negative), o experiență contrastantă nu va putea fi exprimată în cuvinte pentru că acestea nu pot fi asociate de către individ respectivului construct. Acesta nu este însă prezentat de Kelly ca un inconștient și – spre deosebire de psihanaliză – constructele preverbale și cele scufundate ocupă un loc puțin important în ansamblul teoriei.

George Kelly
(1905 - 1967)

Există constructe centrale, care pot fi modificate doar cu foarte mare greutate și cu consecințe pentru întregul sistem de constructe și altele periferice care nu au aceeași

importantă și latență pentru ansamblu. De asemenea, Kelly descrie constructe supraordonate care înglobează constructe subordonate.

Teoria constructelor personale se desparte radical de perspectivele tradiționale asupra motivației, considerând termenul ca fiind redundant. Nu acceptă ideea că persoana ar fi inertă și ar necesita elemente suplimentare care să o pună în mișcare. Kelly scria în 1958²³: „teoriile motivației sunt de două tipuri – de atragere și de împingere. În cazul celor de împingere găsim termeni precum pulsione, motiv sau stimul. Pentru teoriile de atragere folosim constructe cum ar fi scop, valoare, nevoie. În termenii metaforei bine-cunoscute, acestea sunt teoriile furcii (bastonului) – pe de o parte - , și a morcovului – pe de alta. Teoria noastră nu este nimic din toate acestea. Pentru că noi preferăm să privim animalul însuși poate cel mai potrivit nume pentru ea ar fi acela de teorie a măgarului”.

Postulatul fundamental al teoriei afirmă că persoana își canalizează psihologic procesele în direcția în care ea anticipează evenimentele. Aceasta implică o continuă căutare a predicției, și faptul că „ajungem la viitor prin fereastra prezentului”.²⁴ Pe baza constructelor formate în experiențele trecute și confirmate de evenimentele prezente – precum un om de știință – individul anticipează viitorul. Constructele sunt testate și validate în termenii eficienței lor predictive.

Teoria se complică prin introducerea conceptelor de anxietate, frică și pericol (amenințare). Pentru Kelly, *anxietatea* este recunoașterea faptului că evenimentele cu care se confruntă persoana se află în afara ariilor de convenabilitate a sistemului său de constructe. Într-o astfel de situație, individul poate opta pentru „lărgirea” constructului, pentru a putea fi aplicat la evenimente mai diverse sau pentru „îngustarea” lui, reținând ca importante doar un număr de detalii.

În contrast cu anxietatea, *frica* se instalează atunci când un nou construct este pe punctul de a pătrunde în sistem. *Amenințarea* este definită prin conștientizarea iminentei modificări a unui construct central.

Psihologii dezvoltării au evidențiat – de pe poziția teoriei constructelor personale – două tipuri de schimbări care se produc odată cu înaintarea în vârstă. În primul rând se înregistrează o creștere a complexității sistemului de constructe direct proporțională cu vârsta.²⁵ Un număr tot mai mare de constructe devin disponibile copilului, permițând o mai fină discriminare și o organizare ierarhică a acestora. Pe de altă parte, se produc schimbări calitative ale naturii constructelor și ale capacității

²³ Kelly, G. (1958) *Man's construction of his alternatives*, în G. Lindzey (ed.), *Assessment of human motives* (pp. 33-64), New York, Holt, Rinehart & Winston, p. 50

²⁴ Pervin L.; John, O.P. (1997) *Personality – theory and research*, ed. a VII-a, New York, John Wiley, p. 363.

copilului de a fi conștient de sistemul de constructe al altora.²⁶ Pe măsură ce copiii se dezvoltă, devin tot mai conștienți de faptul că numeroase evenimente nu sunt legate de ei înșiși și își formează capacitatea de a cunoaște, analiza și empatiza cu sisteme de constructe ale celorlalți.

II. 2. 10. Teoria sistemelor

Încă de la începuturi, teoreticienii dezvoltării au subliniat că evoluția și funcționarea individului este influențată nu doar de locațiile în care se află (casă, școală, loc de muncă) ci de contexte mai largi, cum ar fi comunitățile sau societățile în ansamblu.

Teoria sistemelor dinamice

La debutul secolului XX, oamenii de știință au început să gândească în termeni de *proces* și de *sistem*. Definirea cea mai simplă a sistemului evidențiază o *interacțiune regulată a unor grupuri sau părți interdependente*. Ceea ce face ca sistemul să fie mai mult decât o colecție de componente este dinamismul său, părțile aflându-se în continuă mișcare, procesele în care ele se angajează și relațiile pe care le stabilesc devenind obiectivul principal al sistemului.

În teoria dinamică a sistemelor, individul și achizițiile acestuia rămân elemente importante, dar care trebuie înțelese și interpretate în cadrul interacțiunilor. Dezvoltarea apare ca rezultat al contradicțiilor dintre ceea ce știe individul și mediul real, existent. Provocările cărora copilul trebuie să le facă față pentru a înțelege și a interacționa cu mediul său sunt foarte mari. Înțelegerea este îngreunată de procesul de creștere și dezvoltare, care modifică continuu subiectul a ceea ce se vrea cunoscut.

Una dintre principalele probleme ale psihologilor în legătură cu gândirea sistemică este aceea a democratizării procesului de schimbare pe parcursul dezvoltării.

²⁵ Loevinger, J. (1993) *Measurement in personality: True or false*, Psychological Inquiry, 4, pp. 1-16.

²⁶ Donahue, E.M. (1994) *Do children use the Big Five, too ? Content and structural form in personality description*, Journal of Personality, 62, pp. 45-66.

Din perspectiva sistemică, creierul și sistemul nervos central nu sunt conducătorii absoluți ai ființei umane, așa cum nici genele nu sunt singurele determinante ale dezvoltării. Fogel²⁷ afirma că organismul moștenește nu doar genele parentale, ci și mediul în care acestea se dezvoltă – celula de origine, zigotul. Moștenind o celulă care imediat după ce a fost creată începe să crească, se transmite și un proces al dezvoltării. Astfel, întreaga evoluție este – pentru adepții teoriei sistemelor dinamice - un proces continuu.

Teoria ecologică

Teoria ecologică a lui Bronfenbrenner accentuează importanța înțelegerii nu doar a relațiilor dintre organism și diferite sisteme de mediu – cum ar fi familia, comunitatea – ci și relațiile dintre înseși sistemele de mediu. Conform teoriei, copilul este un participant activ în crearea propriului său mediu, iar experiențele sale subiective sunt la fel de importante ca și aspectele obiective. În viziunea autorului, universul copilului este organizat printr-un sistem de structuri incluse unele în altele, asemeni unor păpuși rusești:

- *Microsistemul* este universul în care copilul trăiește și interacționează cu persoanele și instituțiile cele mai apropiate lui. Importanța relativă a acestor interacțiuni se poate modifica o dată cu înaintarea în vârstă.
- *Mezosistemul* cuprinde interacțiunile dintre componentele microsistemului.
- *Exosistemul* cuprinde locații, persoane și instituții care intervin în dezvoltarea copilului dar care nu joacă un rol direct.
- *Macrosistemul* reprezintă modelele ideologice și instituționale oferite de cultura de apartenență a individului.
- *Cronosistemul* reprezintă a cincea dimensiune a modelului lui Bronfenbrenner: timpul. O dată cu trecerea vremii, atât copilul, cât și mediul suferă schimbări care pot avea originea fie la nivelul individului – de exemplu pubertate, boli, accident – fie la cel al lumii externe – de exemplu: nașterea unui frate, începutul școlii, câștig la loterie.

Teme:

- ❑ *Identificați pentru fiecare etapă de vârstă cîte trei activități specifice și ierarhizați-le.*
- ❑ *Realizați o schiță a principalelor dv. relații cu persoane și instituții din perspectiva teoriei lui Bronfenbrenner.*

III. TREBUINȚELE COPILULUI ȘI RELAȚIILE SALE

III. 1. Tipuri de nevoi ale copilului

În primii ani de viață ai copilului răspunsul adecvat la trebuințele sale este mediat de relația cu unul sau mai mulți adulți. Pentru psihologi precum John Bowlby, împlinirea trebuințelor copilului este dependentă de relaționarea optimă cu un adult „privilegiat”: mama, eventual tatăl sau – în situații speciale precum boala, absența, dispariția părinților – un înlocuitor (persoană sau instituție).

În lucrările mai multor autori²⁸ apar menționate o serie de trebuințe de relaționare ale copilului.

III. 1. 1. Dragoste și securitate

Nevoia de dragoste este împlinită de relații calde și afectuoase ce se formează imediat după naștere. Prin aceste relații – inițial cu mama și treptat cu un cerc tot mai mare de persoane, copilul își conturează identitatea și devine conștient de sine. Prin dragostea părinților copilul este acceptat și valorizat necondiționat, indiferent de sex, aparențe, abilități sau personalitate. Această dragoste este dăruită fără solicitarea unei compensații, unei reciprocități.

Cel mai puternic impact al acestei relații de afecțiune se produce asupra sinelui (self). Aprobarea și acceptarea din partea celorlalți este esențială pentru dezvoltarea auto-acceptării și auto-aprobării.

²⁸ Kellmer-Pringle, Mia (1996) *The Needs of Children*, Londra, Routledge; Madge, Nicola (1994) *Children and Residential Care in Europe*, Londra, National Children's Bureau; Rutter, Michael (1991) *Maternal Deprivation Reassessed*, ed. a II-a, Londra, Penguin Books

Nevoia de securitate se împlinește prin stabilitatea relațiilor familiale, prin atitudini și comportamente constante și predictibile din partea părinților. Securitatea este oferită de un spațiu și figuri familiare precum și o rutină bine cunoscută. Imediat după naștere, ceea ce este nou, necunoscut, neașteptat (și aproape totul intră în această categorie) poate fi considerat ca înspăimântător sau periculos.

Dezaprobară și disciplină. Dezaprobară este interpretată de copil ca o retragere temporară a afecțiunii și este simțită înainte de formarea limbajului datorită comunicării non-verbale. Dezaprobară - pentru început din partea mamei, apoi și cea venind de la alte persoane care contează emoțional pentru copil – creează o stare de anxietate. Se formează astfel – încă din pruncie – cea mai eficientă și simplă motivație a copilului de a răspunde la așteptările celorlalți.

III. 1. 2. Noi experiențe

Își găsește răspunsul în capacitatea de a explora, de a descoperi. Odată apărut interesul pentru ceea ce este nou, el devine sursa de motivare a altor explorări și – astfel – a învățării. Jocul și limbajul principalele modalități prin care copilul poate să-și satisfacă această nevoie. Folosindu-le copilul descoperă lumea și învață să se adapteze la ea. Demersul este aplicabil atât pentru lumea obiectivă (exterioară) cât și pentru lumea subiectivă, pentru auto-descoperirea interioară.

III. 1. 3. Încurajare și apreciere

Trecerea de la copilul neajutorat la adultul auto-determinant se realizează și prin cunoașterea bucuriei și apoi trăirea nevoiei de succes. Se realizează un proces de auto-modelare pornind de la exemplele pe care copilul le identifică / alege din rândul persoanelor importante pentru el. Educatorii (profesorii) joacă un rol deosebit de important.

Câștigarea și recunoașterea treptată de către ceilalți a independenței sale. Școala are – și de această dată – un rol important.

III. 1. 4. Responsabilitate

Care trebuință este cea mai importantă ?

Aproape fiecare teorie majoră de personalitate a propus o unică nevoie / trebuință, privită ca fiind mai importantă decât celelalte²⁹. Pentru Freud – ca și pentru majoritatea teoreticienilor învățării – a fost principiul plăcerii sau nevoia de maximizare a plăcerii și reducere la minim a durerii. Pentru Bowlby și teoriile relaționării față de obiect (object-relations) nevoia de relaționare a fost fundamentală.

Pentru Rogers și psihologia fenomenologică, menținerea coerenței și a sistemului conceptual a reprezentat nevoia determinantă. Pentru Allport și Kohut a existat nevoia dezvoltării stimei (respectului) de sine. Toate aceste teorii fac referire la nevoi fundamentale dar păcătuiesc prin nerecunoașterea importanței altora.

Teoria cognitiv-experențială a sinelui le plasează pe toate la același nivel și afirmă că menținerea unui echilibru între ele este importantă și că imaginea despre lume a unei persoane se formează pe baza unui sistem de credințe cu patru dimensiuni rezultând din cele patru tipuri de trebuințe.

Cum modelează cele patru tipuri de trebuințe sistemul de credințe ? Nevoile sunt văzute ca fiind constructe motivaționale care au o componentă afectivă și care determină ce este important pentru o persoană și ce va încerca să obțină / realizeze aceasta. Atunci când nevoie este împlinită produce afecte pozitive, când ea nu își găsește răspunsul se instalează frustrarea și o stare emoțională negativă. Similar, nevoile de bază influențează achiziția de scheme descriptive despre sine și lume și scheme motivaționale cu privire la ceea ce trebuie făcut pentru a obține răspunsul adecvat nevoiei sau pentru a evita frustrarea.

Percepția și nu realitatea este cea care determină modul în care un eveniment influențează o credință. La fel, influențele evenimentelor semnificative asupra unei persoane trebuie înțelese în termenii răsunetului pe care l-au avut asupra ei și nu pot fi judecate dintr-o perspectivă “obiectivă”.

Corespunzătoare nevoii de maximalizare a plăcerii și reducere a suferinței este imaginea pe care individul și-o formează despre lume pe o dimensiune care variază de la necondiționatul ajutor pe care îl poate găsi la oricine până la imposibilitatea de a avea încredere în cineva. Dacă, în percepția persoanei despre lume, nevoia a găsit răspunsul adecvat, individul va internaliza această experiență și va vedea viața în termeni plin de optimism.

Nevoia de a reprezenta realitatea într-un sistem conceptual stabil și coerent se regăsește într-o perspectivă asupra vieții dezvoltată pe dimensiunea prezenței sau absenței semnificației, logicei evenimentelor. În primul caz se gândește în termeni precum “predictibilitate, control, implicare”, în cel de-al doilea: “alienare, deșertăciune, haos, incontrollabilitate”. În funcție de semnificația emoțională a experiențelor trecute, schemele personale se vor situa pe diferite poziții de pe acest continuum. Se poate traduce prin loc intern sau extern al controlului.

Nevoia de relaționare se transpune pe o dimensiune a credințelor care merge de la încredere, acceptare, sprijin și confort până la neîncredere, respingere, pericol. Trăsăturile de personalitate asociate sunt încrederea și sociabilitatea, opuse suspiciunii și ostilității.

Corespunzătoare nevoiei de auto-valorizare este imaginea sinelui de-a lungul unei dimensiuni care variază de la: “moral, competent, puternic, care merită să fie apreciat”, la: imoral, incompetent, nedemn, slab. Poziționarea pe această scală se regăsește în trăsături de personalitate cum ar fi stimă de sine înaltă / scăzută, auto-acceptare / respingere de sine, încredere / neîncredere, competență / incompetență.

²⁹ Epstein, S. (1993) *Implications of Cognitive-Experiential Self Theory for Personality and for*

III. 2. Consecințe ale neîmplinirii nevoilor copilului

Dacă una dintre nevoile de bază nu își găsește răspunsul adecvat, dezvoltarea este distorsionată.

Eșecul în a răspunde nevoilor de dragoste și securitate are ca efect sindromul de “deprivare maternă”.

Imposibilitatea de a trăi noi experiențe se regăsește în diferitele forme de substimulare sau privare / deprivare senzoriale, sociale, emoționale.

Suprastimularea produce – și ea – efecte negative: hiperexcitare, neliniște, extenuare și tulburări ale somnului. Apare în situațiile în care evenimentele noi, imprevizibile și nefamiliare se succed într-un ritm alert. Nevoia de a se adapta rapid și repetat la situații în continuă schimbare poate duce la dezorientare și distorsinarea realității, anxietate și iritabilitate extreme, oboseală, apatie și renunțare. “Bombardarea senzorială” poate avea efecte la fel de puternice ca și deprivarea.

Nevoia de încurajare și recunoaștere își găsește – din nefericire – împlinirea, aproape invariabil, în urma rezultatelor și mai puțin doar a efortului. În consecință, ea este satisfăcută mai frecvent la copiii inteligenți, sănătoși, bine adaptați și atractivi (cu aparențe plăcute). Copiii instituționalizați, datorită dezavantajului emoțional, economic, social, cultural, adesea chiar și educațional și de dezvoltare intelectuală și fizică, vor obține mult mai greu aprecierile celor din jur. Aceasta în condițiile în care ar avea mai multă nevoie tocmai pentru că – în absența familiei – nu au decât un acces (cel mult) limitat la dragostea necondiționată de tip părintesc.

Nesatisfacerea nevoiei de responsabilitate conduce la deficiențe în deprinderile de auto-control și planificare, la tendința tânărului de a se manifesta impulsiv, la incapacitatea de a amâna gratificarea imediată a nevoilor, la nesocotirea drepturilor celorlalți – pe scurt, la iresponsabilitate.

III. 3. Funcțiile relațiilor cu parteneri de aceeași vârstă

1. Securitate emoțională. Chiar și prin simpla prezență, partenerii de aceeași vârstă asigură copilului un sentiment de securitate emoțională. O dovadă dramatică a atașamentului timpuriu al copiilor unii față de alții este oferită de Anna Freud și Sophie Dann³⁰. Spre sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, șase orfani în vârstă de trei ani au fost mutați dintr-un lagăr de concentrare din Germania (unde se aflaseră din primul an de viață) într-o tabără de triere din Anglia și apoi – pentru un an - într-un centru în mediu rural. Nici unul dintre copii nu a avut în lagărul de concentrare îngrijitori (părinți sau nu) constanți. Observațiile autoarelor menționează dezvoltarea unui atașament aproape similar celui “normal” față de mamă dar dezvoltat în grup, absența unui singur copil din cei șase afectându-i pe toți.

Același tip de atașament a fost identificat și în alte studii realizate în instituții rezidențiale pentru copii, la vârste de patru ani³¹.

2. Stabilirea normelor. Copiii își oferă unii altora informații despre tipul de comportament cel mai eficient în diferite situații. Normele sau standardele comportamentale sunt astfel învățate și întărite în grup. Nu întotdeauna normele grupului se suprapun peste cele cultivate de adulții care îi îngrijesc.

3. Instrucție. Grupul joacă un rol important în învățarea de către copii – unii de la alții – a unui număr mare de abilități (skills) motorii, cognitive sau sociale. Cea mai mare parte a acestei învățări este informală și implicită, foarte rar depășind acest nivel.

Astfel se formează - de exemplu – preferințele băieților sau fetelor pentru jocurile și jucăriile specifice sexului.

Development, Washington D.C., American Psychological Association (APA), pp. 399-438.

³⁰ Freud, A.; Dann, S. (1951) *An experiment in group upbringing*, *Psychoanalytic Study of the Child*, vol. 6, pp. 127-168.

³¹ Schwartz, J.C. (1972) *Effects of peer familiarity on the behavior of pre-schoolers in a novel situation*, *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 24, pp. 276-284.

4. Joaca reprezintă activitatea cea mai frecvent asociată grupurilor de copii. Acestea le permit dezvoltarea a numeroase abilități fizice, intelectuale și sociale, abilități în funcție de care se va stabili adesea și poziția în ierarhia grupului.

5. Adaptare socială. Participarea la viața grupului de copii este – prin toate influențele menționate – un exercițiu pentru viața socială a adultului. Mai mulți autori găsesc în această relaționare cu parteneri de aceeași vârstă o condiție a normalei dezvoltări sociale ulterioare.³²

III. 4. Deprivarea maternă

Puține arii controversate ale cercetării psihologice au ajuns la rezultate atât de contradictorii precum deprivarea maternă. În 1951 Bowlby ajungea la concluzia că "...dragostea mamei este la fel de importantă pentru sănătatea mentală cum sunt vitaminele și proteinele pentru sănătatea fizică."³³ În 1968, Casler afirmă – în evident contrast – că: "...organismul uman nu are nevoie de dragostea maternă pentru a funcționa normal"³⁴. Ulterior, Bowlby (1969) merge mai departe sugerând că toți indivizii care suferă de orice tip de tulburare psihiatrică prezintă alterări ale capacității de a stabili relații afective strânse și apropiate care își au originea în contactul timpuriu deficitar cu mama³⁵. El propunea folosirea acestei idei ca bază de pornire pentru o nouă abordare a pacienților psihiatrici. Aceasta în condițiile în care, în 1960, O'Connor și Franks³⁶ considerau că ipoteza deprivării materne nu a primit confirmarea experimentală necesară acceptării ei ca reper al studiilor și demersurilor terapeutice ulterioare.

³² Roff, M.; Sells, S.B.; Golden, M.M. (1972) *Social adjustment and personality development in children*, Minneapolis, University of Minnesota Press; Cowen, E.L. ș.a.(1973) *Long-term follow-up in early detect vulnerable children*, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, vol 41, pp. 438-446; Asher, S.R. (1978) *Children's Peer Relations*, în Lamb, M.E. (ed.) *Social and Personality Development*, New York, Holt, Rinehart and Winston, pp. 91-113.

³³ Bowlby, John (1951) *Maternal Care and Mental Health*, Geneva, OMS.

³⁴ Casler, J. (1968) *Perceptual deprivation in institutional settings*, în Newton, G. și Levine, S. (eds.) *Early Experience and Behavior*, Springfield, Illinois, C.C.Thomas.

³⁵ Bowlby, John (1969) *Attachment and Loss: I. Attachment*, Londra: Hogarth Press.

³⁶ O'Connor, N.; Franks, C.M. (1960) *Childhood up-bringing and other enviromental factors* în Eysenck H.J. (ed.) *Handbook of Abnormal Psychology*, Pitman.

În ciuda opiniilor contrare menționate, dar și celor ale altor autori,³⁷ conceptul de “deprivare maternă” a câștigat o largă recunoaștere și a fost acceptat drept cauză a unor manifestări diverse precum: întârzierea dezvoltării mentale, delincvență, depresie, forme acute de stres, psihopatie lipsei de afecțiune (affectionless psychopathy). În condițiile în care se recunoștea complexitatea experiențelor numite generic “deprivare mentală”, a existat tendința de a aborda atât cauzele cât și manifestările ca un întreg. O explicație găsim în faptul că diferitele tipuri de deprivare (perceptuală, socială, biologică sau psihologică) sunt rareori prezente separat unele de altele.

III. 4. 1. Calitățile îngrijirii materne necesare unei dezvoltări normale

Majoritatea lucrărilor cu acest subiect pornesc de la menționatul raport realizat în 1951 de Bowlby pentru Organizația Mondială a Sănătății și continuă cu trilogia aceluiași autor **Atașament și pierdere**. În lucrarea din 1951 se arată că esențială pentru sănătatea mentală a copilului este posibilitatea acestuia de a avea o relație caldă, intimă și continuă cu mama. El a accentuat în mod special pe continuitate și a afirmat că mama nu poate fi substituită nici temporar de altcineva. În 1958³⁸ el reafirmă importanța relației mamă-copil și privește atașamentul față de o singură “figură maternă” ca fiind crucial dar scrie și că este bine să se încerce obișnuirea treptată a copilului cu îngrijirea și contactul acordate de persoane noi.

În urma studiilor continuate în direcția deschisă de Bowlby s-a ajuns la un număr de șase caracteristici considerate în mod curent ca fiind indispensabile unei bune îngrijiri materne.³⁹

O relație de iubire

“Iubirea” este greu de definit și mulți autori au respins acest aspect, considerându-l un element nemăsurabil și mistic. De multe ori s-a apelat la termeni precum “căldură” sau (opus) “ostilitate”. Atât cercetările longitudinale cât și cele

³⁷ Orlansky, H (1949) *Infant care and personality*, *Psychological Bulletin*, vol 46, pp. 1-48, Wootton, B. (1959) *Social Science and Social Pathology*, Allen&Unwin, Yarrow, L. J. (1961) *Maternal deprivation: toward an empirical and conceptual re-evaluation*, *Psychological Bulletin*, vol 58, pp. 459-490, O'Connor, N. (1968) *Children in Restricted Environments*, în Newton, G. și Levine, S. (eds.) *Early Experience and Behavior*, Springfield, Illinois, C.C.Thomas.

³⁸ Bowlby, John (1958) *Can I leave My Baby ?*, Londra, National Association for Mental Health

³⁹ Rutter, Michael (1991) *Maternal Deprivation Reassessed*, ed. a II-a, Londra, Penguin Books, p.18

transversale au demonstrat că există o legătură strânsă între calitatea relațiilor familiale și dezvoltarea psihologică ulterioară a copilului.⁴⁰ În absența acestei apropieri calde, copilul este mai predispus să dezvolte comportamente deviante, în special de tip antisocial.

Atașament

Constituie o evidență faptul că majoritatea copiilor dezvoltă un puternic atașament față de părinți. Acesta prezintă, însă, o multitudine de forme individuale de manifestare a intensității și distribuției. El nu se dezvoltă exclusiv față de mamă. Schafer și Emerson⁴¹ au arătat că doar jumătate dintre copiii care au constituit grupul lor de studiu s-au atașat cu precădere față de mamă, o treime realizând această reacție față de tată. În ciuda predominanței situațiilor în care sugarul se atașează de o singură persoană, atașamentele multiple (de intensități diferite) nu constituie un fapt neobișnuit.

Bowlby descria o caracteristică a atașamentului numită **monopolizare**, care determina copilul să se fixeze la o singură persoană. Acest atașament principal diferă cantitativ de celelalte relații care pot să se stabilească. **Monopolizarea** presupune ca **aceiași** persoană să fie în contact prelungit cu sugarul în perioada dezvoltării atașamentului. Schaffer și Emerson au arătat că nu totalul timpului petrecut în compania copilului este important ci **intensitatea** interacționării părintelui (mamei) cu acesta. Mamele care se joacă cu el, care îi acordă o mare atenție vor stabili o relație de atașament mai puternică decât cele care au lăsat copilul în apropiere dar intră în contact cu el doar prin acordarea unei îngrijiri de rutină.

Aceiași autori sugerează că promptitudinea răspunsurilor din partea mamei este asociată direct cu atașamentul, acesta fiind mai puternic când reacția mamei apare de fiecare dată rapid la plânsul copilului.

Numărul persoanelor care îngrijesc copilul nu este considerat a fi o variabilă majoră dar există observații conform cărora atașamentul este mai puternic când acest număr este mai mic.⁴²

⁴⁰ Rutter, M (1971) *Parent-child separation: psychological effects on the children*, *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, vol. 12, pp. 233-260, West, D.J. (1969) *Present Conduct and Future Delinquency*, Heinemann.

⁴¹ Schaffer H.R.; Emerson, P.E. (1964) *The development of social attachments in infancy*, *Monography of Social Research on Child Development*, vol. 29, p. 94.

⁴² Schaffer H.R.; Emerson, P.E. (1964), Caldwell, B.M. (1962) *Mother-infant interaction*, *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 32, pp.340-341, și – varianta extremă – **Comitetul de Experți în Sănătate Mentală al OMS (Raport la a doua sesiune din 1951, Geneva, OMS)** și Baers, M. (1954) *Women Workers and Home Responsibilities*, *International Labour Review*, vol 69, pp. 338-355, care

Atașamentul se poate dezvolta și față de frați sau surori și prezența acestora la vârste fragede în apropierea copilului poate reduce anxietatea provocată de situații stresante.⁴³ Poate apare și față de persoane care se joacă cu dar nu hrănesc copilul.

O relație continuă

Separările episodice nu sunt neapărat un lucru rău pendru dezvoltarea individului. Studiul realizat în 1968 pe un eșantion de 5000 de copii britanici⁴⁴ a arătat că problema nu este **separarea în sine** ci **momentul** în care ea se produce și **contextul**. Separările “fericite” îl pot chiar proteja pe copil de efectele negative ale unor ulterioare separări stresante.

O interacțiune stimulativă

Pentru argumentarea acestei nevoi s-au folosit – cu precădere – studii comparative realizate cu subiecți din familie și instituționalizați. Diferențele în evaluările psihologice erau motivate prin cantitatea și calitatea contactelor stimulative prezente în cele două situații.⁴⁵

O relație cu o singură persoană

Reprezintă o problemă controversată. Studiile menționate cu privire la atașament furnizează argumente contradictorii. Răspunsul ar putea fi unul sugerat deja: nu doar apropierea fizică în sine este importantă ci calitatea relațiilor prilejuite de aceasta.

Menținerea copilului în propria casa

În sprijinul acestei idei vin cercetările care demonstrează efectele negative ale instituțiilor care preiau sarcina de “surogat matern”. Ne arătăm prudenți în a accepta toate rezultatele care arată periclitarea gravă și – adesea – iremediabilă a dezvoltării

afirmau că sănătatea copilului este în grav pericol dacă acesta este încredințat unei creșe pentru ca mama să poată munci.

⁴³ Heinicke, C.M.; Westheimer, I.J. (1965) *Brief separations*, Londra, Longman

⁴⁴ Douglas, J.W.; Ross, J.M.; Simpson, H.R. (1968) *All Our Future: A Longitudinal Study of Secondary Education*, Londra, Peter Davies.

⁴⁵ Rutter, Michael (1991) *Maternal Deprivation Reassessed*, ed. a II-a, Londra, Penguin Books, p. 26

mentale a copilului crescut în instituții foarte diverse: de la casele de copii cu cele mai inadecvate condiții până la creșe și kibutz.

Modelul israelian a beneficiat de numeroase studii care îl prezintă mai curând ca o excepție. Copilul este separat foarte devreme de părinții care își vor relua munca și va crește în “casa copiilor” sub îngrijirea unui personal specializat. Contactele frecvente și intense ale copilului cu părinții fac să se dezvolte relații de atașament puternice și să se producă o dezvoltare normală chiar dacă nici unul dintre părinți nu este persoana cel mai mult prezentă în apropierea copilului.

Studiile realizate în domeniu menționează o mulțime de alți factori considerați “determinanți”, “importanți” sau doar “cu efect” în dezvoltarea normală a copilului. Dintre aceștia amintim: protecție, alimentația, joaca/jocul cu alți copii sau cu părinții⁴⁶, apartenența părinților la o anumită clasă socială (prin posibilitatea de a oferi accesul copiilor la jocuri și jucării)⁴⁷, disciplină, comunicarea părinte-copil⁴⁸. Prin toate aceste aspecte (dar și prin altele), părinții sunt importanți.

III. 4. 2. Efecte pe termen scurt ale separării de mamă

Au fost studiate prin evaluările de laborator efectuate de Ainsworth (1978) și de cei care au reluat ulterior cercetările ei. Experimentele – numite și “situația stranie” – constau în proceduri care, pe o durată totală de 20 de minute, implicau o serie de episoade în care copilul și îngrijitorul său obișnuit (mama) erau pentru început introduși singuri într-o cameră de joacă. Ulterior intra o persoană necunoscută copilului care, după un timp, iniția o scurtă interacțiune cu acesta, urmată de două scurte separări ale copilului de părinte / îngrijitor, în cea de-a doua copilul fiind lăsat complet singur.

⁴⁶ Millar, S. (1968) *The Psychology of Play*, Londra, Penguin Books.

⁴⁷ Bernstein, B.; Young, D. (1967) *Social class differences in conceptions of the uses of toys*, *Sociology*, vol. 1, pp. 131-140.

⁴⁸ Bernstein, B. (ed.) (1972) *Class, Codes and Control*, New York, Routledge; Hess, R.D.; Shipman, V.C. (1967) *Cognitive elements in maternal behavior*, în Hill, J.P. (ed.) *Minnesota Symposia on Child Psychology*, vol. 1, Minnesota University Press, pp. 156-174; Lawton, D. (1968) *Social Class, Language and Education*, New York, Routledge.

Autoarea a descris trei tipuri de comportament :

Atașamentul sigur s-a manifestat prin două forme. Ambele variante aveau în comun utilizarea de către copil a celui care îl îngrijea ca bază a unor explorări lipsite de pericole. În unele cazuri aceasta se manifesta prin împărtășirea activă a afectivității, manifestări ale interacțiunii pozitive după perioadele de separare, în altele doar prin depășirea rapidă a stresului separării la reîntâlnire. În ambele situații, copilul a avut inițiativa contactului sau interacțiunii cu îngrijitorul, imediat după reîntâlnire. Toți acești copii au manifestat încredere în accesibilitatea persoanelor față de care dezvoltaseră relația de atașament și în faptul că aceștia le vor răspunde în același fel.

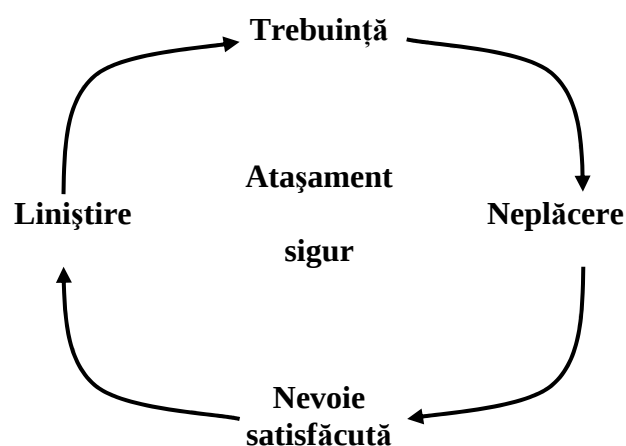

Figura Atașamentul sigur

Atașamentul anxios-rezistent (10% dintre cazuri). Copii au avut dificultăți în explorarea spațiului chiar și în primele etape ale experimentului – în care se aflau într-un loc necunoscut lor doar în prezența celui/celei care avea grijă de ei în mod obișnuit. O parte dintre ei s-au arătat îngrijorați de prezența străinului și cu toții au fost marcați de ambele separări. Spre deosebire de prima situație, copiii și-au revenit cu greu după despărțire, chiar și în prezența contactului fizic cu cei cărora le aparțineau. De multe ori exprimau o ambivalentă “rezistență” prin căutare și respingere a contactului fizic, ieșind din îmbrățișări, plângând să fie lăsați din brațe doar pentru a plânge din nou pentru a fi luați înapoi, aruncând jucăriile oferite. Ei nu s-au întors la joacă și explorare pe parcursul perioadelor ulterioare separărilor.

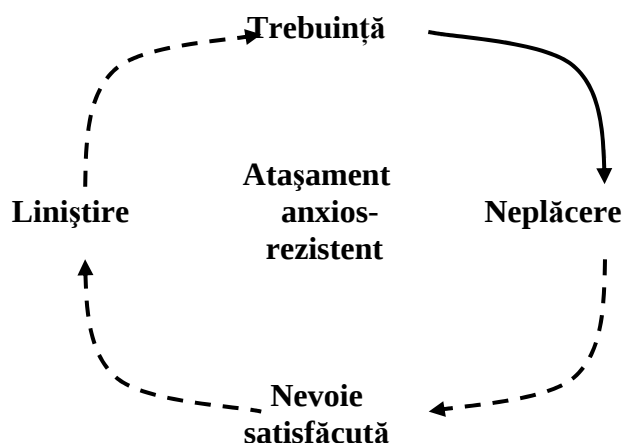

Figura Atașamentul anxios-rezistent

Atașamentul anxios-evitant (20% dintre cazuri). Acești copii se dovedeau preocupați de jucării în episoadele inițiale și acceptau prezența străinului, dezvoltând puține manifestări ale stresului separării, în special când rămâneau cu persoana necunoscută. După separare însă, acești copii îi ignorau, fugeau de sau îi respingeau neechivoc pe cei cu care veniseră. Această evitare se manifesta mai puternic la a doua reîntâlnire când stresul era – probabil – mai mare și pe parcursul căreia – adesea – plângeau. Comportamentul este exact opusul celui manifestat de copiii cu atașament de tip sigur, care, la a doua reunire căutau și mai mult atenția și contactul cu adultul. Ca și în cazul atașamentului anxios-rezistent, stresul le afecta capacitatea de a reveni la joacă.

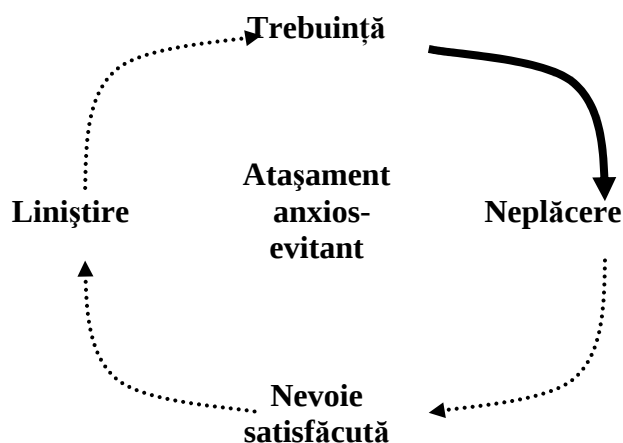

Figura Atașamentul anxios-evitant

Studiile lui Ainsworth sugerează că copiii cu atașament anxios și-au format expectanțe cu privire la părinte / îngrijitor pe baza experiențelor de interacțiune.

Observarea copiilor în mediul cotidian (familie naturală, adoptivă, foster sau instituție) i-a confirmat autoarei faptul că mamele sau persoanele care suplineau acest rol manifestau mai puțină grijă, atenție și răspundeau cu întârziere solicitărilor copiilor. Modelul atașamentului “rezistent” pare să fie asociat – în opinia cercetătoarei – cu îngrijirea de tip haotic, inconstantă calitativ.

Studii ulterioare (Ward, Vaughn și Robb, 1988) au arătat că rezultatul evaluării atașamentului prezice atât probleme de adaptare socială și de comportament la copil cât și un comportament apropiat al mamei față de un alt urmaș.

III. 4. 3. Efecte pe termen lung ale experiențelor de viață timpurii

Cele mai numeroase și importante studii experimentale s-au făcut pe animale.

Pui de pasăre au o perioadă inițială în care urmează diferite obiecte în mișcare. După această etapă se atașează de un singur obiect realizând fenomenul de “imprinting”.⁴⁹ Atașamentul se poate realiza față de om, cutii de chibrituri sau ori ce alt obiect. Este posibil ca puiul să urmeze un astfel de obiect dar nu propria mamă dacă aceasta a lipsit de lângă el pe parcursul fazei de “imprinting”.

Studii pe maimuțe au demonstrat apariția unor efecte severe în cazul izolării totale.⁵⁰ Maimuțele izolate pentru șase luni la începutul copilăriei au dezvoltat ulterior grave și persistente tulburări de comportament social și sexual.

În urma experimentelor făcute pe șobolani, Denenberg⁵¹ a rezumat efectele experiențelor de viață timpurii în cinci principii:

- caracteristicile cu determinare genetică pot fi puternic modificate de experiențele timpurii;
- trăirile din prima copilărie au efecte de lungă durată;

⁴⁹ **Hinde, R.A.** (1970) *Animal Behavior*, McGraw-Hill.

⁵⁰ **Harlow, H.F.** (1958) *The nature of love*, *American Psychologist*, vol 13, pp. 673-685, **Harlow, H.F.; Griffin, G.** (1965) *Induced mental and social deficits in rhesus monkeys*, în **Osler, S.F.** (ed) *The Biosocial Basis of Mental Retardation*, Baltimore, Johns Hopkins Press, **Harlow, H.F.; Harlow, M.K.** (1969) *Effects of various mother-infant relationship on rhesus monkey behaviours*, în **Foss, B.M.** (ed.) *Determinants of Infant Behaviour*, vol. 4, Methuen, **Harlow, H.F.; Harlow, M.K.** (1970) *Developmental aspects of emotional behavior*, în **Black, P., Psychosociological Correlates of Emotion**, New York, Academic Press, confirmate de **Mason, W.A.** (1968) *Early social deprivation in the non-human primates: implications for human behavior*, în **Glass, D.C.** (ed.), *Environmental Influences*, New York, Russell Sage Foundation.

- experiențele timpurii sunt una din cauzele majore ale diferențelor inter-individuale;
- experiențele timpurii au multiple efecte;
- vârsta la care se produce stimularea are o importanță critică.

Aceste afirmații apar ca fiind bine întemeiate și aplicabile nu doar la șobolani. Există și o altă perspectivă asupra subiectului. Se poate în egală măsură afirma că modul în care individul răspunde la mediu este puternic influențat de moștenirea genetică. Copiii răspund selectiv și activ la stimuli conform caracteristicilor lor individuale și în acord cu etapa de dezvoltare în care se află. În numeroase situații părinții “învață” să se comporte cu proprii copii în funcție de particularitățile lor iar în aceeași familie un copil poate fi considerat deprivat iar altul nu, datorită diferențelor dintre ei și modului în care membrii familiei au reușit să-și “armonizeze registrele comportamentale”.⁵²

Vom încerca să inventariem unii dintre factorii pentru care există studii care arată că pot influența reacția pe termen lung a copilului la deprivarea timpurie.

Separarea de părinți

În literatura de specialitate există diferite tipuri de experiențe de separare a copilului de părinți care pot fi grupate în trei categorii:

1. separări de foarte scurtă durată care decurg din îngrijirea acordată de mai multe “figuri-materne” (bunică/bunici, soră/frate, baby-siter etc.);
2. separări temporare cu durată de cel puțin câteva săptămîni;
3. separări permanente (definitive).

1. Separarea foarte scurtă asociată cu îngrijirea din partea mai multor persoane.

În ciuda numeroaselor voci care afirmau în prima jumătate a secolului XX că ocuparea unui loc de muncă de către mamă poate fi considerată o formă gravă de neglijare care va avea ca efect asupra copilului delincvență

⁵¹ Denenberg, V.H. (1969) *Animal studies of early experience: some principles which have implications for human development*, în Hill, J.P. (ed.), *Minnesota Symposia on Child Psychology*, vol. 3, Minneapolis, University of Minnesota Press.

⁵² Bell, R.Q. (1968) *A reinterpretation of the direction of effects in studies of socialization*, *Psychological Review*, vol. 75, pp. 81-95; Bell, R.Q. (1971) *Stimulus control of parent or caretaker behaviour by offspring*, *Developmental Psychology*, vol 4, pp. 63-72; Yarrow, L.J. (1963) *Research in dimensions of early maternal care*, *Merrill-Palmer Quarterly*, vol. 9, pp. 101-114; Yarrow, L.J. (1968) *The crucial nature of early experiences*, în Glass, D.C. (ed.), *Environmental Influences*, New York, Russell Sage Foundation.

și tulburări psihice⁵³, studiile ulterioare au infirmat aceste concluzii.⁵⁴ Nu s-au realizat însă studii care să identifice variația acestor posibile efecte în funcție de vârsta copilului în momentul în care mama reia lucrul și în funcție de numărul mamelor-substitut și de calitatea îngrijirii pe care acestea o acordă.

Aceiași infirmare ulterioară au primit-o și studiile care afirmaseră pericolul reprezentat de creșe și alte forme de centre de zi pentru copii antepreșcolari și preșcolari. Principalul risc care rămâne asociat acestor instituții este acela al epidemiilor care se pot răspândi mai ușor în colectivul de copii.

2. Separarea temporară. Majoritatea studiilor au demonstrat că o separare de cel puțin o lună în primul an de viață poate produce o ușoară creștere a riscului apariției tulburărilor psihologice ulterioare.⁵⁵ Rezultatele sunt însă interpretabile datorită numeroaselor diferențe de context și în special faptului că multe dintre cazurile de separare studiate implicau și alte tipuri de deprivare precum și un nivel crescut de stres. Deasemenea, existau variații mari în experiențele ulterioare ale copiilor. Astfel, cea mai puternică corelație între separarea timpurie și tulburări psihice ulterioare (în special comportament antisocial și forme de depresie și anxietate) s-a înregistrat în cazul copiilor incluși pentru scurte perioade în instituțiile publice de îngrijire (de tipul caselor de copii, centre pentru copii cu handicap).⁵⁶ Pentru majoritatea acestor copii se poate însă cu ușurință identifica un mediu familial nefavorabil atât anterior cât și după internare sau existența unor alte probleme. Pentru separările determinate de plecări în vacanță sau internări în spital nu s-au menționat efecte negative

⁵³ Comitetul de Experți în Sănătate Mentală al OMS (*Raport la a doua sesiune din 1951*, Geneva, OMS) și Baers, M. (1954) *Women Workers and Home Responsibilities*, *International Labour Review*, vol 69, pp. 338-355.

⁵⁴ Douglas, J.W.; Ross, J.M.; Simpson, H.R. (1968) *All Our Future: A Longitudinal Study of Secondary Education*, Londra, Peter Davies.; Rutter, M.; Tizard, J.; Whitmore, K. (eds.) (1970) *Education, Health, and Behaviour*, Londra, Longman; Rutter, Michael (1991) *Maternal Deprivation Reassessed*, ed. a II-a, Londra, Penguin Books.

⁵⁵ Ainsworth, R.M (1962) *The effects of maternal deprivation: a review of findings and controversy in the context of research strategy*, în *Deprivation of Maternal Care: A Reassessment of its Effects*, Geneva, OMS; Rutter, Michael (1991) *Maternal Deprivation Reassessed*, ed. a II-a, Londra, Penguin Books, p. 64-66

⁵⁶ Rutter, Michael (1971) *Parent-child separation: psychological effects on the children*, *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, vol. 12, pp. 233-260; Mapstone, E. (1969) *Children in care*, *Concern*, vol. 3, pp. 23-28

măsurabile. Nici unul dintre studii nu a înregistrat întârzieri în dezvoltarea intelectuală sau a limbajului.

Experimentele cu maimuțe realizate de Hide au arăta că puii separați timp de o săptămână în prima parte a vieții se manifestă la doi ani mai neîncrezători și susceptibili față de tot ce este necunoscut. În mediul familiar, comportamentul celor două grupe de maimuțe (experimental și de control) nu a prezentat modificări.

3. Separarea prelungită sau permanentă. *Majoritatea studiilor au arătat existența unei legături clare între familiile destrămate și delincvența copiilor. Nu aceeași certitudine există cu privire la rezultatele care sugerează conexiunea dintre nevroză și separarea definitivă de părinte /părinți.⁵⁷ S-a realizat distincția dintre moartea părinților și celelalte cauze ale separării. Decesul parental este asociat cu o rată foarte redusă (adesea nesemnificativă statistic) a delincvenței ulterioare a copilului. Chiar și aceste mult mai rare manifestări pot să nu își aibă originea în deces ci în boala cronică care putea să-l fi precedat sau în manifestările de doliu prelungite ale părintelui supraviețuitor. Moartea tatei este urmată de cele mai mai multe ori de greutăți economice majore care pot marca dezvoltarea copilului. Douglass, Ross și Simson au identificat dezvoltare intelectuală afectată doar la copii ai căror părinți au murit după perioade lungi de boală.⁵⁸*

Doar două studii au identificat efecte mai puternice în cazul decesului părintelui de același sex, rezultate care nu au mai fost obținute ce cercetări ulterioare.⁵⁹

Tipul îngrijirii de care a beneficiat copilul

Tipul și calitatea ocrotirii asigurate copilului s-au dovedit în toate studiile anterioare a fi factori determinanți pentru dezvoltarea ulterioară.

În cercetările realizate cu subiecți crescuți în mediul familial, variabila cea mai importantă cu privire la evoluția comportamentului a fost identificată în calitatea relațiilor familiale. Dizarmonia și violența domestică au fost asociate invariabil cu

⁵⁷ Rutter, Michael (1991) *Maternal Deprivation Reassessed*, ed. a II-a, Londra, Penguin Books, p. 66

⁵⁸ Douglas, J.W.; Ross, J.M.; Simpson, H.R. (1968) *All Our Future: A Longitudinal Study of Secondary Education*, Londra, Peter Davies.

delincvența și comportamentul antisocial al copilului. Efecte benefice au fost înregistrate în cazul copiilor care s-au bucurat de relații afectuoase completate de o supraveghere constantă. Modalitățile extreme (în ambele sensuri) de impunere a disciplinei sunt asociate – și ele – de o frecvență crescută a manifestărilor antisociale.⁶⁰

În cazul copiilor crescuți în instituții rezidențiale, rezultatele sunt contradictorii. Unii autori – precum Bowlby, Ainsworth sau Yarrow – obțin din partea copiilor rezultate inferioare la probele de inteligență și dovezi ale tulburărilor de comportament, în timp ce alții⁶¹ demonstrează un neașteptat nivel intelectual crescut la copii instituționalizați pentru o perioadă scurtă (câteva luni, până în jumătate de an) sau o creștere a nivelului intelectual în urma trecerii dintr-o casă de copii supraaglomerată într-o instituție pentru copii cu ușoare deficiențe de intelect dar cu un personal mult mai numeros.

Rezultatele sugerează că nu instituționalizarea în sine (sau deprivarea de contactul cu părintele/părinții) este responsabilă de efectele negative înregistrate ci alți factori în mai mică sau mai mare măsură asociați acestui tip de îngrijire. Unele indicii ne sunt oferite de studiile experimentale asupra efectelor pe termen scurt ale diferitelor tipuri de stimulări. Comparând instituțiile care produc retardare cu cele fără efecte negative, Dennis⁶² sugerează că – cel puțin în primii ani de viață – lipsa prelungită a contactului fizic al copilului cu alte persoane, absența jucăriilor, a oportunităților de a se juca și manipula obiecte, atrage întârziere în dezvoltarea motorie.

Clarificări pot oferi experiențele cu animale. Mediul restrictiv creat în studiile asupra șobolanilor, câinilor sau cimpanzeilor⁶³ a produs asupra acestora retardare intelectuală. Nu s-a obținut același rezultat la maimuțele rhesus (macaci).⁶⁴

⁵⁹ Gregory, I. (1965) *Anterospective data following childhood loss of a parent*, *Archive of Psychiatry*, vol.13, pp. 110-120; Rutter, M. (1966) *Children of Sick Parents: An Enviromental and Psychiatric Study*, Oxford University Press.

⁶⁰ Craig, M.M. ; Glick, S.J. (1975) *A Manual of Procedures for Application of the Glueck Prediction Table*, University of London Press.

⁶¹ Garvin, J.B.; Sacks, L.S. (1963) *Growth potential of pre-school-aged children in institutional care: a positive approach to a negative condition*, *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 33, pp. 399-408; Skeels, H.M. (1966) *Adult status of children with contrasting early life experiences*, *Monography of Social Research on Child Development*, vol. 31, pp. 1-56

⁶² Dennis, W. (1960) *Causes of retardation among institutional children: Iran*, *Journal of Genetic Psychology*, vol 96, pp. 47-59

⁶³ Rogers, C.M.; Davenport, R.K. (1971) *Intellectual performance of differentially reared chimpanzees*, *American Journal of Mental Deficiency*, vol. 75, pp. 526-530.

Rezultatele experimentale cu subiecți umani sunt mai puține. White⁶⁵ a demonstrat că oferind sugarilor ocazii mai frecvente de a atinge, manipula și privi obiecte li se dezvoltă mai rapid abilități motrice și vizuale. Posibilitatea de a se antrena în joc / joacă are un rol semnificativ în dezvoltarea normală a individului. Numeroase studii⁶⁶ au arătat că determinantă este oferirea oportunității prin accesul copilului la obiecte / jucării stimulative și constanța partenerilor de joacă – adulți sau copii de aceeași vârstă. Starr⁶⁷ arată că oferirea câte unui părinte-surogat copiilor dintr-o instituție ajută adaptarea socială a acestora dar nu influențează dezvoltarea lor intelectuală. Wolkind⁶⁸ (1971) a identificat mai puține tulburări de comportament la copiii instituționalizați care au stat cel puțin doi ani în același centru.

Durata privațiunii

Aproape toate studiile⁶⁹ au arătat că durata că în funcție de durata șederii în instituție crește riscul apariției unor deficite intelectuale și ale unor tulburări emoționale și comportamentale. O excepție a constituit-o studiul lui McCandless⁷⁰ care arată că în cazul părinților cu handicap intelectual, scoaterea copiilor din mediul familial poate favoriza dezvoltarea intelectuală dar nu și cea relațională.

Existența unor bune relații și posibilitatea de a se atașa de adulți

Am menționat deja constatarea că relația stabilă cu un adult contribuie la o mai bună adaptare a copilului instituționalizat. Rutter⁷¹ identifică rezultate similare și pentru copiii din familiile în care există tensiuni și neînțelegeri. Buna

⁶⁴ Harlow, H.F; Schiltz, K.A.; Harlow, M.K. (1969) *Effects of social isolation on the learning performance of rhesus monkeys*, Second International Congress on Primatology, Atlanta, Georgia, vol. 1, S.Karger.

⁶⁵ White, B.L. (1971) *Human Infants: Experience and Psychological Development*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall.

⁶⁶ Goldstein, J.H. (ed.) (1994), *Toys, Play and Child Development*, Cambridge University Press; Scales, B. ș.a. (eds.) (1991) *Play and the Social Context of Development in Early Care and Education*, New York, Teachers College Press; Slade, P. (1995) *Child Play – Its Importance for Human Development*, Londra, Jessica Kingsley Publishers Ltd.

⁶⁷ Starr, R.H. (1971) *Cognitive development in infancy*, Merrill-Palmer Quarterly, vol. 17, pp. 153-186.

⁶⁸ Wolkind, S.N. (1974) *The components of "affectionless psychopathy" in institutionalized children*, Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, vol. 15, pp. 215-220.

⁶⁹ Rutter, Michael (1991) *Maternal Deprivation Reassessed*, ed. a II-a, Londra, Penguin Books, p. 72.

⁷⁰ McCandless, B.R. (1964) *Relation of environmental factors to intellectual functioning*, în Stevens, H.A. (ed.), *Mental Retardation: A Review of Research*, Chicago, University of Chicago Press.

⁷¹ Rutter, M (1971) *Parent-child separation: psychological effects on the children*, Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, vol. 12, pp. 233-260

relaționare cu unul din părinți reduce riscul dezvoltării comportamentelor antisociale în comparație cu acei copii care nu reușesc să se apropie de nici unul dintre părinți.

Copiii instituționalizați imediat după naștere și care au rămas în acest mediu cel puțin până la vârsta de trei ani se consideră că au șanse mai reduse – comparativ cu cei crescuți în familii - de a forma o relație de atașament. Cercetările⁷² prezintă această categorie ca fiind cea mai vulnerabilă. Trasler, studiind copii aflați în plasament familial a arătat că principala cauză a eșecului îngrijirii acordate de părinții “foster” este durata prelungită a instituționalizării anterioare a copilului. Acești copii sunt predispuși la o detașare și lipsită de emoții în relațiile cu adulții.

Pe de altă parte, Tizard⁷³ arată că îngrijirea în instituții de tipul caselor de copii este perfect compatibilă cu dezvoltarea normală a limbajului și inteligenței.

Vârsta

Deficitul în dezvoltarea comportamentală, emoțională, intelectuală și a limbajului poate să apară în urma unor circumstanțe nefavorabile prezente la oricare din etapele devenirii copilului. Acceptarea ideii dezvoltării mai accelerate a creierului uman în primii doi ani de viață⁷⁴ poate face plauzibilă concluzia că privațiunile influențează mai puternic în această etapă. Nu am găsit însă dovezi clare în acest sens cu excepția “psihopatiei lipsei de afecțiune” care se dezvoltă ca urmare a absenței oportunităților de a forma relații de atașament pe parcursul primilor trei ani de viață.

⁷² Goldfarb, W. (1955), *Emotional and intellectual consequences of psychologic deprivation in infancy: a re-evaluation*, în Hoch, P.H. (ed.) *Psychopathology of Childhood*, New York, Grune & Stratton. Wolkind, S.N. (1974) *The components of “affectionless psychopathy” in institutionalized children*, *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allie Disciplines*, vol. 15, pp. 215-220; Rutter, Michael (1991) *Maternal Deprivation Reassessed*, ed. a II-a, Londra, Penguin Books; Trasler, G. (1960) *In Place of Parents: A Study of Foster Care*, Londra, Routledge & Kegan Paul ș.a.

⁷³ Tizard, B. (1971) *Environmental effects on language development: a study of residential nurseries*, *Annual Conference of the British Psychological Society*, University of Exeter Press.

⁷⁴ Marshall, W.A. (1968) *Development of the Brain*, Oliver & Boyd.

Sexul

Studiile lui Rutter⁷⁵ indică băieții ca fiind fiind mai vulnerabili la efectele negative ale deprivării materne. Aceleași concluzii au apărut și în urma experimentelor cu maimuțe.

Temperamentul copilului

Legat de acest subiect apar două întrebări:

- *Sunt aceste trăsături un rezultat al interacțiunii cu mediul sau se transmit pe cale genetică?*
- *Un anumit tip de temperament conduce în mod direct la devianță comportamentală și/sau emoțională sau indirect, prin influențarea interacțiunii cu mediul ?*

Este greu de distins între cele două modalități prin care familia influențează temperamentul: moștenire genetică și mediul fizic și social pe care îl asigură copilului. Două majore direcții de cercetare (studiul gemenilor și cel al copiilor adoptați) asigură dovezi pentru importanța considerabilă a ambelor surse.⁷⁶

Cu privire la a doua problemă, mai multe cercetări⁷⁷ confirmă ultima variantă de răspuns.

Reversibilitatea efectelor deprivării materne

Măsura în care efectele negative ale deprivării materne sunt ireversibile nu a constituit de-a lungul deceniilor un subiect controversat. Studiile de pionerat – în primul rând cele desfășurate de Bowlby⁷⁸ – stabileau că îngrijirea maternă adecvată este absolut inutilă dacă întârzie dincolo de vârsta de doi ani și jumătate și că, pentru majoritatea copiilor, nu mai ajută încă de la un an. Aceste concluzii au fost ulterior infirmate.

⁷⁵ Rutter, M. (1970) *Sex differences in children's response to family stress*, în Anthony, E.J. (ed.) *The Child in His Family*, New York, Wiley.

⁷⁶ McGuffin, Peter (1988) *Genetics and the development of behavior*, în Doxiadis, Spyros (ed.) *Early Influences Shaping the Individual*, New York, Plenum Press, pp.37-54.

⁷⁷ Rutter, M (1971) *Parent-child separation: psychological effects on the children*, *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, vol. 12, pp. 233-260; Thomas, A.; Chess, S.; Birch, H.G. (1968) *Temperament and Behaviour Disorders in Children*, University of London Press.

⁷⁸ Bowlby, J. (1951), *Maternal Care and Mental Health*, Geneva, OMS.

S-au înregistrat ameliorări ale coeficientului de inteligență în toate studiile menționate, dar decalajul față de normalitate s-a păstrat în cazul subiecților care au suferit privațiuni de lungă durată. Studiul desfășurat de Skeels⁷⁹ în Iowa, pe copii din familii extrem de sărace, demonstrează că se poate obține o considerabilă reversibilitate a efectelor cognitive negative printr-o schimbare completă și permanentă de mediu.

Dezvoltarea fizică întârziată poate fi parțial recuperată⁸⁰. După corectarea malnutriției se înregistrează un ritm de creștere susținut și o compensare a deficitului acumulat. Cu toate acestea, compensarea nu este completă în cea mai mare parte a cazurilor. Și în această situație intervine relativitatea determinată de durata și gravitatea deprivării la care a fost supus copilul și etapa de dezvoltare în timpul căreia aceasta a intervenit.

Mult mai puțin se știe despre reversibilitatea sindromului “psihopatiei lipsei de afecțiune”. Studiile făcute ulterior adopției au arătat că acesta este complet reversibil în cazul unei scoateri foarte timpurii din mediul ostil.⁸¹

Concluzia – previzibilă – este că gradul de reversibilitate depinde de durata și severitatea deprivării, vârsta la care încetează privațiunile și cât de completă este schimbarea de mediu.

⁷⁹ Skeels, H.M. (1966) *Adult status of children with contrasting early life experiences*, Monography of Social Research on Child Development, vol. 31, pp. 1-56

⁸⁰ Rutter, Michael (1991) *Maternal Deprivation Reassessed*, ed. a II-a, Londra, Penguin Books, p. 79.

⁸¹ Campbell, Anne; Muncer, Steven (1998) *The Social Child – Studies in Developmental Psychology*, Hove, East Sussex, Psychology Press; Chakrabarti, Mono; Hill Malcolm (2000) *Residential Child Care – International Perspectives on Links with Families and Peers*, Londra: Jessica Kingsley Publishers.; Chisholm, Kim. (2000) *Attachment in Children Adopted from Romanian Orphanages: Two Case Studies* in Crittenden Patricia; Claussen Angelika (eds.) *The Organization of Attachment Relationships: Maturation, Culture and Context*, New York: Cambridge University Press.; Lebner, Audrey. (2000) *Genetic 'Mysteries' and International Adoption: the Cultural Impact of Biomedical Technologies on the Adoptive Family*. *Family Relations* 49.4: 371-377; March, Karen; Miall, Charlene (2000) *Adoption as a Family Form*, *Family Relations* 49.4: 359-362; Ouellette, Françoise-Romaine; Méthot Caroline (2000) *L'adoption tardive internationale: L'intégration familiale de l'enfant du point de vue des parents et des grands-parents*, Montréal: INRS-Culture et société.

Teme:

- ❑ *Identificați cinci roluri specifice tatălui în creșterea copilului. Indicați posibile consecințe ale neîmplinirii lor.*
- ❑ *Indicați trei situații în care separarea mamă-copil este traumatizantă.*
- ❑ *Indicați trei situații în care separarea mamă-copil nu este traumatizantă.*

IV. ADOLESCENȚA

IV. 1. Influențe asupra dezvoltării copilului

Factorii care influențează evoluția și dezvoltarea copilului sunt extrem de numeroși. În primul rând (măcar temporal) acționează codul genetic moștenit de la părinți. Asupra acestuia intervin efectele a numeroase tipuri de influențe care pot fi grupate în trei categorii: influențe normative determinate de vârstă, influențe normative determinate istoric, evenimente de viață non-normative.⁸²

- **Influențe normative determinate de vârstă.** Sunt considerate „normative” pentru că apar și se manifestă similar pentru majoritatea membrilor unei populații / grup. Această categorie este puternic legată de vârsta cronologică și include evenimente cu substrat biologic (cum ar fi pubertatea), cultural (intrarea într-o formă de educație se face în majoritatea societăților la 6-7 ani).
- **Influențele normative determinate istoric** includ particularități biologice sau de mediu care afectează o generație sau o cohortă. Pot fi războaie, epidemii, perioade de recesiune economică etc.
- **Evenimentele de viață non-normative** sunt neobișnuite, nu se întâmplă majorității oamenilor. Cu toate acestea, atunci când apar, au un efect major asupra vieții persoanei. Pot fi negative (accident care determină un handicap, nașterea unui copil cu handicap, moartea unui părinte la vârstă fragedă, abandon etc.) sau fericite (însănătoșire bruscă și neașteptată, câștig foarte mare la un joc de noroc etc.).

⁸² Baltes, P.B.; Reese, H. W.; Lipsitt, L. (1980) *Life-span developmental psychology*, *Annual Review of Psychology*, 31, 65-110.

IV. 2. Adolescența ca stadiu al dezvoltării

Limitele temporale ale adolescenței au fost destul de elastice în diferitele teorii. Este mai ușor de stabilit începutul decât sfârșitul etapei. Se spune că „adolescența începe în biologic și se încheie în cultură”⁸³. Se acceptă ca moment al debutului acestui stadiu de dezvoltare vârsta de 12-13 ani iar trecerea spre stadiul ulterior cel mai devreme în jurul vârstei de 18 ani. Primul reper este influențat de particularitățile dezvoltării fizice care pot grăbi sau întârzia pubertatea iar cel de-al doilea de factori sociali și culturali care permit mai devreme sau mai târziu atingerea nivelului de independență necesar.

Până în secolul XX, intrarea în rândul adulților era marcată de atingerea maturității fizice sau de debutul într-o activitate lucrativă. Astăzi, această trecere nu mai este foarte clar marcată. Unul din motive constă în faptul că pubertatea se manifestă la vârste mai mici decât în deceniile trecute. Un alt motiv derivă din complexitatea și specializarea societății care impune prelungirea educației și întârzierea intrării în viața adultă. În al treilea rând, au dispărut cele mai multe dintre practicile rituale care marcau maturizarea. Noile repere sunt fluctuante de la o societate la alta (sau chiar de la o comunitate la alta): obținerea permisului de conducere (între 16 și 18 ani), obținerea dreptului de vot (18-21 ani), posibilitatea de a se căsători, independența materială. Alături de acești indicatori de origine socială și culturală, acționează și „jaloane” ale psihicului: maturitatea intelectuală se atinge prin formarea capacității de gândire abstractă, maturitatea emoțională depinde de achiziții precum descoperirea propriei identități, independența față de părinți, formarea unor legături solide de prietenie și dragoste. După oricare dintre criterii, unele persoane pot să nu depășească niciodată stadiul adolescenței, indiferent de vârsta cronologică.

IV. 3. Dezvoltarea fizică a adolescenților

Pubertatea și adolescența acționează asupra mai multor aspecte ale dezvoltării fizice a individului: creșterea în greutate și înălțime, menarha (începutul menstruației), caracteristici sexuale primare și secundare.

Creșterile accelerate în înălțime și greutate debutează la fete în jurul vârstei de 10 ani (9 ½ - 14 ½ ani) și la băieți la 12-13 ani (între 10 ½ și 16). De obicei durează aproximativ doi ani. Procesul este încheiat în jurul vârstei de 18 ani. Este considerat a fi un indicator al atingerii – în scurt timp – a maturității sexuale.⁸⁴ La ambele sexe, accelerarea creșterii afectează atât scheletul și musculatura cât și unele dintre organe. Datorită ritmului crescut de dezvoltare se pot produce dezechilibre temporare între proporții, în special la băieți.

Caracteristicile sexuale primare reunesc organele necesare reproducerii. Pe parcursul pubertății acestea ajung la dimensiunile și funcționarea matură. Principalul semn al atingerii maturității sexuale la fete este apariția menstruației.

Caracteristicile sexuale secundare desemnează indicatori fiziologici ai maturității sexuale care nu sunt legați direct de organele implicate în reproducere. Pe lângă trăsăturile anatomice specifice fiecărui sex, includ modificarea vocii, textura pielii, pilozitate.

IV. 4. Impactul psihic al schimbărilor fizice

Profunde modificări fizice care apar în această etapă de dezvoltare au un efect puternic asupra adolescentului. Conștiința de sine dezvoltată și sentimentul că este privit de toți cei din jur, asociate cu disproporția dintre diferitele părți ale corpului, cu

⁸³ Conger, J.J.; Peterson, A.C. (1984) *Adolescence and youth*, New York, Harper&Row, p.92.

⁸⁴ Papalia, D.E.; Wendkos Olds, S. (1990) *A Child's World – Infancy through adolescence* (ed. a V-a), New York, McGraw-Hill, p. 509.

modificări de aspect pe care încă nu le acceptă, cu vocea care scapă adesea de sub control, îl fac să parcurgă una dintre cele mai „jenante” perioade din viața sa.

Asupra fetelor, cea mai dramatică influență este produsă de menarhă și menstruație. Reacția psihologică va fi determinată de o multitudine de factori, cei mai importanți fiind influențele culturale, subcultura la care aderă, imaginea celorlalți (în primul rând a familiei) cu privire la eveniment. De exemplu, cultura americană⁸⁵ consideră momentul ca fiind o criză cu implicații primordial igienice. Menstruația este cu mult mai mult decât un eveniment fizic: este ”indiciul concret al transformării fetei în femeie”⁸⁶

Pentru adolescenții de ambele sexe, preocuparea pentru aparențele fizice este mai importantă decât orice alt aspect.⁸⁷ Gradul în care se regăsesc în imaginea dezirabilă poate avea repercursiuni pe termen lung. Va influența, în primul rând viața socială și, implicit, nivelul stimei de sine.

IV.5 Dezvoltarea intelectuală în adolescență

Explicația oferită de Jean Piaget cu privire la natura schimbărilor cognitive ale adolescenței se bucură de cea mai largă acceptare. Conform psihologului elvețian, tânărul atinge nivelul cel mai înalt de dezvoltare intelectuală, numit al operațiilor formale.

Acest stadiu oferă adolescentului noi posibilități de manipulare sau de operare cu informația. În etapa anterioară (stadiul operațiilor concrete), copilul era limitat la *aici* și *acum*. Această restricție este depășită de adolescent: el poate aborda abstractul, poate testa ipoteze, poate lua în calcul un imens număr de posibilități. Saltul este explicat de Piaget prin maturizarea cerebrală și prin lărgirea mediului social la care are acces tânărul. Interacțiunea dintre cele două tipuri de schimbare este hotărâtoare, dezvoltarea neurologică nefiind suficientă în absența mediului cultural și educațional favorabil, care – la rândul lor – nu pot compensa deficitul de maturizare al celulelor nervoase. În fapt,

⁸⁵ Whisnant, L.; Zegans, L. (1975) *A study of attitudes toward menarche in white middle class American adolescent girls*, *American Journal of Psychiatry*, 132(8), pp. 809-814.

⁸⁶ Ruble, D.; Brooks-Gunn J. (1982) *The experience of menarche*. *Child Development*, 53, (pp. 1557-1566) p. 1557.

⁸⁷ Papalia, D.E.; Wendkos Olds, S. (1990) *A Child's World – Infancy through adolescence* (ed. a V-a), New York, McGraw-Hill, p. 515

studii făcute în Statele Unite au arătat că o treime până la jumătate dintre adulți nu ating niciodată acest nivel de dezvoltare.⁸⁸

Reproșând limitele perspectivei piagetiene, Gilligan⁸⁹ afirmă că aceasta „conduce la o imagine a unui individ care trăiește într-o lume atemporală dominată de reguli abstracte. Aceasta pentru că aspecte importante ale inteligenței (în special inteligența practică) nu sunt luate în calcul. Ca un efect concret al perioadei de maxim impact al lui Piaget în psihologia cognitivă este amintit accentul pus de educatorii acelei perioade pe „științele exacte” în defavoarea istoriei, limbilor, literaturii, artelor.

David Elkind⁹⁰ încadrează în tendința spre egocentrism a gândirii adolescentului o serie de comportamente și atitudini specifice:

Respingerea autorității. În încercarea de a reconstrui lumea conform propriului ideal, tânărul neagă autoritatea persoanelor și instituțiilor care îi îngăduiesc realizarea schimbării.

Prin *argumentare* exersează proaspăt câștigata abilitate de a observa multitudinea de nuanțe ale unei probleme.

Adolescentul devine *conștient de sine*, încearcă să descopere ce gândesc ceilalți despre el sau își formează un „auditoriu imaginar” preocupat de aceleași gânduri și comportamente ca și el însuși.

Centrarea pe sine îl face să considere că este special, că experiența sa este unică și că este o excepție care nu se supune regulilor naturale care îi guvernează pe ceilalți.

Descoperirea bruscă a multitudinii de alternative îi face să se manifeste ca *indeciși* și în fața unor alegeri simple.

O *aparentă ipocrizie* decurge din faptul că adesea adolescenții nu par să recunoască diferența dintre a vorbi despre un ideal și a acționa spre împlinirea lui.

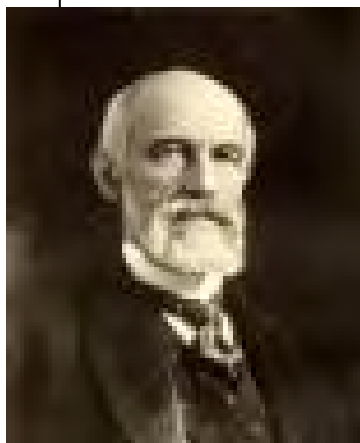

⁸⁸ Papalia, D.E.; Wendkos Olds, S. (1990) *A Child's World – Infancy through adolescence* (ed. a V-a), New York, McGraw-Hill, p. 539

⁸⁹ Gilligan, C. (1987) *Adolescent development reconsidered*, în C. E. Irwin, *Adolescent social behavior and health*, San Francisco, Jossey-Bass, p. 67.

⁹⁰ Elkind, D (1984) *All grown up and no place to go*, (conferință) apud Papalia, D.E.; Wendkos Olds, S. (1990) *A Child's World – Infancy through adolescence* (ed. a V-a), New York, McGraw-Hill, p. 540-542

IV. 6. Perspective privind dezvoltarea personalității în adolescență

G. Stanley Hall
1844-1924

Stanley Hall a fost primul psiholog care a propus o teorie despre adolescență. El a plecat de la ipoteza conform căreia, marile transformări fizice specifice vârstei determină schimbări psihice majore. Credea că efortul pe care tinerii îl făceau pentru a se adapta la modificările corpului într-o perioadă de **“furtună și stres”** (Sturm und Drang / storm and stress) determină “a doua naștere”, adolescentul ieșind fortificat nu doar fizic ci și psihic, intelectual, moral. Teoria a fost ulterior mult dezbătută iar opinia care domină acum este aceea că perioada de „agitație” nu este inevitabilă.

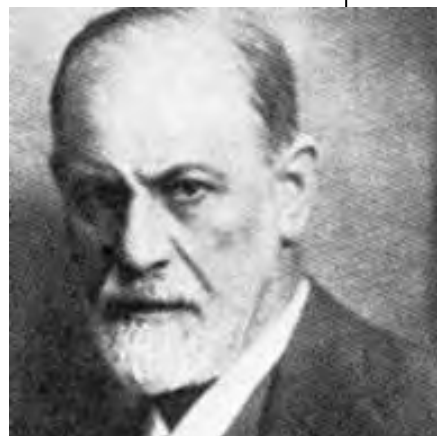

Margaret Mead
(1901-1978)

Margaret Mead, în urma studiilor de psiho-antropologie asupra adolescenților din Samoa și Noua Guinee a subliniat rolul **factorului cultural** în dezvoltare, afirmând că atitudinea culturală față de schimbările fizice ale adolescenței afectează natura tranziției. Rezultatele cercetărilor sale indicau diferențe majore între societatea „modernă și civilizată” în care teoria lui Stanley Hall găsea confirmarea practică și comunitățile tradiționale din insulele Pacificului unde trecerea lină și gradată de la copilărie la vârsta adultă duceau la dispariția „furtunii și stresului”.

Pentru **Sigmund Freud** adolescența este un stadiu distinct de dezvoltare în care –datorită schimbărilor psihice care însoțesc pubertatea - impulsurile sexuale “subordonează toate instinctele cu o componentă sexuală primatului organelor genitale” (S. Freud, 1986, p. 337) Așa-numitul **stadiu “genital”** al dezvoltării implică – printre

alte – o reîntărire a atașamentelor și rivalităților de tip “oedipal” și nevoia de a rezolva atât printr-o crescută independență față de părinți cât și prin deplasarea afecțiunii către noi “obiecte ale dragostei”. Comparativ cu teoreticienii de orientare psihanalitică care i-au urmat (Erik Erikson, Erich Fromm, Karen Horney și – într-o anumită măsură – chiar Anna Freud) Sigmund Freud a insistat foarte puțin pe noile problemele și realități la care trebuie să se adapteze adolescentul.

Sigmund Freud
(1856-1939)

Anna Freud pune un accent mai mare decât tatăl său pe importanța anilor adolescenței asupra dezvoltării psihologice a individului. Ea credea că schimbările endocrine afectează nu numai dezvoltarea somatică ci și funcțiile psihologice. Revenirea libidoului în prim-planul vieții psihice a adolescentului amenință echilibrul personalității și produce anxietate. Reechilibrarea se realizează – în teoria Annei Freud – prin mecanismele defensive. Între acestea, specifice autoarei sunt intelectualizarea și ascetismul. **Intelectualizarea** constă în angajarea în raționamente abstracte pentru evitarea emoțiilor neplăcute și poate fi întâlnită în tendința multor adolescenți de a discuta la nesfârșit în jurul unor subiecte legate de religie, politică, filosofie etc. Aceleași manifestări sunt identificate de alți teoreticieni ca fiind expresia căutării identității sau exersarea gândirii abstracte. **Ascetismul** – negarea de sine – este considerat a fi un alt mecanism de apărare utilizat și de adolescenți. Frica tinerilor de a pierde controlul asupra propriilor impulsuri îi determină pe unii dintre ei să-și refuze unele comportamente sau plăceri ale vieții. Ulterior, după redobândirea încrederii în capacitatea lor de a-și controla trăirile, apare o tendință de relaxare a rigidității regulilor auto-impuse.

Anna Freud
(1895-1982)

**Erik Erikson
(1902-1994)**

Erikson a pus accentul pe noile **sarcini psihologice** ale etapei adolescenței: definirea, formarea unui eu (rol) operațional, achiziția de opinii și atitudini sociale, separarea emoțională și în fapt de părinți, definirea unui rol sexual. Dintre acestea, centrală în viziunea sa este stabilirea unui sens al identității și unicității ca persoană (“identitatea eu-lui” sau ego-identity) și evitarea confuziei de rol. (Erikson, 1968)⁹¹

Sarcina principală a adolescenței constă în rezolvarea conflictului dintre identitate și confuzia identitară. Pornind de la propria experiență de viață și de la cercetările cu adolescenți din mai multe societăți, Erikson afirmă că aspectul crucial în conturarea identității îl reprezintă alegerea unei cariere. În etapa anterioară (*hărnicie / inferioritate*) copilul a achiziționat abilitățile necesare adaptării cu succes la propria cultură. Adolescentul trebuie să găsească modalitățile cele mai potrivite pentru a utiliza aceste achiziții. Cel mai mare pericol este văzut în confuzia de rol care poate întârzia maturizarea. Pentru Erikson⁹², adolescența oferă un moratoriu psiho-social, un moment de „pauză” pe care mulți adolescenți îl folosesc pentru implicarea în activități exploratorii (unii lucrează ca voluntari în apărarea unui principiu, alții își caută împlinirea în artă sau sport etc.). De cele mai multe ori, aceste activități le vor modela personalitatea și viața.

Alți teoreticieni (și alte teorii) au adus în prim-plan diferite caracteristici distinctive sau procese ale etapei (sau etapelor) adolescenței. Pentru Arnold Gesell importante erau “negativismul, introversiunea și răzvrătirea”; Kurt Lewin menționa “marginalitatea, instabilitatea ideologică, extremismul, diferențierea crescută a spațiului de viață”; Otto Rank introducea ideea “luptei pentru independență”.

⁹¹ Erikson, E (1968) *Identity: Youth and crisis*, New York, Norton

⁹² Erikson, E (1950) *Childhood and society*, New York, Norton p. 262

Jean Piaget consideră adolescența ca fiind caracterizată de capacitatea de gândire abstractă, de generare a ipotezelor alternative și testarea acestora prin confruntarea cu realitatea. “Stadiul operațiilor formale” înlocuiește în concepția sa “operațiile concrete” ale perioadei de mijloc a copilăriei (Piaget, 1970, 1972). Lawrence Kohlberg – a cărui stadialitate a dezvoltării morale a fost puternic influențată de teoria psihologului din Geneva – consideră că adolescența implică trecerea prin „nivelul convențional” și încercarea atingerii “stadiilor nivelului post-convențional” ale dezvoltării morale. Nivelul convențional implică preluarea standardelor morale ale celorlalți și conformare la convențiile sociale, și gândirea în termeni care denotă dorința de a face ceea ce este „corect”, de a mulțumi pe alții sau de a se supune legilor. Nu toți adulții reușesc accederea la nivelul post-convențional, caracterizat prin “o încredere puternică în principiile morale autonome a căror validitate și aplicabilitate nu depinde de autoritatea grupurilor sau persoanelor care le promovează și nici de identificarea individului cu acele grupuri” (Kohlberg și Gilligan, 1971, p. 1067).

Jean Piaget
(1896-1980)

Toate aceste teorii au o parte de arbitrar. Fiecare își prezintă elementele cheie ca fiind cele mai importante pentru acest stadiu al dezvoltării. În ciuda tuturor diferențelor, există și elemente comune majorității autorilor. De exemplu, se recunoaște aproape unanim că adolescența începe în biologic și se sfârșește în cultură și că există diferențe în durata perioadei determinate atât de individualitate cât și de cultural. Jerome Kagan a scris că “bazele postulării unui stadiu în dezvoltarea psihologică apar atunci când biologicul a pregătit copilul pentru o schimbare în structura cognitivă, motivație, afectivitate sau comportament iar experiența de până atunci joacă rolul de inductor. Mecanismele asociate vârstei modifică competența psihică a individului încât el va fi capabil să reacționeze la evenimente într-un mod nou” (Kagan, 1971, p. 998).

Căutarea identității

Căutarea identității este pentru majoritatea ființelor umane o permanență de-a lungul vieții. După cum arată Erikson⁹³, își are începuturile la vârsta adolescenței și este un proces vital întăririi eu-lui adultului.

Pornind de la teoria lui Erikson, numeroși cercetători au căutat să identifice statusuri ale identității și să le coreleze cu alte aspecte ale personalității. Dintre aceștia, James Marcia identifică patru diferite status-uri, în funcție de prezența sau absența crizei și implicării pentru depășirea crizei, elementele considerate de predecesorul său ca determinante în formarea identității. Pentru Marcia, identitatea este „o auto-organizare internă și dinamică a pulsionilor, credințelor, abilităților și istoriei personale”.⁹⁴ Criza reprezintă o perioadă de luare conștientă a deciziilor iar implicarea este investiția personală într-o ocupație sau un sistem de credințe (ideologie). Pornind de la aceste elemente, Marcia realizează matricea prezentată mai jos.

IMPLICARE	CRIZĂ	
	<i>Prezentă</i>	<i>Absentă</i>
<i>Prezentă</i>	Câștigarea identității	Prevenire
<i>Absentă sau vagă</i>	Moratoriu Confuzie a identității	Confuzie a identității

1. **Identitatea câștigată** în urma unei stări de criză care a condus către implicare este caracteristică persoanelor reflexive dar cu un nivel de introspecție moderat pentru a nu se produce blocaje. Sunt persoane cu un bun simț al umorului, care acționează bine în condiții de stres, capabile de relații strânse și care pot fi în același timp consecvente propriilor idei dar și deschise către nou.

⁹³ Erikson, E (1950) *Childhood and society*, New York, Norton

⁹⁴ Marcia, J. (1980) *Identity in adolescence*, în J. Adelson (editor) *Handbook of adolescent psychology*, New York, Wiley, p. 159

2. **Prevenirea** (implicare în absența crizei) este comună indivizilor care acceptă planurile pe care alții le fac în locul lor. Sunt mulțumiți și au o siguranță a sinelui, cu strânse legături de familie, cred în lege și ordine, sunt gata să urmeze un lider puternic (care poate fi un părinte) și nu acceptă modificarea propriilor credințe.
3. **Confuzie a identității** (lipsă de implicare și absența crizei). Persoane lipsite de un țel care tind să fie superficiale și nefericite, adesea singuri pentru că nu reușesc să se implice într-o relație inter-personală.
4. **Moratoriu** (criză lipsită de implicare). Prezența crizei, a tensiunii determinate de necesitatea unei decizii poate conduce la implicare și formarea identității. Statutul este caracteristic persoanelor anxioase, aflate în conflict, în competiție. Doresc stabilirea unor relații apropiate cu alții dar nu au reușit încă să le construiască.

Atât Marcia cât și alți cercetători au arătat că există, pentru acest model, diferențe determinate de sex. Astfel, Carol Gilligan⁹⁵ scria că – spre deosebire de bărbați – femeile se descriu pe ele înseși mai puțin în termenii unei identități pe care și-au construit-o individual și mai mult prin relațiile stabilite cu ceilalți. Se auto-evaluează prin responsabilitățile personale și prin capacitatea de a-i îngriji pe alții și pe sine. Identitatea se formează în cazul lor mai mult prin cooperare decât prin competiție.

Observațiile își găsesc confirmarea într-o reluare de către Marcia a studiului inițial. Completarea ghidului de interviu cu întrebări destinate explorării identității feminine (rolul femeii, stil de viață etc.) l-au condus la constatarea că, pentru bărbați, statutul cel mai apropiat de cel al *identității dobândite* este cel al *moratoriului*. Pentru femei acesta este înlocuit de cel de *prevenire* (implicarea există în absența stării de criză).

În căutarea unei explicații, Marcia arată că presiunile exercitate de societate asupra femeii pentru transmiterea valorilor sociale de la o generație la alta sunt foarte puternice. Datorită acestui rol, stabilitatea identității este extrem de importantă iar prevenirea dobândește pentru femei calitățile adaptative pe care le are procesul de căutare a identității (moratoriul) în cazul bărbaților.

Marcia identifică și o altă deosebire intersexe: dacă în cazul bărbaților capacitatea de a dezvolta relații intime depinde de achiziționarea identității, pentru femei aceste două procese sunt concomitente. Aceasta se poate explica fie prin teoria

⁹⁵ Gilligan, C. (1982) *In a different voice: Psychological theory and women's development*, Cambridge, Harvard University Press.

elaborată de Cooke⁹⁶ conform căreia relațiile de prietenie cu o persoană de sex opus sunt mai importante pentru fete decât pentru băieți încă de la vârsta adolescenței fie prin concluziile lui Marcia⁹⁷ care aduce în prim-plan diferențele de modele educative oferite copiilor și tinerilor în funcție de sex.

IV.7. Surse de stres la adolescență

Cercetările inițiale s-au centrat pe evenimentele de viață negative: pierderea părinților, separarea de aceștia sau divorțul / separarea acestora, boală neașteptată ... Studiile desfășurate după acest model⁹⁸ arată o legătură directă între aceste evenimente și stres. Ele sunt asociate cu depresia, anxietatea și probleme de comportament.

Acestor evenimente trecute li se adaugă factori declanșatori ai stresului (stresori) prezenți. Daniels și Moos⁹⁹ (1990) au realizat o inventariere a stresorilor comuni în adolescență, grupându-i în opt categorii:

- Stresori de origine parentală:
 - dificultăți în relația adolescentului cu părinții;
 - dificultăți ale relației dintre părinți;
 - probleme de sănătate ale părinților.
- Probleme legate de casă / bani: condițiile de viață și statutul economic al familiei;
- Probleme cu sănătatea fizică – a adolescentului;
- Probleme cu frații: de relaționare sau sănătatea acestora;
- Probleme în familia extinsă;
- Probleme la școală;

⁹⁶ Cooke, S. (1979) *A comparison of identity formation in preadolescent girls and boys*, teză de master nepublicată, apud Papalia, D.E.; Wendkos Olds, S. (1990) *A Child's World – Infancy through adolescence* (ed. a V-a), New York, McGraw-Hill, p. 568.

⁹⁷ Marcia, J. (1980) *Identity in adolescence*, în J. Adelson (editor) *Handbook of adolescent psychology*, New York, Wiley.

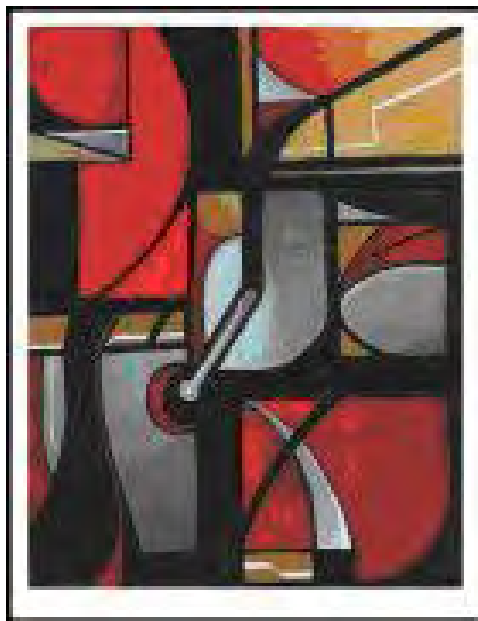
⁹⁸ Compas, B.E.; Wagner, B.M.; Slavin, L.a.; Vannatta, K. (1986) *A prospective study of life events, social support, and psychological symptomatology during the transition from high school to college*, *American Journal of Community Psychology*, vol. 14, pp. 241-257; Holahan, C.J.; Moos, R. (1987) *Risk, resistance and psychological distress*. *Journal of Abnormal Psychology*, vol. 96, pp. 3-13.; Swearingen, E.M.; Cohen, L.H. (1985) *Life events and psychological distress: A prospective study of young adolescents*, *Developmental Psychology*, vol. 21, pp. 1045-1054.; Conger, J.J.; Galambos, N.L. (1996) *Adolescence and Youth : Psychological Development in a Changing World*, New York, Longman.

- Probleme cu prietenii;
- Probleme cu iubitul / iubita.

Fără să fie exhaustivă, lista acoperă toate ariile majore din viața adolescentului care pot oferi surse de stres cronic.

Teme:

- ❑ *Ierarhizați următoarele posibile criterii utilizate de adolescenți (elevi) în aprecierea celor de vârsta lor: reușită școlară, performanță sportivă, adaptare rapidă la curente de modă, bani, nonconformism/revoltă, susces la adolescenții de sex opus. Motivați ierarhia din perspectiva adolescenților.*
- ❑ *Identificați pentru fiecare sursă de stres specifică adolescenței un posibil mecanism de apărare.*

⁹⁹ Daniels, D.; Moos, R. (1990) *Assessing life stressors and social resource among adolescents: Applications to depressed youth*, *Journal of Adolescent Research*, vol. 5, pp. 268-289.

V. BIBLIOGRAFIE

1. Adler, Alfred (1995) *Psihologia școlarului greu educabil*, București, Editura IRI.
2. Adler, Alfred (1996) *Cunoașterea omului*, București, Editura IRI.
3. Ainsworth, R.M (1962) *The effects of maternal deprivation: a review of findings and controversy in the context of research strategy*, în *Deprivation of Maternal Care: A Reassessment of its Effects*, Geneva, OMS;
4. Ainsworth, R.M.; Blehar, M.; Waters, E.; Wall, S. (1978) *Patterns of Attachment*, Hillsdale, N.J., Erlbaum.
5. Asher, S.R. (1978) *Children's Peer Relations*, în Lamb, M.E. (ed.) *Social and Personality Development*, New York, Holt, Rinehart and Winston, pp. 91-113.
6. Baltes, P.B. (1987) *Theoretical propositions of life-span developmental psychology*, în *Developmental Psychology*, No.23, pp. 611-626.
7. Bancroft, D.; Carr, R. (eds.) (1995) *Influencing Children's Development*, Oxford, Blackwell & The Open University.
8. Bee, Helen (2000) *The Developing Child* – ed. a IX-a, Boston, Allyn and Bacon.
9. Berk, Laura E. (1997) *Child Development*, Boston, Allyn and Bacon.
10. Berridge David; Brodie, Isabelle (1998) *Children's Homes Revisited*, Londra, Jessica Kingsley Publishers.
11. Birch, A. (2000) *Psihologia dezvoltării*, București, Editura Tehnică.
12. Boswell, J (1988) *The Kidness of Strangers*, New York, Pantheon Books.
13. Bowlby, John (1997-1998) *Attachment and Loss: vol I-III*, Londra: PIMLICO.
14. Bronfenbrenner, U. (1996) *The Ecology of Human Development – Experiments by nature and design*, ed. a IX-a, Harvard University Press.
15. Bugental, D.B.; Goodnow, J.J. (1998) „Socialization proceses” in W.Damon (ed.) *Handbook of Child Ppsychology*, vol III, New York, Wiley.
16. Chelcea, Septimiu (1994) *Personalitate și societate în tranziție*, București, Editura Știință și Tehnică
17. Chisholm, Kim. (2000) *Attachment in Children Adopted from Romanian Orphanages: Two Case Studies* in MCKinsey Crittenden, Patricia; Claussen, Angelika (eds.) *The Organization of Attachment Relationships: Maturation, Culture and Context*, New York: Cambridge University Press.;
18. Ciofu, Carmen (1998) *Interacțiunea părinți – copii*, București, Editura Medicală AMALTEA.

19. Conger, J.J (1978) *Adolescence: A Time for Becoming*, în Lamb, M.E. (ed.) *Social and Personality Development*, New York, Holt, Rinehart and Winston, pp.114-130.
20. Conger, J.J.; Peterson, A.C. (1984) *Adolescence and youth*, New York, Harper&Row.
21. *Convenția ONU cu privire la Drepturile Copilului* (1989)
22. Cooper, D.M.; Ball, D. (1993) *Abuzul asupra copilului*, București, Editura Alternative.
23. Cosmovici, Andrei ș.a. (1972) *Metode pentru cunoașterea personalității*, cu privire specială la elev, București, Editura Didactică și Pedagogică
24. Cosmovici, Andrei; Caluschi, Mariana (1983) *Adolescentul și timpul său liber*, Iași, Editura Junimea.
25. Cosmovici, Andrei; Iacob, Luminița, coord. (1998) *Psihologie școlară*, Iași, Polirom.
26. Costa, P.T. Jr.; McCrae, R.R. (1994) *Stability and change in personality from adolescence through adulthood* în C.F. Halverson, G.A. Kohnstamm & R. P. Martin (eds.) *The developing structures of temperament and personality from infancy to adulthood* (pp. 139-155), Hillsdale, N.J. Erlbaum.
27. Damon, W. (ed.) (2000) *Handbook of Child Ppsychology*, vol III, New York, Wiley
28. Donahue, E.M. (1994) *Do children use the Big Five, too ? Content and structural form in personality description*, *Journal of Personality*, 62, pp. 45-66.
29. Epstein, S. (1993) *Implications of Cognitive-Experiential Self Theory for Personality and for Developmental Psychology*, în Funder, D.C. (ed.) *Studying Lives Through Time – Personality and Development*, Washington D.C., American Psychological Association (APA), pp. 399-438.
30. Erikson, E (1950) *Childhood and society*, New York, Norton
31. Erikson, E (1968) *Identity: Youth and crisis*, New York, Norton
32. Fogel, A. (1993), *Developing through relationships*, Chicago, University of Chicago Press
33. Freud, S. (1986) *Introducere în psihanaliză*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
34. Goffman, Erving (2004) *Aziluri*, Iași, Editura Polirom

35. Goldberg, L. (1990) *An alternative „description of personality”: The big-five factor structure*, *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, pp. 1216-1229.
36. Goldberg, Susan (2000) *Attachment and Development – Texts in Developmental Psychology*, Londra, Arnold.
37. Goldfarb, W. (1943) *Infant rearing and problem behavior*, *American Journal of Orthopsychiatry*, 13, pp. 249-265;
38. Goldfarb, W. (1944) *The effects of early institutional care in adolescent personality*, *Journal of Experimental Education*, 12, pp. 18-33
39. Goldfarb, W. (1955), *Emotional and intelectual consequences of psychologic deprivation in infancy: a re-evaluation*, în Hoch, P.H. (ed.) *Psychopathology of Childhood*, New York, Grune & Stratton.
40. Goldstein, J.H. (ed.) (1994), *Toys, Play and Child Development*, Cambridge University Press;
41. Harlow, H.F. (1958) *The nature of love*, *American Psychologist*, vol 13, pp. 673-685;
42. Harlow, H.F.; Griffin, G. (1965) *Induced mental and social deficits in rhesus monkeys*, în Osler, S.F. (ed) *The Biosocial Basis of Mental Retardation*, Baltimore, Johns Hopkins Press,
43. Harlow, H.F.; Harlow, M.K. (1962) *Social Deprivation in Monkeys*, în *Scientific American*, nov. 1962, vol 207, No.5, pp. 137-146;
44. Harlow, H.F.; Harlow, M.K. (1969) *Effects of various mother-infant relationship on rhesus monkey behaviours*, în Foss, B.M. (ed.) *Determinants of Infant Behaviour*, vol. 4, Methuen,
45. Harlow, H.F.; Harlow, M.K. (1970) *Developmental aspects of emotional behavior*, în Black, P., *Psychosociological Correlates of Emotion*, New York, Academic Press;
46. Hedges, Patricia (1999) *Personalitate și temperament*, București, Editura Humanitas.
47. Institutul mamei și copilului (1991) *Cauze ale instituționalizării copiilor români din leagăne și secții de distrofici*, București, United Nation's, Children Fund
48. Kellmer-Pringle, Mia (1996) *The Needs of Children*, Londra, Routledge.
49. Marcia, J. (1980) *Identity in adolescence*, în J. Adelson (editor) *Handbook of adolescent psychology*, New York, Wiley.
50. Miftode, Vasile (2003) *Tratat de asistență socială*, Editura Fundației AXIS, Iași

51. Mitrofan, Iolanda; Mitrofan, Nicolae (1991) *Familia de la A... la Z. Mic dicționar al vieții de familie*, București, Editura Științifică.
52. Neculau, Adrian (1977) *Grupurile de adolescenți*, București, Editura Didactică și Pedagogică
53. Neculau, Adrian (1983) *A fi elev*, București, Editura Albatros
54. Papalia, D.E.; Wendkos Olds, S. (1990) *A Child's World – Infancy through adolescence* (ed. a V-a), New York, McGraw-Hill.
55. Pervin L.; John, O.P. (1997) *Personality – theory and research*, ed. a VII-a, New York, John Wiley, p. 265.
56. Popescu-Neveanu, P., (1978), *Dicționar de psihologie*, București, Editura Albatros.
57. Săhleanu, V., Popescu-Sibiu, I. (1972) *Introducere critică în psihanaliză*, Cluj, Editura Dacia
58. Santrock, J.W. (1999) *Life-Span Development*, Boston, McGraw-Hill
59. Sillamy Norbert (1996) *Dicționar de psihologie Larousse*, București, Editura Univers enciclopedic.
60. Skeels, H.M. (1966) *Adult status of children with contrasting early life experiences, Monography of Social Research on Child Development*, vol. 31, pp. 1-56
61. Șchiopu, Ursula; Verza, Emil (1981) *Psihologia vârstelor*, București, Editura Didactică și Pedagogică
62. Șchiopu, Ursula; Verza, Emil (1989) *Adolescența: Personalitate și limbaj*, București, Editura Albatros
63. Verza, Emil (1993) *Psihologia vârstelor*, București, Hyperion XXI
64. Verza, Emil; Verza Florin Emil (2000), *Psihologia vârstelor*, București, Ed. ProHumanitate, p. 32
65. Zlate, Mielu (1972) *Psihologia socială a grupurilor școlare*, București, Editura Politică

